

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK
ANNEE X.

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

A

ZGODOVINSKI DEL
CLASSE HISTORIQUE

UREDIL — RÉDIGÉ PAR
DR. JOSIP MAL

B

PRIRODOSLOVNI DEL
CLASSE DES SCIENCES NATURELLES

UREDIL — RÉDIGÉ PAR
DR. FRAN KOS

LJUBLJANA

1929

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

X. letnik Glasnika (za leto 1929) je izšel še v dosedanji obliki. Za leto 1930 pa se po sklepu občnega zbora Glasnik deli v dve docela ločeni seriji. O reorganizaciji društva dobe vsi člani kratko pojasnilo, čim izpremembo pravil oblastvo potrdi.

Obenem prosimo vse člane, da poravnajo vso zaostalo članarino. Za leto 1921—23 je znašala članarina skupaj 25 Din, za leto 1924/25 skupaj 25 Din, za 1926, 1927, 1928, 1929 po 25 Din. Toliko v vednost onim članom, ki so že za več let dolžni članarino. Ako ste morda priloženo položnico poštne hranilnice založili, porabite položnice (golice), ki jih dobite na vsaki pošti ter jih primerno izpolnite. Naš račun pri poštni hranilnici ima št. 10.773 in (še stari) naslov: Muzejsko društvo za Kranjsko, Ljubljana.

Uredništvo in upravnništvo Glasnika je v Ljubljani, Bleiweisova cesta št. 24 (Narodni muzej).

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. — Ponatiskovati ali prevajati v Glasniku objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo pisatelja in odbora ter z navedbo vira.

Redakcija zaključena v decembru 1929.

Izšlo 20. marca 1930.

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK
ANNÉE X.

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

A

ZGODOVINSKI DEL
CLASSE HISTORIQUE

UREDIL — RÉDIGÉ PAR

DR. JOSIP MAL

16644

LJUBLJANA

1929

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

44551

030024908

KAZALO.

INDEX.

A

ZGODOVINSKI DEL.

Razprave.

Mal, dr. Jos., Nekatere arheološke najdbe iz prve polovice XIX. stoletja.

Saria, dr. Bald., Začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malenci.

Lunjak Ivan, Die Grabinschrift der Natesia.

Kos Milko, Postanek in razvoj Kranjske. (Ob priliki razprave L. Hauptmanna „Entstehung und Entwicklung Krains“.)

Vrhovnik Iv., Gostilne v župniščih.

Zapiski.

Premrou Miroslav, Poročilo novomeškega prošta Alb. Peslerja o pleterskih Uskokih (iz l. 1625.).

Vrhovnik Iv., Iz dnevnika Blaža Blaznika.

Ložar Rajko, Arheološke najdbe na Bledu.

Mal, dr. Jos., K zgodovini slovenskega višjega šolstva.

Slovstvo.

Kos Franc, Gradivo za zgodovino Slovencev v sred. veku. Knj. V. (Dr. K. C.)

Santifaller Leo, Die Urkunden der Brixner Hochstifts - Archive. 845—1295. (v. Kos.)

Mayer Theod., Zu Fredegars Bericht über die Slaven. (Jos. Mal.)

CLASSE HISTORIQUE.

Dissertations.

— Quelques découvertes archéologiques de la première moitié du 19e siècle. 5—11

— Premier compte-rendu des découvertes faites à Gradišče près de Vel. Malenca. 11—17

— L'épithaphe de Natesia. 17—21

— L'origine et le développement de la Carniole. (A l'occasion du traité: Origine et développement de la Carniole, par L. Hauptmann.) 21—39

— Auberges aux presbytères. 39—44

Mélanges.

— Rapport du prévôt de Novo mesto, Alb. Pesler, sur les Uskokos de Pletzerje (de 1625). 44—48

— Extrait du journal de Blaž Blaznik. 48—58

— Découvertes archéologiques à Bled. 58—60

— Contribution à l'histoire de l'enseignement supérieur slovène. 60—63

Chronique des livres.

— Matériaux servant à l'histoire des Slovènes au moyen-âge, vol. V. 64—65

— Les documents des archives du grand chapitre de Brixen, 845—1295. 65—66

— Au sujet du rapport de Fredegar sur les Slaves. 66

Hauptmann L. , Slaven i German na početku svoga državnog života. (Jos. Mal.)	— Les Slaves et les Germains au début de leur vie politique.	67—68
Schlecht Arnold , Die deutsche Freisinger Bischofs-Chronik. (Jos. Mal.)	— La chronique allemande des évêques de Freising.	68
Näf Werner , Zur Geschichte der heiligen Allianz. (Jos. Mal.)	— Contribution à l'histoire de la Sainte-Alliance.	68—69
Grbić Miodrag , Pločnik. Aeneolitische Ansiedlung. (Bald. Saria.)	— Pločnik, colonie aenéolithique.	69
Tompa , Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker- u. die Theisskultur. (B. Saria.)	— La céramique à rubans en Hongrie. Les civilisations nommées d'après Bükker et Tisza.	70
Behn Fr. , Das Mithrasheiligtum zu Dieburg. (B. Saria.)	— Le temple de Mithra à Dieburg.	70
Mušmov Nik. , Monetiti i monetarnicit na Serdika. (B. Saria.)	— Monnaies et monnayeurs à Serdika.	71
Kloss , Juvavum. Führer durch die Altertums-sammlungen d. Museums Carolino-Augustum in Salzburg. (B. Saria.)	— Juvavum. Guide par les collections archéologiques du musée Carolino-Augustum à Salzbourg.	71
Walter O. , Athen, Akropolis. (R. L.)	— Athènes, l'acropole.	71
Schmid Walter , Archäologische Forschungen in Steiermark. (R. Ložar.)	— Recherches archéologiques en Styrie.	71—72
Albrecht Chr. , Slawische Bildwerke. (R. L.)	— Oeuvres d'art slaves.	72
Probst Günther , Die geprägten Schaulmünzen Innerösterreichs. (B. Saria.)	— Les médailles frappées de l'Autriche Intérieure.	72—73
Grottemeyer P. , Franz Andréas Schega als Münzstempelschneider. (Jos. Mal.)	— François André Schega comme graveur de médailles	73—74
Stelè Fr. , Sodni okraj Kamnik. (Dr. Fr. Šijanec.)	— Le district judiciaire de Kamnik.	74—76
Stelè Francè , Celjski strop. (R. Ložar.)	— Le plafond peint à Celje.	76

Nekatere arheološke najdbe iz prve polovice XIX. stoletja.

Dr. Jos. Mal.

Résumé. Der Verfasser berichtet über einige in der Zeit des Vormärz in Krain gemachten archäologischen Funde und Entdeckungen. Bei den Planierungsarbeiten auf dem Kapuzinerplatz in Ljubljana stieß man im J. 1818 auf einen Mosaikboden, von dem man eine Zeichnung machen ließ. Weder das Mosaik noch die Zeichnung sind heute mehr vorhanden. Im Herbst 1820 hat man wertvolle Beigaben aus Gräbern in Dole an das k. k. Münz- und Antiken-Kabinet in Wien gesandt. Dasselbe geschah auch mit den vier im Walde bei Tunjice (1842) gefundenen Goldmünzen (2 Honorius, Johannes, Valentinianus). Wertvoll ist die Beschreibung und der Grundriß der Baureste eines röm. Bades im Dorfe bei St. Jernej (St. Barthelmä) in Unterkrain, angefertigt vom Kreising. Wilh. Dollhopf im J. 1840.

Kakor najčesče i danes, tako so tudi v preteklosti pri raznih prekopavanjih in prezidavah naleteli pogosto na prazgodovinske in rimske starine. V ugodnejšem primeru so o najdbah obvestili učene ljubitelje, da so se za izkopine pobrigali in dali radovednosti zaželenega pojasnila. Drugod so najdbe morda kaj časa čuvali, večinoma pa so se najdenine drobnejšega umetno-obrtnega izdelka v kratkem času porazgubile in uničile. Kamenite spomenike so uporabljali kot stavbeno gradivo in jih v starejših zidinah še danes večkrat izsledimo.

Okrožnica ilirskega gubernija z dne 5. februarja 1819, št. 1476, je objavila cesarski odlok z dne 19. septembra in 23. novembra 1818, ki daje določnejša navodila o potrebnih prijavi in ohranitvi zgodovinskih in umetnostnih spomenikov. Še pred tem je pa 5. marca 1812 izšla naredba dunajske dvorne pisarne (zbirka političnih zakonov, zv. 38), ki je skušala urediti to zadevo. In prav na tej osnovi izdano poročilo nas obvešča tudi o najdbi rimskega spomenika na sedanjem Kongresnem trgu v Ljubljani.

Ko so namreč podrli zidovje nekdanjega kapucinskega samostana, so pri izravnavanju terena naleteli dne 17. junija 1818 proti poldnevu na rimski mozaik. Mestni stavbnik je izkopani drobec nesel takoj pokazat v urad mestnemu županu dr. Jan. N. Rosmannu. Ko je ta slišal, da se taka mozaična plast razteza še dalje pod zemljo, je šel takoj sam k delavcem. Naročil jim je, naj pod vodstvom stavbenika varno odgrebejo gornjo prst, da ne bodo prav nič poškodovali pričakovane starine.

Na ta način je bil tlak takoj zavarovan pred poškodbami po delavcih. Še istega dne so odkrili precejšen kos mozaika. Ker je župan hotel starinski tlak otiči čim najbolj popolno, je poiskal še znanstvene in tehnično-umetne pomoči. Prvo je dobil pri takrat v Ljubljani najbolj slovečem starinoslovcu Vodniku, drugo pa pri drž. stavbni inspekciji, ki je proti primernemu honorarju dala napraviti po inž. Schaffenrathu tudi risbo odkritega mozaika.¹ Dela so se lotili

¹ Gl.: Prezidialni spisi ilir. gubernija v deželnem arhivu v Ljubljani (muzej), št. 332 de a. 1818. Risbe žal danes ni pri aktu; najbrže so jo poslali na Dunaj.

torej z vso vnemo in previdnostjo: tlak, ki so ga pred poškodbami stražili tudi ponoči, so odkopali krog in krog, tako, da so ga mogli dvigniti šele čez teden dni. Kajti šele v torek zjutraj, 23. junija 1818, je bilo delo dokončano in so mozaik prenesli na rotovž. Poročilo mestnega magistrata trdi, da se je mozaik pod zemljo kar najbolje ohranil in da so ga brez vseh poškodb prenesli v mestno hišo; meril je 1.28 m (4 čevlje) v dolžino ter 0.96 m (3 čevlje) v širino. Spravili so tudi vse stranske dele, ki bi jih mogli porabiti pri kolikor možno popolni obnovitvi tlaka.

Deželno predsedstvo je dalo potom kresije magistratu sporočiti (10. julija 1818), naj do nadaljnje odredbe mozaik dobro shrani, delavcem pa, ki so zaposleni z izravnavanjem Kapucinskega trga, naj strogo zabiča, da bodo o vsaki najdbi, pa naj si bo mozaik, posoda, denar ali kaj drugega, obvestili magistratnega pooblaščenca, ki bo dal skrbno in previdno odkopati in bo o vsem takoj poročal deželnemu predsedstvu.

Ker je kresijski glavar že prej predlagal, naj bi se dal mozaik v presojo Val. Vodniku in prof. Richterju, in ker tudi magistrat omenja Vodnikovo sodelovanje (den rühmlich bekannten Antiquär Herrn Professor Vodnig), zato je gubernij naročil glavarju, naj bi se za mozaik zavzela in svoje mnenje povedala profesorja Vodnik in Richter, »kajih znanju in ljubezni do starinoslovja se mora Ljubljana zahvaliti že za več interesantnih razprav o svoji zgodovini in o svojih zgodovinskih spomenikih«. — O nadaljnji usodi izkopanega mozaika zaenkrat znani viri molčijo.

Nekako v začetku meseca septembra 1820. so pri delu za novo cesto prekopali nekaj starih grobišč v Doleh pri Litiji. Okrajni komisar Drobnič v Turnu (pri Gallensteinu) je najdene starine poslal guberniju v Ljubljano in sicer: »1. Velik, kovinski votel obroč, ki so ga našli na še vidni ročni kosti. 2. Tri nekoliko manjše, pa tudi kovinske votle obroče, ki so ležali v grobu tako, kakor da bi jih bili mrliču položili na prsa. 3. Dvoje srednjevelikih celih obročev je ležalo zraven groba. 4. Uhan, ki se je pa pri spravljanju popolnoma razdrobil. 5. Prstan, ki so ga takisto pri kopanju peska z motiko razbili na dvoje. 6. Dve korali, ki sta bili na vratni vrivici; ostale komade so raznesli. 7. Del nekega nakita. 8. Prsteno posodo, ki je stala zgoraj na grobu in bila s pepelom napolnjena. Zraven je bila neka materija² ter priložena mala prstena okrasna kroglica in končno 9. popolnoma zarjavelo sulico, ki so jo položili k umrlemu v grob.« Poročilo zatrjuje še, da se je od zlatnikov našel že pred dvema letoma le novce cesarja Nerona, ki ga ima bivši dvorni kaplan Poklukar.

Gubernij je poslal (v zmislu dvornega dekreta z dne 5. marca 1812) na Doleh odkrite starine s poštnim vozom na Dunaj cesarskemu starinoslovskemu kabinetu (K. K. Münz- und Antiken-Kabinet), češ, da se bodo morda nekatere dale uvrstiti med zbirke. Vrhovni kancelar in notranji minister grof Saurau je nato sporočil, da je vodstvo antičnega kabineta z veseljem in zahvalo prevzelo poslano predmete za svoje zbirke »kot zelo zaželeno akvizicijo«. Ravnaielj kabineta je samo želel, »naj bi se še pogosto našlo kaj tacega in pod tako skrbnimi rokami.«

Z ozirom na to pripombo je ilirski guverner Sweerts-Spork dal podrejenim uradom takoj o božiču l. 1820. nekaj navodil za varstvo starin. Pravi, da je slišal, da se v deželi često najdejo novi in vsakovrstne starine. Te pa se večinoma bodisi iz neznanja bodisi po neprevidnosti popolnoma uničijo, ali pa pridejo vsaj brez vednosti oblasti v privatne roke, kar se je zlasti pogosto dogajalo — to ve iz lastne skušnje — pri prekopavanjih (Nachgrabungen) v Ljubljani, posebno na Kapucinskem trgu. Ker to nasprotuje obstoječim predpisom in bi se tako mogli popolnoma uničiti predmeti velike umetniške vrednosti, zato je

² ki so jo priložili ostalim poslanim predmetom.

naročil Sweerts-Spork, naj odredijo kresije takoj vse potrebno, da se starine zaščitijo.³

V dobi, ko so prihajali prvi razstavní predmeti za baš ustanovljeni deželni muzej, je (29. junija 1827) opozoril profesor 1. gramatikalnega razreda na ljubljanski gimnaziji, Fr. Heinrich, predsedstvo ilirskega gubernija, da so pri Trebnjem odkopali nekaj rimskih spomenikov, katere bi bilo treba podrobneje opisati in pridobiti za muzej. Priložil je tudi površno skico petero spomenikov, ki ima precej netočne prepise napisov.⁴

Gubernij je obvestil o tem takoj novomeško kresijo ter zahteval v tej zadevi poročila. Kresijski glavar baron Fr. Rechbach se je hotel osebno prepričati ter se je podal zato z grofom Nep. Lichtenbergom v Trebnje. Tu je zvedel, da so omenjene napisne kamne odkrili pred več leti v Trebnjem pri prenavljanju stavbe v hlevu tamkajšnjega občinskega župana (rihtarja). Kdaj in kako so kamni prišli tjakaj, o tem ni vedel nihče kaj gotovega povedati. Po prizadevanju cestnega asistenta Babnika pa da so pred dvema letoma (torej l. 1825.) prepeljali spomenike v Ljubljano za muzej.

V svojem odgovoru z dne 9. novembra 1827 je baron Rechbach spomnil tudi na to, da je nekako pred desetimi leti preiskal rajni profesor Vodnik neko kotanjo na polju pičlo uro od Trebnjega ter dognal v njej ostanke rimskih kopališč. Opozarja zato dalje v tem oziru na Vodnikovo ostalino, kjer bi se »morda našle nekatere za starinoslovje Kranjske nemalo važne beležke«. Gubernij je nato sporočil profesorju Heinrichu, da se nahajajo oni kameniti rimski spomeniki, ki je zanje predložil skico, »še z nekaterimi drugimi tudi v Trebnjem izkopanimi« v prostorih ljubljanskega muzeja, kjer si jih more ogledati. — In res so še danes vsi ti spomeniki v lapidariju ljubljanskega Narodnega muzeja. Vendar pa se je v teku časa deloma pozabilo na njihovo provenienco. Za dva so vsi soglašali, da sta iz Trebnjega (CIL, III, Nr. 3900, 3908), o ostalih treh pa so bila mnenja deljena (CIL, III, Nr. 3909, 3911, 3912). Nekateri raziskovalci so mislili deloma na lg. deloma na Trebnje, ali pa so jih stavili med neznana najdišča; Mommsen je pa pravilno uvrstil vseh pet spomenikov pod Praetorium Latobiorum (prim. tudi njegovo pripombo CIL, III, pri št. 3900).

Vážno arheološko odkritje je zvezano z imenom avtorja pesmi »Otok Blejski«, Kajetana Huberja. Ko je namreč prejel poleti l. 1835. mašniško posvečenje, je prišel za tretjega kaplana v Št. Jernej na Dolenjskem, kjer je ostal do l. 1840. Ker so kmetje v tamošnji okolici pri obdelovanju polja vedno zadeli na stare zidine in odkopali marsikak spomenik, je to spodbudilo mladega kaplana, da je začel na svoje stroške kopati na široko in globoko na malem okroglem gričku pred vasjo Groblje pri Št. Jerneju. Ko se je l. 1840. na svojem pctu v Leskovec ustavil v Št. Jerneju novomeški okrožni inženjer Viljem Dollhopf, je tam slišal o Huberjevih arheoloških prekopavanjih in o odkritju temeljnih zidov najbrž rimskega kopališča. Ker je bilo ohranjenih še nekaj ostankov o načinu ogrevanja tal in stranskih sten preostalih soban in kopaliških naprav, se je odločil napraviti načrt, da bi tako odkrite starine vsaj na papirju rešil pred popolnim uničenjem. Tloris in popis je predložil 24. junija 1840 novomeški kresiji, ki naj bi oboje poslala v znanstveno-literarno izrabo antičnemu kabinetu na Dunaj.⁵

Ker je opis ostankov tega rimskega kopališča zelo natančen, naj ga obenem s sliko Dollhopfovega črteža objavim v celoti:

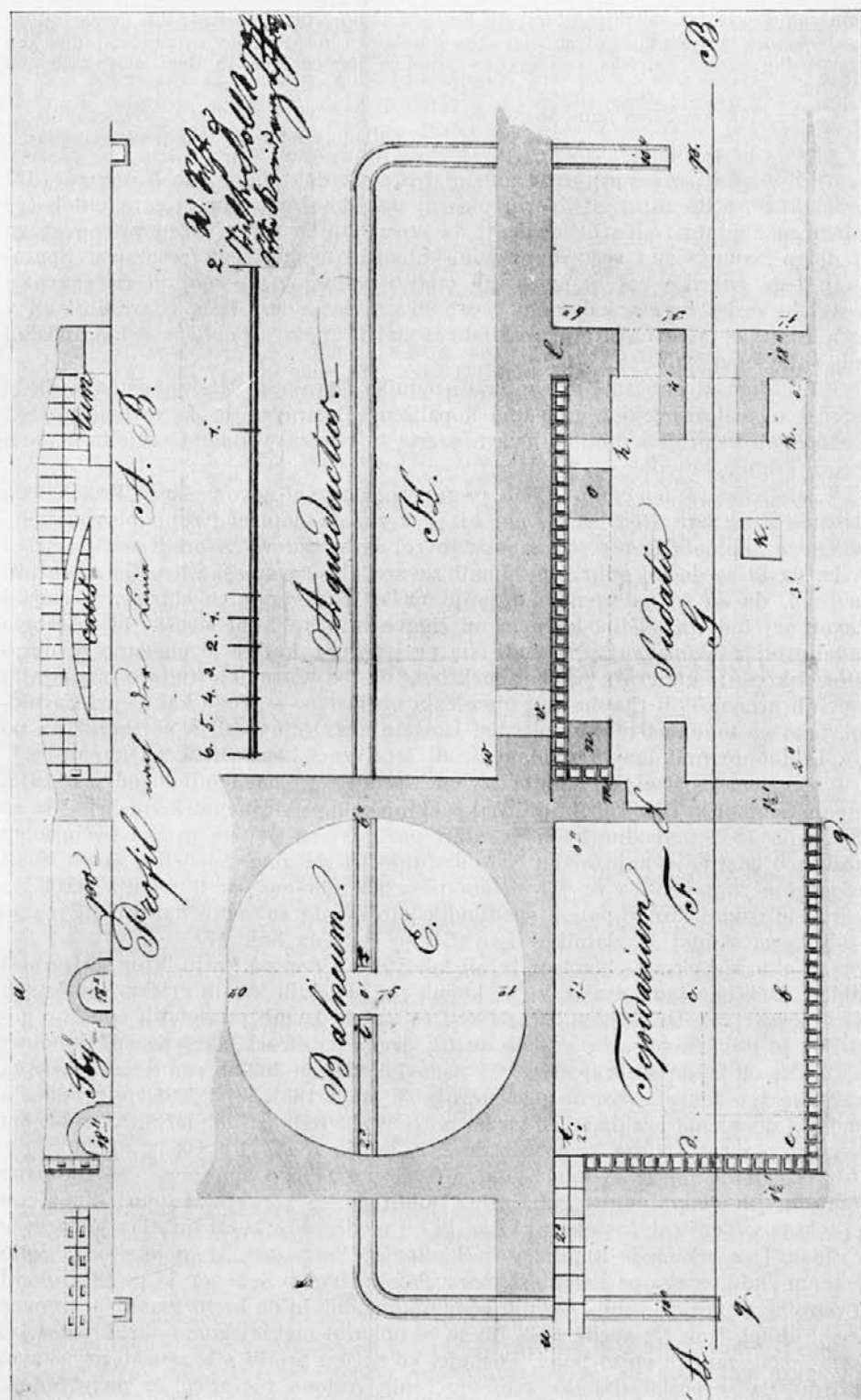
³ Gl.: Prezidialni spisi ilir. gubernija v deželnem arhivu v Ljubljani (muzej), št. 1255 & 1777 de a. 1820.

⁴ Prez. spisi ilir. gubernija, št. 2756 de a. 1827.

⁵ Prez. spisi ilir. gubernija, št. 2343 de a. 1840. — Prim. tudi registraturni arhiv banske uprave v Ljubljani, fasc. 54, Rz. 56 de a. 1840.

Im Dorfe Gröble eine halbe Stunde von St. Barthelmä entfernt, wurden schon seit längerer Zeit, Reste von Grundmauern entdeckt, welche ohne irgend einem Zusammenhange, als der Bearbeitung der Felder entgegen, von die dortigen Bewohner ausgegraben, und zu andern Zwecken verwendet wurden; — Am Anfange des Ortes befand sich ein kleiner Hügel in runder Form, welcher vermuthen liess, dass hier ein Tempel, oder sonst eine Villa gestanden haben mag, weil sich in geringer Tiefe lauter Bauschotterreste vorfanden. Herr Huber Kaplan von St. Barthelmä liess auf seine Kosten in grössere Tiefe diesen Hügel ausheben, und entblöste auf diese Art jene Mauerreste, wie solche hier in dem Plane ersichtlich sind, und die vermuthen lassen, dass sie die Ueberreste eines Nebengebäudes sind, in welchem die verschiedenen Arten von Bäder (therma balnea, Lavacra) enthalten seyn mussten. — Der Kanal a b, dessen Ende noch nicht ausgehoben ist, theilt sich bey c und mindet sich bey d und e in die hollen viereckigten wärmen Leitungsröhren aus, um diesen die heisse Luft mitzutheilen, welche sich innerhalb der Umfangswände fortpflanzte, die aus Thon gebranten warmen Leitungsröhren sind, im Lichte $4\frac{1}{2}$ Zoll lang, 3" breit, und $9\frac{1}{4}$ hoch, die Stärke dieser Röhren beträgt $\frac{1}{2}$ Zoll, jede solche Röhre hat an jeder Querseite eine viereckigte Öffnung, die 2 Zoll lang und $1\frac{1}{2}$ Zoll breit ist, da nur 3 solche Röhren in den Hauptkanal a b: eingreifen, und die Hitze empfangen, so haben die an den Querseiten befindlichen Öffnungen die Bestimmung die Wärme weiter fortzupflanzen, und auf diese Art die Seitenwände zu erhitzen. — Die Hauptkanäle a b c d e, in welchen die Hitze erzeugt wird, sind im Umfange, mit Thon ausgeschlagen, und der Boden oberhalb derselben war mit einem festen Kalkesterich überzogen, von c nach f scheint der Kanal fortgesetzt gewesen zu seyn, um seine Hitze nach f unter den hollen Fussboden abzugeben, den dieses Behältniss g: zeigt keine weitere warmen Kanäle, sondern dieselben hören bei h k auf bis wohin die glühenden Kohlen gedrungen seyn mögen, um den Fussboden in g: der nicht mehr vorhanden war, zu erhitzen, dann die weitere Hitze denen warmen Röhren l m mitzutheilen, der Bogen ob den Pfeiler n o war noch vorhanden, stürzte jedoch durch die Wegnahme des Schotters sogleich ein. Der weitere Raum E ist rund, und hat eine Länge von 2' 0" 6" und eine Breite von 1' 5" und ob zwar in seiner Tiefe der Heizkanal abgeht, so befinden sich doch 2-10 Zoll breite und 6 Zoll tiefe Aqueducta die sich in p und q ausmünden, bey 1 und 5 hingegen abgesperrt sind, und daher die Bestimmung haben mussten, das Wasser aus dem oberhalb befindlichen Labrum abzuführen, es fanden sich Bruchstücke dieses gemauerten Wasserbakens theils von Fussboden, theils von den Seitenwänden vor, auch ist ein weisser Marmor vorgefunden worden, welcher wahrscheinlich zum Pflaster der Schola diente, von t nach u, und vielleicht weiter, da dieser Raum noch nicht ausgehoben ist, befanden sich 4 neben und übereinander liegende Leitungsröhren nach obiger beschriebener Form, welche wahrscheinlich die Bestimmung hatten, dieses nächstfolgende Gemach zu erwärmen, wozu ganz wahrscheinlich auch die Oeffnung v w gedient haben mag, um den Raum H, welcher noch nicht ganz aufgedeckt ist, zu erwärmen. — Dass dieses länglichte Gebäude nichts anderes darstellt, als die Reste eines römischen Baades, in dessen Mitte das Hypocaustum F entdeckt, und in G ein zweiter Heizopperat ober h k die Kesseln sich befanden, um das Wasser zu erhitzen, und dieses Behältniss als Schwitzbaad diente, weil im selben die Flame unmittelbar mit den Kesseln in Verbindung gesetzt, und der Fussboden sowohl als auch die Seitenwände des Gemachs sehr erhitzt werden konnten, das Nebengemach F hatte keinen hollen Boden, und dürfte für das lau warme Baad Tepidarium und E: für das kalte Baad Frigidarium gedient haben.

In der Gegend bey k fand sich eine 18" in Quadrat haltende und 2' Tiefe Oeffnung, mit 4 grossen Pfalzziegeln vor, die ein römisches Grab darstellten, in welchem sich eine mit schwarzen Firneiss überzogene kleine thönerne Urne befand, und in der sich noch Spuren von verkalkten Gebeinen vorfanden, bei welchen ein Obulus von Kupfer Antoninus Pius sich vorfand, die verschiedenen Gattungen Ziegeln ihre Grösse und Dimension die keilförmige Gestalt für die Gewölbungen, sind eben so merkwürdig, als die Bruchstücke des gefundenen Marmors, und des mit Enkaustik überzogenen Mörtels, allein von Kunstprodukten, Mosaik oder Malerey ist keine andere Spur vorhanden, als die der ganz Ordinäre. Die Gattungen des Marmors ist der Bunt ordinäre erbsensteinartige Kalk, und der schmutzig weisse, dann der weiss und grau gesprengelte, die vorhandenen Bruchstücke einer groben Mosaik bestehen bloß aus viereckigt geschnittenen

Tloris rimskega kopališča pri Št. Jerneju na Dolenjskem.

ordinären weichen thonhaltigen Stein in Kalkstuck inregelär eingelegt; um einen festen Fussboden zu gewinnen, jedoch war der Fussboden nicht mehr vorhanden, und die Bruchstücke dieses Estrichs von groben Musaico fanden sich in dem ausgegrabenen Schotter.

Neustadtl am 24ten Juny 1840.

Wilhelm Dollhopf, k. k. Kreisingenieur.

Ljubljanski gubernij je v zmislu dvornega dekreta z dne 5. marca 1812 poslal to poročilo združeni dvorni pisarni na Dunaj. Na poziv je ravnateljstvo antičnega kabineta odgovorilo, da je ta nova najdba zopet važen prispevek za že dolgo nameravano sestavo arheološke karte avstrijskega cesarstva. Sporočitelji tega odkritja naj bi po svojih močeh nadaljevali s svojimi raziskavanji in naj bi razen tega v kakem primernem provincialnem listu (Carnioliji ali v Illyr. Blatt) objavili nadaljnje rezultate in naj bi en izvod dotičnega lista poslali tudi antičnemu kabinetu.

Ljubljanski gubernij je naprosil urednika Carniolije Hermannsthala, da bi poročal o šentjernejskem rimskem kopališču. Dasiravno je 4. novembra 1840 osebno potrdil prejem Dollhopfovega načrta in popisa, vendar Carniolia o vsem tem ni črhnila besedice.

Istočasno (4. novembra 1840) je guverner pozval novomeškega kresijskega glavarja Frid. bar. Rechbacha, naj bi se v zmislu dopisa dvorne pisarne odn. antičnega kabineta in v prid znanosti zavzel za to zadevo in predvsem poskrbel za to, da bi se doslej odkriti predmeti zavarovali. Novomeška kresija more biti ponosna, da so se na njenem ozemlju našle tako zanimive starine. Kresijski glavar naj tudi razmišlja, kako in na čigave in s kolikimi stroški bi se moglo nadaljevati z izkopavanji. Naj tudi čim prej poroča, kaj se je ukrenilo za ohranitev izkopin; gubernij pa bo poskrbel, da bo Carniolia tudi o nadaljnjih uspehih arheoloških raziskavanj obveščala občinstvo. — Toda kakor pri Carnioliji, tako so tudi med uradnimi spisi izostale nadaljnje vesti o neizbežni, že po inž. Dollhopfu pravilno predvideni usodi šentjernejskega rimskega kopališča.

Še o eni arheološki najdbi izvemo, preden so nastopili dogodki l. 1848. Župan (rihtar) v Tunjicah je poročal mekinjskemu okrajnemu komisarju, da so 13. aprila 1842 popoldne našli nekateri pastirčki na nekem gričku občinskega gozda pri odstranjevanju mahu čisto slučajno tri zlatnike. Spočetka so jih imeli za igralne znamke. Ko so jih potem pokazali staršem, so ti menili, da bodo morda le cekini. To je potem spodbudilo otroke, da so iskali naprej. In res so našli vsega skupaj 14 zlatnikov (govorili so celo, da baje 17).

Mekinjski okrajni komisar je bil takoj drugi dan na kraju, kjer so izgrebli zaklad. Dobil je tam otroke, ki so kopali na različnih krajih grička, toda našli niso ničesar več. Od najdenih zlatnikov (o kakih drugih predmetih spisi ne govorijo) je dobil komisar v vasi le še tri, druge so otroci takoj prodali kmetom za zneske od 20 do 40 krajcarjev. Na osnovi čl. 398 in 400 občega državlanskega zakonika ter dekreta dvorne pisarne od 30. maja 1831, št. 12.388, je proglasila vlada ta denar kot »zaklad«, ki ga bo po cenilni vrednosti odplačala v srebrnem denarju (dekret dvorne komore z dne 12. junija 1816, št. 18.052).

Okrajni komisar je imel sedaj nehvaležno nalogo, da zbere vse izkopane novce in jih deponira pri guberniju. Dobili pa so zaenkrat le gori omenjene tri cekine v Tunjicah ter enega, ki ga je bil medtem že kupil ljubljanski trgovec Mallner. Dva cekina je kupil poženiški konjač Permoser, ki ju je prodal dalje nekemu Judu, enega pa kamniški pasar Petelin (vulgo Šebove), ki ga je pretopil in porabil za pozlačevanje. Ostalih sedem komadov je pa kupil kamniški trgovec Jan. Kühnel. Dne 14. aprila 1842 jih je še pokazal mekinjskemu okr. komisarju, toda izročiti mu jih pa ni hotel. Pozneje, ko so mu pretili s kazensko preiskavo, je trdil, da je poslal zlatnike svojemu bratu Antonu v Gorico, ta pa v Milan, odkoder jih je zahteval nazaj. Ker ni bilo pravega odgovora, je sredi novembra 1842 gubernij sprožil misel, da bi goriška kresija poizvedela od Kühnlovega

brata, če je denar že vrnil, odn. kje da se nahaja. Kako se je ta zadeva pozneje uredila, o tem iz spisov ni mogoče zaenkrat ničesar več zvedeti.⁶

Deponirane štiri zlatnike (24 karatno zlato) so uradno cenili, da imajo notranjo srebrno vrednost 23 goldinarjev in 16 krajcarjev. Poslali so jih na Dunaj cesarskemu numizmatičnemu kabinetu. Če bi pa le-ta sam nanje ne reflektiral, pravi dalje gubernij v spremnem dopisu, naj bi se prepustili (za 23 gld. 16 kr.) deželnemu muzeju v Ljubljani. Muzejski kustos Freyer je (1. oktobra 1842) napravil tudi naslednji popis teh štirih novcev, ki so ga priložili dunajski pošiljki:

1. D. N. Honori vs P. F. Avg. Protome galeata cum hasta et clypeo, in quo $\mathcal{P}$ av. Victoriae Sphynxis sedentes, clypeum tenentes inscripto Vot XXX Mvll XXXX, ad pedes laurea erecta, in area RV. infra COMOB; nicht in Eckhel's Catalogus Musei Caesarei Vindobonensis nummorum veterum.

2. D. N. Honori vs P. F. Avg. Caput diadematum cum margaritis av: Victori a Avgggg, in area RV, infra COMOB. Imperator paludatus stans dextra labarum, sinistra Victoriolam, s. pede captivum calcans, in area R. V. infra COMOB. Eckhel pars II. pag. 521. n. 19.

3. D. N. Johannes P. F. Avg. Caput barbatum diadematum cum margaritis av Victori a Avgggg, in area RV, infra Comob. Imperator paludatus stans dextra labarum, s. Victoriolam, s. pede captivum calcans. Eckhel Cat. pag. 525. n. 1.

4. D. N. Pla. Valenti nianvs P. F. Avg. Caput diadematum cum margaritis av Victori a Avgggg, in area R M, infra COMOB. Imperator paludatus dextra crucem oblongam, s. Victoriolam, dextra pede Draconis caput calcat. Eckhel Cat. pag. 525. n. 3.

Začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malenci.

Univ. prof. dr. Balduin Saria.

Résumé. Der Verfasser gibt einen vorläufigen Bericht über seine in den Monaten August und Oktober 1929 auf dem Gradišče (Burgstall) von Vel. Malenca, unweit der Gurkmündung, vorgenommenen Grabungen. Die Untersuchung ergab in den untersten Schichten die Reste eines hallstätischen Ringwalles, zu dem mehrere schon seinerzeit ausgegrabene Tumuli im Osten des Gradišče gehören. Über dem Ringwall liegen ausgedehnte spätrömische Befestigungsanlagen, bei denen sich zwei Bauperioden unterscheiden lassen. Die Anlagen haben eine ungefähre Längenausdehnung von 440 m und eine Breite von ca. 150 m. Die ältere Anlage hat eine einfache, aus regelmässig behauenen Quadern erbaute Umfassungsmauer, die in der späteren Bauperiode durch Türme und Stützpfeiler verstärkt wurde. Der Haupteingang lag im Westen, später wurde noch an der Südseite ein Tor angelegt. Im Innern konnten bisher nur Probegrabungen vorgenommen werden. An der höchsten Stelle der Festung stand eine christliche Kirche von einfachem Grundriss: ein Schiff mit Apsis und Narthex. Sie ist nach Westen orientiert. Von Interesse sind die in den Türmen als Baumaterial verbauten Inschriftsteine, Weihungen von Beneficiari der Station Neviodunum an Juppiter und die karthagische Göttin Caelestis. Letztere führt hier ausserdem den sonst unbekannten Namen Dea Cryphea. Für die Datierung der römischen Anlagen fehlen vorläufig Anhaltspunkte, doch ist die spätere Periode kaum vor Ende des 4. Jh. n. Chr. anzusetzen. Die von Premereisen vertretene Ansicht, daß sich hier das Municipium Latobiorum befunden habe, ist ausgeschlossen. Dieses ist vielmehr mit Neviodunum identisch.

Na desnem bregu Krke, ca. 2 km južnozahodno od njenega izliva v Savo, in sicer neposredno nad mostom, ki veže Krško vas in Malenco, se vzdiguje približno 10 m nad cestnim nivojem apnenčasta terasa, ki obvladuje prehod čez reko. Severno in zapadno pobočje je jako strmo in nudi že po naravi zadostno

⁶ Registraturni arhiv banske uprave v Ljubljani, fasc. 54. Rz. 48 de a. 1842.

varstvo. Južna stran je nezavarovana. Kot razodeva današnje ljudsko poimenovanje »Gradišče«, ni prebivalstvu nikdar izginilo iz zavesti dejstvo, da je bila ta strateško ugodna točka že zelo zgodaj upoštevana. Zdi se, da omenja kot prvi antične preostanke Gradišča pri Malenci hrvatski arheolog Matija Petar Katančić v svojem delu *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* (Žagreb 1795) str. 105: »... Malenica, quae arx est ad effluxum Gurkæ... in Sauum desolata...«. Tam omenja, da so se našli na Gradišču številni antični napisi, ki so jih prenesli na Grad Mokrice. Čisto pravilno domneva, da izvirajo napisi iz Neviodunuma. Kesneje je ta kraj obiskal Alfons Müllner in pisal o tem razen v *Mitth. d. Centr.-Com., N. F. IV., str. XC.*, tudi v knjigi »Emona«, str. 102 sl. On je te razvaline prvi pravilno tolmačil, ne da bi bil sam pričel kopati. Kopal je edino Jernej Pečnik v tumulih vzhodno od Gradišča, o čemer poroča S. Rutar v *Mitth. d. Centr.-Commission, N. F. XVIII., str. 204 sl.* Najdbe iz teh gomil so odločno hallstattske in se nahajajo danes v Narodnem muzeju v Ljubljani. Izčrpno obravnavata razvaline pri Malenci Premerstein in Rutar v knjigi: »Römische Straßen und Befestigungen in Krain«, str. 30 sl. Na podlagi napisov CIL III 3925 ter 10804 domneva Premerstein, da se je v Malenci nahajalo nekoč sicer neznano rimsko mesto z municipalno ustavo, *Municipium Latobicorum*. Pri tem se opira prvenstveno na razvaline rimskih poslopij, ki so se pokazale zapadno od Gradišča pri cerkvi sv. Martina, katere pa, kot bomo še videli, ne stoje v nobeni zvezi z Gradiščem. V zadnjem času je domneval že Walter Schmid v neki priložnostni opombi v 15. Bericht der röm.-germ. Kommission, S. 185, da so bile utrdbe pri Malenci zaeno s taborom v Ločici zgrajene l. 167. po Kr. v obrambo pred vpadi Markomanov.

V avgustu in oktobru 1929 se je moglo pričeti na Gradišču samem izkopavanje, katerega stroški so se krili iz kredita, ki ga ima na razpolago univerza v Ljubljani za arheološko raziskavanje Slovenije. Izkopavanja je vodil poročevalec, kot asistent se jih je udeleževal stud. phil. g. Svetozar Radojčić. Utrdbe smo pričeli raziskavati približno v sredini južne fronte, kjer se zid še danes v obliki širokega in visokega nasipa odraža od terena. Že stoletja sem koplje ondotno prebivalstvo kamenje iz zida in ga porablja za gradbo hiš. Na nekaterih mestih je nasip dvojen, v čemer pa ne smemo videti antičnega dvojnega nasipa odnosno zidu in nasipa. Jarek, ki leži med obema nasipoma, ni nič drugega kot fundamentna jama nekdanjega obzidja, dočim sta oba nasipa ostanek apnenčevega ometa, ki so ga kmetje pustili tu. Na južni strani so že često našli tudi napisne kamne.

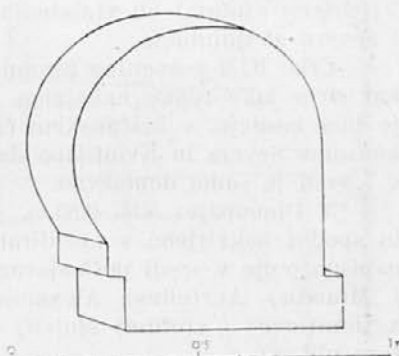
Naše delo se je pričelo s tem, da smo napravili v razdalji 10 m, po potrebi pa tudi v manjši, po 2 m široke kanale pravokotno na omenjeni zid in na ta način določili njegov potek. Nekateri objekte smo odkrili več ali manj v celoti. Na ta način smo mogli raziskati razen južne fronte celotno zapadno in vzhodno, kakor tudi polovico severne fronte ter napraviti natančen floris.¹ Dolžinska razsežnost utrdbe je pomenljiva: ca. 440 m; širina Gradišča znaša okoli 150 m. Takoj pri početku izkopavanja se je pokazalo, da imamo pri rimskih utrdbenih napravah opraviti z dvema gradbenima periodama, pod katerima se nahajajo še sledovi prehistoričnega okopa. Ta je bil posebno dobro spoznat na vzhodni strani, kjer je črta rimskega zidu nekoliko diferirala od črte okopa. Ta ima tu spodnjo širino 3 m in sestoji iz neobklesanih apnenčevih blokov, kakor so bili nabrani po okolici (t. zv. najdenci).

Kamni leže v ilovnatem spoju, ki se je tudi na vsej južni fronti poznal kot rumena, od ostale zemeljske mase dobro razlikujoča se plast. Ali je bil ta nasip na zunanji in notranji strani okrepljen z lesenimi koli, se na maloštevilnih mestih, kjer smo nasip načeli, ni dalo več ugotoviti. Na osnovi sličnih predzgodovinskih utrdbe pa moremo takšno okrepitev tudi v našem slučaju pred-

¹ Floris se bo priobčil šele tedaj, ko bo zid v celotnem obsegu raziskan.

postavljati. Na severni in zapadni strani, ki sta zavarovani že po naravi, se niso doslej našli nikaki sledovi nasipa, mogoče ga tu sploh ni bilo. V ilovnatem spoju nasipa se je nahajalo mnogo črepin hallstattske keramike, katere dajo v zvezi z od prej poznatimi najdbami iz gomil njegovo datacijo.

Nad tem nasipom se nahajajo rimske utrdbene naprave, pri katerih moremo jasno razlikovati dve periodi: starejši, navaden zid je iz solidnega materiala, v poznoantični dobi pa so ga okrepili s stolpi in oporniki, zgrajenimi iz v naglici zbranega materiala. Rimski zid leži v glavnem natančno nad predzgodovinsko utrdbo, zato ne teče naravnost nego se prilaga slično le-tej terenu. Starejši rimski zid je ohranjen le na malo mestih, deloma se je porušil že v starem veku, deloma so ga pa razdrli zaradi solidnega stavbnega materiala kmetje in kvadre odnesli. Na mestih, kjer je ohranjen, se je pokazalo, da sestojijo fundamenti iz majhnega lomljenega kamna, spojenega z ometom in zgoraj gladko obklesanega. Nad tem so stali veliki, pravilno obklesani kvadri iz tršega školjkastega apnenca. Višine tega zidu danes ni več mogoče ugotoviti. Širok je bil na južni strani 2·10 m, na vzhodni 1·90 m. V prvem stolpu zapadno od dvojnega stolpa, ki ga bomo še omenili, v sredini južne strani smo našli zazidana dva zobčasta nadzidka (Zinne), o katerih pripadnosti k starejšemu rimskemu zidu ne more biti nikakega dvoma. Višina teh nadzidkov znaša 0·75 m, spodnja širina 0·57 m. Pri spodnji širini okoli 2 m je toraj moral biti hodnik na notranji strani zidu zgoraj širok ne popolnoma 1 $\frac{1}{2}$ m. Profilacija nadzidkov je vidna iz slike I, okroglina je na zunanji strani nekoliko previsna, tako da je bil dostop na zid zelo otežkočen. Zdi se, da ta starejši zid res ni imel niti stolpov niti opornikov in poteka povsod pod kesneje zgrajenimi stolpi (gl. sl. II, 1, 3). Samo na južnem oglišču se nahaja nepravilen ogelni stolp, ki izvira verjetno iz prve rimske periode (sl. II, 3). Na severni fronti, ki je slabše ohranjena, doslej nismo mogli zaslediti starejšega zidu. Stvari zahtevajo tu še natančnejših raziskavanj.

Sl. I. Profil nadzidka.

To prvo rimsko napravo so v poznoantičnem času zopet uporabili, okrepili in izgradili v veliko taborsko utrdbo. Na južni fronti so v razdalji ca. 40 m prvotni zid predrli in zazidali vanj pravokotno stolpe, ki izstopajo nekoliko na ven. V sredi te strani je bil zgrajen dvojni stolp z intervalom 5·50 m (sl. II, 3). Na notranji strani zidu so zgradili med stolpi velike opornike, ki navzgor konvergirajo. V bazah so oporniki kvadratični s približno dolžino stranic 1·30—1·70 m. Mere stolpov med seboj nekoliko diferirajo, na zunanji strani so široki 4·75 do 6·40 m, in dolgi 6·50—7·85 m. Notranjščina meri približno 3×4 m. Debelina zidu variira med 2·10 m na zunanji strani in 1·30 m na oni v notranjosti. Pravi kot ni skoro nikjer točno izveden, zato ima večina stolpov nepravilno formo. Vhodi so bili na notranji strani pri tleh in je njih širina med 0·57 in 0·90 m. Številni ostanki strešne opeke (tegulae), najdeni v ruševinah stolpov, dokazujejo, da je bila njih streha v tipu šatora.¹ Na vzhodni in zapadni fronti ni bilo treba stolpov, tu so zadostovali oporniki. Na severni fronti pa smo doslej ugotovili samo enega in ta je pomaknjen v notranjost tabora. Material, iz katerega sestojijo stolpi kot tudi vse ostale kesnejše prizidave, je navaden lomljen kamen iz kamnoloma niz Gradišče, razen tega pa tudi z vso naglico nabran material od drugih antičnih zgradb, priprav, arhitekturnih delov, ostankov nagrobnih in zlasti napisnih kamnov. Ze v prejšnjih letih so kmetje, ko so iskali stavbni

¹ Cf. R. Forrer, Zur Bedachung der spätrömischen Festungstürme in den Rheinlandern v »Germania« II., 73 sl.

material, izkopali številne napise, ki so deloma prišli v ljubljanski muzej. deloma pa so pozazidani v hišah v Krški vasi. Enega izmed teh vzdanih napisov smo mogli letos oprostiti. Zazidan je bil prvotno v hiši št. 2 in ga je kasneje gostilničar Kodrič zazidal v zid dvorišča pri svoji hiši. Ker je bilo mesto natančno znano, smo kamen kmalu našli. Danes je prost ometa in splošno viden. Material je apnenec, dimenzije are so 0,45 m višine in 0,37 m širine. Napis se glasi: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / C. Valerius / Avitus / B(ene) f(iciarius) cons(ularis) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(eritus).

Na Gradišču samem smo mogli letos v vzhodnem delu dvojnega stebra eruirati iz poznoantičnega zidu troje popolnih napisov in majhen fragment nekega napisa. Material je vselej isti apnenec, tudi imamo vselej opravka z votivi beneficijarijev.

1. Dimenzije: Viš. 0,78 m, šir. 0,40 m, deb. 0,30 m. I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Genio / loci L(ucius) Sept(imius) / Avitus mi/les leg(ionis) x g(eminae) / b(ene)f(iciarius) cons(ularis) v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) / m(erito).

2. Dimenzije: Viš. 0,90 m, šir. 0,35 m, deb. 0,25 m. I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Gen(io) loci / pro salute / sua et suis (!) / M(arcus) Aur(elius) Z(enas) / b(ene)f(iciarius) cons(ularis) leg(ionis) XIII / G(eminae) M(artiae) V(ictricis) v(otum) ob v(aletudinem) q(uaesitam?) s(olvit) / l(ibens) m(erito) / Severo et Quintiano.

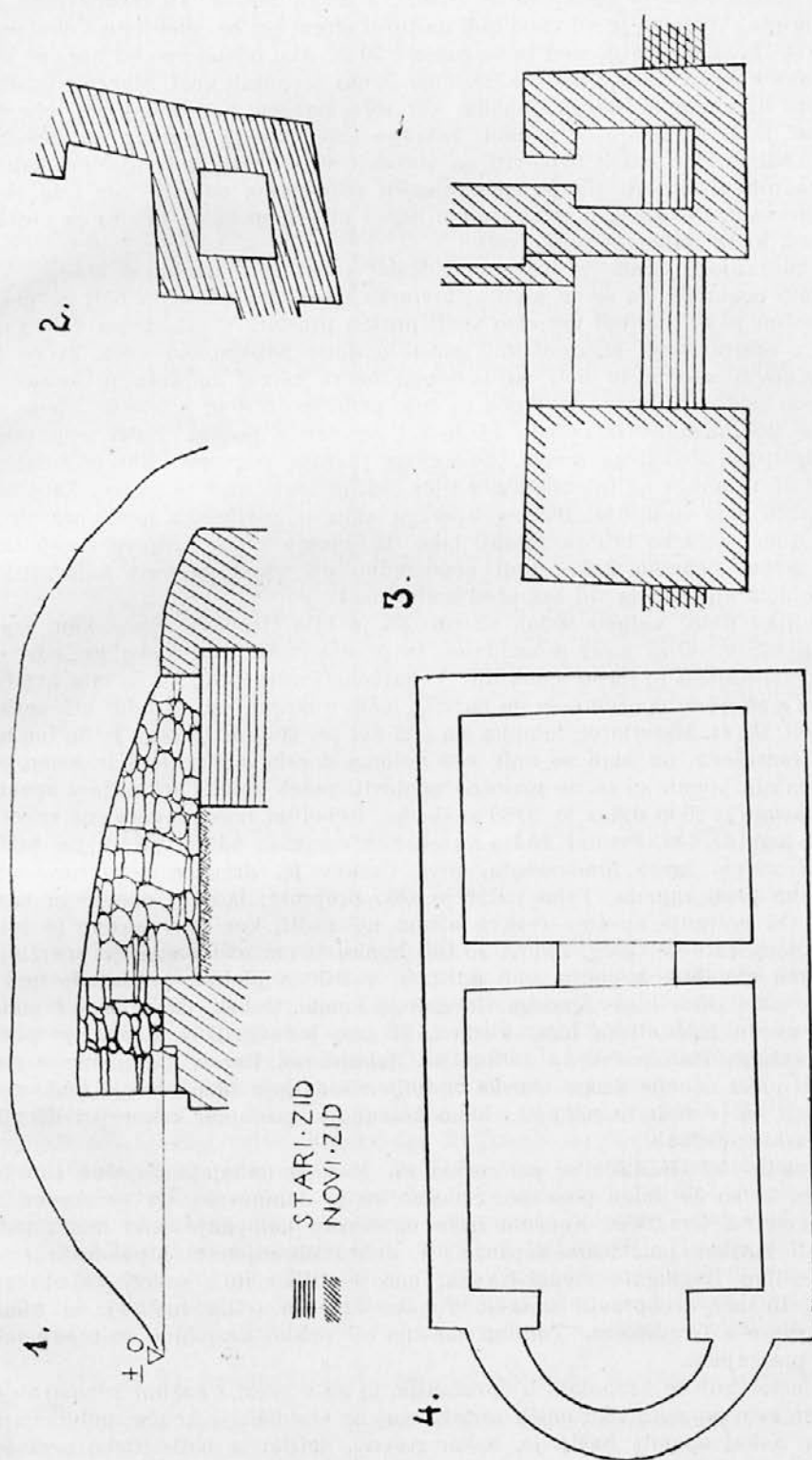
Črke IOM posvetilne formule so pisane druga nad drugo v obliki ligature, kar sicer jako redko nahajamo. Ta ligatura, ki kaže še sledove rdeče barve, je bila kasneje, v krščanskem času s sekuro uničena. Napis je z imeni obeh konzulov Severa in Kvintijana datiran v leto 235. po Kr. Čitanje obeh črk VQ v 7. vrsti je samo domnevno.

3. Dimenzije: Viš. 0,83 m, šir. 0,46 m, deb. 0,22 m. Napisno polje zgoraj in spodaj uokvirjeno s profiliranim okvirjem. Na vseh straneh močno odbit. napisno polje v sredi poškodovano. Deae Cryphea / sive Caelesti Aug(ustae) / M(arcus) Aur(elius) Alexander / b(ene)f(iciarius) cons(ularis) leg(ionis) x Gem(inae) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) / M(arco) Lupo et Maximo cons(ulibus).

Na zgornji strani are je razločiti z grobimi črkami vklesan MET. Napis je posvečen kartaški boginji Caelestis, ki ima tu sicer nepoznano ime Dea Cryphea, katerega izvajamo iz poznogrškega Κρυφαία, tajinstven, skrit, skrivnost in katero se nanaša tu na mistični značaj boginje. Opozoriti moremo tu na cryphii v Mitrovem kultu. Napis je datiran v leto 232. po Kr.

4. Razen teh treh popolnih napisov se je našel na Gradišču še fragment nekega četrtega. Je to zgornji desni ogel votivnega oltarja, spodaj, levo in zadrž odlomljen. Ohranjena višina 0,23 m, širina 0,20 m, debelost 0,30 m. V prvi vrsti je ohranjen M, v drugi ostanki treh navpičnih črt. Prvo imamo spopolniti v IOM, druga je vsebovala ime posvetilca, ki je bil najbrž tudi kak beneficijarij.

Zdi se, da so vsi novonajdeni napisi, enako kakor že znani napisi CIL III 3916, 3919 in 10.799, prvotno stali v enem in istem svetišču, v katerem so člani cestnoorožniške postaje Neviodunum postavljali svoja posvetila. Krščanska doba za to ni imela nobenega razumevanja več in je videla v njih le dobrodošel gradbeni material. Glavni vhod v trdnjavo je bil na zapadni strani. Pot do vrat je vidna v terenu še danes do polovice višine griča. Povprečno je 2 m široka. Tu se vzdiguje pred Gradiščem majhen, zgoraj raven hrbet, ki so ga kasneje kot kamnolom deloma odstranili. S tem je bil tudi uničen zgornji del poti. Starejši vhod sta tvorila dva pomola (rizalita), ki sta tu izstopala iz zidu. dolga po 1,50 m, ter flankirala s peskom posuti dovoz. Vrata sama so obdajale mogočne apnenčeve klade 1,10 m stranske širine, prag je sestajal iz dveh velikih kamnitih plošč, po 0,90 m širokih. Odprtina vrat je bila široka 3,25 m. V neki kasnejši periodi so na notranji strani te starejše naprave sezidali ozke stolpe,

Sl. II. 1. Prerez južnega dvojnega stolpa (merilo 1:100). — 2. Jugovzhodni oglejni stolp 1:250). — 3. Jugovzhodni dvojni stolp (1:250). — 4. Tloris starokršćanske cerkve (1:200).

katerih notranjščina je široka samo 1-30 m, a dolga 3-30 m. Tu izkopavanja še niso končana. Verjetno je bil vhod tudi na južni strani pri že omenjenem dvojnem stolpu (sl. II., 3). Razdalja med tema znaša 5-50 m. Ako odštejemo od nje več kot 1 m široke klade vratnega okvirja, dobimo širino zapadnih vrat. Starejša utrdba tu najbrž ni imela nobenega dohoda, ker teče starejši zid spodaj pod obema stolpoma. Tudi manjkajo tu pomoli, kakršne ima starejša naprava na zapadni strani. Tudi tu smo mogli ugotoviti na notranji strani ozke notranjščine, kakor pri zapadnih vratih. Ni jih pa bilo mogoče popolnoma odkriti, ker leže pod današnjo cesto. Dovoza k južnim vratom danes ni več spoznati, ker so ga uničili z njivami, ki se nahajajo pred vrati.

V notranjosti Gradišča smo mogli doslej kopati le v majhnem obsegu. Tu se je dalo ugotoviti, da se je predzgodovinska naselbina nahajala bolj na periferiji, dočim je bil v sredi verjetno večji prazen prostor. V vzhodnem delu smo odkrili z odstranitvijo horizontalnih plasti majhno hallstattsko kočo, ki se je dala ugotoviti seveda le bolj po temnejši barvi lukenj za kole in kameniti podlagi za podboje. Dimenzije koč so bile približno 3-70 m $\times$ 3-50 m. Stene so sestajale kot navadno iz opleta, ki je bil ometan z ilovico. Našli smo kose rdeče žganega ilovnatga ometa, dokaz, da je hiša pogorela. Razen množice keramičnih ostankov se je nahajala v njej tudi glinasta utež za statve. Zapadno od te koč smo našli del 0-50 m širokega zidu iz majhnega lomljenca brez ometa. Konci zidu so bili razrušeni, tako da celotna zveza njegova z ostalimi ni več jasna. Tehnika kakor tudi neposredno pri njem najdene hallstattske črepinje določajo tudi ta zid kot predzgodovinski.

Kolikor daleč vidimo sedaj, se zdi, da je bilo Gradišče v rimskem času v notranjosti v veliki meri nezazidano. Iz prve rimske trdnjavske periode se doslej v notranjosti ni našlo sploh nič. V poznoantičnem času, ko je bila utrdba pojačana s stolpi in oporniki, so na najvišji točki v notranjosti zgradili krščansko cerkev (sl. II., 4). Material in tehnika sta ista kot pri stolpih. Cerkev je do fundamentov razrušena, na jugu so tudi le-ti deloma docela odstranjeni in samo po fundamentnih jamah se še da razločno ugotoviti potek zidu. Cerkev je z apsido in nartekso 21-20 m dolga in 10-30 m široka. Debelina zidov variira: na severu 1 m, na jugu 1-70 m, vendar izvira ta razlika verjetno odtod, da so na južni strani ohranjeni samo fundamentni rovi. Cerkev je, drugače nego navadno, orientirana proti zapadu. Talni načrt je zelo preprost: ladja z apsido in nartekso. Od notranje opreme cerkve nismo nič našli, ker je vse, kar je bilo nad nivojem, razdeljal plug. Zidovi so bili komaj 10 cm nad današnjo površino. Pri nekem globljem kopanju smo našli že v 0-50 m globini predzgodovinske črepinje, zlasti tudi kose žganega ilovnatga ometa, dokaz, da je nekoč stala na tem mestu hallstattska hiša. Cerkev, ki smo jo odkrili v taboru, je prva doslej poznana starokrščanska cerkev na Kranjskem. Razen nje nismo v notranjščini našli nobene druge rimske zgradbe. Nadaljnja raziskavanja bodo pokazala, ali se je tudi tu nahajalo kako komandno poslopje, kakor pri drugih poznorimskih utrdbah.

Zapadno od Gradišča se pri cerkvi sv. Martina nahajajo obsežne rimske razvaline, ki so že dolgo poznane. Splošno se je domnevalo, da so v zvezi z razvalinami na Gradišču. Koncem naše oktobrske kampanje smo mogli tudi tu izvesti majhno poizkusno kopanje. V dobro ohranjenem hipokaustu smo našli številne fragmente stenskih slik, eno svetiljko itd.; sodeč po obsegu razvalin, imamo tu opraviti z večjo rimsko kmetijo (villa rustica), ki nima nobene zveze z Gradiščem. Tudi za mestno ali selsko naselbino je obseg teh ruševin premajhen.

O historičnih in kronoloških vprašanjih, ki so v zvezi z našimi izkopavanji, bo govora šele po zaključku naših raziskavanj na Gradišču v končni publikaciji. Tu samo nekaj opomb. Nasip je, kakor rečeno, datiran v hallstattsko periodo na eni strani s črepinjami, ki so se v njem našle, na drugi strani pa z najdbami

v sosednih tumulih. Kot pričajo zaenkrat še ne preveč številni ostanki keramike boljše vrste, se le-ta ujema s keramiko z Ljubenske gore pri Vidmu, kakor tudi z ono iz gomil v Blanci in v Rožnu pri Sevnici ter v Mokronogu. Zdi se, da so Ilirci naselili le obrobne višine, dočim je Krško polje ostalo nenaseljeno. Tu so se kot prvi naselili keltski Latobiki ter ustanovili Neviodunum. Ali so osvojili tudi Gradišče na Malenci in se tudi tam usidrali, se iz razkopavanj ni dalo ugotoviti nikjer. S tem je ovržena tudi Premersteinova domneva, da se je tu nahajal Municipium Latobicorum. Razen tega je bilo Gradišče v prvih dveh stoletjih po Kr. izven rabe. Tu je zadel enkrat stari Müllner pravo, ko je imenoval (v svoji knjigi Emona, str. 101) Neviodunum za Municipium Latobicorum. Šele v nevarnih časih III. stoletja je prišel ta trdnjavski grič spet do veljave. Tu, na »vratih« Brežic je bilo prvič mogoče izgraditi ugodno obrambno postojanko pred napadi barbarov z vzhoda.¹ Natančnejših oporišč za datacijo starejše rimske utrdbe pa doslej še nimamo. Uvodoma omenjeno naziranje W. Schmida, da imamo tu opravka s taborom iz časa markomanskih vpadov, ne more držati, ako primerjamo Gradišče z Ločico; tu pravilno zasnovano pravokotno taborišče, tam pa nepravilno potekajoče in skozi in skozi terenu prilagodevajoče še obzidje, kakršnega si v drugem stoletju še ne moremo misliti. Mlajšo rimsko utrdbo imamo smatrati iz konca IV. ali začetka V. stoletja po Kr. Najbližji paraleli sta 10 km dolgo zaporno obzidje pri Vrhniku s prečnimi zagvozdnimi položaji v Lanišću ter s tretjo obrambno točko na Hrušici. Utrdba v Bistrici na Koroškem, katero raziskujeta R. Egger in G. Bersu, izvira najbrž iz kasnejše periode, ker ima k obzidju prizidane kasarne.^{2a}

Dosedanja kopanja so že pokazala ogromni zgodovinski pomen poznoantičnih utrdb iz Malence. Upati je, da jih bo mogoče popolnoma raziskati. Name-rava se odkupiti teren, na katerem se nahajajo zapadna vrata, in konservirati nad poldrugi meter visoko zidovje. Na ta način se bo ohranil vsaj majhen del tega važnega zgodovinskega spomenika.

Die Grabinschrift der Natesia.

Ivan Lunjak.

Auf der Hauptfronte des bischöflichen Priesterseminars in Laibach rechts zwischen dem dritten und zweiten Fenster, über den dort während der Marktzeit aufgestellten Töpferwaren des angrenzenden Vodnikov trg, befindet sich auf einer Platte eingemauert eine 82 cm hohe und 72 cm breite, mit 6 cm hohen Majuskeln geschriebene lateinische Grabinschrift, welche dorthin am Anfange des XVIII. Jahrhunderts, als das Seminar gebaut wurde (1708—1713), eingemauert wurde. Ihr Inhalt ist einfach, aber rührend, verfasst in einer letzten Anrede des überlebenden Stifters des Denkmals an die Verstorbene.

Dieses kleine epigraphische Denkmal ohne alle Skulpturzierden hat eine ganze gelehrte Litteratur hervorgerufen.^{1b} Lange Zeit hatte man mit Entzückung ihren ganz einfachen Stil bewundert und nannte dieselbe sogar unübertroffen.

Nun aber kam Mommsen im J. 1873 mit seinem CIL III, der die Inschrift unter Nr. 197* für unecht erklärte, erstens und hauptsächlich wegen ihres Inhaltes, dann wegen der schlecht ausgemeißelten Buchstaben und der Abtheilung der Wörter nicht durch Punkte, sondern nur durch Zwischenräume.

¹ Cf. L. Hauptmann, Erläuterungen zum hist. Atlas der österr. Alpenländer, I/4, p. 318.

^{1a} R. Egger, Ausgrabungen in Feistritz a. d. Drau, Oberkärnten. Jahreshefte d. öst. arch. Inst., Bd. XXV., Sp. 159 ff.

^{1b} Vgl. A. Müllner, Emona, S. 325 f.

Die Autorität Mommsens hat gewirkt: *αὐτὸς ἔφατ.*² Darum hat Müllner in seinem Buch sich nicht nur der Athetese angeschlossen, sondern, sogar sich Mühe gegeben, den Fälscher zu eruieren. Nach seiner Meinung ist es der renommierte Krainer Historiograph Johann Gregor Thalnitscher von Thalberg, slovenisch Dolničar (1655—1719), der Bruder des Domdechantes und Erbauers der Laibacher St. Nikolaus-Kathedrale und des Priesterseminars Johann Anton Thalnitscher. Der erstere ist besonders bekannt als eifriger Sammler der in Laibach und Umgebung gefundenen lateinischen Grabinschriften, die er dann im patriotischen Streben zur Verherrlichung der altherwürdigen Stadt an die zwei monumentalen Bauten anbringen ließ. Zur Ergänzung des echten Materiales sollten, glaubt man, auch Fälschungen gedient haben, unter Anderem auch unsere Inschrift, die Thalnitscher zur Verherrlichung seiner Gattin noch vor ihrem im

Natesia-Grabstein.

J. 1699 erfolgtem Tode anfertigen ließ. Das Pseudonym Natesia sollte im Scherz an ihren korpolenten Vorzug (*nates*) erinnern?³ Der Name des Widmers Thalnitscher Gregor wurde gesucht in den in der fünften Zeile der Inschrift stehenden Abkürzungen *TI* und *G.*⁴ Übrigens hat Müllner später selbst die Albernheit seiner etymologischen Erklärung eingesehen und das Pseudonym Natesia durch sonderbar mechanische Umstellung von 3 Buchstaben und Hinzufügung eines auslautenden -A aus dem Familiennamen seiner Gattin *Sanneti* abgeleitet (Argo I Sp. 39 n. VI Sp. 175).

Nach diesen Epigraphikern haben in letzter Zeit noch zwei Gelehrte die Inschrift besprochen, nämlich Msgr. V. Steska⁴, der ihre Echtheit vertheidigt,

und A. v. Premerestein⁵, der sich an die Ansicht Mommsens angeschlossen hat, obgleich er nicht unterlassen kann, sein innerstes Bedauern über den Vorfall auszusprechen; nur mildernde Umstände können von ihm angeführt werden zur Ehrenrettung des sonst vortrefflichen Mannes und verdienstvollen Gelehrten (seine Worte). Angesichts dieser Lage ist es sehr wichtig und wünschenswerth, wo möglich, Thalnitscher gegen den Verdacht eines Betrügers in Schutz zu nehmen und zu rehabilitieren, was wir in den folgenden Zeilen versuchen werden.

² Doch vergl. die Warnung zur Vorsicht bei Rosenberg, Einleitung zur römischen Geschichte, S. 295: Jeden Satz, den Mommsen einmal geschrieben hat, kritikalos anzubeten, wäre verkehrt. — Auch Norden betont bei Mommsen die »starke Subjektivität des Urteils«. Einleitung in die Altertumswissenschaft I², 4, 101).

³ Vergl. das Epitheton *παχυκαλὴς*. — Daß aber eine Römerin auch von ihren üppigen Brüsten benannt werden konnte, bezeugt der Name der Mutter des Kaisers Alexander Severus, Mammaea, d. h. mammosa.

⁴ Bei Voraussetzung, daß der Stifter des Grabdenkmals ein Sklave war (s. unten), könnte man in G die Bezeichnung des Vornamens seines Herrn im Genetiv annehmen, etwa TIBERIVS GAI (servus).

⁵ S. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, III (1898), 106 ff.

⁶ Österr. archaeolog. Institut, Band V (1902).

Was nun zu allererst Mommsens Gründe betrifft, die ihn zur Verdammung der Inschrift geführt haben, so muß man ihm darin Recht geben, daß der Inhalt nicht dem gewöhnlichen, pompösen Stil der Grabinschriften entspricht; sogar die zwei oder drei usuellen Widmungsbuchstaben D. M. oder D. M. S. fehlen. Es stehen da nur die novissima verba, der Name der Verblichenen und gekürzte Bezeichnung des Verhältnisses des Widmers zu der Verstorbenen. Die letzten zwei Buchstaben (Z. 6) PC kann man mit dem gewöhnlichen p(onendum) c(uravit), oder auch mit p(ietatis) c(ausa) entziffern. Überhaupt ist der Inhalt nicht epigraphisch, sondern eher elegisch. Nun darf man nicht unbeachtet lassen, daß in der litterarischen Produktion, zu der auch allenfalls die Epitaphe gehören, die so genannte Kreuzung der Gattungen stark waltet; ein solcher Fall ist auch hier zu konstatieren. Als Vorbild konnten bei Verfassung des Epitaphs die letzten Worte der berühmten Elegie des Norditalikers Catullus (c. 101) dienen, die letzterer am Grabe seines in Troas bestatteten Bruders verfasste: in perpetuum, frater, ave atque vale. Weiter entspricht vollständig unser Kontext den Worten des Aeneas (Verg. Aen. XI 97 sq), mit welchen er nach der Leichenfeier des Pallas vom Verblichenen scheidet: salve aeternum mihi, maxime Palla, aeternumque vale. Diese Vertheile hat der Verfasser eines Grabepigramms in Cirta benutzt (v. AL III 2033); nur hat er für Palla frater gesetzt und den Superlativ in einen Eigennamen verändert, so: Salve eter(nu)m mihi Maxime frater eternum(que) vale. Eine ganz ähnliche Grabinschrift wurde westlich von Görz in Portogruaro gefunden, nur der Name der Verewigten lautet dort anders. Von ihr wird unten die Rede sein.

Aus dieser Zusammenstellung, die sich noch erweitern läßt, ist zur Genüge ersichtlich, daß es im Alterthume wirklich gekürzte Epitaphe mit elegischem Anstrich gab und daß daher unsere Grabinschrift reelle Ansprüche auf Echtheit haben kann. Soviel von dem Inhalt des Anrufes.

Was nun das äußere Aussehen der Schrift betrifft, so sind die Buchstaben wirklich nichts weniger als künstlerisch gemeißelt, aber dieser Mangel kann durch Eile bei der Arbeit, möglicher Weise in stürmischer Zeit, die in diesen Gegenden bekanntlich oft wüthete, oder durch nicht genügende Kunstfertigkeit des Steinmetzes erklärt werden. Nicht durch Punkte, sondern nur durch Zwischenräume getrennte Wörter finden sich auch sonst sowohl in Inschriften, als auch in Manuscripten.

Es bleibt nun übrig die Erklärung des »abenteuerlichen, fremdartigen« Namens Natesia. Wenn wir die Behauptung aufrecht halten, daß vor uns hier die Verschmelzung des Epitaphs mit der Elegie liegt, so kann dieser Name leicht aus der klassischen Gewohnheit erklärt werden, den Geliebten Pseudonyme geographischen oder erotischen Ursprungs zu geben: so hieß bekanntlich die Geliebte des Catullus Lesbia, des Valerius Cato Lydia, des Varro Atacina Leucadia, des Gallus Lycoris, des Tibullus Delia, des Propertius Cynthia und noch des letzten Elegikers Maximianus Lycoris und Candida.⁷ Dieselbe Gewohnheit begegnet uns auch in der Komödie, wie die Titel der Stücke des Menander zeigen: Ἀνδρία, Σελία, Λευκαδία, Περσεία, lauter geographische Pseudonyme. Im Zusammenhang mit dieser Sitte kann man annehmen, daß auch Natesia ein geographisches Pseudonym ist, abgeleitet von dem heimatlichen Flübchen der Verblichenen, das sich bei Aquileia findet und von einigen alten Schriftstellern erwähnt wird, so z. B. von Strabo V 214 κατὰ τὸν Νάτισον ποταμὸν, von Plinius III 18 Natiso cum Turro praefluentes Aquileiam coloniam. Jordanis XLII. 220 nennt

⁶ Vgl. Kroll, Studien zum Verständnis der römischen Litteratur, Ss. 209—224.

⁷ Derartige Rufnamen, signum genannt, kommen übrigens auch auf Inschriften vor. Zum Beispiel CILV 7453, XIII 2591, ferner auf dem von Bormann publizierten Carnuntiner Grabstein, Röm. Limes i. Öst. XII Sp. 330 ff. Vgl. über das Signum Mommsens Aufsatz im Hermes 37/1902, S. 443 ff. und E. Diehl im Rhein. Museum 62, 1907, S. 390 ff. — Anm. d. Redaktion.

es *Natissa*: *Natissa amnis fluens a monte Piccis*. So heißt bis heutzutage der Bach bei Aquileia. Vergl. Nissen, *Italische Landeskunde* II, S. 230. Das Flößchen selbst, das im Laufe der Jahrhunderte seinen Lauf änderte, heißt *Natison*. Von der letzten kürzeren Form des Namens konnte ganz leicht mit einer kleinen Veränderung des *i* in *e* *Natesia* gebildet werden. Übrigens — *e* — findet sich wirklich in dem den Fluß bezeichnenden Namen *Tesion*, wie Holder A.-e. *Sprachschatz* s. v. *Natiso* bezeugt.

In der fünften Zeile der Inschrift sind zuerst die Namen des Stifters durch Anfangsbuchstaben angedeutet, aber ihre Ergänzung ist jedenfalls unsicher. *Vodnik* dachte an *Ti(tus) G(naeus)*; doch zwei Vornamen bei einer Person sind unmöglich. Müllner (*Argo* VI, Sp. 176) deutet endgültig die Siglen so: *Thalnitischer Ioannes Gregorius*. Einigem Zweifel unterliegt auch die Verbindung und Erklärung der letzten vier Buchstaben. Gewöhnlich fasst man sie nicht zusammen, sondern hält sie getrennt für Abkürzung von zwei Worten: *con(iugi) s(uae)*. So schon *Vodnik* und nach ihm Müllner. Nun aber bei schäferer Besichtigung bemerkt man, daß der beschädigte Raum zwischen *CON* und *S* verhältnismäßig so unbedeutend ist, daß man alle vier Buchstaben für Bezeichnung eines einzigen Wortes ansehen kann; nicht aus Raummangel rückte man mit dem *S* zu *N*. Die Kürzung bedeutet dann *cons(ervae)*. Also hat ein Mitsklave seinem geliebten Wesen eine Gedenktafel gesetzt. Beispiele von dieser Sitte auch bei den Sklaven sind zahlreich inschriftlich bewiesen und sogar in unseren Alpenländern kann man sie auffinden, wie man aus dem unlängst veröffentlichten *Iuvavum* ersehen kann.⁸ Dann ist auch die schlechte, billigere Ausstattung des Grabdenkmales erklärlich, infolge welcher *Thalnitischer* dasselbe nicht als Prunk auf der Hauptfront aufstellen konnte, sondern ihm die bescheidene Stelle hinter dem Dome in der engen Gasse am Seminargebäude angewiesen hat. Es war jedenfalls eine schätzbare Antiquität.

Merkwürdiger Weise findet man, wie oben gesagt, ein ganz ähnliches Epitaph in der Nähe von Aquileia, im alten *Concordia*, dem heutigen *Portogruaro*, wo die liebe Person *HEROTION* heißt; auch diese Inschrift wurde von Mommsen (*CIL* V 75*) verdammt. Der dortige pseudonyme Kosenamen ist griechischen Ursprungs, *Ἐρώτιον* in der Bedeutung *parvulus*, *pusillus Amor*, wie einst der hellenistische Elegiker *Hermesianax* seine Geliebte *Ἀερότιον* benannt hatte.⁹ Die Aspiration des Anfangsbuchstabens ist nichts ungewöhnliches in der lateinischen Phonetik: wir begegneten ja auch in unserer Inschrift *have*, neben sonstigen *ave* und sogar statt *Emona* wurde *Hemona* geschrieben (*CIL* III 3224).

Nun bleibt uns noch übrig zum Schlusse unsere Vermuthung über die Entstehung der Grabinschrift vorzutragen. Dieselbe konnte auf folgende Weise zu Stande kommen.

In einem Vororte von *Emona*, woher die Inschrift gebracht wurde, sagen wir in *Vič*, in dessen Namen, wie im französischen *Vichy*, die Benennung *vicus* sich erhalten hat, starb dem *TI G* seine Geliebte, die, wie ihr Beiname *Natesia* bezeugt, aus der Umgegend von Aquileia herstammte. Nun handelte es sich darum, der Verbliebenen in einem epigraphischen Etablissement eine einfache Grabinschrift zu bestellen. Solche Werkstätten gab es damals, wie man aus einer Marmorplatte im Vaticanischen Museum ersehen kann.¹⁰ Nun fragt es sich: wo könnte sich eine solche Anstalt befinden? Man weiß, daß das

⁸ Ss. 27, 45, 58.

⁹ Den Kosenamen *Ἐρώτιον* tragen griechische Hetären, z. B. *Luc. Anth. pal.* XI ep. 88, *Erotium* bei *Plaut. Menaechmi* u. s.

¹⁰ Vergl. *Cagnat, Cours d'épigraphie latine*, Titelblatt:

D M
TITVLOS SRI
BENDOS . . .
. . . . HIC HA
BES

Zentrum des römischen Exporthandels in Aquileia war, und da bestellte man wohl unser Denkmal. Für die Wahrscheinlichkeit unserer Voraussetzung spricht die ganz ähnliche, fast identische Grabinschrift aus der Nähe, von Portogruaro, wo sogar die Aspiration in *have* und die archaistische Form *aeternom* wiederkehrt. Infolge dieser auffallenden Ähnlichkeit meinte sogar Müllner, daß Thalnitscher auf einer Reise nach Bologna diese Inschrift gesehen hatte und danach die Fälschung vornahm.

Wie nach Emona, so führte auch nach Concordia aus Aquileia eine römische Heeresstraße und der Betrieb auf beiden Wegen war sehr reger. Also konnte auch Concordia mit Grabinschriften von Aquileia versorgt werden. Die Fassung des Textes für gewöhnliche Epitaphe war formelhaft, etwa so wie in unseren Partezetteln und Grabinschriften.¹¹ Bei Bestellung brauchte man nur den Namen des Verstorbenen und die nötigen Personalien des Widmers anzugeben, und diese wurden eingesetzt. Daher die Ähnlichkeit der Grabinschriften.

Wenn wir nun also die ganze Echtheitsfrage der interessanten, viel umstrittenen Inschrift von diesen Gesichtspunkten ausgehend beurteilen, so fällt jeder Verdacht einer Fälschung seitens Thalnitscher weg, seine Ehre ist gerettet. Für die Literaturgeschichte aber haben wir eine neue Spur ihrer Einwirkung auf das antike private Leben gewonnen, den Beinamen *Natesia*.¹²

Postanek in razvoj Kranjske.

(Ob priliki razprave L. Hauptmanna »Entstehung und Entwicklung Krains«.)

Milko Kos.

Résumé. »Entstehung und Entwicklung Krains«. Verf. berichtet über die Slowenien betreffenden Arbeiten des Hist. Atlases der österr. Alpenländer, insbesondere über die in den Erläuterungen 1929 erschienene Studie L. Hauptmann's »Entstehung und Entwicklung Krains«. Im Anschluß daran befaßt er sich näher mit einigen Fragen aus der älteren Geschichte Krains, teilweise H. ergänzend, teilweise von ihm abweichend.

Bei der Entstehung des Namens Krain waren maßgebend: kelto-romanisch *Carniola* und *Carnium* und slowenisch *Krajina*. *Krajina* bedeutet Grenzland und wurde in diesem Sinne für fränkische Marken auf slow. Boden verwendet, blieb aber als Landesname an der bedeutendsten slow. *Krajina*, der Mark an der oberen Save, haften. Aus *Krajina* entstand spätestens in der zweiten Hälfte des X. Jahrh. als Landesname lat. *Creina*, deutsch *Krain*, fiel aber, — gleichlautend mit dem mittelalterlichen lat. bzw. deutschen Namen für das antike *Carnium*, *Creina*, *Krain(burg)*, (slow. *Kranj*), — mit diesem in eins zusammen. Wichtig für die Einbürgerung des Namens war, daß *Creina-Kranj-Krain-*

¹¹ Treffend urteilt W. Bährens (Neue Wege zur Antike II, 65): »Auch der ungebildete Mann aus dem Volke versuchte seiner Gattin auf der Grabinschrift einen letzten Gruß zu widmen und zu dem Zwecke benutzte er öfters einen festen Grabinschriftentypus — es gab bei den Römern Grabinschriftensteller so gut wie bei uns.«

¹² Über besonderen Wunsch des geschätzten Hr. Verfassers bringt die Redaktion den vorstehenden Beitrag zum Abdruck, ohne sich indessen mit dem Standpunkt des Verfassers zu identifizieren. Der Epigraphiker wird immerhin berechnete Zweifel an der Echtheit der Inschrift hegen. Die Form der Buchstaben, vor allem des M, dessen Mittelteil nicht bis zur unteren Linie reicht, die auffällige doppelte Form des E u. s. w. sind für römische Inschriften bedenklich. Wenn sich die Redaktion trotzdem entschlossen hat, den vorstehenden Artikel zum Abdruck zu bringen, so ist es deshalb, weil die vom Verfasser herangezogenen philologischen Belege gerade geeignet sind, Licht in die Sache zu bringen. Sie zeigen, daß der Urheber der Grabinschrift die antike Literatur kannte und das bestärkt wohl A. Müllner's Vermutung, daß es sich um eine Fälschung Thalnitschers handeln dürfte. Daß es übrigens nicht die einzige ist, hat A. v. Premerestein in der oben angeführten Arbeit über Thalnitscher gezeigt. — Die Redaktion.

burg seit dem XII. Jahrh. Sitz des Landesgrafen war. Daneben blieb im Mittelalter unvergessen das antike Carniola (Kleinkarnien) und verdrängte seit Ende des XII. Jahrh. aus lat. Texten den aus Krajina entstandenen Landesnamen Creina. Der zweite und moderne slow. Name für das Land »Kranjsko« entstand aus der slow. Form für antikes Carnium-Kranj und bedeutet wohl das Land, das unter den Landesgrafen in Kranj gehört. Es verdrängte als Landesname das ältere Krajina.

Verf. nimmt an, daß sich die fränkische Herrschaft in der ersten Hälfte des VI. Jahrh. nicht auch über Pannonien, wie H. annimmt, erstreckte, sondern nur über Noricum. Da sich die Franken erst 548 Venetiens bemächtigten, ist ein Verschieben der fränkischen Grenzen auch über Pannonien bereits vorher wenig wahrscheinlich. Dieses blieb bis zur langobardischen Besitznahme 546 wohl nominell byzantinisch. Das Schreiben rätischer Bischöfe von 591 kennt außer Aguntum, Teurnia und Virunum keine in Noricum und Pannonien »in alter Zeit« »gallisch«, d. h. fränkisch gewesen Bischofssitze.

Mons Regis bei Paulus Diaconus (Hist. Lang., II, 8) lokalisiert H. auf Kraljiški vrh im Hrušicawalde. Ein solcher Name ist jedoch auf keiner Karte auffindbar, sondern nur ein Streliški vrh.

Über die Geschichte des fränk. Ostens in der zweiten Hälfte des IX. Jahrh. werden wir jetzt durch die von Bresslau (Abhandl. d. Preuß. Ak., 1923) veröffentlichten Auszüge Aventins etwas besser unterrichtet. Ein Teil der Ostpräfektur, die Graf Ratbod wegen seiner Empörung 854 verlor, die Ostmark, wird 856 dem Königssohne Karlmann verliehen, 857 vertrieb Karlmann den unterpannonischen Grafen Richer, den karantanischen Pabo und andere »socii comites«, darunter wahrscheinlich auch den Markgrafen an der oberen Save (Krain).

Zur Urkunde 1210, Mai 8., Cremona (Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 399): Verf. unterscheidet zwei Beurkundungsstadien und Ausfertigungen 1. ein Konzept vom Januar 1209, welches gelegentlich des »actum« zu Augsburg redigiert wurde, wo von Krain noch nicht die Rede war, und 2. die veränderte Reinschrift von Cremona v. 8. Mai 1210, welche unter Benützung des Augsburger Konzeptes (übernommen: Formular aus der Königszeit Otto IV., Augsburger Zeugen, teilweise Datum) den Kontext mit Hinzufügen der »Carniola« zu »marchia Ystrie« ergänzt, — jedoch nicht überall ganz richtig, — und zu den Augsburger, in Cremona nicht anwesenden Zeugen eine Reihe neuer, — lauter Namen aus dem Patriarchate Aquileja, — hinzufügt, unter deren Mitwirkung vielleicht »Carniola« in die definitive Cremoneser Redaktion hineingeriet.

Am Schlusse werden einige neue Daten zur Geschichte der Landgerichte Radovljica, Bled und Prem beigezeichnet. Für Görzer Rechte im Landgerichte Bled wird ein Verzeichnis dieser von ca. 1368 abgedruckt (aus cod. W 594, f. 122, Staatsarchiv Wien). Die Edlinge in Koseze in Innerkrain besaßen auch ihre Gerichtsbarkeit, verfielen jedoch frühzeitig. In Koseze hatten und erwarben Besitz die Herren von Lipa und nach ihnen die »Schwabene«, welche sich nach dem Orte (von) Edling nannten.

Proti koncu preteklega stoletja se je dunajska akademija znanosti na pobudo geografa E. Richterja lotila velikega znanstvenega podjetja, izdaje Historičnega atlanta avstrijskih alpskih dežel (Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer). Prvi oddelek, ki je do sedaj edini objavljen, podaja sliko deželskosodne razdelitve alpskih dežel nekdanje monarhije, torej tudi večjega dela slovenske zemlje. Deželskosodna karta nam kaže meje sodnih okrajev, ki so bili združeni pod enega deželskega sodnika in imeli kot taki pravico do višjega ali krvnega sodstva; poleg tega pa razberemo iz deželskosodne karte deloma tudi ostalo sodno razdelitev in sedeže sodišč. Deželskosodna karta nam podaja v glavnem stanje XVIII. in tudi še začetka XIX. stoletja. Ker so pa bile deželskosodne meje zelo konservativne, lahko iz deželskosodnih kart s stanjem XVIII. ali XIX. stoletja rekonstruiramo deželskosodne in z njimi do gotove meje tudi politične, posestne in včasih tudi cerkvene meje prejšnjih stoletij, v ugodnih slučajih celo zgodnjega srednjega veka. Poleg kart, v katere je vrisan tudi teren, izdaja dunajska akademija tudi posebne komentarje k atlantu (Erläuterungen), ki podajajo razlago karte in pa posebej študije (Abhandlungen), ki se pečajo v vprašanji v zvezi s Historičnim atlantom. Poleg atlanta, komentarja in razprav so za nekatere dežele izšli tudi opisi deželskosodnih meja, prepisani iz arhivalnega gradiva.

V sledečem hočem najprej podati kratek pregled publikacij Historičnega atlanta, v kolikor se tičejo slovenske zemlje, zatem pa poročati o delu Antona Kaspretja in Ljudmila Hauptmanna, ki sta za deželskosodno karto Historičnega atlanta obdelala Kranjsko.

Od karte v merilu 1 : 200.000 prihajajo za nas v poštavi listi: Spittal, Celovec, Maribor, Ljutomer, Ptuj, Celje, Ljubljana, Bovec, Trst, Postojna, Kočevje in Pazin. Išli so v prvem (Salzburg, Zgornja Avstrija, Štajersko, l. 1906), v tretjem (Italijanska Tirolska, Koroško, Goriško in Gradiška, l. 1920.) in v četrtem zvezku (del Nižje Avstrije, Kranjska, Istra, l. 1929.) Historičnega atlanta. V »Erläuterungen« najdemo v 1. delu prvega zvezka obdelano Štajersko (delo H. Pircheggerja, 2. izdaja l. 1917.), v 4. zvezku v prvem delu (l. 1914.) Koroško (A. Jaksch in M. Wutte) in Goriško z Gradiško (A. Mell), v drugem delu (l. 1929.) pa dodatke h Koroški (M. Wutte), Kranjsko (L. Hauptmann) in Istro (H. Pirchegger). Oba dela četrtega zvezka obsegata eno knjigo z vsega skupaj 543 stranmi.

Razprave k Historičnemu atlantu so izšle v Archiv für österreichische Geschichte, ki ga izdaja dunajska akademija (v 94. knjigi l. 1907. in v 102. knjigi l. 1913.). Opise koroških sodnih meja je objavil Wutte (Kärntner Gerichtsbeschreibungen, Archiv f. vaterländ. Geschichte und Topographie, 20—21, 1912), opise štajerskih sta pa izdala A. Mell in H. Pirchegger (Steirische Gerichtsbeschreibungen, Beiträge zur Erforschung steir. Geschichte, 37—40, 1914).

S četrtem zvezkom atlanta in komentarja je prvi oddelek Historičnega atlanta, to je deželskosodna karta, v glavnem zaključen. Atlant in komentar četrtega zvezka se pečata po večini s preteklostjo slovenske in hrvatske zemlje. To in pa znanstvena pomembnost dela zaslužita našo posebno pozornost.

Deželskosodno obdelavo Kranjske v Historičnem atlantu je sprva prevzel pokojni prof. A. Kaspret. Zbral je obilico arhivalnega gradiva in po njem v glavnem izdelal karto deželskosodne razdelitve. Kartografska slika deželskosodne razdelitve Kranjske je trudapolno in zaslužno delo pokojnega profesorja A. Kaspretja. Ob vsej vestnosti, ki odlikuje Kaspretovo znanstveno delo vobče, vendar karta ni brez napak, kar je pa pri delu, za katerega bo arhivalno gradivo težko kdaj v celoti pregledati in izčrpati, razumljivo. Že Hauptmann je v svojih studijah dognal, da se potek nekaterih deželskosodnih meja razlikuje od mejnih črt, ki jih je zarisal Kaspret. Skušal jih je popraviti z besednim opisom, kar pa seveda le težko nadomešča živo črto zemljevida. Tudi k nomenklaturi Kaspretove karte bi mogli marsikaj pripomniti. Uporabljena so krajevna imena, ki med narodom niso znana, koruptne in napačne tvorbe nemških kancelij in pogrešna imena avstrijskih specialnih kart. Še bolj občutimo to prevladovanje nedomačih imen v izvenkranjskih delih slovenske zemlje, ki jih pa za Historični atlant ni obdelal prof. Kaspret.

Komentar, ali bolje rečeno posebno obširno razpravo k deželskosodni karti Kranjske je pa, s pomočjo gradiva, ki ga je zbral prof. Kaspret, in pa s pritegnitvijo novih arhivalnih in dostopnih tiskanih virov in literature napisal prof. L. Hauptmann. Dal je pa Hauptmann s svojo razpravo veliko več kot samo »razlago« k Historičnemu atlantu, kot jo na pr. podajajo avtorji za druge dežele (zelo skromna in tudi pomanjkljiva je Mellova »razlaga« k deželskosodni karti Goriške in Gradiške). Hauptmannovo delo se na samo razlago in opis deželskosodne karte omejuje v drugem delu (Die Landgerichte, str. 453—483), v prvem pa podaja razpravo o zamotani zgodovini postanka in razvoja Kranjske (str. 315 do 453). V to zbiti in mestoma v težkem slogu pisano razpravo je pa avtor vključil še veliko več, celotne odstavke iz politične in teritorialno-lokalne zgodovine Kranjske najdemo tu v strnjeni obliki; pa ne samo Kranjske dežele v obsegu, kot ga je poznala polpretekla doba, temveč tudi mnogih sosednjih predelov, na nekdanjih štajerskih, goriških in istrskih tleh. Zgodovina teritorialnega razvoja velikega dela slovenske zemlje v srednjem veku je dobila v

Hauptmannovem delu trdno podlago. Mogoče bodo novi arhivalni viri Hauptmannove izsledke tu pa tam popravili, mogoče ne bodo nekateri le preveč na hipotezah zgrajeni rezultati mogli obveljati, v glavnem bo pa Hauptmannova razprava ostala temeljno delo za vsako nadaljnje proučevanje teritorialnega razvoja velikega dela slovenske zemlje.

Važnost Hauptmannovega dela zasluži našo posebno pozornost. Zato tudi hočem o njem v sledečem podrobneje poročati. Pri nekaterih vprašanjih, pri katerih ne soglašam z avtorjem, sem se zaustavil nekoliko dlje, drugod sem izpopolnil Hauptmannove izsledke z gradivom, ki mu je bilo neznano, ali je pa izšlo v tisku že po zaključku njegove studije (november 1926). Tudi sem pri nekaterih vprašanjih, ki, če tudi ne spadajo strogo v okvir poglavja »postanek in razvoj Kranjske«, pomudil nekoliko več. Vprašanja, ki stoje v zvezi z zgodovino teritorialnega razvoja Istre, Krasa in Goriške, pa mislim s posebnim ozirom na Pircheggerjeve in Mellove studije objaviti v posebni razpravi.

V prvem poglavju svojega dela razpravlja Hauptmann o geografskih faktorjih, ki so vplivali na historični razvoj Kranjske. Kranjska je stara Krajina, to je pokrajina, ki se je prvotno raztezala od Hrušice do Vitanjske gore in Boča ter od Julijskih Alp in Karavank do kočevskih gozdov in spodnje Krke. Ta Krajina je v geografskem oziru sicer primeroma trdno sklenjena, toda ne toliko, da bi se mogla zoperstavljati negeografskim faktorjem, ki so jo razbili v dve polovici: ožjo Kranjsko (Gorenjsko, del Notranjske in Dolenjsko) in Savinjsko (porečje Savinje in desno porečje Sotle). Ožjemu kranjskemu delu so se šele kasneje prislonili prvotno izvenkranjski deli, namreč od Hrvaške desni breg spodnje Krke, Žumberk in Bela Krajina, od Istre Pivka in dolina notranjske Reke, od Goriške pa Vipava in Idrija. Hrvaški je pa Kranjska prepuščala čabarski okraj. Primerjava teritorialnega razvoja Kranjske s tirolskim se mi zdi prisiljena.

V uvodnem poglavju razpravlja Hauptmann tudi o imenu Kranjske. Dovoljeno naj mi bo na tem mestu dodati k temu vprašanju nekoliko besed. Razlikovati nam je dvoje: keltsko-romansko »Carniola« in slovensko »Krajina«. O drugem imenu razpravlja tudi Hauptmann (str. 315, 369). Krajina pomenja pokrajino sploh, posebej še obmejno pokrajino (prim. Vojno krajino, Krajino v vzhodni Srbiji, Krajino v Južni Dalmaciji itd.). Poseben pomen Krajine kot obmejne pokrajine je na slovenskih tleh postal še posebno merodajen, ko je nemška oblast pri nas organizirala mejne marke. Marchia je slovenska Krajina. Taka Krajina je karolinška Posavska marka, predhodnica Kranjske. Mnogo krajevnih imen je izpeljanih od Krajine, to je dežele, v kateri so dotični kraji ležali. K takim »krajinskim« imenom, ki jih Hauptmann našteva na str. 315 in 369, bi dodal še Selo pri Šumberku na Dolenjskem, ki je še danes med narodom znano kot Kranjsko Selo. Krajina pa ni bila Slovincem samo marka ob Zgornji Savi, temveč tudi druge marke, tako Ptujška ali Podravska marka in Karantanska marka. V obeh najdemo imena, ki so v zvezi z marko-Krajino. Na nemškem Štajerskem, v okolici Gradca in Hartberga, torej na ozemlju Karantanske Krajine, vemo za tri Krainbache v XIII., XIV. in XV. stoletju. V Halozah imamo tudi Krajino (leta 1444. in dem Krain in der Kalosen); tamošnji okoliš Sv. Barbare je spadal k Ptujski Krajini in mejil kot nje vzhodni del na Ogrsko-Hrvaško. Tudi okoliš južno od Ptujске gore, leta 1451. imenovan »aus der Chrainen«, je del nekdanje Ptujске ali Podravske marke.¹

Vendar ne izvajam nujno vsa »krajinska« imena od lege dotičnih krajev v kaki Krajini. Tudi beseda »kraj« v pomenu meja, konec, lega ob strani, je mogla biti pri postanku teh imen merodajna. Na Koroškem imamo poleg »Krainsberga« v Karavankah še dva: enega v okraju Gmünd, drugega v okraju Svinec

¹ Zahn, Ortsnamenbuch d. Steiermark, 112.

(Eberstein). Pri Št. Vidu na Koroškem se leta 1230. imenuje Chraindorf.² Sorodna imena so Krajna vas (na Krasu), Krajno brdo, Krajnik in podobna.

Krajina kot deželno ime je pa obviselo na največji in najpomembnejši slovenskih krajin, to je marki ob Zgornji Savi. Na ohranitev imena Krajina kot deželnega imena ravno tu so pa po mojem mnenju vplivali tudi odnosi tega imena k imenoma Carniola in Carnium. Carniola in Carnium izvajajo lingvisti iz keltščine. Carniola pomenja malo Carnijo v razliko k večji onostran glavnega grebena Julijskih Alp. Ni pa razumeti Carniole kot posebne rimske province, temveč le deželo, »domovino« Karnov (»patria Carneola« pri ravennskem anonimnem geografu). Ta Carniola ali mala Carnia je v pozni antiki obsegala večji del današnje Gorenjske. Omenja jo prvič anonimni geograf iz Ravenne, ki piše v VII. stoletju, podaja pa v svoji kozmografiji razmere veliko starejše dobe. Mesto Carnium v pokrajini Carnioli, ki ga omenja ravennski anonim, je brez dvoma današnji Kranj. Carnium šteje anonim v Carniolo, Emono (Atamine) pa ne.³ Da ni segal pojem Carniola proti jugovzhodu do in preko Emone, govori tudi to, da vsaj v delu ljubljanske kotline niso več stanovali Karni, temveč Tauriski.⁴

Ime Carniola je v zgodnjem srednjem veku ostalo v spominu Zapadne Evrope. Pojavi se zopet pri Pavlu Diakonu (Hist. Lang., VI, 52, ed. MG., SS rer. Lang., 183) in v Frankovskih državnih analih (ed. Kurze, SS rer. Germ., 153). Nato izgine iz virov in se pojavi zopet v zelo zanimivi zvezi šele leta 973.: »Carniola quod vulgo Creina marcha appellatur.«⁵ Domače ime za Carniola je bilo torej v drugi polovici X. stoletja Creina — Krajina. Konstatiram le, da se Creina marcha kot deželno ime pojavlja ravno ob času reorganizacije mark na jugovzhodu. Ime Krajina se je kot deželno ime lahko tembolj utrdilo, prvič ker je po pomenu odgovarjalo pojmu nemško-latinske marke in drugič, ker je k temu pripomoglo srednjeveško ime za Carnium.

Iz keltsko-romanskega Carnium je nastal v slovenščini — *kārñ — Kránj.⁶ Zgodnjesrednjeveška naselbina, ki je nastala na mestu antičnega Carnium, je morala biti primeroma važen kraj (langobardski grobovi iz dobe 546—568,⁷ via Chreinariorum leta 973.,⁸ v kraju Creina izdajajo v XI. stoletju pogosto tradicije na korist briksenške cerkve⁹). Ime virov X. in XI. stoletja za Kranj je Creina, torej enako kot istodobno ime za deželo: Creina — Krajina. Imeni za kraj in deželo sta sovpadli, akoravno sta različnega izvora, prvo keltskega, drugo slovenskega. Po slovenski Krajini so Nemci začeli imenovati deželo Creina, od XII. stoletja tudi že Krain; prav tako so pa imenovali od X. stoletja dalje naselbino ob sotočju Save in Kokre Creina, od XIII. stoletja Krain(burg).¹⁰ Sprejemu Krajine (Creina, Krain) kot deželnega imena je brezdvomno pripomogla tudi okoliščina, da je ravno istoimenski Kranj (Creina, Krainburg) postal v XII. stoletju sedež deželnega grofa v Krajini — Kranjski.¹¹

Kot ime za deželo prevladuje v XI. stoletju ime Krajina-Creina nad imehom Carniola. Najdemo ga predvsem v listinah nemških prejemnikov in izdajateljev.¹² Takrat prejkone se je Creina — Krain utrdilo kot deželno ime. V XII. stoletju rabijo tradicijske listine nemških samostanov v začetku in sredi

² Zahn, UB Steiermark, II, 365.

³ Ed. Pinder-Parthey, 220—221 (Ravennatis Anonymi cosmographia, Berolini 1860).

⁴ Hauptmann, 322, z literaturo.

⁵ MG., Dipl., II, 56, št. 47; Gradivo za zgod. Slovencev, II, št. 444.

⁶ Fr. Ramovš v Čas. za slov. jez., knjiž. in zgod., VI, 22, in prijazna pojasnila kolega prof. Ramovša.

⁷ Gl. str. 28.

⁸ MG., Dipl., II, 78, n. 66; Gradivo, II, št. 445.

⁹ Gradivo, III, p. XIV.

¹⁰ Jaksch, Mon. Car., IV, n. 1829; Gradivo, V, št. 348.

¹¹ Hauptmann, 391.

¹² Gradivo, III, 17, 21, 28, 105, 106, 107, 201, 210, 224, 257.

stoletja še obliko Creina, proti koncu pa začenja prevladovati Carniola.¹³ V ostalih latinskih tekstih XII. stoletja izpodriva oblika Carniola vedno bolj obliko Creina. Carniola rabijo skoraj dosledno listine, izdane na italških tleh ali od italških izdajateljev (Oglej, Čedad, med 1063—1068 tudi že v Tolminu).¹⁴ V XIII. stoletju prevlada Carniola v latinskih tekstih popolnoma. Creina kot nemški Krain se pojavi v latinskih tekstih XII. stoletja,¹⁵ v XII. stoletju je pa Krain omejen le na nemške tekste.

Kakor je ime mesta Creina v X.—XI. stoletju pripomoglo k ustalovitvi deželnega imena Krajina — Krain, tako je pod vplivom iz Carnium v slovenščini nastalega Kranj, torej kraja, ki je kot sedež deželnih grofov bil eden prvih v deželi, nastal poleg deželnega naziva Krajina še drugi, imenovan po Kranju Kranjsko, Kranjska, to je dežela, ki spada pod deželnega grofa v Kranju. Oblika Kranjsko, Kranjska je staro Krajino kot deželno ime končno v slovenščini tudi izpodrinila.

Po tem ekskurzu o imenu Krajina — Kranjsko se vrnimo zopet k Hauptmannovi razpravi. V drugem poglavju, z naslovom »Rimska Kranjska«, podaja pregled etnografske in politične razdelitve Kranjske v rimski dobi. V dolini notranjske Reke in na Pivki stanujejo Japodi, v idrijskem in vipavskem okraju Karni, na Dolenjskem Latobiki, na Gorenjskem in v ljubljanski kotlini pa Karni in Tauriski. V političnem oziru je v zgodnji cesarski dobi spadal notranjski Kras k Italiji, ostalo pa k Zgornji Panoniji. Po Markomanskih vojnah in pred l. 238. so Rimljani iz vojaških razlogov priključili tudi emonski mestni okraj Italiji, tako, da je tekla italško-noriška meja na Trojanah, italško-panonska pa nekje okoli današnjega Grosuplja. Iz istih vojaških razlogov so utrdili v Dioklecijanovi dobi mejo Italije ob vseh prehodih iz Posavja na Kras in v zgornje Posočje in pomaknili v kasnejši cesarski dobi tudi mejo Italije od Raše do Rečine ter tudi ta sektor utrdili.

Propad rimske oblasti v Noriku je imel po Hauptmannu posledico, da se je prejkone okoli l. 488. pomaknila meja Italije od Trojanskih prelazov nazaj na Julijske Alpe in Kras. Ravenski anonimni geograf in Prokop poznata kot severovzhodno mejo Italije že Julijske Alpe in visoki Kras na današnjem Notranjskem. Za zgornje Posavje začenja 80 letna doba (ok. 488—568), ki jo H. po germanskih narodih, ki so imeli vsaj začasno takrat oblast ob zgornji Savi, imenuje dobo »germanske Kranjske«. Romansko in romanizirano prebivalstvo, kolikor ga je v deželi še ostalo, družijo poročila za to dobo pod imenom Karni. Jordanesovim in Prokopovim Suavom, ki so jih tudi nekateri hoteli naseliti v kranjsko Posavje, je H. odkazal mesto nekje v slavonskem Posavju.

Prva desetletja VI. stoletja je kranjsko Posavje preživelo primeroma mirno dobo pod urejeno gotško upravo. Začetek dvajsetletne gotško-bizantinske vojne (ok. 535) pa pomenja novo nemirno razdobje. Oblast v zemljah med srednjo Donavo in severnim Krasom si v dobi naslednjih tridesetih let laste in dele Bizantinci, Franki in Langobardi. Glede frankovske oblasti v Noriku in Panoniji se ne strinjam povsem z izvajanjem gospoda avtorja.

Posavje (Savia) je do jeseni 538 še v gotški oblasti,¹⁶ naslednje leto se pa je že priključilo Bizantincem. Takrat je pot po kopnem preko Istre že v bizantinskih, čeprav nesigurnih rokah,¹⁷ zaledje je torej moralo tudi že odpasti od Gotov. Panonija je bila od 539 vsaj po imenu v glavnem zopet bizantinska. V veliki konflikt med Goti in Bizantinci se je pa vmešal še tretji, namreč Franki, takrat pod vladjo kralja Teodeberta. Res so ti že l. 537. dobili od gotskega kralja del Galije, Alamanijo in »mnogo drugih pokrajin« (Procopii De bello Gothico,

¹³ Gradivo, IV, 267, 403, 898, 902.

¹⁴ Gradivo, III, 227; IV, 4, 59, 125, 583.

¹⁵ Gradivo, IV, 235, 271, 798 (Jaksch, Mon. Car., III, 520, 521, n. 1377).

¹⁶ Cassiodori Var., XII, 22—24 (MG., AA., XII, 378—379).

¹⁷ Procopii De bello Gothico, II, 28 (ed. J. Haury, II, 275).

I, 13, ed. Haury). Mogoče je med zadnjimi mišljenjema že Norik, ki je po Agatiju Alamanom sosednja dežela (Histor., I, 4, ed. Niebuhr, 20), toda nisem s Hauptmannom mnenja, da se je med deželami, ki so jo pridobili Franki, nahajala tudi Panonija. Kajti, ako pomislimo, da so se Franki polastili šele okoli l. 548. večjega dela Benečije (Procopii De bello Gothico, III, 33, ed. Haury, II, 443), je težko misliti, da so se na severu upali pomakniti se že po l. 537. tako daleč proti vzhodu, da bi obsegli že tudi Panonijo tja do srednje Donave. Takrat pa, okoli l. 548., ko so se Franki polastili večjega dela Benečije, je bila Panonija (že od l. 546.) langobardska (Procopii De bello Gothico, III, 33; Pauli Diaconi Histor. Langob., I, 22; Origo gentis Langob., 5).¹⁸ Frankovska oblast je na vzhodu segala pač le do meja Panonije, tja do bližine onih »Langobardov, Gepidov in drugih sosednjih narodov«, s katerimi se je frankovski kralj Teodebert, — zdi se, da brez uspeha, — pogajal (Agathias, I, 4, ed. Niebuhr, 21). Besede o frankovski oblasti »per limitem Pannoniae« v Teodebertovem bahavem pismu na bizantinskega cesarja Justinijana je po mojem mnenju razumeti tako, da se je oblast frankovskega kralja raztezala ne preko Panonije, temveč ob in do meja one Panonije (to je Pannonia I, Valeria in Savia), ki je bila od l. 546. v rokah Langobardov, s katerimi se frankovski kralj Teodebert v zadnjih letih svoje vladave (umrl je leta 548.) pogaja.¹⁹ Panonija je bila do leta 546. vsaj po imenu bizantinska.

Imamo še eden, vsaj indirektni dokaz, da se frankovska oblast ni raztezala preko Panonije. Pismo beneških in recijskih škofov do grškega cesarja iz l. 591. omenja tri cerkve, kjer so »pred leti« (ante annos), že v davnini »obstojali« (constituerant) trije »galski«, to je frankovski škofje (Galliarum episcopi), namreč Beconensis, Tiburniensis in Augustana (sc. ecclesia).²⁰ Čitanje Beconensis, kot imajo dosedanje izdaje našega teksta, je napačno. Edini rokopisni tekst našega pisma (cod. lat. Paris 1682) ima Breonensis, kar razlaga J. Friedrich kot Verunensis, to je škofija, ki je imela za sedež stari Virunum na Gosposvetskem polju. Ecclesia Tiburniensis je škofija v Tiburniji ali Teurniji, kjer se danes nahaja vas St. Peter im Holz na koroškem Lurnfeldu. Ecclesia Augustana, ki so jo tudi zelo različno lokalizirali, je pa škofija v Aguntu (Striebach pri Lienzu).²¹ Omenjene so torej v vrstnem redu od vzhoda proti zahodu tri »galske« ali frankovske škofije v Noriku: virunska, teurnijska in aguntska. O tudi noriški škofiji v Celeji, že ob meji Panonije, in o panonskih škofijah, ki bi bile pred davnim časom tudi »galske«, to je frankovske, ni govora, čeprav vemo, da so še 572—577, vsaj po imenu, obstojale škofije v Celeji, Emoni in Scarabanciji (Šopronj).²² Frankovska oblast se torej verjetno ni raztezala preko okolišev teh treh škofijskih mest, drugače bi jih beneško-recijski škofje v svojem pismu iz leta 591. prejkone ne pozabili omeniti.

Langobardi so leta 546. dobili od bizantinskega cesarja poleg »panonskih trdnjav in mnogih drugih krajev« tudi »mesto Noricum«, πόλις Νορικόν.²³ Hauptmann se je poprijel dosedanjega, najbolj razširjenega tolmačenja za »mesto Noricum« = Poetovio (Ptuj), in navedel za veliko verjetnost te lokalizacije vrsto podatkov iz virov. Lokalizacija »mesto Noricum« = Poetovio bo po mojem mnenju morala obveljati, kajti R. Egger za svojo »civitas Noricum« = »Celeia« ni po mojem mnenju mogel podati prepričevalnejših argumentov.²⁴

¹⁸ Ed. Haury, II, 443; MG., SS. rer. Lang., 4, 60.

¹⁹ MG., Epist. III, 133; Gradivo, I, št. 48.

²⁰ MG., Epist., I, 17; Gradivo, I, št. 102. O pomenu »constituerant« J. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes, 135¹.

²¹ Die ecclesia Augustana, Sitzungsberichte der philos.-philol. u. hist. Kl. der Bayr. Akad., 1906.

²² Mansi. Conc. coll. IX, 923; Gradivo, I, 85. O podpisih škofov J. Friedrich, l. c. 341 dalje; Zeiller, 135.

²³ Procopii De bello Gothico, III, 33 (ed. Haury, II, 443).

²⁴ Wiener Studien. Zeitschrift f. klass. Philologie, 47 (1929), 146 d.

V stvari pa niti ena niti druga ne bo spremenila fakta, da so se Langobardi po letu 546. pomaknili preko današnje Slovenije do severovzhodnega kraškega roba in Julijskih Alp. Postanek langobardske nekropole v Kranju, — glede katere spreminja H. svoje v *Mitteilungen d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung*, 36, 229 d., izraženo mnenje, — bo torej staviti v dobo 546 do 568, to je do odhoda Langobardov v Italijo, eventualno še kako desetletje kasneje. Upajmo, da bo točna arheološka preiskava predmetov, najdenih v Kranju, potrdila datiranje historikovo.

Po odhodu Langobardov v Italijo (568) so pritisnili v Panonijo in Norik Sloveni in Obri. V poglavju o slovensko-obrski dobi se je H. pomudil nekoliko dlje pri poročilu Lorschkih analov, ki pravijo, da se je leta 791., za časa obrsko-frankovskih vojen, podala vojska iz Italije v »Illyricum et inde in Pannonia«. ²⁵ H. je dokazal, da so besede »et inde in Pannonia« šele kasnejši dodatek nepoučenega pisca k imenu »Illyricum«, in da se med Italijo in Panonijo ni raztezal nikak Ilirik, temveč, da je analist deželi onostran kraškega roba dal splošno antično oznako Illyricum.

Severovzhodna meja frankovske Italije je proti koncu VIII. stol. sledila na splošno črti Kranjski Snežnik—Hrušica—Julijske Alpe. Vprašanje pa je, če je s H. tudi že mejo langobardske Italije staviti na isto črto. Po mojem mnenju je meja med langobardsko oblastjo in proti Italiji v VII. in VIII. stoletju prodirajočimi Sloveni in Obri tekla šele nekako ob vzhodnem robu furlanske ravnine med morjem in zgornjim Tagliamentom. V VII. in prvi polovici VIII. stoletja so se Slovenci pomikali preko Krasa in zgornjega Posočja proti furlanski ravnini in se sredi VIII. stoletja ustalili ob njenem vzhodnem robu. V zgornjem Posočju in na Krasu nimamo sledov langobardske kolonizacije, pač pa je bila ta primeroma intenzivna ob vzhodnem robu furlanske ravnine, kjer so Langobardi in njihov utrjeni limes zadržali obrske navale in slovensko kolonizacijo. Kot skrajne točke langobardskega mejno-brambnega limesa ob vzhodnem robu Furlanije poznamo utrjene kraje Venzona, Gemonia, Artegna, Nimis, Čedad, Ippolis, Kormin, verjetno castellum Siliganum (Solkan), langobardsko naselbino Farra in nje territorium in ob skrajnem severnem zalivu Jadranskega morja castellum Potium-Pucinum (Panzano). Ti kraji kažejo črto langobardske oblasti proti vzhodu; ob njej se je ustavil v VII. in VIII. stoletju slovenski kolonizacijski val. Langobardski limes proti Slovenom in Obrim je bil na vojaški način organiziran in je obstojal iz sistema utrjenih kastelov, taborišč (castra) in sotesk (clusae, clusurae). Naseljen je kot državni kolonizacijski teren pretežno po svobodnih langobardskih arimannih, ki so združeni v arimannije, in v obliki kolonizacije »in farra«. Središče obrambnega limesa je v langobardski dobi civitas Forum Julii (Čedad), kjer stoluje dux, kateremu so kot krajevni načelniki podrejeni sculdahisi. Poročila virov in langobardska krajevna imena (Ariis, Farra) nam dovoljujejo rekonstrukcijo langobardskega limesa in s tem langobardske državne meje ob vzhodnem pasu furlanske ravnine, ki je bila do druge polovice VIII. stoletja tudi meja slovensko-obrskega območja in slovenske kolonizacije. (O tem glej mojo razpravo K postanku slovenske zapadne meje v Razpravah Znanstvenega društva v Ljubljani, V/VI.)

Tržaško-goriški Kras in Vipavska dolina se odpirata široko proti Italiji. V Vipavski dolini išče H. po pravici, — kot pred njim tudi že drugi in sedaj zopet L. Schmidt v *Historische Vierteljahrschrift*, 1929, 63, — znani Pavla Dia-kona »široko odprt in popolnoma raven vhod v Italijo«. Isti langobardski zgodovinar poroča tudi, kako se je langobardski kralj Alboin povzpel na neko goro, katero so baje po njem začeli imenovati Kraljevo goro (Mons Regis), in da je odtod videl del Italije. ²⁶ H. lokalizira ta Mons Regis, — opiraje se na

²⁵ MG., SS., I, 84.

²⁶ Pauli Diaconi Hist. Lang., II, 8, 9 (ed. MG., SS. rer. Lang., 76, 77).

neko Müllnerjevo domnevo,²⁷ — na Kraljiški vrh nad Podkrajem ob cesti Logatec—Vipava. K temu moram pripomniti, da nisem na nobeni geografski karti našel nad Podkrajem kak Kraljiški vrh, temveč le neki Streliški vrh (1264 m). S tem pa ni rečeno, da bi se ona gora z lepim razgledom proti Italiji ne mogla nahajati ravno nekje ob cesti ljubljanska kotlina—Vipavska dolina; verjetnost za to je celo velika, kajti Pavel Diakon sam pravi, da se razteza gora do Panonije in redi bivole. Oboje obenem pa se ne da spraviti v sklad z raznimi drugimi lokalizacijami (kot Vrhom sv. Mihela južno od Gorice ali Matajurjem).

O teritorialni in upravni zgodovini vzhodnega dela slovenske zemlje v IX. stoletju je H. obširno razpravljal v studijah, ki jih je objavil v Časopisu za slov. jezik, knjiž. in zgod., II., 210 d. (Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi) in v Razpravah Znanstv. društva v Ljubljani, I, 311 d. (Mejna grofija Spodnjepanonska.) V obeh razpravah je H. doprinesel mnogo k razčiščenju vprašanj, ki se tičejo zgodovine slovenske zemlje v IX. stoletju. Med najvažnejše rezultate štejem dokaz, da se je Furlanska marka pred letom 828. raztezala tudi severno od Drave. O ozemlju Kranjske iz te dobe vemo le malo, še imena za deželo ne. Pokrajina ob zgornji Savi je bila prejkone ena mark, v katere je leta 828. razčetrjena velika Furlanija. Preko zgornjega Posavja se je raztezal tudi Ljudevita Posavskega revolucionaren pokret. H. ga ne omenja, mislim pa, da bi ga bilo treba omeniti, ker je bil poleg bolgarske ekspanzije brez dvoma eden nagibov za upravno reformo leta 828., ki naj bi podobne pokrete v bodoče preprečila.

Hauptmannovo razpravljanje in rezultate obeh zgoraj imenovanih studij moremo danes še podkrepiti s podatki, ki nam jih nudijo po izidu obeh objavljenih ekscerpti bavarskega historiografa Turmairja imenovanega *Aventina* (1477—1534) iz danes neohranjenih ali vsaj neznanih virov.²⁸ Spregovorim naj nekoliko o teh novih podatkih za zgodovino frankovskega vzhoda, čeprav ne spadajo strogo v okvir kranjske teritorialne zgodovine. Iz Aventinovih ekscerptov zvemo najprej za leto vstaje prefekta na vzhodu, grofa Ratboda, to je leto 854. Aventinovi ekscerpti poročajo nadalje, — prav tako kot že znani anali iz Garstena, — da je na vzhodu za grofom Ratbodom dobil leta 856. »*marchia orientalis*« Karlman, sin kralja Ludovika, in dodajajo, da se je z veliko vojsko podal nad sovražnika. Misliti nam je pač na moravskega kneza Rastislava, ki se je že leta 854. uprl (l. c., 29). Pravilnost H.-ovega stavka v Časopisu za slov. jezik, knjiž. in zgod., II, 245: »*Marchia orientalis*, katero je dobil (namreč Karlman) leta 856., torej nikakor ni bilo isto kar Ratbodova prefektura«, potrjujejo Aventinovi ekscerpti. Ti namreč poročajo k letu 854.: »Grof Ratbod je v vzhodnih straneh izgubil mejo (to je mejno prefekturo = *limes*, »*Rantopot comes plagis orientalibus terminum dimisit*«), nato pa k letu 856.: »*Carolo-mannus terminum accepit procurandum, marchia orientalis (ei) commendatur*«, kar je razumeti: Karlman je prejel v upravo mejo na vzhodu, od te mu je pa poverjena Vzhodna marka, torej del »vzhoda«, ne pa celokupen »terminus«, katerega je upravljal uporni grof Ratbod.

Anali iz Fulde poročajo k letu 861., da je Karlman pregnal kneze, ki jim je bilo poverjeno varstvo panonske in karantanske meje in da je mejo upravljal s svojimi ljudmi.²⁹ Fuldsko poročilo potrjuje, da vsaj Karantanije in Spodnje Panonije Karlman leta 856. ni dobil.³⁰ Fuldske anali izpopolnjujejo zopet Aventinovi ekscerpti, ki poročajo že k letu 857.: »*Rihheri comes exilio (pul)sus*.

²⁷ Emona, 1927. L. Hauptmann, Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle, Byzantion, IV (1929), 153.

²⁸ H. Bresslau, Die ältere Salzburger Annalistik, Abhandlungen der Preuß. Akademie der Wissenschaften, 1923, phil.-hist. Kl., 2, 26—29.

²⁹ »*Carlmannus ... res novas molitus est; expulit enim duces, quibus custodia commissa erat Pannonici limitis et Carantani, atque per suos marcam ordinavit*« (MG, SS., I, 374).

³⁰ Hauptmann, Časopis, II, 245.

Seditio Pabonis cum sociis comitibus.³¹ Lakonično poročilo nam javlja ime spodnjepanonskega grofa Rihherija, ki ga je Karlman torej že leta 857. pregnal. Rihheri Aventinovihi ekscerptov je skoraj gotovo isti kot neki Richarius, čigar grofija je leta 844. mejila ob potok Sevira.³² Vemo pa, da je Sevira = Zöbern-bach bil mejni potok med Spodnjo in Zgornjo Panonijo.³³ Grof Pabon pa je bil upravnik v Karantaniji.³⁴ Njega Karlman leta 857. še ni pregnal, pač pa se je Pabon, prejkone kot zvest pristaš kralja Ludovika, z grofi-tovariši Karlmanu uprl. Karlman se je leto nato (858) zvezal z moravskim knezom Rastislavom.³⁵ Proti Karlmanu se pa Pabon v Karantaniji ni mogel vzdržati, od njega pregnan je leta 861. pribežal v Salzburg.³⁶ Med grofi-tovariši (socii comites) karantanskega Pabona se je prejkone nahajal tudi grof »Kranjske« marke, o kateri vemo iz te dobe sicer tako malo. H.-ovemu izvajanju bi bilo dodati, da se ta marka kot Kranjska v virih IX. stoletja nikdar ne imenuje. Vemo le, da je nje grof živel nekje v bližini reke Save (leta 838.).³⁷ Leta 895. se marka imenuje kot »marchia iuxta Souwam«.³⁸ Zato bi bilo za IX. stoletje namesto Kranjska bolj na mestu ime Posavska marka. Creina, Krain se pod vplivom slovenske Krajine, kot smo videli zgoraj (str. 25), javlja v virih šele v drugi polovici X. stoletja.

Leta 862. se je Karlman, kakor nam poročajo že zdavnaj znani viri, pomiril z očetom in dobil v upravo celokupen vzhod od Krasa pa do Donave, novo tvorbo, ki jo lahko s H.-om upravičeno imenujemo Velika Karantanija.

V zadnjih letih IX. stoletja postane zgornje Posavje prehodna dežela za madjarske navale v Italijo. Okoli leta 900. se omenja ime grofa Ratolda iz rodu bavarskih Ebersbergov, ki je prejkone upravljal deželo ob zgornji Savi. Ebersberška kronika poroča, da je bil Ratold poslan od cesarja Arnulfa v obmejne karantanske pokrajine (Karentini termini) zato, da bi jih ščitil pred sovražniki, to je pač Madjari, ki so se, kakor poročajo na novo najdeni salzburski anali, pojavili že l. 881. v obmejnih krajinah (ed. Klebel, 37; Bresslau, 742). Toda tudi grof Ratold se je umaknil, da bi varoval dedna posestva svojega rodu na Bavarskem.³⁹

Po zmagi nad Madjari na Lechfeldu leta 955. nastane na vzhodu mir. Okoli leta 970. se pojavijo, v času nove nemške ekspanzije, zopet marke na vzhodu, med njimi tudi Savinjska in Kranjska marka.

V šestem poglavju obravnava H. najprej meje Kranjske marke v XI. stoletju. Vzhodna meja, proti Hrvaški, je tekla ob Sotli, spodnji Krki do zahodno Št. Jerneja, nato na Gorjance in gorski rob nad sedanjo Belo Krajino. Mnogo važnih H.-ovih ugotovitev je pri tem zabeležiti. Omenjam le nekatere. Zagrebški arhidiakon »de Guerche« v virih XIV. stoletja nima imena po kranjski Krki, čeprav je segal do njenega spodnjega brega. Naslednica stare fare Sicherstein je današnja fara Št. Jernej na Dolenjskem, naslednica nekdanj hrvatske fare »Grachan« (Gračani) pa Sv. Križ pri Kostanjevici. Sedež gospodstva Grachan, ki je obsegalo prostor med Krko in Bregano, je iskati verjetno na Starem gradu nad Sv. Križem (str. 349—351).

³¹ Bresslau, 29; nečitno mesto spopolnujem »(pul)sus«.

³² Mühlbacher, Reg. d. Karol., n. 1379 (1340); Gradivo, II, št. 131.

³³ Pirchegger, Mitteil. d. Instituts f. österr. Gesch., 33, 291 d.; Hauptmann, Časopis za slov. jez. itd., II, 211.

³⁴ Omenja se 844 (Gradivo II, 131), 847 (II, 138), 859 (II, 162), 861 (II, 176), ok. 861 (IV, 935).

³⁵ »Rastizolao iure iurando pactum fecit cum Carolomano et coeperunt iterum instaurare deserta Boiorum, in pace et absque bello sedebant« (Bresslau, 29).

³⁶ Auctar. Garstense ad 861 (MG., SS., IX, 565); Annales s. Rudberti Salisburg. ad 861 (ibid., 770); Annales Admunt. (ib., 573); Conversio Bag. et Carant. (ib., XI, 11); Annales Juvavenses maximi ad 861 (ed. Klebel Mitt. d. Ges. f. Salzburger Landeskunde, 37; ed. Bresslau, MG., SS., XXX, 2, 741).

³⁷ Conv. Bag. et Carant. (MG., SS., XI, 11); Gradivo, II, 123; Hauptmann, 342, z literaturo.

³⁸ Jaksch, Mon. Car., I, 41, n. 3; Gradivo, II, 309.

³⁹ Obe Ebersberški kroniki, MG., SS., XX, 10; XXV, 868. — Gradivo, II, 310

H. ovemu izvajanju bi dodal, da se fara Sv. Križ pri Kostanjevici omenja prvič že leta 1296, ne šele leta 1323, župnik Thomas pa že leta 1249;⁴⁰ dalje, da je za potek stare nekdanje kranjsko-hrvatske meje značilno tudi starejše ime današnje Stare vasi (imenovane tudi Gorenja Stara vas) jugovzhodno od Št. Jerneja: Kranjska Stara vas, in današnje Dolenje Stare vasi, vzhodno od Št. Jerneja: Hrovaška Stara vas.⁴¹ Današnja meja med okrajema Novo mesto in Kostanjevica poteka tako, da pušča Kranjsko Staro vas pri Novem mestu, Hrovaško pa pri Kostanjevici. Dejal bi torej, da je tudi nekdanja kranjsko-hrvatska meja tekla tako, nekako zahodno od Št. Jerneja. Toda proti temu govori stara cerkvena in deželskosodna razdelitev, ki gre preko Kranjske Stare vasi proti zahodu.⁴² Gotovo pa je, da je v tem sektorju potekala nekdanja kranjsko-hrvatska meja, ki je pustila podobno kot v Hrovaškem brodu ob Krki sled tudi v Hrovaški in Kranjski Stari vasi.

Zahodno mejo Kranjske v XI. stoletju je H. ugotovil na razvodni črti med Sočo in Savo, Hrušici, Snežniku in Risnjaku. Zahodno te črte se je raztezala Furlanija in Istra. Zadnja je obsegala »Kras« od Postojne in Štivana dalje proti jugu oziroma jugovzhodu (str. 351—356). Meja med Furlanijo in Istro je šla ob Timavi (str. 354). K citatom, ki jih za to navaja H., dodajam še določilo iz leta 1371., po katerem ima carinik v Tržiču (Monfalcone) skrbeti za cesto, ki vodi iz Tržiča v Istro.⁴³ Ob Timavi je meja Istre sovpadala z mejo Krasa. Štivanska fara je »Sanctus Johannes de Carsio«.⁴⁴

Posebno zamotana vprašanja predstavljajo problemi notranjih meja Kranjske, katere skuša H., kritično preiskujoč in pobijajoč starejša mnenja (n. pr. Hasenöhrlova), čim bolj približati rešitvi. Glavni problem tvorijo meje med ožjo Kranjsko (to je Gorenjska in del Notranjske) po eni in Marko (Dolenjsko) ter Savinjsko po drugi strani.

Za Kranjsko (Krajino) je H. določil kar tri obsege in jim dal imena: 1. »Stara Kranjska« (med Hrušico in Vitanjsko goro, Julijskimi Alpami in spodnjo Krko), 2. »Mala Kranjska« (Gorenjsko, Dolenjsko in del Notranjske, torej nekako to, kar spada od nekdanje dežele Kranjske v Dravsko banovino), 3. »Prakranjska« (Gorenjsko in del Notranjske, brez Dolenjske). Za ozemlje Marke pa določa H. dva obsega: 1. Dolenjsko in Savinjsko skupaj, 2. samo Dolenjsko. Pojem Kranjske je torej včasih omejen le na zahodni del ozemlja, sega pa tudi včasih preko Savinjske pokrajine in Dolenjske. Zadnja dva teritorija sta prava mejna krajina (»Stara marka«, »Stara Savinjska«), ki tvorita prvotno eno enoto, ki jo je pa cerkvena razdelitev XII. stoletja razbila na dva arhidiakonata, savinjskega v glavnem severno od Save in kranjskega z Marko. Upravna razdelitev XIII. stoletja se je poprijela cerkvene in ustvarila dve edinici: Kranjsko z Marko in Savinjsko pokrajino. Meja med obema je Sava, vendar s priključkom ozkega pasu na desnem bregu Save od Kuma do Boštanja drugi. Meja med Marko in ožjo Kranjsko je pa v glavnem črta, ki poteka v gozdovih tako, da so bili kraji Rožek (južno od Soteske), Hinje, Ambrus, Gorenja Krka, Čušperk, Udnje, Lanišče, Gorenja Slivnica in Laze ob Savi še v Marki.

H. je za svoja izvajanja vzel izhodišče v bogatejših podatkih XIII. in XIV. stoletja in nato potom retrogradnega postopanja prišel do pomembnih rezultatov o notranji razdelitvi Kranjske v XI. in XII. stoletju. Od mnogih novih zaključkov v podrobnostih omenjam le nekoliko glavnih. Dve marki v

⁴⁰ Kovač v Mitt. d. Instit. f. österr. Gesch., 30 (1909), 636; Schumi, UB Krain, II, 128.

⁴¹ Valvasor, Ehre d. H. Krain, II, 722; Ustarevase Hravaske, Ukrainske starevase.

⁴² Hauptmann, 351; Kaspretov atlant; za fare Koblar v Izv. Muz. dr. za Kranjsko, 1895, 244—245.

⁴³ »Viam seu stratam que tendit de Montefalcone in Istriam« (kod. R 80, f. 90', v Drž. arh. v Trstu).

⁴⁴ Kovač v Mitteil. d. Inst. f. österr. Gesch., 30 (1909), 623 (1296); v op. 43 citirani kodeks, f. 127 (1302), f. 134 (1340).

pismu notarja Burkharda l. 1161⁴⁵ se nanašata na Kranjsko in Istrsko marko, ne na Kranjsko in Savinjsko marko, kakor je mislil Hasenöhr. Savinjski mejni grofje v XII. stoletju so to le po imenu, njihova mejnogrofovsko oblast je ugasnila verjetno že v prvi polovici XI. stoletja. Imunitetno ozemlje krške cerkve je v znatni meri pripomoglo k razkrojitvi savinjske krajiške oblasti. Sotla v listini iz l. 1016.⁴⁶ ni sedanja slovensko-hrvatska mejna reka, temveč potok tega imena, ki se pri Zapužah izliva v Mirno (da ne bo nesporazuma omenjam, da ne gre tu za Zapuže pri Boštanju, temveč za Zapuže, nemško Schneckenluchel, pri vasi Mirna). Dolenjsko so pritegnili v kompleks krajinskega državnega ozemlja prejkone mejni grofje Savinjske marke. Pod Creine mons v briksenški listini iz leta 1073. izgleda, da si H. predstavlja celoten kompleks Julijskih Alp (str. 369, op. 1). Mislím, da je razumeti pod tem imenom že l. 1073. in kesneje predvsem zahodni del Karavank in eventualno še gore okoli Kranjske gore, kjer imamo več imen zloženih z besedo »kranjski«, nikakor pa ne sam Triglav, kakor misli dr. J. Rus.⁴⁷ Za dolensko Kronovo se mi pa z ozirom na najstarejše oblike imena (Cronowe, Chronowe, Chronöwe, Kronöwe) verjetneja kot zveza z besedo »Kranjsko« zdi razlaga, na katero misli L. Pintar v Ljublj. Zvonu, 1914, 570.

V sedmem poglavju svoje razprave z naslovom »Dvig Kranjske do 1070« dokazuje avtor, da se je Kranjska marka prejkone že l. 1002. odtrgala od zveze s Koroško. Z odcepitvijo pričinja nje nagel porast. V ožje zveze s Kranjsko marko se strneta tudi Savinjska (Dolenjsko, Posavinje) in Istrska marka. Iz Kranjske je v drugi polovici XI. stoletja izšla akcija, ki je odtrgala obmorsko deželo v skrajnem severnem kotu Kvarnera od Hrvatske. Doslej so vedno smatrali naslov »meranski« in »hrvatski«, ki ga imajo Andechsi, kot le nominalni, ki mu ne odgovarja faktična teritorialna posest. H. je pa na zelo prepričevalen način dokazal, da je razumeti pod Meranijo primorje ob Kvarneru od Bršca do Reke, da so jo odtrgali od Hrvatske v drugi polovici XI. stoletja kranjski mejni grofje iz rodu Weimar in da je od teh prešla Meranija na dachauske in andeške gospode, od teh pa pod Oglej. Dosedanja nejasnost v zgodovinopisju glede zagonetne Meranije je torej sedaj na verjeten način pojasnjena. Vse, kar vemo o severnem in severnozahodnem delu Kvarnera v kasnem srednjem veku, je s H.-ovimi rezultati dobilo trdno podlago in ozadje.

Ulrik II. je zadnji mejni grof kranjski iz rodu Weimar-Orlamünde. Po njegovi smrti (1070) je prišla Kranjska marka zopet neposredno pod oblast vladarjevo, nato l. 1077. prvič in l. 1093. drugič pod oglejskega patriarha. Iz XII. stoletja imamo o Kranjski zelo malo poročil. Gotovo pa je, da je ostala marka v oblasti Ogleja, ni pa prešla na istrske Andechse, kot se je tudi domnevalo (str. 388—389).

Ime Kranjske marke se v zvezi »marchia Carniole et Istriæ« pojavi zopet l. 1210.⁴⁸ Govorica je namreč l. 1208. osumila istrskega mejnega grofa Henrika iz rodu Andechsov kot sokrivca umora nemškega kralja Filipa. Kralj Oton, ki je po Filipovi smrti dosegel priznanje v državi, je vzel mejnemu grofu Henrikmu na zboru v Frankfurtu novembra 1208 fevde, katere je ta imel od države, in jih podelil bavarskemu vojvodu Ludviku. Med fevdi se omenja mejna grofija Istra.⁴⁹ Tej podelitvi se je pa uprl oglejski patriarh Volfger. Januarja je prišel na kraljevski dvor v Augsburg in prejel najprej od kralja splošen potrdilen privilegij za oglejsko cerkev, nato pa privilegij o potrditvi Furlanske vojvodine in goriško-oglejskih odvetniških pogodb.⁵⁰ Patriarh je pa tudi predložil vladarju na zboru knezov listino, s katero je dokazal, da je že

⁴⁵ Gradivo, IV, 222, n. 437.

⁴⁶ MG., Dipl., III, 440, n. 346; Gradivo, III, 35.

⁴⁷ Moja izvajanja v Geograf. Vestniku, IV (1928), 115 d., Rusova istotam, 1926, 82 d.

⁴⁸ Winkelmann, Acta imp., I, 50; Gradivo, V, 160.

⁴⁹ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, n. 243; Gradivo, V, 135, in citat pod op. 48.

⁵⁰ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 257, 258; Gradivo, V, 142, 143.

kralj Henrik IV. l. 1077. podelil Istro oglejski cerkvi.⁵¹ Na vladarjevo in prošnjo knezov se je nato bavarski vojvoda odpovedal Istri, ki jo je nato dobil Oglej.⁵²

O tem pravnem aktu, izvršenem januarja 1209 v Augsburgu, imamo ohranjeno redakcijo v listini, ki je datirana šele maja 1210 v Cremoni. Ali imamo torej med »actum« in »datum« listine razdobje 16 mesecev, kakor sta mislila Ficker in Lenel in sem tudi sam zapisal?⁵³ To in pa datum listine (leto 1208. namesto pravega 1210) tvori eno težkočo pri njeni presoji. Druga težkoča je v samem kontekstu listine, ki nam je sicer ohranjena samo v kesnejših prepisih: vidimus iz l. 1303. in prepisu iz l. 1482.⁵⁴ Kralj namreč izjavlja v cremonski listini: »Marchia Carniole et Ystrie cum comitatu et universis pertinentiis suis et tam feudum quam alodium et omnis honor suus in generali curia nostra Frankenfurt per sententiam principum sibi fuerint abiudicata et ad dominium marchia Ystrie libere et absolute sit addita, nos eandem marchiam nobis et imperio vacantem tunc fideli nostro Ludovico duci Bavarie iure feudali concessimus.« Nato, pravi listina dalje, je pa prišel na dvor v Augsburg oglejski patriarh Volfger, se pritožil radi Istre, dokazal pravico do te marke, nakar se ji je bavarski vojvoda Ludovik odpovedal in kralj jo je podelil oglejski cerkvi.⁵⁵ Kako je prišla v tekst listine tudi Kranjska in zakaj je potem zamolčano, komu je v Augsburgu ta dežela prav za prav pripadla?

Lenel si težkoče razlaga z nejasnim izražanjem listine, ki da ima v mislih Istro in Kranjsko tudi ko govori samo o Istri, da stoji pod vplivom privilegijev iz l. 1077. in 1093., ki podeljujeta Istro in Kranjsko, in da je nastal l. 1209. nov skupen termin »marchia Carniole et Ystrie«. Razlikovati je, kar Lenel pravilno poudarja, dve fazi procesa. V prvi je govor o Istri, v drugi o Istri in Kranjski. Te komplikacije in dolgo razdobje med »actum« in »datum« so okolnosti, ki so dovedle do nesporazuma in nejasnosti.⁵⁶

Sam sem sklepal, da je že v Augsburgu l. 1209. patriarh predložil svoje zahteve glede Kranjske in listino glede Kranjske iz l. 1077., da se je pod tem vplivom pojavilo ime Kranjske v listini in da je radi eventualnega zamenjavanja, nepoznanja in mešanja listin in predmetov zašel pri redakciji listine, ki je izdana vrhu tega kar celih 16 mesecev po svojem »actum«, vanjo netočen pasus o mejni grofiji Kranjski, ki da je tudi odvzeta Andechsovcu.⁵⁷ Danes si vprašanje, zakaj se ime Kranjske pojavi naenkrat v cremonski listini od 8. maja 1210, razlagam nekoliko drugače. Smatram, da gre tu za dve redakciji listine. Prva je koncipirana, ko se je oglejski patriarh Volfger mudil v januarju l. 1209. v okolici kralja Otona v Augsburgu, Landshutu in drugod na Bavarskem⁵⁷ in pri tej priliki prejel še dva druga privilegija za svojo cerkev (gl. zgoraj str. 32, op. 50). Ta, prva, augsburška redakcija, ki bi bila le konceptna, je govorila le o Istri, — ne pa tudi o Kranjski, — toda ni prišla do edicije, prevzeta je pa s spremembami, ki so v zvezi s Kranjsko, v drugo, definitivno cremonsko redakcijo od 8. maja 1210. Sledeča opazanja me dovajajo do tega sklepa:

1. Cremonska listina vsebuje že zgoraj citirani stavek: »Marchia Carniole et Ystrie cum comitatu et universis pertinentiis suis et tam feudum quam alodium et omnis honor suus in generali curia nostra Frankenfurt per sententiam principum sibi fuerint abiudicata.« Besedi »marchia« in »abiudicata« v tem stavku je razložiti le, ako se nanašate samo na »Ystria« in si mislimo, da ste besedi »Carniola et« v prvotni augsburški tekst vrinjeni in pa, da je pisec v

⁵¹ Gradivo, III, 332; Schumi, UB Krain, I, 63, n. 53.

⁵² Citat op. 48.

⁵³ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 399; Lenel, Venezianisch-Istrianische Studien, 131, 174 d.; Gradivo, V, uvod, str. XV; proti Winkelmann Acta imp., I, 51.

⁵⁴ Winkelmann v Neues Archiv d. Ges. f. ält. deutsche Gesch., V, 14—15.

⁵⁵ Citat op. 48.

⁵⁶ Citat pri op. 53.

⁵⁷ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 252, 253, 257—260; UB d. Landes ob d. Enns, II, 524, 526; Gradivo, V, 141—145.

Cremoni pač popravil »fuerit« z ozirom na »Carniola et Ystria« v pravilni »fuerint«, ne pa tudi besedi »marchia« in »abiudicata«.

2. Vlada pravi nadalje v cremonski listini: »sicut et rationabiliter in presencia principum nostrorum hanc donationem nostram a nobis factam recognoscimus, sic quoque eam presentis scripti nostri auctoritate ipsi ecclesie confirmamus«. Tega stavka ne razlagam z Winkelmannom tako, da gre tu za potrdilo (confirmatio) sicer neohranjene darovnice (donatio), temveč, da gre za potrdilo poklona (donatio), izvršenega že v obliki »actum« (v Augsburgu januarja 1209), sicer redigiranega v pismeno obliko, toda neizdanega, ki ga je vladar zopet pregledal oziroma popravil (to bi bil pomen besede »recognoscimus«) in s pričujočo listino, to je cremonsko iz l. 1210., potrdil (presentis scripti nostri auctoritate ipsi ecclesie confirmamus).

3. Prva »donatio« (to je augsburška) je izvršena »in presencia principum nostrorum«. Ti knezi so priče darovnega akta v Augsburgu, ne pa definitivne redakcije v Cremoni. V cremonski listini so omenjeni kot prva skupina prič. od freisinškega škofa Otona pa do magdeburškega burgrafa. Vse te gospode najdemo pač januarja 1209 v kraljevi okolici v Augsburgu, ne pa tudi v Cremoni maja l. 1210.⁵⁸ Pač pa so bile v Cremoni pri datiranju listine navzočne priče, ki sledijo imenu »burgravius Magdeburgensis«. To je druga skupina prič: »Stephanus decanus, Henricus archidiaconus, Fridericus de Cauriaco, Anselmus Tervisiensis, Bernardus de Strazoverne, Valterbertoldus, Volcherus de Dorenberch, Johannes de Zucula.« Od teh je bil že leto poprej na Nemškem z oglejskim patriarhom edinole oglejski arhidiacon Henrik.⁵⁹ Imenovane priče so, razen že poprej v Cremoni navzočnega Anzelma iz Trevisa,⁶⁰ prispele najbrž na kraljev dvor v Cremono prav radi našega privilegija. Vse so doma iz oglejskega patriarhata, Furlanije (gospodje de Caporiacco, Strassoldo, Spilimbergo [Valterbertoldus], Zuccola), Ogleja (dekan in arhidiacon) in Goriške (Dornberg). Spadajo torej v okolico oglejskega patriarha. Sam oglejski patriarh Volfer, ki se je januarja 1209 mudil v kraljevi okolici v Augsburgu, je še januarja 1209 zapustil Bavarsko in se kot kraljev legat podal v Italijo.⁶¹ Verjetno se je zato zategnila definitivna izdaja privilegija glede Istre. V Augsburgu je sestavljen zanjo le koncept. Ko je poleti 1209 dospel kralj Oton v Italijo, najdemo patriarha zopet v kraljevi okolici (od septembra 1209 do maja 1210).⁶² Takrat je patriarh prejkone dosegel, da je kralj »popravil« (recognoscimus) augsburški darovni akt (donatio), ga definitivno potrdil (confirmamus) in izdal. Poprava se je mogoče izvršila pod vtisom navzočnosti deputacije iz Furlanije. Cremonski notar je dodal besedi »Carniola et«, pozabil pa, kakor smo zgoraj videli, popraviti v zmislu dodatka ostali tekst. Edino ime augsburškega grofa Sifrida v vrsti augsburških prič je še popravil; ta, ki je v listinah l. 1209. še »electus«, je v razdobju do maja 1210 prejel svoje škofovsko posvečenje, zato je cremonski notar iz »electus« napravil »Augustensis episcopus«.

4. Za definitivno redakcijo listine šele v Cremoni govori tudi nje formalni del (protokol in eshatokol), ki odgovarja cesarski dobi Otona IV., torej pač maju 1210, ne pa januarju 1209.⁶³ Le kontekst in prva skupina prič so z izjemo ne vedno srečnih popravkov in dostavkov vzete iz augsburškega koncepta. Samo pri datumu je mogoče vplival tudi koncept. Cremonska listina je namreč datirana z letom 1208.!, namesto pravilno 1210. Že augsburški koncipist je v januarju 1209 prav lahko namesto pravilne letnice 1209 napisal napačno 1208, ki mu je bila v januarju kot pravkar pretekla še živo v spominu.

⁵⁸ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 252 dalje.

⁵⁹ Gradivo, V, 145.

⁶⁰ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 300 dalje.

⁶¹ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 259, 260.

⁶² Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 300–395, passim.

⁶³ Böhmer-Ficker, Reg. imp., V, 399.

Predstoječa izvajanja glede postanka cremonske listine iz l. 1210. pa ne nasprotujejo sama po sebi izvajanjem o Kranjski za časa patriarha Volfgarja in njegovih prednikov, kakor jih razvija Hauptmann (str. 390 d.). H. je namreč mnenja, da so imeli Andechsi Kranjsko od XII. stoletja (mogoče sredine tega stoletja) od oglejskega patriarha v drugi roki kot njihovi »deželni grofje«, in da je zato Andechsovec l. 1208. poleg Istre izgubil tudi Kranjsko. Glede Istre, sedaj prostega državnega fevda, je povedano, kam je pripadla, namreč državi, glede Kranjske pa ne, kajti formalni mejni grof je bil tamkaj še vedno patriarh, temu pa Kranjske ni bilo mogoče odrekati. H. navaja kot dokaz, da so Kranjsko imeli Andechsi »v drugi roki«, pogodbo dediča Andechsov, vojvode Ulrika III. Koroškega iz l. 1261., iz katere sledi, da je ta imel »tota iurisdictione marchie Carniole« z mejnogrofovskim sedežem kot oglejski fevd. H.-ova izvajanja glede »deželnega grofovstva« na Kranjskem rešujejo vprašanje glede vloge Andechsov na Kranjskem. Sicer pa za »deželno grofovstvo« na Kranjskem viri ne nudijo mnogo podatkov. Glede imena »deželni grof« bi dodal, da imenuje cesar Friderik II. l. 1245. avstrijsko-štajerskega vojvodo Friderika »comes Carniole«.⁶⁴

Velik del osmega poglavja je posvetil H. opisu teritorialnega stanja Kranjske okoli l. 1180. in z uspehom razjasnil mnoga doslej v literaturi nerešena ali nejasna vprašanja. Od mnogih novih rezultatov opozarjam predvsem na posrečen dokaz rodbinskih zvez gospodov iz Šumberka z Višnjegorci, Goriškimi in Ortenburžani. Za poznavanje višnjegorskih ministerialov je važna vrsta prič v stiški listini iz dobe okoli 1180, ki jo je H., kakor tudi vsa dosedanja literatura, prezrl. V tudi drugače zelo pomembni listini stiškega opata Aldepranda za stavbnika stiške cerkve z imenom »Michael natione Latinus« so omenjene sledeče priče: »Maroldus tunc temporis armarius, Wirnt diaconus, Herbordus sacrista; seculares vero: Meinhardus de Nideke, Rudegerus, Gerhardus, Ernest, Hiltiprandus, omnes de Wiselberch, Wikerus de Laibach, Hartmannus de Rifenstaeyn, et alii quamplures nobiles et mediocres.«⁶⁵ Rifenstaeyn je Blagovna vzhodno od Celja, omenja se prvič l. 1163. in potem med posestvi Babenberžanov »in Carniola«; spadal je torej ta grad, kot poudarja H. na drugem mestu svoje razprave (str. 361), v okvir »stare velike Kranjske«. Nideke je Mirna pri Trebnjem na Dolenjskem. Od gospodov, ki so strnjeni pod označbo »de Wiselberch« (Višnja gora), se Rudeger omenja tudi med 1154—1158,⁶⁶ Gerhard je pa bil prejkone brat Alberta iz Prežeka in se omenja tudi okoli l. 1180.⁶⁷ Albert iz Višnje gore se omenja prvič l. 1177.⁶⁸ Našo listino datiram med l. 1163. in l. 1184. 1163 je bil v Stični za opata še Vincenc, 1184 pa že Pero.⁶⁹ Vmes je opatoval po listi opatov pri Valvasorju, ki ji glede imen ne gre odrekati verodostojnosti, opat Folcandus, imenovan tudi Alprandus.⁷⁰ Drugo ime potrjuje naša doslej nezapažena listina. Ime Folcandus pa najdemo v nekdanji stiškem kod. 688 (rec. 3263), f. 183, Nacionalne biblioteke na Dunaju. Opis kodeksa in priče: H. J. Hermann, Beschreibung des Verzeichnisses d. illuminierten Handschriften in Österreich, Neue Folge, II (1926), 297, n. 193.

⁶⁴ MG., Constit., II, 359, n. 261; Gradivo, V, 859.

⁶⁵ M. Denis, Codices manuscripti theologici bibliothecae Palatinae Vindobonensis, II, 1, 611. Listina v prepisu iz začetka 13. stol. v nekdanji stiškem kod. 688 (rec. 3263), f. 183, Nacionalne biblioteke na Dunaju. Opis kodeksa in priče: H. J. Hermann, Beschreibung des Verzeichnisses d. illuminierten Handschriften in Österreich, Neue Folge, II (1926), 297, n. 193.

⁶⁶ Gradivo, IV, 331, 342, 358, 373, 471.

⁶⁷ Gradivo, IV, 637.

⁶⁸ Gradivo, IV, 583.

⁶⁹ Gradivo, IV, 462, 691.

⁷⁰ Die Ehre d. H. Krain, II, 696; tudi W. Milkowicz, Die Klöster in Krain, Archiv f. österr. Gesch., 74, 301.

⁷¹ Hermann, 287, 290.

Pero, je datiranje kodeksa ok. 1180 pravilno. Prav iz istega stiškega skriptorija kot kod. 650 pa izhaja še cela vrsta kodeksov, ki kažejo na isto pismo in iluminatorsko delavnico in se danes nahajajo deloma v Nacionalni biblioteki na Dunaju, deloma v Državni (licejski) biblioteki v Ljubljani. Za ljubljanske sem že l. 1924. na podlagi paleografskih kriterijev določil drugo polovico, zelo verjetno pa konec XII. stoletja kot dobo postanka.⁷² Za dunajske je l. 1926. prišel do istih zaključkov Hermann.⁷³

Politična zgodovina Kranjske je mogoče najbolj zamotana v XIII. stoletju, kateremu je H. posvetil skoraj dve poglavji (str. 407—434). Po razsulu mejne grofije Kranjske začena ljuta borba za deželnoknežje nasledstvo na Kranjskem. V začetku XIII. stoletja stoje izgledi za Andechse, Spanheime, Višnjegorce in Goriške približno enako. Kmalu se pa nad vsemi dvigne andeški grof Henrik IV., ki je v prvih desetletjih XIII. stoletja, potem ko se je oženil s Sofijo, edinko po zadnjem Višnjegorcu, postal najmočnejši gospod v deželi, združujoč v svojih rokah andeško in višnjegorsko alodialno in fevdalno posest. Niti državno progonstvo l. 1208. ni škodilo njegovemu položaju v deželi, oglejski patriarh, pravi mejni grof, poleg andeškega »deželnega grofa« sploh ni prišel do veljave. Smrt Henrika Andeškega (1228) je pa znatno spremenila položaj. Konflikt za mejno grofovstvo med andeškima bratoma, Otonom Meranskim in patriarhom Bertoldom oglejskim, je poravnal v korist drugega z intervencijo samega cesarja Friderika II. l. 1230. Šele tedaj je prišel oglejski patriarh na Kranjskem do večjega vpliva, ni pa bil edini deželni gospod, kot se je to doslej mislilo (n. pr. Levec), temveč poleg njega ima še vrsta drugih deželnoknežjo oblast. H. jo je dokazal za Vovbržane, Spanheime, Babenberžane in Goriške.

Po smrti Henrika Andeškega si pribore največjo veljavo na Kranjskem avstrijsko-štajerski Babenberžani. Vojvoda Friderik prevzame naslov »dominus Carniolae« (prvič 1232), hoteč pokazati s tem, da mu je cilj odstraniti ostale deželne gospode in postati na Kranjskem edini »gospod«. Ženitev z Agnezo andeško, hčerjo vojvode Otona Meranskega in nečakinjo patriarha Bertolda, ki mu je prinesla važne postojanke v deželi (Kranj z deželnim grofovstvom, Mengeš, Kamnik, Višnja gora, Mehovo, Metlika in dr.), je utrdila Friderikov položaj, ki ga tudi konflikti z državno oblastjo niso mogli omajati. Načrt, povzdigniti Kranjsko v vojvodino (l. 1245.), ki bi imela postati vazalna vojvodina nove avstrijsko-štajerske kraljevine, se ni uresničil. Leto zatem je Friderik Babenberžan umrl (1246) in z njim izumrl njegov rod.

V borbi za Kranjsko začena nova faza. Nasprotstva v velikem konfliktu med papeštvom in cesarstvom odjeknejo takrat močnejše kot kdaj poprej na Kranjskem. Odločno nastopi oglejski patriarh, po mišljenju Welf, za svoje pravice na Kranjskem in se zveže v borbi zanje celo s Spanheimi. Oglejsko-spanheimski koaliciji stoji nasproti cesarsko orientiran goriški grof. Oglej in Spanheim žanjeta znatne uspehe. Smrt oglejskega patriarha Bertolda (1251) je pa razdrila koalicijo, ni pa tudi zavrla politike spanheimskega vojvode Ulrika na Kranjskem. Ulrik nastopi zoper naslednika patriarha Bertolda, patriarha Gregorja, in dosega nadaljnje uspehe. Kaže se že v obrisih velik spanheimski dinastičen teritorij v obsegu Koroško-Kranjsko-Kras. Medtem je pa na severu vzrastle še močnejši kot je bil Ulrik Spanheimski, Přemislavec Otokar II., češki kralj in vojvoda avstrijski in štajerski. Ulrikova politika doživi polom. Otokar poseže, v zvezi in sporazumu z oglejskim patriarhom, preko Kranjske in Krasa do Furlanije. Zdelo se je, da bo češki kralj rešil teritorialne probleme na Kranjskem in v sosednih deželah v okviru ene same velike države.

Rudolf iz rodu Habsburg, od 1273 nemški kralj, je uničil Otokarjeve načrte. Tudi Kranjsko je l. 1275. odrekel Otokarju kot zapadel državni fevd. Toda

⁷² Srednjeveški rokopisi državne licejske knjižnice v Ljubljani, Zbornik za umetnostno zgodovino, IV (1924), 132—134.

⁷³ Hermann, 287 d.

Kranjska faktično ni bila zapadel državni fevd, temveč oglejski fevd, ki ga kralj patriarhu ni mogel odreči. H. si razlaga odvetje Kranjske iz nesporazuma in pomote (str. 424—426). Rudolf Habsburški je, podobno kot l. 1278. premagani in na bojnem polju padli Čeh, delal sedaj politiko za lastno hišo, tako kot drugod tudi na Kranjskem. Odrinil je najprej svojega zaveznika, oglejskega patriarha, postavil tirolsko-goriškega Majnharda za glavarja na Kranjskem in v Marki in temu v oktobru ali novembru 1279 (H.-ov dokaz proti starejšemu naziranju!) zastavil Kranjsko in Marko, obenem mu pa tudi podelil koroško vojvodstvo. Svojima sinovoma je pa Rudolf l. 1282. podelil oglejsko deželno grofovstvo na Kranjskem in v Marki. Goriškim kot zastavnikom je pripadel večji del deželno-knežjih pravic na Kranjskem, Habsburžanom kot pravi deželnim knezom pa le neznatne. Šele v prvi polovici XIV. stoletja so se Habsburžani preko Savinjske prerinili zopet do neposrednega deželnega gospodstva na Kranjskem. 1308 pridobe Žovneške alode kot fevd, 1311 Savinjsko od Henrika Koroškega, in ko je ta l. 1335. umrl, tudi Kranjsko. S priklopitvijo Savinjske pokrajine so se že l. 1311. pomaknile štajerske meje preko starokranjskega ozemlja ob Savinji do Save, Kuma, Svibnega in Boštanja.

V XIV. stoletju nadaljujejo Habsburžani svoje prodiranje preko Kranjske in Krasa v smeri proti Jadranskemu morju. Moč oglejskega patriarhata razpada čimdalje bolj. Glavne oglejske postojanke ob kranjsko-kraških prehodih, Vipava, Postojna, Lož, naglo menjajo gospodarje in zapadejo prej ali slej vse pod oblast Habsburžanov. Kranjska sama postane 1364 vojvodina. Po smrti avstrijskega vojvoda Rudolfa IV. (1365) nastopi sicer majhna reakcija v korist Ogleja, toda ta je le začasna; prodiranje Habsburžanov proti morju se ne da več zaustaviti. Pridobitve Devina (1366), Postojne (1371), Predjame (1378) in Trsta (1382) so v XIV. stoletju važni uspehi ob habsburškem potu proti morju.

Podobno kot oglejska oblast na Krasu se ruši istočasno na korist Habsburžanov moč goriških grofov v pazinski Istri, Slovenski Marki in Metliki. L. 1374. nastopijo Habsburžani tod goriško dediščino.

Habsburško ofenzivo proti jugu je nekoliko zavrl silen porast Celjanov, ki je celo grozil, da bo Kranjska zginila v veliki celjski kneževini. Smrt zadnjega Celjana (1456) pomenja konec celjske nevarnosti za Habsburžane, kateri nadaljujejo, — obenem glavni dediči Celjskih, — svojo kraško-jadransko politiko. Pridobitev stare Meranije ob zgornjem Kvarneru (1466), ozemlja Walseejevcev (1470) in končno Gorice (1500) so veliki politični uspehi Habsburžanov na slovenskih tleh v drugi polovici XV. stoletja.

Habsburžani niso vseh svojih pridobitev na jugu spočetka združili s Kranjsko. Od prve goriške dediščine sta ostali dve knežiji kot državno-neposredni ozemlji od Kranjske ločeni, namreč Pazinska knežija in knežija v Slovenski Marki in Metliki. Slovenska Marka je razpadala v dva dela a) nekdanja goriško-knežija z Metliko in b) gospodstvo v Slovenski Marki, ki pa je združeno z ožjo Kranjsko. Tudi Devin in Trst sta v prvih desetletjih habsburške oblasti še ločena od Kranjske.

Šele v drugi četrtini XV. stoletja se razširi Kranjska s priklopitvijo knežije v Slovenski Marki in Metliki in Pazinske knežije (1438—1441). Ta »Nova Kranjska«, kakor jo H. imenuje, je razdeljena v štiri glavarstva 1. Kranjsko (Gorenjsko, ljubljanska kotlina, večji del Dolenjske), 2. Postojna in Kras (Postojna, Predjama, Vipava, Planina), 3. Pazinska Istra, 4. Metlika (z manjšim delom Dolenjske). Tem štirim se kesneje, odločeno od prvega, kot peto priključijo glavarstvo v Slovenski Marki ali Dolenjsko. Tej »Novi Kranjski« so za Friderika IV. prislonili še Devin, Trst, Reko, Kastav, Veprinac, Moščenice in s pridobitvijo l. 1500. še Gorico z delom Furlanije. Habsburške pogoste delitve v prvi polovici XVI. stoletja ustvarijo končno iz teh južnoavstrijskih dežel dve skupini: 1. Kranjsko s stranskimi deželami, 2. Goriško z delom Furlanije. Kras

je razdeljen med obe. Postojna, Vipava in Devin pripadejo Kranjski. V XVI. in XVII. stoletju se od Kranjske zopet odločijo Trst (pred 1554), Reka (v drugi polovici XVI. stoletja), Žumberk (po naselitvi Uskokov kot del Vojne granice) in Prezid-Čabar (okoli 1650), priklapi se ji pa l. 1783. goriška Idrija. Do novih velikih teritorialnih sprememb na kranjskem ozemlju je prišlo za francoske vlade (1809—1813) in po končani svetovni vojni.

V drugem delu svoje studije razpravlja H. o posameznih deželskosodnih okoliših na Kranjskem. Pri vsakem posamič podaja seznam deželskosodnih mejnih opisov, urejen po letnicah, obseg posameznih sodišč, v kolikor se ta krije z obsegom modernih katastralnih občin, korekture h Kaspretovi deželskosodni karti, podatke o krajih, kjer so se vršili sodni zbori ter podrobne podatke o postanku in razvoju posameznih deželskosodnih okolišev in nižjih sodiščih na njihovem ozemlju. Vsega skupaj našteva H. na ozemlju nekdanje dežele Kranjske 47 deželskosodnih okrajev. Hauptmannovemu izvajanju hočem dodati nekoliko podatkov, ki so več ali manj v zvezi z razvojem nekaterih sodnih okrajev.

R a d o v l j i c a. Že leta 1073. sega briksenška posest na Gorenjskem do okolice današnjega Tržiča, kjer nastane grad Gutenberg (H., str. 454—455). V prvi polovici XIV. stol. je bilo sporno, ali je Gutenberg briksenški fevd ali ne. H. navaja na str. 392, op. 7, po Fajkmajerju v *Forschungen und Mittlg. zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs*, VI, 326, 346, citat »Rechperch et Weizzenstain, hoc sunt feoda ab ecclesia et a quibusdam dicitur de Guttenerberch in Carniola«. Temu stavku, ki ga čitamo v briksenškem urbarju iz leta 1320. v Državnem arhivu v Münchenu (cod. II L 6, No. 1, 73', Brixen, Hochstift), dostavljam, da so mu od iste roke pripisane sledeče besede, ki spornost zadeve še potrjujejo: »sed Carnioli aliud dicunt«. Dostavljam pa obenem, da so te besede v urbarju izradirane skoraj do nečitnosti.

Prvo dokumentarično poročilo o ortenburški posesti na Kranjskem lahko sedaj od okoli 1202 (citat H., 401, op. 8) pomaknemo nazaj do leta 1185. L. Santifaller (*Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 845—1295*, Innsbruck 1929, str. 54) je prvi objavil listino z dne 3. decembra 1185, ki omenja med posestvi cerkve M. B. na Otoku na Blejskem jezeru tudi eno kmetijo, ki jo je v Mostah (Hohenbrukken) pri Žirovnici tjakaj podaril grof Henrik iz Ortenburga. Listina nam tudi sicer nudi važne podatke za poznavanje posestnega stanja na Gorenjskem v drugi polovici 12. stoletja.

B l e d. Na str. 460 razpravlja H. o sodstvu, ki so ga goriški grofje skupaj z briksenškim škofom izvajali v deželski sodnji Bled-Bohinj. V kodeksu W 594 (f. 122—122') Državnega arhiva na Dunaju je ohranjen zapisnik goriških pravic v blejsko-bohinjskem sodišču. Z ozirom na mesto vpisa v citiranem kodeksu ga datiram »okoli 1368«. Zapisnik se glasi:

»Hie sint cze merchn meins herren von Görcz recht in dem gericht cze Vels vnd cze Vöchein. Item des ersten in der Vochein von dem dorff Chersdorf acht mezz habern. Item czu dem Fürten vnd cze der Sauw yederman vir meczn habern vnd an dem drittn iär einen frischinch mit dem lamp oder XX pfennig dofür, ob er des frischlings nicht hiet. Item in dem dorff cze Feustricz alsuil. Item cze Emen von drein hubn alsuil. Item cze Gerewt alsuil. Item cze Vocheiner Velach vogtey alsuil. Item cze der Purkeh alsuil. (f. 122). Item Retschiez alsuil; ob sy des frisschinges nicht hettin, so solln yederman gebn XV phenig. Item cze Nider Göriach yederman an dem drittn iär einen frissching oder XX phennig alsuor. Item cze Hard alsam. Item cze Kraynisch Velach alsuil. Item cze Sernouwicz alsam. Item das dorff cze Hoff alsuil. Item cze Neudorf alsuil. Item cze Coreytn von czwain hubn alsuil. Item cze Bodoschieh von czwain hubn alsuil. Item cze Reiffen alsuil. Item cze Celach alsuil. Item cze Schalchendorff vnd Sasern alsuil. Item das gericht vmb den tod, stainburff, hausspruch vnd

plutiger phennig. Item das yederman in dem gericht dem richter in dem iar einen tag sol arbatn, das ist alles von alter herchomen.«⁷⁴

Prem. Tudi kosezi v vasi pri Ilirski Bistrici, ki se še danes imenuje po njih Koseze (Edlingen), so imeli svoje sodstvo. V registraturni knjigi goriških grofov (kod. W 594, f. 126', Drž. arhiv na Dunaju) se nahaja iz dobe okoli l. 1368. zapis »Das gericht das czu Edlingen gehört dy seit der Prem vncz an dy stat do dy Preme infellet, das sol mein herr (to je goriški grof) innhabn, wand sein vordern habents inngelabt, vnd gehort meinen herrn an.« Kosezi v dolini notranjske Reke so delili usodo mnogih drugih kosezov na slovenskih tleh. Zgodaj so propadli v materialnem in socialnem oziru. Proti koncu XIII. stoletja (1292) imajo v notranjskih Kosezah (Zadlinge, Zedlinge) alodialno in, od goriških grofov, fevdno posest gospodje, ki se po Lipi pri Jelšanah (ne po Lipi na Krasu kot domnevano v Izv. Muz. dr. za Kranjsko, 1902, 103¹¹⁰) imenujejo de Lipia, Lint ali de Tylia (cod. B 139, f. 5' v Drž. arhivu na Dunaju). Od 1323 sledimo v Kosezah naslednike gospodov iz Lipe, rodbini s pridevkom Švabi (Swevi, Schwabn), ki se po notranjskih Kosezah začno imenovati de Edlingen (Izv. Muz. dr., 1902, 62). »Vest Edlingen« jim dajejo v fevd goriški grofje (1367: orig. listina in cod. W 594, f. 108, 109, 118' v Drž. arh. na Dunaju; 1398: cod. W 718, f. 1, istotam). Okoli 1381—1383 se radi Švabov v Kosezah pripravajo Goriški z Devinci (cod. B, f. 543, f. 361, 362, in cod. W 594, f. 256', v Drž. arh. na Dunaju; Razprave Znanstv. društva v Ljubljani, I, 119). Nasledniki koseških Švabov iz XIV./XV. stoletja so Edlingi, znana goriška plemiška rodbina (Czoernig, Görz, 655). V XIV. stoletju se imenujejo še de (von) Edling(en), l. 1405. pa že die Edlinger (cod. W 718, f. 43', v Drž. arh. na Dunaju). Ime Edling v slučaju naših Švabov torej ne pomenja, kot misli Hauptmann (Vierteljahrschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1928, 273) tujega kolonista, ki je z ozirom na enak praven položaj kot so ga imeli staroslovenski kosezi, prevzel njihovo nemško označbo, temveč le kraj, kamor so se ti Švabi naselili, ozir. kjer so pridobili posest.

Gostilne v župniščih.

I. Vrhovnik.

Résumé. Ein Beitrag zur Geschichte des Wirtshauswesens in der Diözese Ljubljana, wo von altersher in den Pfarrhöfen bei kirchlichen Anlässen, als Taufen, Aufgebotsanzeigen, Trauungen, Kirchenrechnungen — und auch sonst der Weinschank ausgeübt wurde. Als mit dem geistlichen Amte unvereinbar und wegen der vielen Missbräuche wurde derselbe mehrmals von Sinoden und Bischöfen eingeschränkt und verboten; doch erhielt er sich in einzelnen Pfarrhäusern bis zur völligen Abschaffung durch Kaiser Josef II.

Taberna v župniščih je bila ostanek dobe, ko so bile župnije nakopičene v rokah tuje višje duhovščine, ki nikdar ni videla svojega službovališča. Namesto nje so opravljali dušno pastirstvo najemniki. Ti slabo plačani duhovniki so si pomagali do boljših dohodkov s tem, da so se bavili s trgovino in obrtjo — z mesarstvom, vinotočem, nekateri celo z gostilno, združeno s hlevom, kjer so ostajali tovarniki s konji (stabularii).¹ Ko je šlo za odpravo vinotoča, so se ne-

⁷⁴ Lokalizacija krajev po vrsti kot so omenjeni: Češnjica v Bohinju, Brod, Savica, (Bohinjska) Bistrica, Nomenj, (Nemški) Rovt, Bohinj, Bela, Grad (Bled), Rečica, Spodnje Gorje, Dobrava (Blejska), Korčška Bela, Zirovnica, Dvorska vas, Nova vas, Korito, Bodešče, Ribno, Selo, Zeleče.

¹ Gruden (IMK 1907, 59, 128) je poslovenil »stabularii« s »konjarji«, »konjarstvo«, s čimer ni pogodil zmislja; duhovniki menda niso bili konjski pastirji ali konjski hlapci, tudi ne vozniki in kupčevalci s konji, kar pomeni po Plet. 430 beseda »konjar«, nego imetniki ostaj tovarne živine (stabulo, wohnen, zuherberg seyn, Im stall halten, in stall stellen, einstellen, Frisii Dictionarium iz leta 1666., str. 558).

redko čuli izmed duhovstva glasovi: kako bomo izhajali ob skromnih dohodkih in velikih davkih brez vinotoča?

Splošno je bil vinotoč v župnišču ljudem priljubljen in kot prastara navada ukoreninjen. Ko so se v XII. in XIII. stoletju ustanovljale župnije, so bile po deželi gostilne redke. Še leta 1716. ni bilo v vsej gorjanski soseski blizu Bleda nobene gostilne (šk. a. pr. 48, 331). Župljanom, prihajajočim čestokrat po več ur daleč k cerkvi zaradi opravkov — stavljenja oklicey, poroke, krsta, cerkvenih računov, desetine — je bilo jako ustrezno, da so se mogli po daljni poti odpočiti in pokrepčati v župnišču. Ko je krožila majolika ob gostoljubni mizi, se je razvila prijetna zabava. Zoževala se je vez med župljani in njihovim duhovnim pastirjem, ki je porabil ugodno priliko, da je poučil svoje goste o rečeh, ki niso spadale na prižnico, in jih je seznanjal z novimi izumi in dogodki, ki jih je bil zvedel iz mesta. Stregel in točil je gostom kak župnikov sorodnik ali cerkvenec, hlapec, kuharica. Vinotočnica se je nahajala v spodnjem delu župnišča v fišterni, veliki sobi z belo javorjevo mizo, s klopmi ob stenah in ob ogromni peči. V fišterni sta se oddahnili ženin in nevesta in poplaknila skrb radi prestanega izpraševanja pred oklici. Tu so se zavrteli svatje po poroki in napijali poročencema. Tu so se reševali »judovščine« botri in botre, ko je prihajal bokal za bokalom na mizo. Bila je navada, da je dal otrokov oče botrom za častno pijačo, ki pa večkrat ni zadosti utolažila njihove žeje in so dajali še iz svojega za vino. Če župnik ni točil, so poslali botri po vino v krčmo in pili v župnišču. Svatje in botri so po opravi v cerkvi bili nekako primorani stopiti v župnišče, da se je izvršil tam vpis poroke, oziroma krsta. S pijačo v župnišču je bilo združeno dajanje desetine v zakup in cerkveni računi. Sedmine po pogrebih niso bile v župnišču; izjema je bila v Polhovem gradu (gl. spodaj Polhov gradec, 1665). A ne samo ob navedenih prilikah, tudi sicer so ponekod delovali župniški vinotoči in se prelevili v navadne krčme, kjer je vsakdo — ne samo cerkveno zaposleni — dobil jed in pijačo.

Duhovskim gostilnam ni manjkala temna stran. Naraščajoči dac je kratil dobiček, ki so ga večkrat onemogočali tudi neplačniki. Po vaseh so se porajale gostilne in se kosale z župniščem. Zoper župniški vinotoč so vstajale pritožbe zlasti krčmarjev, a tudi hudo izkoriščanih župljanov. Dogajale so se nerednosti: ob godbi ples, pijančevanje pozno zvečer ali celo čez polnoč, točenje med mašo in pridigo. Videč, da imajo pivci dovolj pijače, so jim jo nekateri duhovniki odrekali, a drugi so nagovarjali goste ali celo silili, naj bi še pili. Vrišč pivecev je motil duhovnika v molitvi in studiju. Marsikdo je spoznal, da se duhovsko dostojanstvo ne ujema s krčmarstvom, da je na kvar njegovemu ugledu, in se je odpovedal vinotoču ali je točil samo čez ulico; a velika večina duhovščine se je krčevito držala starega običaja, zoper katerega se je stoletja dvigala višja duhovska oblast in ga skušala odpraviti ali vsaj omejiti. Zoper vinotoč v župniščih so nastopali škofje, sinode in naposled vlada.

V XIV. stoletju je lavantinski škof Henrik p. l. Krapf (1368—1388) z dušnopastirsko okrožnico prepovedal duhovščini točiti vino. Njegov poznejši naslednik Erhard Baumgartner (1487—1508) je leta 1494. to prepoved obnovil (VBV 1901, 315).

Med odloki ljubljanske reformne sinode (17. junija 1448), potrjene od oglejskega patriarha Ludovika III. Scarampa, je vdrta druga točka: zoper tabernike (II. Contra tabernarios), ki se glasi: Prepovedujemo, kakor je zabranjeno po svetih kanonih, da se ne drznejo duhovniki tabernati in imeti v svojih hišah gostilne ali da bi prodajali vino kakor gostilničarji; tudi naj ne zahajajo v gostilne ali na gostije laikov, kar je jako na kvar duhovskemu dostojanstvu, razen v primeru potrebe na potovanju (Gruden, Cerkvene razmere med Slov. v XV. stol., 135).

Dan po novem letu 1499 je objavil patriarh Dominik Grunari (1498 do 1517) razglas, s katerim je bila prepovedana kranjskim duhovnikom vsaka

trgovina. Noben duhovnik naj ne je in ne pije v gostilni; nihče naj nima gostilne ali javnega hospica, četudi le posredno, sicer plača globo 25 liber soldov (IMK 1893, 63 — VBV 1901, 321).

Reformacija je našla župnišča z majhnimi izjemami omadeževana s priležništvom in vinotoči (Kidrič, Zg. slov. sl. 62). O življenju tedanje duhovščine stoji v razpravah deželnega odbora v Inomostu leta 1518. poročilo, da duhovniki točijo vino, da se razlega v njihovih hišah velik hrup in se dogajajo v njih uboji (Dimitz II, 63 — LMS 1882/3, 396).² Generalni vikar in sufragani oglejskega patriarha Pavel Bizancij je meseca julija 1581 poročal z vizitacije o tedanjih duhovnikih, da so mnogi od njih redno izvrševali obrt krčmarjev in stabularjev (IMK 1907, 59). V Starem trgu pri Ložu je našel župnika Gašparja Lipca in njegovega kaplana, ki sta se bavila s krčmarstvom in stabularstvom (ib. 128).

Škof Hren je bil menda napram duhovnikom krčmarjem precej popustljiv, vsaj njegovi številni zapiski nikjer ne omenjajo obsodbe te razvade. O njegovi toleranci v tem obziru priča pritožba Ambroža grofa Thurna leta 1605. radi škofa Hrena, ker ni ukoril lakomnosti nekaterih duhovnikov, ki so prodajali zakramente sv. katoliške cerkve in preveč zahtevali pri krstih in porokah; saj so bili skoraj vsi župniki gostilničarji. Če je prišel ubožec h krstu ali poroki, je moral čim prej dati za vino in naj je bil žejen ali ne, je moral hote ali nehote piti in plačati (ČJKZV, 72).

Dne 1. oktobra 1607 je poročal vizitator Ivan Krst. Salvago iz Radovljice kardinalu Borgheseju, da imajo duhovniki javne gostilne in celo mesnice (ib. 82).

Namesto Hrena se je po robu postavil duhovskim vinotočem leta 1621. apostolski vizitator Fr. Sikst Carcanus. Ko je z obširnimi odloki zabranil duhovnikom obiskovati gostilne, kjer bi se udeleževali popivanja, gostij, plesov — teh tudi na svatbah ne — je omejil vinotoče v župniščih in dal o njih naslednje ukaze: Duhovniki, ki nimajo vina iz desetine ali iz lastnih vinogradov, naj se ne bavijo kakor gostilničarji s prodajo vina, ki bi ga kupovali od drugih zato, da bi ga zopet prodajali. Tisti pa, ki imajo vino iz svojih vinogradov, naj ga prodajajo, toda v sodih, ne po bokalih; smejo pa dati en ali dva bokala tistim, ki prinašajo otroke od daleč h krstu; toda dolgo jih ne smejo pridrževati zato, da bi izželi iz njih več denarja. Kateri pa prodajajo vino po bokalih kakor krčmarji ali taberniki vsakemu, kdor pride, in prireajo v župniščih kakor v gostilnah popivanja in pojedine, naj se odstavijo od svojih župnij, ako ne odnehajo po trikratnem opominu in kaznih, odmerjenih jim po škofovi razsodbi (MHK 1862, 30).

V prvem slovenskem pastirskem listu, ki ga je izdal o vizitaciji leta 1631. Hrenov naslednik škof Rajnald Scarlichi (1630—1640), se izrečno ne omenja vinotoč v župniščih, pač pa se prepoveduje duhovnikom kupčevanje (točka 7: kateri bi ky ozhitnu jégral, pléfsal, po vftarijah piianzhual, nu kupzhual ali ene inu druge delle dopernafhal, kir se timu Duhounimu ftanu ne-
fpodobio — LMS 1882, 103).

Z vojaško strogostjo je nastopil zoper duhovske vinotoče Scarlichijev drugi naslednik Jožef grof Rabatta (1664—1683). Pred vizitacijo leta 1665 je razglasil »opominanie«, katerega 11. točka zabranjuje duhovnikom med drugim obiskovanje gostiln in vinotočev (Ali V glichi Vishi, kateri vei, ali je Schlischal, debi kateri nasche Skoffie Duhovni Senim ali drugim uelikim ozhitnim greham pohuifchanie daial... bi v' taberne po gostu Sahaial, inu piianzhual... Ali bi kupzhual, oshtario... delal — lat.: uel Mercatorem, Cauponem, aut Publicanum ageret — Čas 1924, 45). Še odločneje se je glasil dekret (Caput XIII

² Glede na to poročilo ugotavljam, da v zapisnikih škofijskega in kapitelskega arhiva nisem zasledil nobene vesti o kakem pretepu ali celo uboju v duhovskih gostilnah ljubljanske škofije.

De vita et honestate Clericorum), sprejet na ljubljanski sinodi 11. maja 1666, veleč: V svetna opravila naj se duhovniki ne vmešavajo. Vsi naj vedo, da so jim prepovedane vsakovrstne kupčije pod kaznijo izgube dotičnega blaga, ki se naj obrne po našem ukrepu na korist svetiščem; zlasti naj se nihče ne drzne tržiti z vinom, kakor pravijo, tabernati, o čemer apostolska vizitacija naslednje določa — tu so obnovljeni gori navedeni ukazi vizitatorja Fr. Siksta Carcana — izvršujoč ta apostolski dekret, vелеvamo vsem duhovnikom ljubljanske škofije, da jim ni dovoljena trgovina z vinom, imenovana taberna, zato, ker sveti kanoni prepovedujejo tabernanje, pa tudi zato, ker je ta kupčija zvezana z mnogim pohujšanjem. Zeleč izvršiti imenovani apostolski dekret, odpraviti iz škofije pohujšanje in razbremeniti svojo vest, ukazujemo, da se nihče poslej ne pripusti k župniški ali vikarski službi, stalni ali začasni, kdor bi se ne zavezal z reverzom, da ne bo tabernal. Kdor bi pa ravnal zoper dano nam obljubo, naj občuti neizprosno kazen. Zoper druge pa naperimo opomine in pravna sredstva tako, da kdor se ne poboljša po treh opominih, izgubi beneficij in dušno pastirstvo. Na sinodi leta 1666. je bil objavljen ukaz, da naj se krstna knjiga hrani in vpišuje v žagradu, ne v župnišču (k. a.). Ta naredba je nameravala preprečiti botrinjo v župniški fišterni.

Škof Rabatta ni odnehal. Dne 28. febr. 1679 se je pojavil na črni deski ob šenklaških vratih razglas, s katerim je bila cerkvenim osebam ljubljanske škofije na Kranjskem prepovedana taberna. Ukaz se je glasil: Hoteč iztrebiti pijančevanje, vir mnogih pregreh in pohujšanja, iz cerkvenih hiš naše škofije, smo o prvi vizitaciji in na škofijski sinodi leta 1666. naznanili, da trgovina z vinom, imenovana taberna, cerkvenim osebam ni dovoljena. Dopuščali pa smo en ali dva bokala dati tistim, ki iz oddaljenejših krajev prinašajo otroke h krstu. Sčasoma sta tista dva, pogojno dovoljena bokala narastla na več in več bokalov. Da bi si kurati iz te prepovedane prodaje pridobili čim več denarja, so jeli najradodarnije točiti župljanom sploh, bližnjim in daljnim, prihajajočim v župnišče zaradi krsta in drugih opravil, da, včasih zaradi same pijače, in zlorabiti naše omenjeno dovoljenje. Tako se je zgodilo, da so se duhovniki prelevili v krčmarje in tabernike, pozabivši svoj cerkveni stan in dostojanstvo ter odtegnivši se svoji službi in duhovnim opravilom. Postavili so se v nevarnost, da zagazijo v zla in pohujšanja, ki so združena s pijanostjo. Glede na taka in druga zla, izvirajoča iz župnišč, okuženih s taberno, si šteje škof v vestno dolžnost, izključiti vinotoč iz župnišč. Z željo, da bi si olajšal vest, ponavlja dekret iz leta 1666. in odpravlja ter popolnoma ugonablja vso trgovino z vinom v župnih in benefijskih hišah vsjodine Kranjske s 1. dnem prihodnjega meseca septembra, tako da ne bo smela po tem dnevu nobena cerkvena oseba ne sama ne po kakem posredniku izvajati taberno in se ne bo drznila niti kapljice vina točiti komu za denar ali za denarju enako vrednoto. Naposled je napovedana kazen prekrševalcem: po tretjem opominu izguba župnije ali beneficija (šk. a. pr. 18, 218). Dne 1. septembra 1679 je Rabatta v Starem gradu izdal prepoved vinotoča svoji štajerski in koroški duhovščini pod kaznijo suspensionis a divinis.

Na sinodi 13. aprila 1682 je škof Rabatta zbrano duhovščino zopet opozoril na določila kanonov, na ukaze apostolskega vizitatorja in na svoje naredbe iz leta 1666. in znova prepovedal taberno. Tej prepovedi so se hoteli strastni tabernaši ogniti, pa so točili po kom drugem izven župnišča. Tudi to je prepovedal Rabatta in hkrati zopet zapretil kazni (ib. pr. 26, 245).

S smrtjo Rabattovo (umrl 28. februarja 1683) so si oddahnili duhovski taberniki; jeli so zopet točiti z izgovorom, da je vinotočna prepoved ugasnila s škofovo smrtjo, kar je zvedelo škofijstvo in dne 31. maja 1683 ukazalo vsem duhovnikom, naj se ne drznejo točiti vina ne sami ne po drugih v župniščih (ib. pr. 29, 17).

Tedaj je na korist meščanom, katerim je šla vinotočna pravica, in proti graščakom in duhovnikom, ki so izpreminjali gradove in župnišča v pivnice,

posegla vmes svetna oblast. Kranjski deželni zbor je sklenil, naj od 1. septembra 1683 ne toči vina na drobno ne v Ljubljani ne v kakem drugem mestu noben gospod, ne duhovski ne plemeniti — razen nemške viteške komende, ki ji je pristajala vinotočna pravica že zdavna (Vrhovec, Lj. mešč. 251).

Ne oziraje se na prizadevanja nekaterih, ki jih je premamila lakomnost, je Rabattov naslednik škof Žiga grof Herberstein (1683—1701) potrdil prepoved župniškega vinotoča iz leta 1679. in ukazal vsem duhovnikom, naj ukinejo taberne; pridržal pa si je pravico, iz zakonitih razlogov dati izpregled. Skozi ta vrata se je vrnila gostilna v marsikatero župnišče. Izpregled se je dajal večinoma za eno leto, ali do sv. Jurija, do sinode, do vizitacije. S prepovedjo taberne vred je izšel iz škofije resen opomin duhovščini, naj se varuje pijančevanja. Dotakniviši se te rane, je ugotovil škof Herberstein, da nobena pregreha med tedanjo duhovščino ljubljanske škofije ni bila tako splošna, kakor pijanost (ib. pr. 31, 77). Prepoved pohajanja gostiln in župniškega vinotoča je skoraj z istimi besedami kakor leta 1665. ponovljena v 4. točki «opominania» škofa Zige Herbersteina, izdanega pred vizitacijo leta 1684. (Čas 1924, 46.) Na vizitaciji je doznal, da se gode v župniških tabernah mnoge nerednosti. Duhovniki krčmarji so se odtegovali studiju in čitanju knjig ter dobivali bližnjo priložnost, da se upijajo. Zato je Herberstein na svoji prvi ljubljanski sinodi prepovedal kranjski duhovščini vinotoč. Enako prepoved je dal na gornjegrajski sinodi 2. julija 1685 vsem duhovnikom štajerskega in koroškega dela škofije, ki nimajo vinogradov in vinske desetine ali gorščine (jus montanum). Tiste pa, ki jim je dovoljeno točiti vino, pridobljeno kot župni dohodek, je škof resno opomnil, da naj se ne drznejo prodajati kupljeno vino in da naj se pri vinotoču tako vedejo, da ne bo pohujšanja in ne svoje ne bližnjega dušne škode. K pijančevanju nagnjenim duhovnikom Herberstein ni dovolil niti lastnega vina točiti in krčmariti (šk. a. pr. 31, 263).

Dne 14. septembra 1697 je prepovedalo ljubljansko škofijstvo pod težkimi kaznimi — sklicujoč se na sinodne določbe — vinotoč vikarjem: šmartinskemu pred Kranjem, šentviškemu, dobovskemu, vodiškemu, smledniškemu, kriškemu, dovškemu in bohinskemu, ki so prosili zanj (ib. pr. 37, 346).

Pod škofom Ferdinandom grofom Kuenburgom (1701—1711) je bil župniški vinotoč pod kaznijo izgube beneficija prepovedan na sinodah leta 1702., 1704. in 1708.; hkrati je bilo prepovedano razdajati papirne liste za zdravljenje bolezni (ib. pr. 43, 58, 263).

Na ljubljanski sinodi 18. aprila 1712 so obnovili Rabattov dekret iz leta 1679. Tedanji škof Frančišek grof Kauniz (1711—1717) je omilil vinotočno prepoved z izjavo, da dovoli iz važnih vzrokov taberno (ib. pr. 47, 241). Njegov drugi naslednik škof Feliks grof Schrattenbach (1728 do 1742) je 7. avgusta 1730 opozoril duhovščino na sinodni ukaz in na kazni, napovedane duhovskim krčmarjem (ib. pr. 57, 36).

Vkljub tolikrat ponovljenim prepovedim ni hotela izginiti taberna iz župnišč. Zatrta jo je avstrijska vlada šele v drugi polovici XVIII. stoletja. Njena okrožnica 8. februarja 1758 je obsojala nezmerne pojedine in popivanje na svatbah, pri krstih in pogrebi. Reskript 25. januarja 1777 je napovedal preiskavo, ker so nekateri župniki silili na to, da se morajo svatovske in krstne pojedine vršiti v župnišču. Dne 20. aprila 1786 je izšel iz Gradca ukaz: Da župniki in cerkveni zlasti na Kranjskem pri svatbah, pogrebi² in krstih vabijo k sebi sorodnike na jed in pijačo, je razvada, ki se mora odpraviti in izrupati, kajti kako naj bi duhovnik oznanjeval in priporočal zmernost, če pa mu na-

² Vladni ukaz z dne 3. maja 1786 se čudi, kako da je mogoče, da se v nekaterih hišah na Kranjskem, kjer imajo mrlja, ne zaneti ogenj v peči, pač pa prižigajo sveče pri nekaterih jedilih, da bi polajšali trpljenje duši pokojnega; zanesljivo se čuje, da se nahajajo na Kranjskem kraji, kjer je največji siromak primoran izmoledovati si zlatnik, da razdeli zanj med pogrebce kruh, znan pod imenom trenta.

sprotno pregreha koristi in bi izvrševanje uradne dolžnosti oškodovalo njegovo denarnico, zato se dušebrižnikom sploh prepoveduje vinotoč ali gostilna. Ker se pa utegne zgoditi, da v kaki župniji edina krčma k župnišču spada in je njen dobiček del župnikovih dohodkov, tedaj naj se določi rok, do kdaj naj župnik proda krčmo ali vinotočno pravico ali jo odda za več let v zakup (Handbuch d. Verord. u. Ges. K. Joseph II., X. B. 21—28).

Pod pritiskom duhovske in svetne gosposke je taberna izginjala iz župnišč. Leta 1774. jo je našel kranjski vikar in komisar Ivan Kraskovic še v Sori (šk. a.). Leta 1779. je životarila v Mošnjah, leta 1780. v Kranjski gori, na Koroški Beli in v Vodicah, leta 1784. na Bledu, leta 1785. v Okonini in Predvdvorom. Najdlje so se ohranili cerkveni vinotoči na božjih potih: n. pr. pri Sv. Joštu, na Šmarni gori, pri Sv. Ksaverju i. dr.³ Spomin na nekdanje župniške krčme je pred dobrimi 60 leti še živel med ljudstvom v Črnem grabnu. V opisu kmečkih godcev (Besednik, 1870, 166) je Andrejčkov Jože omenjal njihove nastope o raznih svečanostih v cerkvi in pripomnil, da so dobivali večkrat za to dobro plačo, vrh tega pa še pijačo, dokler je bila še navada, da so tu pa tam imeli po župniških krčme ter točili vino. — Botrinja v krčmi spominja dandanašnji na nekdanje popivanje po krstu v župnišču. Namesto v župnišče krenejo zdaj botri z otrokom v bližnjo gostilno in pijejo na otrokovo zdravje, kar je stara ukoreninjena navada (M. Komanova, Na Gor. je fl. 90).

Iz vladnega ukaza leta 1786. in deloma iz naslednjih črtic se razvidi, da je bil župniški vinotoč razširjen prav posebno na Kranjskem. Žal, da so na razpolago samo podatki o župniških ljubljanske škofije (iz škofijskega in kapiteljskega arhiva in iz vizitacijskih zapisnikov). Za njimi glede na taberno najbrž niso zaostajala župnišča oglejske vladikovine; vendar ni poročila o njih niso znana.

(Dalje sledi.)

Zapiski.

Poročilo novomeškega prošta Alberta Peslerja o pleterskih Uskokih iz l. 1625.

Priobčuje Miroslav Premrou.

Albert Pesler¹ je bil doma iz Gorice; oče mu je bil Andrej, a mati Julija de Bertis, sestra tržaškega vladike Ursina de Bertis², ki je bil zaupnik nadvojvode Ferdinanda (poznejšega kralja F. II.) v Gradcu. Pod pokroviteljstvom ujca-vladike se je posvetil Albert Pesler duhovniškemu stanu, v katerem je hitro napredoval do stopnje škofovega generalnega vikarja v Trstu.

Po ujčevi smrti (avgusta 1620) se je Albert Pesler pobrinil za drugo službo. Potegoval se je za mesto prošta v Novem mestu na Kranjskem, ki je bilo izpraznjeno radi smrti Marka Kune-ja. Dobil ga je 11. maja 1622.³

¹ V tirolskih gorah sprejemajo tu pa tam še zdaj gostilne v župniških hribolazce in jim nudijo razen hrane in pijače, zlasti prenočišče. Ko so se pred kakimi 60 leti pričele ture na Triglav, so večkrat prenočevali njegovi obiskovalci v župnišču v Srednji vasi (pok. Iv. Žan), kar pa ni v nobeni zvezi z nekdanjimi gostilnami v župniščih, nego spada pod poglavje gostoljubja.

² O Albertu Peslerju so pisali: Morelli C.: *Istoria della Contea di Gorizia*. Gorizia. 1855. III. 319. — Czörnig C.: *Das Land Görz u. Gradiska*. Wien. 1873. 890. — Vrhovec I.: *Zgodovina Novega Mesta*. Ljubljana. 1891. 222.

³ O Ursinu de Bertis glej mojo: *Serie documentata dei Vescovi triestini dei secoli XV—XVIII*. v *Archeografo triestino* vol. XI. S. III. 245.

⁴ Koblar A.: *Drobtinice iz Furlanskih arhivov* v I. M. K. III. 103.

A. Pesler se je pečal z vprašanjem o cesarskih pravicah do oglejskega patrijarhata. Spisal je med drugim tudi spis: *De iuribus caesareis in Aquileiensem ecclesiam*. Predložil ga je kralju, ki se je močno zanimal za svoje oglejske pravice. Ta spis je obrnil pozornost vladarjevo na osebo Alberta Pesler-ja takó, da mu je poveril zastopstvo svojih oglejskih interesov na papeškem dvoru.

S poverilno listino od 10. junija 1623⁴ je Ferdinand II. poslal A. Peslerja na papeški dvor, da skupno s kraljevim poslanikom, knezom Savelli, ukrene potrebno, da prodrejo cesarski nameni gledé oglejskega patrijarhata.

Tozadevno Peslerjevo delovanje nas dalje ne zanima, le toliko bodi povedano, da si je s svojim nastopom nakopal nasprotstvo cerkvenih krogov s papežem na čelu, radi česar njegovo delovanje ni obrodilo uspeha. Z malimi presledki je ostal v Rimu do svoje smrti, kjer je preminul prve dni novembra leta 1628., kakor moremo posneti iz nekega pisma dd. Rim 11. XI. 1628⁵, v katerem stoji, da je pred štirimi ali petimi dnevi umrl prošt A. Pesler.

Za časa svojega bivanja v Rimu je imel prošt Pesler priliko, da poroča tudi o Uskokih, ki so se naselili na »pleterskih gorah«, kar so v Rimu izpremenili v »Monte Feletrio«. Govori o njih v poročilu, ki je naslovljeno na kard. Melhijora Klesla, kakor tudi v svoji »nota di mancamenti e disordini«.

Prvo poročilo je bilo doslej neobjavljeno ter ga zato ne omenjata naj-novejša spisa o Uskocih, to je: dr. J. Mal-ov v publikacijah srpske akademije v Beogradu in dr. J. Šimrak-ov v zagrebški »Bogoslovski Smotri« za leto 1924. in 1925.⁶ med tem ko govori in prinaša obširen ekscerpt o »nota di mancamenti« J. Vrhovec v svoji *Zgodovini Novega mesta*.⁷

Sicer priobčuje dr. Šimrak na str. 314, 315 »Bogoslovske Smotre«, 1925, dve listini, ki sta v tesni zvezi s Peslerjevim poročilom, a je prezrl Peslerjevo poročilo, ki je bilo podlaga razprave kongregacije de propaganda fide v seji dne 6. februarja 1626, katere sejni zapisnik prinaša in katere posledica je bilo pismo od 14. februarja 1626, ki ga je omenjena kongregacija pisala radi Usko-

⁴ Vatik. tajni arhiv: Fondo Borghese III. 68 Bz, f. 21.

⁵ Vatik. biblioteka: Fondo Barberini lat. 7061. Nr. 33: »... il preposito Pesler, mori quattro o cinque giorni sono qui in Roma havendo patito prima di dolori colici e poi dato in febre maligna.« — Prim. tudi H. Kiewning: *Nuntiatum Palotio*. Berlin. 1895. I.

⁶ Dr. J. Mal, *Uskočke seobe i slovenske pokrajine* (Naselja i poreklo stanovništva, knj. 18). Beograd, 1924, str. 1—216. — Šimrak, *Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama*. — O prilici kaj točnejšega o tem spisu dr. I. Šimraka.

⁷ O Uskokih prinaša Vrhovec podatke iz te note na str. 225. Trdi, da se »je naselilo okoli Pletierij 30.000 Vskokov«, kar se ne ujema z Vatikansko noto, ki je v Biblioteki Vatik. Fondo Barberini lat. 7804. f. 51 sl., ter se glasi v odstavku za Uskoke z uvodom vred takole: *Nota die mancamenti e disordini che si ritrovano nelle provincie di Sua Maestà Casarea Stiria, Carinthia et Carniola, nelli contadi di Goritia et Cila, sottoposte alla Diocesi d'Aquileia per piu di 400 miglia; alli quali disordini per le ragioni (le quali si supplica Vostra Santità a degnarsi di leggere, per rinfrescarne la memoria) è necessario di rimediare, per ben publico, e salute di quelle anime, che passano il numerendi 800.000... L'anno 1562 gli Vscocchi scampati dal Turco, vennero ad habitare nelle montagne di Pletria, dove si ritroveranno fin 50.000 anime nella Diocesi d'Aquileia, delle quali, parte sono Schismatici, parte Catholici; ne fin hora sono sotto vescovo, non havendosi mai voluti sottoporre al Patriarca come Veneto, e dependente dela Republica; il cui nome non possono sentire: ne per altro che per mancamento d'un Patriarcha confidente, periscono quelle povere anime, le quali con grandissima facilità se ridurrebbono alla fede catholica, come di già molte volte Sua Maestà Casarea ha ricercato modo di redurle: e solamente per mancamento del Prelato non s'ha potuto effettuare; e Vostra Santità hà da sapere, ch' in tutte quelle parti, l'imprese e buone opere, si fanno mediante li prelati, essendo carestia e penuria d'huomini secolari catholici...*

Ta nota, ki nosi zunaj napis: *Disordini pretesi dall' Imperatore per essere Veneziano il Patriarca, nima datuma*. Ker pa piše v čl. 11, da nuncij ne residira v Gradcu, in ker je bila graška nunciatura ukinjena 6. aprila 1622, treba noto datirati po tem datumu. V čl. 22 iste note, kakor tudi v »poročilu«, pravi dalje, da je novomeški arhidijakonat izpraznjen že tri leta; ker pa je umrl zadnji naddijakon Marko Kunej 1. 1622., spada tako »nota« kakor tudi »poročilo« v l. 1625.

kov papeškemu nunciju na Dunaj in ki ga tudi obelodanuje dr. J. Šimrak na rečenem mestu.

Malo preden je prišel Pesler v Rim, so ustanovili l. 1622. tu propagandno kongregacijo (sacra congregatio de propaganda fide). Začela je 6. januarja 1622. dasi nosi ustanovna bula datum od 22. junija 1622. Kongregacija se je koj zanimala za Uskoke na pleterskih gorah in čisto naravno je, da se je član zbora te kongregacije kardinal Melhior Klesl obrnil za pojasnila na novomeškega, v Rimu bivajočega prošta A. Peslerja, ki je že v svoji »noti di mancamenti« govoril o Uskokih, naseljenih v bližini Novega mesta.

A. Pesler je napisal za kardinala Klesl-a poročilo, ki je potem o njem razpravljala kongregacijski zbor na svoji seji dne 6. februarja 1626. V tem poročilu pravi Pesler, da so pred 60 leti⁸ pribežali iz Turčije Uskoki ter zasedli neobljudene Pleterske gore (Monte Feletrio). Ti Uskoki so grški shismatiki, podložni cesarju, ki jim postavlja kapetana. Za časa poročila je bil kapetan Ernest Paradajser. Cerkvenega nadpastirja ne priznavajo nobenega. Spadali bi pod oglejski patrijarhat. Ker pa sovražijo beneško ime, niso nikdar priznali patrijarha za nadpastirja. Prihajajo k njim skandalozni duhovniki, izvržek iz patrijarhata oglejskega. Ker ni patrijarhovega vikarja ali komisarja, živé duhovniki nebrzdano življenje. Radi tega peša katoliška stvar. Temu stanju bi se moglo odpomoči:

1. da kongregacija de propaganda fide izposluje pri vladarju, da iztira razkolniške duhovnike ter namesti katoliške, ki bi Uskoke izpreobrnil h katoliški veri;

2. da vladar naloži svojemu kapetanu, naj zapre ubežne duhovnike ter jih predá cerkveni oblasti. Ako bi namreč bili Uskoki oropani shismatičnih duhovnikov, bi bilo lahko jih pokatoličniti;

3. patrijarhi so navadno imenovali svojega zunanjega vikarja in komisarja za Novo mesto. Le-ta je vodil ljudstvo in svečeništvo s poverjeno mu nadpastirsko jurisdikcijo. Vsako leto je pismeno in osebno poročal patrijarhu o stanju te provincije. Tako je Frančišek Barbaro⁹ postavil Polidorja¹⁰ za komisarja in nadduhovnika in zunanjega vikarja. Polidor¹¹ je vodil 30 let novomeško proštijo. Po Polidorjevi smrti je postavil Hermolaj Barbaro¹² Marka Kuneja¹³; a ko je nastopil sedanji patrijarh Anton Grimani¹⁴, je vikarijsko mesto izpraznjeno že tri leta. Kongregacija de propaganda fide naj piše patrijarhu, naj bi sedanjega prošta (t. j. A. Pesler-ja) imenoval za vikarja in komisarja, ki bi naj izpreobrnil Uskoke.

To je kratka vsebina poročila. Kar se tiče njegove osebe, A. Pesler ni dočakal zaželenega uspeha. Ni si znal pridobiti naklonjenosti cerkvenih krogov, ki so delali na to, da ga cesar odpokliče iz Rima, pa je prej umrl.

V prilogi priobčujem Peslerjevo latinsko pisano poročilo, kakor se nahaja v arhivu kongregacije v zvezku 219, Lettere Antiche F. 158 sl.

Roma, 1625, ante 1. XI.

Relatione de Scochi del Montefeletrio in Carniola.

Illustrissime et Reverendissime Princeps, Domine mihi colendissime.

Albertus Pesler Praepositus in Ruedolfsberth Dioecesis Aquileiensis, humiliter exponit Dominationi Vestrae illustrissimae et Reverendissimae et modum proponit juvandi Ducatum Carnioliae, qui Ducatus cum sit sub protectione D(ominationis) V(estrae)

⁸ V »noti di mancamenti« je letnica: 1562 (gl. op. 7.).

⁹ Frančišek Barbaro je bil patrijarh od 1592—1616.

¹⁰ Koblar A.: Drobtnice v I. M. D. I. 38. — II. 77.

¹¹ O Polidorju de Montagnana glej Vrhovec, o. c. 221. — Koblar, l. c. — Valvasor v Ehre d. Herzogt. Krain, VII, 437. — Šmid v I. M. K. VII. 46 sl.

¹² Hermolaj Barbaro je bil oglejski patrijarh 1616—1622.

¹³ O Marku Kuneju glej Vrhovec, o. c. 221, 222. — Koblar, o. c. II. 79.

¹⁴ Anton Grimani je bil patrijarh 1622—1628.

ill(ustrissimae) pro zelo quem habet iuvandi animas Christi sanguine redemptas, rogat, quatenus interposita sua Authoritate, dignetur proponere media hic insinuata s. congregationi de propaganda fide.

In ducatu Carniolae penes Ruedolfsberth, ubi praefatus Praepositus residet, sunt multa millia Vschocorum, qui ante sexaginta annos fugientes Turcicam tyrannidem, colonias integras transtulerunt et Montes Pletriacos, duobus milliis dissitos a Ruedolfsberth, tunc incultos, ceperunt inhabitare. Hi Vschoci, non differunt a fide orthodoxa nostra, nisi schismate graeco.

Subditi sunt Augustissimo Imperatori; is eis Capitaneum praeposit, qui modo est Hernestus Paradaiser. Ordinarium nullum agnoscunt et licet de jure vicinitatis, spectarent ad dioecisim Aquileiensem. Quia tamen Vschoci nomen Venetum, plusquam Vatiniano odio prosequuntur, nunquam Patriarcham agnoverunt pro ordinario. Confugiunt ad eos sacerdotes scandalosi et ejecti ex dioecesi patriarchali, qui plerumque schismaticos se profitentur, ut ab Vschocis in Pastores, ne dicam Lupos assumantur. In eodem ducatu sunt fere omnes sacerdotes, qui absque approbatione Ordinarii exercent curam animarum. Hanc curam sibi per Epicheiam arrogarunt; tum quia ob invidiam ipsis et odiosum nomen Venetum Ordinarium accedere nolunt, tum ob loci distantiam, quae ad ducenta millia se extendit, tum quia semper, vel propter bellum, vel propter pestem, non patet ex illo Ducatu aditus ad Venetos, ubi residet Patriarcha. Et quia nullus vicarius foraneus vel Commissarius hactenus constitutus est a Patriarcha, clerus licentiose vivens, populum tam haereticum quam catholicum scandalizat potius, quam aedificat; hinc fit ut res Catholica in dies pessum eat, et nulla fiat haereticorum quaestio.

Modus iuvandi hic esset.

Primo, si S. Congregatio ad propagandam fidem requireret Augustissimum Caesarem, ut ejectis schismaticis sacerdotibus daret catholicos, qui Vschocos ad fidem catholicam reducerent.

Secundo, si idem imperaret suo capitaneo, quatenus is omnes sacerdotes transfugas capi mandaret eosque Iudici Ecclesiastico traderet. Nam ubi Vschoci suis schismaticis sacerdotibus essent spoliati, facile ad catholicam fidem reducerentur.

Secundo (!), Patriarchae soliti sunt Praepositum in Ruedolfsberth constituere vicarium foraneum et Commissarium suum in partibus imperialibus; is delegata sibi ab Ordinario jurisdictione populos illos et clerum regere solebat; qui et scripto et personaliter quotannis referebat Patriarchae statum illius provinciae et continendo in disciplina clerum subditi magnos progressus in fide catholica faciebant. Sic Franciscus Barbarus constituerat Polidorum suum Commissarium et Archidiaconum Archidiaconorum et Vicarium foraneum, qui per 30 annos rexit praeposituram in Ruedolfsberth. Huic Polidoro defuncto Hermolaus Barbarus Patriarcha substituit Marcum Cunium item Praepositum Ruedolfsberthensem. Vbi vero modernus Patriarcha, Antonius Grimanus, successisset et difficultates in curia Romana de patriarchatu fuissent propositae, vacavit illa vicarij foranei delegatio jam per annos tres. Soliti sunt Patriarchae substituere Praepositum in Ruedolfsberth, tum quia is habet sessionem et vocem in committis provincialibus, tum quia prima est dignitas, quam habet Patriarcha, inter saeculares in provinciis imperialibus, tum quia Praepositura in Ruedolfsberth est in medietate dioecesis Patriarchalis et proinde comoda pro hujusmodi delegatione. Quare ad iuvandas animas illas S. Congregatio posset moderno Patriarchae scribere, quatenus ad propagandam fidem substitueret praesentem Praepositum, Vicarium foraneum et commissarium, dando ipsi potestatem delegatam et a se dependentem super omnem clerum ad curam animarum et reducendi ad Ordinarij obedientiam Vschocos, de quibus supra. Quae res, cum non sit prejudicialia ipsi ordinario nec ejus Caecellariae, ob difficultates tactas superius, omnino necesse est, ut Patriarcha per personam doctam, exemplarem et Caesari charam, juvet animas illas, pastore destitutas. Quod eo libentius ipse Patriarcha faciet, quia substitutus ipsi quotannis tamquam Ordinario referet statum dioecesis. Quam Deus etc.

(Zunaj:) Illustrissimo et Reverendissimo Principi D. Cardinali Melchiori Cleselio Domino mihi colendissimo — pro iuvando Ducatu Carniolae et reducendis Vschocis ad fidem catholicam.

(Dostavek od Jugoli-jeve roke:) Relatione del Ducatu di Carniola del Preposito di Ruedolfsberth.

Die 6. februarij 1626 cong. 51. No. 8.

(Posnetek vsebine.)

Fu scritto al Nuntio di Germania il remedio con lettere del primo 9bre 1625.

Ad Imperatorem.

Iz dnevnika Blaža Blaznika.¹

Ivan Vrhovnik.

1847 dne 13. malega srpana. Zvečer splošno preiskavanje »Vojvodinega boršta« zaradi nekaterih roparjev (Shaufs recte Štefan Palouz iz N., Gerzher iz Predoslja i. dr.).

1849 dne 9. grudna. 2. adv. nedelja. Med zjutranjo službo božjo je nekdo vlomil v župniško kajžo v stanovanje Jere Podakarice, ki je bila v cerkvi, odklenil skrinjo, razmetal obleko, iskal denarja, a ga ni našel. Tatu je odpodila župniška dekla.

1849 dne 25. grudna. Sinoči pred polnočnico so naklestili in oropali pri polškem mostu nekega vinskega viziterja.

1851 dne 1. sušca. Zvečer ob 7 so prišli roparji k na samem stoječi hiši »na Kuznic« pod Sv. Joštom in zahtevali, naj jim odpro, češ, da patrolirajo. Hlapec jim odpre vrata in dobi tak udarec, da je bil takoj omamljen. Hišnega gospodarja so ubili.

1853 dne 22. svečana. Butija s Klanca, tatu in roparja, so vjeli. Dne 18. grudna. 4. adventna nedelja. Popoldne med 3. in 4. uro so ukradli kuharici v župnišću 22 gld. k. d.; tatove so precej dobili.

1854 dne 27. svečana. Po noči so Robovca ukradli.

1856 dne 25. sušca. (Velikonočni torek.) Danes zvečer je preklal neki orožnik nekemu Podbrežanu s sabljo glavo. — Dne 20. malega srpana. 10. nedelja po binkošti. Po noči od 19. na 20. je prišlo kakih 20 fantov s Primskovega, Gorenj in z Britofa v Naklo na boj. Martina Dornika, ki je služil za hlapca v Naklem št. 2, so smrtno ranili pri poti med gorenjim in dolnjim župniškim kozolcem na 24. razoru župniške njive; ob 3 zjutraj so ga nezavednega pripeljali na »zhinkeshu« v gospodarjevo hišo, kjer sem ga del v sv. olje. Zdravnik Angerer ga je preiskal. Ubita mu je bila črepinja »s' zvekam od kola per graji«. Dne 21. malega srpana pred 10. uro dopoldne je umrl.

1860 dne 13. svečana. Neki vojak je zvečer v Zgornjih Dupljah št. 21 ustrelil Janeza Svetca iz Žej št. 12.

1861 dne 27. velikega srpana. Dvakovega Lovrenca je neki vojak davi zarana nevarno ranil.

XI. Nebne prikazni.

1814 dne 7. prosinca se je videl po vsej Evropi blisku podoben pojav.

1826 dne 9. malega travna. Zvečer se je videl na mesecu popolni krog, dasi je bil le prvi krajec, in sicer 58 ur po mlaju.

1831 dne 9. malega srpana. Solnce je dajalo blede svetlobo.

1833 dne 26. grudna. Zvečer smo videli na popolnoma vedrem nebu prav lepo, kako je luna vsa mrknila.

1837 dne 5. prosinca. Lepo in mrzlo. Zvečer neki svetlobni pojav.

1842 dne 8. malega srpana. Ne popolnoma vedro, vendar lepo. Danes ob pol 7. uri dopoldne popoln solnčni mrak, potem lepo. Ob 8. uri dopoldne mlaj.

1843 dne 17. sušca. Barometer stoji visoko, vendar tenko pooblašeno in motno, zvečer vedro. Zvečer ob 8. uri smo videli na zapadu od Jelovice proti Besnici belo progo pol ure na nebesu. Dne 18. sušca. Zvečer smo zopet videli ono belo progo na nebesu. Dne 19. sušca. Zvečer nismo več videli bele proge, jelo se je oblačiti.

1846 dne 25. malega travna. Slnčni mrak po 6 in pol uri popoldne.

1848 dne 10. grudna. 2. adventna nedelja. Zvečer smo videli krog polne lune žar z mavričnimi barvami, zraven pa dolgo megleno progo v podobi smrtne postelje.

1851 dne 28. malega srpana. Popolnoma jasno. Kapelan je šel k Sv. Joštu zaradi solnčnega mraka in se vrnil zvečer s svojima sestrama in Dvacom. S tolikim hrupom napovedani solnčni mrak je trajal od 3½—5½ ure popoldne in ni bil popoln (kakor dne 8. malega srpana 1842 zjutraj o pol sedmi uri), solnca smo videli še vedno toliko zlasti na spodnjem delu, kakor meseca, kadar je prvi krajec. Pred tem solnčnim mrakom so imeli babjeverni ljudje velik strah, poboljšali se pa niso, dasi so pričakovali sodnega dne.

1852 dne 7. prosinca zjutraj ob 6 lunin mrak, popolnoma jasno in mrzlo.

1853. Konec meseca velikega srpana se je videla zvezda repatica.

1855 dne 11. malega srpana. Zvečer po 9. uri smo videli zvezdni utrinek z višnjevkasto lučjo, padal je od severovzhoda proti jugozapadu v obliki dolgovratne buče.

1860 dne 18. malega srpana, deloma lepo; popoldne po 3. uri je solnce deloma mrknilo nekako do 4. ure. Mnogo praznoverja je bilo med ljudmi; niso hoteli delati.

¹ Gl. Glasnik, VII, VIII, str. 34 sl.

XII. Potresi.

Dne 25. listopada 1825 oblačno. Dne 26. oblačno, potem jasno. Po noči med 25. in 26. je bilo nekoliko potresa.

Dne 29. prosinca 1827 oblačno. Opoldne navidez potres.

Dne 11. velikega srpana 1830 dopoldne deževno, popoldne jasno. Ob 1. uri je bil močen (tächtiges) potres, ki se je popoldne ponavljal še nekoliko.

Dne 12. velikega srpana 1830 ob 5. uri zjutraj se je zdelo, da se zopet trese. Vreme je prav lepo.

Dne 29. velikega srpana 1830 jasno. Zvečer ob 6¼ uri je bil potres.

Dne 11. prosinca 1833 zjutraj precej po 2. uri je bil potres, potem jasno in zelo mirno. Barometer je pal od zelo suhega vremena na lepo. Pri maši mi je zmrazilo vino v kelihu.

Dne 29. rožnika 1836 zjutraj ob 2½ je bil tolik potres, da so se ljudje zbudili. Barometer je kazal lepo; zelo gorko in lepo.

Dne 12. grudna 1836 zjutraj proti 6. uri močen potres, potem lepo.

Dne 27. velikega srpana 1840 malo oblačno, peljal sem se k šolskemu izpitu v Cerklje; potem lepo. Popoldne po 1¼ uri močen potres, v Cerkljah je vrglo neki dimnik, cerkveni zid in župnišče sta dobila precejšnje razpoke, in sveče so padle s svečnikov v cerkvi. Tudi v Naklem je bil potres silen (heftig).

Dne 2. kimavca 1840 lepo. Peljal sem se v Šentjurij k izpitu, ob 11¼ dopoldne zopet majhen potres.

Dne 24. kimavca 1840 zjutraj malo deževalo, potem deloma oblačno deloma lepo. Zvečer malo deževalo. Ob 10¼ zvečer zopet potres, toda neznaten.

Dne 21. grudna 1845 zelo deževalo. Zvečer po 9¼ uri precej dolgotrajen (anhaltendes) potres.

Dne 12. grudna 1846 zjutraj močno snežilo, po 10. uri dopoldne deževalo in grmelo, vmes tudi bliskalo; bila je taka tema, kakor po leti, kadar se bliža velik vihar. Barometer še ni bil nikdar tako nizko — bati se je potresa.

Dne 1. vinotoka 1852 zopet dan brez dežja. Danes zjutraj ob 1½ potres v Ljubljani.

Dne 9. listopada 1856 slana, solnce medlo sijalo. Danes je 26. nedelja po binkošti. Četrť ure pred polnočjo nas je zbudil precejšen (bedeutendes) potres. — Na robu stoji opazka: Otok Kandijo razdejal potres, od 3620 hiš jih je ostalo samo 18, več nego 1000 ljudi je izgubilo življenje.

Dne 7. sušca 1857 zjutraj med 2¼ in ¾ na 4 po tukajšnji zvoniški uri je bil tu močan potres; vzbudivši se sem se prestrašil, čul sem močno škripanje vrat in pohišiva. Cerkvenikov hlapec Lovro trdi, da je velik zvon štirikrat zazvonil (če se mu ni sanjalo). Potres je bil izprva navpičen (vertical), potem nihajoč (oscillierend), več sekund trajajoč, toda vedno bolj pojemajoč. Potem ves dan lepo. V tukajšnji obednici so bili na zmožničnem stropu (Tippelbuden) krog in krog precejšnji sledoti; tudi v Kranju, v Ljubljani, Postojni, Vogljah i. dr., i. dr. se je treslo.

Dne 8. sušca 1857 je 2. postna nedelja. Oblačno, toda zmrazilo, popoldne enkrat malo rosilo. Nekateri trdijo, da se je čutil danes zjutraj okoli 1. ure zopet majhen potres; jaz ga nisem čutil.

Dne 9. sušca 1857. Če ni bil proti ¼ na 3 zjutraj zopet majhen potres? Potem deževno, zvečer po 7. uri je jelo zopet snežiti na stari sneg, proti polnoči, t. j. ¼ čez 11. uro, že zopet majhen potres.

Dne 25. sušca 1857... če ni bil zjutraj proti 3. uri zopet majhen potres? Potem oblačno, opoldne malo solčno.

Dne 27. sušca 1859 je 3. postna nedelja. Lepo. Danes prav pred 1. uro popoldne je bil v Naklem majhen potres; izprva prav neznaten, potem malo močnejši tako, da so na predalniku zaropotali svečniki in križ.

XIII. Vreme in letine.

1809. Strašnih nalivov ne omenjam. V začetku malega travna je pal velik sneg.

1812. Dne 31. malega srpana je šla toča na Vačah proti Zagorju in naredila precejšnjo škodo.

1812. Letos ni bilo posebno rodovitno leto. Pozimi, t. j. meseca grudna t. l., je bil velik sneg in velik mraz, ki je potrl Francoze na Ruskem. Na drevju je zmrazil dež in veje so se videle, kakor bi bile kristalne.

1813. Letos je bilo jako mnogo sadja, zlasti mnogo češpelj. Ajda ni dobro obrodila, ker je bilo bolj mokro leto.

1814. Dne 7. malega travna je že grmelno, imeli smo lepe dneve, drevje je poglalo. Toda meseca velikega travna je pal sneg, mraz je trajal nekaj dni, listje je zmrznilo in bilo suho kakor pozno jeseni. Dne 13. velikega travna je bila velika slana.

1814. Jeseni je vzela ajdo slana po vsem Kranjskem. Bila je slaba letina, tudi jako malo sadja.

1815. Meseca prosinca je zapal velik sneg.

1815. Drevje je bilo že v začetku malega travna zeleno. Ajda je slabo obrodila. Slaba letina.

1816. Letos je bilo jako mnogo snega in dolgo je ležal, zato je ozimina zelo pozebla. Čez leto je bilo mnogo dežja. Poglavitna slaba letina. Meseca listopada je takoj v začetku pal sneg.

1817. Meseca listopada 1816 padli sneg je vzel južni veter. V začetku prosinca je padlo prav malo snega, ki je precej skopnel. Potem je bilo lepo suho vreme, pa bolj mrzlo, ker je sever pihal. Konec prosinca je bilo tako gorko, da so mogli ljudje iti bosi na semenj o sv. Pavlu v Ljubljano. Svečan je bil brez snega in suh. Tudi sušec je bil brez snega. Dne 11. malega travna je padlo precej snega in dne 26. malega travna zopet. Velik mraz je nastal, ker je vedno pihal sever. Zadnji dan malega travna še ni bilo listja na drevju. Velika lakota. Ljudje so veselji, če le dobe mčnik iz otrobi. Berači vpijejo: »Kruha, kruha nam dajte!« Tudi živina nima živeža.

1817. Dne 3. velikega travna se je prikazalo zeleno listje. Imeli smo tople in suhe dneve, zadnjih deset dni je večkrat deževalo. Jedinščina med ljudmi je jako velika. Koprive jedo in osat. Ubožnejši rabijo otrobi namesto moka. Koruzino štokovje meljejo, mešajo z drugo moko in z otrobi in iz te zmesi peko kruh. Pripravljali so se, da bi ubogim dajali skupno hrano — rumfortsko juho. Žito je jako drago in se že težko dobi, ker morajo vsi kupovati in je malo zaloge na kmetih.

1817. Meseca rožnika. Toplo. V začetku ravno toliko dežja, kolikor ga je bilo treba za uspešno rast, okoli srede meseca malo več, toda ni dolgo šel. Nezaslišano pomanjkanje živeža. Nekateri nimajo čisto nič, razen mleka, kopriv in osata, nekateri tudi mleka ne. Denarja nedostaje; pšenica je po 6 gld., oves po 2 gld. 6 kr., mernik koruze po 11 »evancigari«.²

Polje lepo kaže in obeta obilno žetev. — Še večja je bila draginja konec rožnika, ko je bila pšenica po 19 »evancigari« in v Ljubljani po 7 gld. Oves po 2 gld. 15 kr. Vreme je ugodno, lepo, večkrat dežuje po malem, toda mokrine ni preveč. Seno so lahko spravili.

1817. Meseca malega srpana. V začetku tega meseca so jele padati žitne cene, ker je polje lepo kazalo. Dasi je bilo spomladi dolgo časa mrzlo, je žito vendar že sredi malega srpana zorelo. O quanta laetitia — kakošna radost!

1817. Dne 5. malega srpana je bil velik, ne dolgo časa trajajoč vihar, ki je metal s senom naložene voze, seno odnašal s travnikov, tam pa tam poškodoval poslopja, drevje ruval in lomil. — Semenske ajde mernik je veljal dva mernika nove pšenice ali 6 gld. tudi 6 gld. 40 kr. na Gorenjskem. — Pšenična žetev se je dobro obnesla. Stavek (Schober) je dajal po merniku in več, še bolje je obrodil ječmen. Proso, fižol in dr. je dobro obetalo. Žitne cene so padle za polovico.

1817. Meseca velikega srpana. Vreme je bilo jako ugodno; toda dne 18. t. m. je naredila toča veliko škodo po mnogih krajih na Kranjskem, zlasti v naši zagorski župniji. Upanje na dobro ajdovo žetev je splavalo po vodi in zopet je bila beraška palica v rokah manj imovitih. O toči naj še omenim, da, odkar pomnijo ljudje, ni še tolikšna šla v teh krajih; bila je debela kakor pest sedemletnega otroka, rogljata kakor kolesa kake stenske ure in ne okrogla nego bolj ploščata. Kar je pustila toča prvokrat, to je popolnoma potrla drugič v Zagorju, kjer je tolkla po istem pasu.

1817. Meseca kimavca. Ajdo že žanjejo na zagorskem polju dne 27., ni je sicer mnogo, pa je precej polna. Sadja, zlasti jabolk in hrušk je še precej, če pomislimo, kako mrzlo je bilo spomladi in kako je pozneje toča bila in mnogo sadja pokončala. Mošta ni skoro nič v Zagorju.

1817. Meseca vinotoka. Ponoči med 12 in 13 je pal sneg po hribih in precej globoko doli po ravnini.

² T. j. »dvajsetica« = $\frac{1}{2}$ goldinarja, ki je imel 60 krajcarjev. Bil je lep srebrn denar. »Šmarna dvajsetica« — z Marijino podobo — je prišla v našo narodno pesem.

1817. Meseca listopada. Na Raki se je vino precej dobro obneslo in je dosti boljše in močnejše, nego zadnja štiri leta.
1817. Op. konec leta. Letošnje leto je bilo precej rodovitno.
1818. Meseca sušca. Mernik pšenice po 2 gld. in manj. Dne 22. t. m. sem videl že živino na paši, bilo je ravno na veliko nedeljo.
1818. Meseca malega travna. Mernik pšenice je že pod 2 gld.
1818. Meseca ročnika. Toča je pogostoma bila ta mesec zlasti pri St. Jerneju, pri Kostanjevici in pri Sv. Križu, dasi je bilo večinoma deževno vreme.
1818. Vino je bilo srednje in tudi dosti ga ni bilo, ker je ponekod škodila toča.
1819. Meseca ročnika. Na Raki je žito jako poceni. Mernik pšenice po 1 gld., rži po 40 kr., ajde po 25 kr. itd. Vedro vina (Landeimer) je po 2 gld. 40 kr.
1819. Jesen je bila lepa, vino precej dobro, toda prav veliko ga ni bilo. Sadja, zlasti češpelj je bilo dosti. Vino iz l. 1818. se mi je izpridilo.
1819. Meseca grudna. Vino je bilo v raški okolici jako poceni. Ta mesec si ga lahko prav dobrega dobil po sedem »evancigari« vedro (Landeimer). Sploh moremo prištevati minulo leto bolj srednjim z ozirom na zdravje ljudi in na letino.
1820. Meseca prosinca je pal jako velik sneg; pred njim je bil teden dni jako hud mraz. Potem, ko je bil sneg zapal, je prišel jug in v štirih dneh so skupnele snežene kope, vsled tega so nastale povodnji povsod, zlasti okoli Rena in Dunava.
1820. Meseca svečana. Vinske cene nekoliko naraščajo, žitne padajo.
1820. Meseca malega srpana. Vinu je škodil palež, ker je bilo skoraj do konca rožnika vedno deževje.
1820. Meseca velikega srpana je bila mnogo dni velika vročina. Na Kranjskem je mnogokje toča naredila veliko škodo, v raški župi pa samo v okolici Bučke in Studenca. Jesen je bila mokra, posebno meseca vinotoka je venomer deževalo.
1821. Dne 30. malega travna je jelo deževati in je deževalo meseca velikega travna in rožnika skoraj neprenehoma, zato žito ni dobro obrodilo.
1821. Dne 1. kimavca je toča pobila polje v Ravnem, soseska Sv. Lenarta.
1821. Vinotok lep. — Dne 5. listopada malo snega, ki je v dveh dneh skupnel. Ves listopad je bil lep, suh; tak je bil tudi grudni. Od 13. do 19. dne mrzlo, potem toplo, južno, zlasti na sv. večer in božični dan. Bilo je popolnoma oblačno, a tako gorko, da so lahko bosi šli k sv. maši in da so otroci vztrajali na Ravnem med mašo na oknu zunaj cerkve, ne da bi bili kaj bolj oblečeni. Božični dan popoldne med 2. in 4. uro je grmelo in se bliskalo in hudo dežilo, ponoči se je razjasnilo.
1822. V začetku prosinca nekaj snega, potem lepo. Svečan suh, mrzel, brez snega. Dne 31. sušca. Drevje je že ozelenelo in cvete. Prvi dnevi malega travna so bili zopet lepi, toda zaradi burje jako mrzli. Mraz je škodoval cvetočemu drevju zlasti po ravnini. Tudi meseca velikega travna je bilo jako lepo in samo toliko dežja, kolikor ga je bilo prav potreba za uspešno rast. Lani je žito jako pozno zorelo, letos pa prav kmalu. — Dne 13. rožnika so že želi črmen. Vsa žita so jako poceni. V Kostanjevici so prodajali ta mesec pšenico po 45 kr. Rožnik zopet lep in suh; po mnogih krajih je suša.
1822. Letos se je začela trgatv na Raki na Dolenjskem že pred 8. kimavcem. Koli-kost vina je srednja, kakovost pa jako dobra.
1822. Božične dni je bilo malo snega in potem hud mraz.
1823. Meseca rožnika. Žito lepo kaže, trta je jako polna, celo plemenite trte obetajo mnogo. Vinske cene so srednje, pšenica po 1 gld. 20 kr.
1823. Meseca vinotoka. Ozimino težko sejejo zaradi dežja. Konec vinotoka so bile strašne povodnji v beljaškem okraju in v gorenji Italiji in velikanska škoda. Letošnja letina je bila blagoslovljena, žita dosti, sadja tudi nemalo, zlasti je bilo dosti vina na Dolenjskem, toda kakovost mu je slabejša, nego lani.
1824. Dne 26. malega travna. Nobenega zelenega drevesa še ni videti. — Dne 13. rožnika. Popoldne je hudo deževalo. Po gorah je pal sneg in tudi globoko doli proti ravnini. — Dne 14. rožnika lepo, toda mrazeče. Zjutraj je bilo nekoliko slane. — Dne 11. malega srpana opoldne velika ploha, potem lepo; ob 4. grozna nevihta. V Naklem je bilo malo toče, padala so posamezna, precej velika zrna, potem je zopet hudo deževalo. — Dne 20. malega srpana silen veter z dežjem; sadje je jako poškodovano. — Op. konec malega srpana: Ozimina je v Naklem dobro obrodila. Po selških hribih so miši naredile mnogo škode. — Op. konec kimavca: Čebele se letos niso obnesle. — Op. konec vinotoka: Tržne cene l. 1824. v Kranju: Mernik pšenice po 1 gld. 12 kr., rži po 40 kr., prosa po 38 kr., ovsu po 20 kr., ajde po 36 kr., jabolk po 12 kr., funt svinjine po 3 kr., funt prediva

po 8 kr. — Na Nemškem in drugod so bila konec vinotoka in v začetku listopada izvenredne povodnji. Dne 18. in 19. listopada grozna povodenj v Petrogradu, kjer je potonilo 3000 ljudi.

1825. Dne 13. prosinca. To zimo še ni bilo snega v Naklem; celo po gorah ga ni dosti. Planine nad Goričami so brez snega. — Dne 20. prosinca zjutraj prvikrat snežilo. — Dne 16. velikega travna zjutraj je tako snežilo, da je bilo tudi po ravnem vse pokrito s snegom. L. 1795. je bilo sveto leto kakor letos in tedaj je sneg o binkoštih zapal tako visoko, da je šele čez tri dni skopnel. Danes je pa popolnoma izginil že ob 11. uri. Letos je mnogo gosenic, dasi so morali po gubernijalnem ukazu obirati in sežigati gosenična gnezda. — Dne 2. rožnika na sv. R. Telesa dan je vse dopoldne deževalo, zato je morala iti procesija po cerkvi. — Op. konec velikega srpana: Žetev je bila jako bogata, ker je bilo mnogo snopja, dasi smo se bali, da bo malo žita zaradi suše meseca malega travna. Tržni dan dne 29. t. m. je bila v Kranju domača pšenica mernik po 1 gld. in banaška po 50 kr., rž po 30 kr. Kolik razloček med rožnikom 1817 in med sedaj! — Op. konec vinotoka: V nakelski fari je bilo dosti jabolk. — Op. konec listopada: Dasi je slana mnogo škodovala ajdi, bila je vendar letošnja letina dosti blagoslovljena.

1826. Dne 21. velikega travna. Slana. — Dne 21. rožnika. Zjutraj se je poznala slana. Gosenice so žrle listje. — Meseca malega srpana. Mnogo rži. — Meseca velikega srpana. Letos je sploh suho leto. Dne 6., 7. in 22. smo imeli mašo z blagoslovom, da bi nam Bog dal dežja. — Dne 27. velikega srpana. Velika suša. — Dne 28. velikega srpana je jelo ob 10 dopoldne rositi in pohleven dež je šel ves dan. Zvečer je precej deževalo — mana. — Dne 23. kimavca, kvaterna sobota. Slana, potem lepo. Slana je naredila mnogo škode, toda v Dupljah še več, nego v Naklem. — Dne 16. listopada ponoči je snežilo, sedaj dežuje. Minulo noč je prišla tolikšna voda, da je tekla v župniško kajžo. — Op. konec listopada: V listopadu je bilo pogostno deževje in povodnji. — Dne 12. grudna. V Naklem je le v osoju nekoliko snega, v Ljubljani pa je blizu ped visok, na Koroškem ga je jako mnogo, vozijo se s sanmi. — Dne 25. grudna. V Naklem nismo imeli danes snega. — Op. konec leta: Letos je bila letina srednje dobra. Rž je dala mnogo snopja, pa malo zrnja. Pšenice, ječmena in ovsar zaradi suše ni bilo dosti. Ajdi je škodovala zgodnja slana. Sadja ni bilo skoro nobenega. Žitne cene so narastle. V drugih državah je bila letina še slabša.

1827. Dne 24. prosinca. Sneg je bil pol moža visok. — Op. konec svečana: V časniku stoji, da je povsod jako mnogo snega. — Dne 27. malega travna. Zjutraj je bila slana. — Dne 13. velikega travna. Dopoldne lepo, opoldne grmelo in se bliskalo, potem ploha, tam pa tam toča, potem zopet lepo. — Dne 13. velikega srpana. Dopoldne lepo. Opoldne huda ploha in nekoliko toče. — Dne 22. kimavca. Slana. — Dne 24. listopada. Nad čevljev visok sneg je pokril zemljo. — Dne 26. listopada. Toplomer kaže 7 stopinj pod ničlo.³ — Op. konec listopada: Ozimina in jaro žito je obrodilo letos le srednje, ajda, fižol, repa in krompir pa prav dobro, sadje srednje.

1828. Op. konec prosinca: Gruden (1827) in prosinec vseskozi lepa, mrzla in suha. — Dne 8. svečana. Meseca listopada padli sneg je ležal kot ledena skorja še v osoju, celo po razorih je še tičal. — Dne 12. suša. V Naklem ni več snega razen v senci, v Ljubljani imajo še sneg. — Dne 1. malega srpana. Peljal sem se v Tržič častitat župniku, ondudaj je bila ob 3 popoldne grozna ploha zmešana s točo; v Naklem pa ni bilo skoro nič dežja. — Dne 11. malega srpana. Velika suša. — Dne 13. malega srpana. Dež. — Dne 16. malega srpana. Vrhunci gora nad Begunjami in nad Tržičem so bili pokriti s snegom. — Op. konec malega srpana: Prva žetev je bila precej dobra. Rž ni imela dosti snopja, pa je dobro dajala, drugo žito dobro. — Dne 15. kimavca. Dež z viharjem in s točo, ki je zlasti med Šmartinom in Loko hudo pobila. Toča je padala tudi v selški dolini, krog Mavčič, Mengša in drugod. — Dne 20. kimavca. Malo slane. — Dne 15. vinotoka. Dež in sneg, potem lepo. — Op. konec vinotoka: Letos smo imeli večinoma lepo suho vreme. Prva žetev je bila precej dobra. Prosa je bilo mnogo. Fižol je bil suetjav. Ajdi je škodovala slana dne 18. kimavca, še bolj pa sever, ki je pihal dne 16. kimavca; zato smo je v Naklem dobili gotovo $\frac{1}{4}$ manj, kakor bi jo bili sicer. Sadje ni povsod obrodilo. Nakelsko župnišče je imelo mnogo jabolk, na Pivki pa jih ni bilo nič. Vina je precej. — Dne 15. in 16. listopada lepo in gorko. Kakor je prej mraz škodoval ozimini, prav tako ji ugaja sedaj topla mokrota, ki pomaga žitu kvišku. — Dne 10. grudna je bilo toliko snega, da so sani tekle.

³ Žal, da Blaznik ni zabeležil ali C ali R, vendar moramo misliti na stopinje po Reamurju, ker je bilo to štetje takrat najbolj v navadi.

1829. Dne 6. prosinca je pal velik sneg. — Dne 13. svečana lepo in jako mrzlo (12 stopinj pod lediščem). — Dne 31. sušca. Sneg je popolnoma skopnel, samo »pod Reberjo« je še bil. — Dne 29. malega travna. Dopoldne je hudo deževalo, popoldne lilo, na večer silen veter z dežjem, točo, gromom in bliskom in snegom. — Dne 30. malega travna zjutraj je bilo vse s snegom pokrito, potem lepo, po ravnem je skoraj popolnoma skopnel sneg. — Dne 1. velikega travna velika slana. — Dne 2. velikega travna velika slana. — Dne 22. velikega travna. Popoldne deževalo, v Kranju je bila celo toča. — Dne 19. rožnika. Planine nad Goričami so bile vse pokrite s snegom. — Op. konec rožnika. Sena je letos malo. Mah ga je razredčil. — Dne 17. malega srpana. Po 3. uri popoldne je prišel vihar, blisk in grom, v Podbrezjah in v Žejah toča; v Naklem je bilo malo dežja. — Dne 27. malega srpana. Danes smo vsejali še $1\frac{1}{2}$ mernika ajde. Rž je bila dobra, toda ni je bilo mnogo. Pšenica je bila snetjava in malo je je bilo. Ječmen srednji. — Dne 1. velikega srpana. Minulo noč je snežilo po planinah. — Dne 12. velikega srpana. Velika suša. — Dne 15. velikega srpana je prišel zaželeni dež brez groma in viharja. — Op. konec kimavca. Otave je bilo jako malo in še to je bilo težko dobiti, ker je tako rado deževalo. — Dne 6. vinotoka je hudo deževalo, ženjice so morale pustiti ajdo. — Dne 8. vinotoka hudo deževalo, vmes je padala sodra. Oba župniška vrta sta bila pod vodo, ki je tekla v kajžo, iz travnika je lila na njive. Vsi travniki so bili preplavljeni. — Dne 9. vinotoka. Slana. Mraz je bil tolik, da je bil ob 9. uri še led na vodi, stoječi na travniku. — Dne 1. listopada je hudo snežilo. — Op. konec leta; Letina je bila srednja, žetev je bila pičla, ajda pecej obilna, sadja dosti. Vino je bilo zaradi jesenskega deževja slabo. Posebno nedostaje krme za živino, kajti seno, detelja, pa tudi otava je bila nenavadno redka, nekateri so dejali, da je bila prejšnja zima tega kriva. Ves advent oblačno; večkrat je snežilo.

1830. Dne 7. prosinca jako mrzlo. Toplomer je kazal v Naklem 15 stopinj pod lediščem, v Kranju in v Kamniku je stal še nižje. — Op. konec prosinca: Ves prosinec je bil mrzel, sneg je bil štiri pedi visok. Ljudem nedostaja nastilja in se boje, da bi jim ne zmanjkalo za živino krme. Nekateri nimajo kruha, ker mlinarji ne morejo mleti, ko je voda zamrzla. — Dne 1. svečana jako mrzlo; toplomer je bil na $16\frac{1}{2}$ stopinji pod lediščem. — Dne 2. svečana. V Kranju je bilo včeraj in danes 25 stopinj mraza. — Dne 2. svečana. Odkar pomnijo ljudje, še ni bilo v Naklem tolikega mraza in toliko snega, kakor to zimo. — Op. konec sušca. Naposled je izginil v Naklem po ravnem razen osov veliki sneg. Letopisi pravijo, da še ni bilo tako ostre, dolge in suhe zime, kakor je bila letošnja. — Dne 9. malega travna. Sneg je po ravnem popolnoma skopnel, česar nismo pričakovali. Čudno je bilo pri letošnjem snegu to, da je tako kopnel, da ni bilo nikoli mnogo vode. — Op. konec meseca malega travna. Ozimina je hudo pozebla. — Dne 21. malega travna je bil jako močen veter, ki je nekaj kozolcev prekopicnil. — Dne 8. rožnika. Dopoldne je padlo nekaj kapelj dežja. Suša je bila že jako huda. — Dne 10. rožnika. Suša je velika krog Naklega. — Dne 12. rožnika. Zvečer po 9. uri je prišel vendar dobrodejen dež. — Dne 1. malega srpana. Seno je bilo jako suho in smo ga lahko spravili; toda malo ga je bilo povsod, ker so celo travne korenine trpele pozimi zaradi hudega mraza. — Dne 2. malega srpana. Tu ni deževalo. Pri Begunjah, na Beli in na Visokem je popoldne toča pobila. — Dne 20. malega srpana. Dopoldne lepo, popoldne je prišla nevihta od Kranja gori. Ob 4. uri je šla taka toča kakor lešniki. K sreči ni dolgo padala, torej škoda ni velika. — Dne 2. kimavca. Otavo smo lahko spravili. Gosenice so ugonobile repo. — Dne 30. kimavca. Danes sem že ukazal ajdo žeti, ki je letos jako obilna. Jabolk je bilo jako mnogo, češpelj mnogo, hrušk ne mnogo, repe malo; krompir je bil srednji. — Dne 5. vinotoka. Danes smo ajdo doželi. — Dne 11. vinotoka. Zjutraj malo slane. — Dne 13. vinotoka. Zjutraj so bili hribi, celo Sv. Jošt, s snegom pokriti. — Dne 17. vinotoka. Slana. — Dne 30. vinotoka. Zvečer je jelo snežiti. — Op. meseca listopada: Jesen je bila jako lepa in ugodna za setev. — Dne 25. grudna. Zelo deževalo s silnim vetrom. Pri Naklem je popolnoma skupnel sneg. Zvečer je jelo snežiti.

1831. Dne 15. prosinca. Snega je tako malo, da se vidi strnišče in ozimina. — Dne 4. malega travna. Dopoldne lepo in toplo, popoldne ploha s točo. — Dne 18. malega travna. Ponoči je snežilo, celo po ravnem. — Op. meseca malega travna: O sv. Juriju je bila rž že v klasju. — Dne 15. velikega travna. Dopoldne deževalo in snežilo. — Dne 16. velikega travna zjutraj velika slana, celo zamrzlo je bilo. — Dne 18. velikega travna zopet malo slane. — Op. konec velikega travna. Ves ta mesec je bilo deževno vreme. — Dne 4. rožnika. Popoldne ploha in nekaj toče. — Dne 17. rožnika. Ob 4. ploha s točo. — Op. konec rožnika: Mali in veliki traven in rožnik so bili mokri. — Op. konec malega srpana: Letos je jako mnogo žita v snopju, zrnja pa ni kaj. — Dne 21. velikega srpana. Opoldne ploha in nekaj toče. — Op. konec velikega srpana: Slame, sena in otave mnogo. — Dne 21. vino-

toka. Prvikrat slana. — Op. konec vinotoka: Izza 3. dne je bil več vinotok lep in ugoden. za setev in za spravljajanje nastilja. Proso, repa, kompir, korenje je dobro obrodilo. Ajde sicer ni bilo mnogo »štantov«, pa je bila obilna. — Dne 25. grudna. Oblačno in mrzlo.

1832. Dne 7. svečana. Sneg je popolnoma izginil. — Dne 19. malega travna. Jako suho. — Dne 11. velikega travna zjutraj je bila po ravnem zemlja pokrita s snegom, ki je precej skopnel. Popoldne je zopet hudo snežilo, tako da je zemlja zopet dobila snežno odejo. — Dne 12. velikega travna. Sneg je skopnel. — Dne 6. malega srpana. Popoldne lepo, precej popoldne so se nakopičili hudourni oblaki, iz katerih se je čulo zamolklo šumenje, vsula se je toča, ki pa je kmalu nehala; deževalo je hudo; potem lepo; ob 5. uri zopet nevihta, toda brez toče. — Op. konec malega srpana. Sena je letos dosti, tudi rž, pšenica in ječmen je dosti dobro obrodil. — Dne 15. velikega srpana. Jako suho. — Dne 17. velikega srpana. Zelo vroče in zelo suho. Zvečer malo dežja. — Dne 23. velikega srpana. Jako vroče in suho. Maševal sem na Rupci. — Dne 29. velikega srpana. Popoldne je, hvala Bogu, precej zelo deževalo. — Dne 10. kimavca. Izza konca malega srpana do danes je bila suša, ki je morila otavo in ajdo. — Dne 23. kimavca. Velika slana. Ajda je popolnoma uničena. — Dne 24. kimavca. Zopet slana. — Dne 25. kimavca. Slana. — Dne 26. kimavca. Zalostna ajdova žetev. — Dne 28. kimavca. Lepo in zopet tako suho, da ozimina ne more kaliti. — Op. konec kimavca. Ta mesec je bilo vseskozi lepo in suho vreme. Slana je dne 23., 24. in 25. napravila po vsej kranjski deželi veliko škodo. V Naklem je bilo mnogo hrušk, jako veliko jabolk in precej češpelj. — Dne 4. vinotoka. Danes je že vse posejano. — Dne 6. listopada. Zjutraj je ležal sneg po ravnem, potem je deževalo in snežilo. — Dne 8. listopada. Sneg je skoraj popolnoma skopnel. — Dne 27. listopada. Zvečer je snežilo. — Dne 25. grudna lepo in mrzlo. — Op. konec l. 1832.: Letošnje leto je bilo bolj suho. Ozimina se je dosti dobro obnesla, jarina srednje, ajda slabo. Repe je bilo precej, krompirja srednje, zelje in korenje je pa slabo obrodilo. Sadja je bilo v Naklem polno. Jako mnogo sem dobil jabolk.

1833. Dne 8. prosinca. Ker je jeseni malo deževalo, primanjkuje v sedanjem velikem mrazu po mnogih krajih vode (na Pivki je nimajo nič, v Strohlinju jako malo). Vodotoč je skoro usahnil. Mlinarji ne morejo mleti žita. — Dne 21. prosinca. Vodotoč, ki je že pred več nego 14 dnevi usahnil pred župniščem, je odpovedal danes vodo tudi na trgu. (Dne 2. suša je zopet pritekla voda.) — Od 19. do 28. prosinca jako mrzlo. — Dne 30. malega travna. Drevje še ni ozelenelo. — Dne 2. velikega travna. Na drevju se je pokazalo zelenje. — Dne 10. velikega travna. Jako gorko (20 stopinj). — Dne 21. velikega travna. Popoldne pohleven dež, toda premalo ga je bilo za veliko sušo. — Dne 27. velikega travna. Velika suša. — Dne 30. velikega travna. Popoldne je malo deževalo. — Dne 3. rožnika. Zelo suho. Zvečer je začelo deževati. — Dne 4. rožnika. Po veliki suši je obilni dež dobro dobro namočil. — Op. konec rožnika: Jako suho leto. — Dne 15. malega srpana. Kakor je bilo meseca velikega travna in rožnika premalo dežja, tako ga bo sedaj že kmalu preveč. — Op. konec malega srpana: Snopja malo, srnja dosti. — Dne 6. kimavca. Zvečer je zelo deževalo, tako da je odnesla voda en speljaj otave, pokošene dne 4. t. m. — Dne 14. kimavca. Zjutraj je bila že semtertja slana, toda na velikonakelskem polju je ni bilo. — Dne 25. grudna. Brez snega, toplo. Zjutraj je malo deževalo, potem je bilo bolj oblačno.

1834. Mesec prosinca brez snega. Okrog sv. Pavla so orali. — Dne 30. prosinca. Dosedaj smo imeli najlepšo zimo, tako da je ponekod zlasti ob Renu cvetelo drevje. Minulo noč pa je pal sneg na planem. Popoldne je jelo zopet snežiti in tudi po ravnem je bilo vse belo — s snegom pokrito. — Dne 6. svečana. Brez snega na prisojnih krajih. — Dne 15. svečana. Popoldne je snežilo, tako da je bilo po planem vse pokrito s snegom. — Dne 25. svečana. Sneg je bil samo po osojah. — Op. konec svečana: Redkokdaj tako lepa zima, kakor letos. Tlakomer je vedno stal visoko. — Dne 14. suša. Zvečer je snežilo, tako da je bilo dne 15. suša po ravnem vse pokrito s snegom. Snežna odeja je bila tako tenka, da je opoldne že zginila. — Dne 25. suša je ves dan zelo snežilo. Danes je bil to zimo sneg najvišji — do kolena. — Dne 29. suša dopoldne oblačno in tako mrzlo, »da se je ivje delalo«, potem lepo. — Dne 30. suša. Sneg je popolnoma skopnel po ravnem. — Dne 1. malega travna. Velikonočni torek. Snežilo tako, da je bilo po ravnem vse s snegom pokrito. — Dne 23. malega travna je ponoči dež dobro pomočil. Hvala Bogu, velika suša je sedaj pri kraju, je že bolj zeleno, toda drevje še ni zalistalo. Krma za živino je jako draga. Stot slame je celo po 18 grošev. — Dne 4. velikega travna. Minulo noč in zjutraj je dobrodejno deževalo. Vse cvete in zeleni. — Dne 6. rožnika. Velika suša. Opravljajo se pobožnosti, da bi izprosili dežja od Boga. — Dne 14. rožnika.

Velika suša — maševal na Primskovem. — Dne 17. rožnikač Zjutraj jako soparno, potem je deževalo, pozneje vmes toča. — Dne 24. rožnika. Velika suša. Zvečer se je bliskalo za Jelovico. — Dne 25. rožnika. Na večer je prišel pohleven dež, pa ga je bilo premalo. — Dne 27. in 28. rožnika nekoliko dežja. — Dne 30. rožnika. Danes smo že jeli žeti rž, dasi ni bilo dne 1. velikega travna videti še nobenega klasu. — Dne 10. malega srpana je pončji dež dobro namočil. — Dne 20. malega srpana popoldne malo dež rosil. Suša. — Dne 23. malega srpana zopet pošteno deževalo. — Dne 31. malega srpana. Suša je zopet velika. Trava vene. Rž in pšenica sta vendar dobro obrodili, toda s tem razločkom, da je 64 nasadov rži dalo 78 mernikov, 60 nasadov pšenice pa le 48 mernikov. — Dne 2. velikega srpana. Suša. — Dne 7. velikega srpana. Prošnja za dež. Popoldne smo ga toliko dobili, da je jelo kapati od strehe. — Dne 28. velikega srpana. Ajda je bila precej popolnoma vela. — Dne 9. velikega srpana. Popoldne je precej dobro deževalo. — Dne 17. velikega srpana. Zvečer ob 9. uri naliv, slava Bogu! — Dne 21. velikega srpana. Zvečer pohleven dobrodejen dež. — Dne 25. velikega srpana. Zvečer zopet dober dež. Hvala Bogu. — Dne 3. kimavca. Že zopet velika suša. — Dne 5. kimavca. Zelo vroče, 23 stopinj gorkote. Mnogo gosenic na repi. — Dne 13. kimavca. Velika suša. — Dne 15. kimavca. Semtertja že slana. — Dne 17. kimavca. Zjutraj hladno, potem zelo gorko — tako suho, da ne morejo orati. — Dne 20. kimavca. Ajdova žetev. — Dne 21. kimavca. Zelo gorko in zelo suho. — Dne 22. kimavca. Molitve za dež. — Dne 23. kimavca. Popoldne hud veter in toliko dežja, da je jelo kapati od strehe, potem precej hladno. — Dne 25. kimavca. Zjutraj slana; danes smo jeli sejati v popolnoma suho zemljo rž. — Op. konec kimavca. Vedno jako suho. Mnogo sadja. Burja vse leto. — Dne 13. vinotoka. Danes smo že desetinsko ajdo mlatili. — Dne 14. vinotoka. Na travnikih je tako kakor spomladi, kadar sneg odleze — vse sivo in rjavo. — Dne 16. vinotoka. Popoldne zelo deževalo. — Dne 17. vinotoka. Zvečer zopet zelo grmelo in bliskalo in tudi jako dobrodejno deževalo. — Dne 24. vinotoka. Opoldne je jelo deževati in toča padati, potem takoj zopet samo oblačno in hladno. — Op. konec vinotoka: Tekoče leto, ki se je odlikovalo z vedno lepim, toda presuhim vremenom, je ponekod dalo dobro letino. V nakelski župi je bila takale: Sena in detelje malo, rži dosti, pšenice precej, toda snetjave, ječmena in ovsu malo, prosa precej, fižola malo, ajde jako malo (po drugod, kjer je večkrat deževalo, jako mnogo), otave in detelje (druga košnja) jako malo, korenje prav slabo, krompir srednji, repa zaradi gosenic in suše zelo slaba, zelje zaradi suše jako slabo, moral sem ga 100 glav kupiti za 3 f. 30 kr., jabolka jako polna, ker sem dal drevju večkrat priliti. Vino je izvrstno. Zaradi velike suše, ker izza enega leta nikdar ni bila zemlja dovolj premočena, je tudi jako primanjkovalo vode. Police, Pivka, Malo Naklo in Cegelnica niso imeli vode. K sreči se je ohranil še tukajšnji vodovod, dasi je marsikdaj voda slabo tekla; saj pa tudi ne po dnevi ne po noči ni bilo prazno pri tatermanu. Zaradi suše ni vsejano žito nikdar ozelenelo hkrati, ampak navadno dvakrat. Kadar je zopet dež pomočil, je priklila iz tal druga polovica, zlasti se je godilo tako prosu in ajdi, takisto tudi baš vsejani ozimini. Danes se vidi še malo zelenega žita, torej je slabo upanje za l. 1835. Živina je imela letos jako slabo pašo, toda zdelo se je, da je bolj zaleglo ono malo, kar je vzrastlo. Že sedaj prodajajo stot sena po dva gld. in stot slame po 1 gld. — Dne 25. grudna. Zelo mrzlo in lepo. — Dne 30. grudna. Vodotoč pred župniščem je zamrznil. — Op. konec l. 1834.: Kar pomnijo ljudje, ni bilo nobeno leto tako suho, kakor l. 1834.

1835. Dne 22. sušca. Ped visok sneg; toliko ga še nismo imeli letos. — Dne 15. malega travna. Ta mesec sem vsadil češplje pri kozolcu in orehe pod Rebrjo. — Dne 18. malega travna. Velika sobota. Po gorah polno snega, pri Ljubljani tudi po ravnem. — Dne 19. malega travna. Velika nedelja. Zmrzlo, lepo, toda jako močen in mrzel veter. — Dne 20. malega travna. Opoldne se je sneg ponujal. Šmarjetina gora je s snegom pokrita. — Dne 19. velikega travna. Danes je bila služba božja, da bi izprosili dežja. — Dne 10. malega srpana smo šele začeli žeti rž. — Dne 14. malega srpana. Proti 5. uri popoldne je jelo pohlevno brez grmenja deževati in je deževalo potem do noči vedno izdatneje — velika dobrota o toliki suši. Danes smo posejali šest krajev repe. — Dne 17. malega srpana sem vsejal prvo ajdo. — Dne 24. malega srpana. Danes sem vsejal zadnjo ajdo. — Dne 31. malega srpana. Zelo vroče in velika suša. — Dne 2. velikega srpana. Zjutraj zgodaj je malo deževalo, potem soparno, popoldne grmelo in bliskalo, za Sv. Joštom pri Loki je zelo deževalo, tu je padlo le nekaj kapelj. — Dne 4. velikega srpana. Dež. — Op. k 10. dnevu velikega srpana: Tudi tekoče leto je suho. Črv je jako škodoval žitu, zlasti ječmenu in pšenici. Zaradi suše in črva je bilo malo sena pri Naklem. Detelje ni bilo, ker ni moglo lani deteljino seme zaradi velike suše vzkliti; pšenice malo, bila je snet-

ljava; rž je dobro obrodila; ječmen slabo — nasad po pol mernika; oves dobro; proso je lepo. — Dne 19. velikega srpana. Op.: Ajda, ki smo jo nazadnje vsejali, ni vzkalila hkrati, nekaj šele po sedmem dnevu velikega srpana. — Dne 30. kimavca. Začetek ajdove žetve. — Dne 13. vinotoka zjutraj prvič slana. — Dne 15. vinotoka. Danes smo vsejali poslednjo rž. — Dne 17. vinotoka. Danes smo vsejali na korenjišče še poldrugi mernik pšenice. — Dne 18. vinotoka. Moja vsejana rž še ni vzkalila. — Dne 7. listopada zjutraj je ležal po ravnem pol čevlja debel sneg in še je snežilo. — Dne 28. listopada. Južno vreme. Sneg je jel počasi kopneti. — Op. konec listopada: Jesen je bila bolj mokra nego suha. Ajde, repe in korenja je bilo dosti; zelje slabo. Jako mnogo vina, toda slabo. Hruške so bile polne, jablane manj. Zgodaj padli sneg je bil kriv, da so imeli nekateri še konec listopada krompir, zelje in repo pod snegom. S steljo so bili malo ali celo nič oskrbljeni. — Dne 20. grudna. Ves dan je zelo snežilo. Prejšnji sneg je na prisojnih popolnoma skopnel, na osojah je pa še ležal. — Dne 25. grudna. Oblačno; popoldne solnčno in manj mrzlo nego včeraj. — Dne 31. grudna. Po ravnem je še vse s snegom pokrito.

1836. Dne 11. prosinca. Snežilo. — Dne 12. prosinca. Deževno. — Dne 13. prosinca. Dež, ponoči jug. Dež in kopneči sneg sta dala toliko vode, kolikor je ni bilo videti v Naklem, kar ljudje pomnijo. Toliko je je bilo, ker je zmrzla zemlja ni mogla povžiti. Kakor reka je tekla po vsej cesti od Previzarja do Dvaka čez vse vrte, njive in travnike. Med Naklom in Pivko je bilo kakor jezero. Dvak je imel živino na podu. Izpred Dvaka je tekla voda s ceste na njegov vrt, potem na župniški vrt in dalje na Voglarjev travnik in naprej. Jarek pred hišo št. 29 je bil tako poln, da je vrela voda iz njega na župniške njive. Na večer, ko se je tlakomer dvignil s srednjega na lepo, je popolnoma usahnila voda. — Dne 30. prosinca. Ves dan do večera je močno snežilo. Snega je padlo čez koleno. — Dne 27. svečana. Dež. Voda je tako narastla, da je tekla po cesti preko vrta in čez vse njive — vtila se je v župniško kajžo. — Dne 28. svečana. Dopoldne dež, potem lepo. Zelo velika voda. — Dne 29. svečana. Voda je upadla. — Dne 23. sušca. Danes smo sejali jaro rž in grahoro. — Dne 3. malega travna. Velika nedelja. Ponoči jako močen veter; grmelno je, bliskalo in deževalo; zjutraj je jelo snežiti in je snežilo do 10 $\frac{1}{2}$ dopoldne tako, da je bilo po ravnem vse pokrito s snegom, ki danes ni popolnoma skopnel. — Dne 24. malega travna. Zelenje se vidi na drevju. Dne 4. velikega travna. Slana, potem lepo. — Dne 5. velikega travna. Slana. — Dne 26. velikega travna. Danes so posadili zeljnate sadike tudi v novem vrtu. — Dne 27. velikega travna. Hladno. Dež. Sv. Jošt je bil s snegom pokrit. — Dne 29. velikega travna. Sem ter tja nekoliko slane. — Dne 25. malega srpana. Največ ajde so vsejali v mokro zemljo in potem je še deževalo. Danes še ni končana setev. — Op. konec velikega srpana. Letos je bilo rži, pšenice in ječmena dosti v snopju, toda zrnja ne posebno veliko. Detelja se je dobro obnesla, seno precej dobro, otava slabo. — Dne 3. vinotoka. Danes žanjejo ajdo. — Dne 5. vinotoka. Jeli smo sejati rž. — Dne 23. vinotoka. Slana. — Dne 28. vinotoka. Krog poldneva in popoldne je tako snežilo, da je bilo tudi po ravnem vse zasneženo. — Op. konec vinotoka: Letošnje leto se sme prištevati sploh dobrim letinam. — Dne 1. listopada. Po ravnem ni snega. — Dne 6. listopada. Zvečer je snežilo. — Dne 7. listopada zjutraj je ležal čevljev debel sneg po ravnem in snežilo je še vse dopoldne. Drevju, ki še ni bilo izgubilo listja, je naredil sneg veliko škodo. Meni je uničil eno jablano, eno breskev in eno češpljo, polomil več vrhov in vej pri drugem drevju. — Dne 18. listopada. Sneg je skopnel popolnoma. — Dne 21. listopada. Dal sem orati za praho. — Dne 24. listopada. Danes so listje grabili in drevje snažili. — Dne 25. grudna je zelo deževalo (tudi prejšnji dan) — travniki preplavljeni. — Dne 27. grudna. Sneg. — Op. konec l. 1836.: Pšenica, rž, ječmen, krompir, repa, detelja, jabolka in češplje so se mi dobro obnesle, takisto tudi ajda, oves in proso srednje, takisto seno in korenje, zelje in hruške pa slabo. Lan je bil zopet enkrat srednji.

1837. Dne 18. sušca. Sneg je popolnoma skopnel, samo pod Rebrjo v senci še leži. — Dne 20. sušca. Proti polnoči jelo snežiti. — Dne 21. sušca zjutraj ped visok sneg in snežilo je še ves dan, naletelo se je snega dve pedi. — Dne 25. sušca. Velika sobota. Snežilo. — Dne 26. sušca. Velika noč. Oblačno. Snežilo. — Dne 3. malega travna. Sneg kopni; se že kažejo prekopnje. — Dne 8. malega travna. Proti poldnevu je začelo tudi po ravnem snežiti, toda sneg se je sproti topil, pobelil je samo strehe. — Dne 1. velikega travna. Šele danes se je pokazalo zelenje na drevju. — Dne 6. velikega travna. Slana. — Dne 3. rožnika. Popoldne je padlo nekaj zrn toče, potem zopet lepo. — Dne 28. rožnika. Zvečer nenavadna ploha, voda preplavila. — Op. konec rožnika. Dasi še v začetku velikega travna ni drevje zalistalo in je bilo še mrzlo, je sedaj vendar dosti detelje in sena, žito prav lepo kaže, toda vse je še zeleno. — Dne 14. malega srpana. Danes šele so začeli žeti rž. — Dne 29. malega srpana so moji ljudje doželi pšenico. — Op. konec ma-

lega srpana: Dobra letina za seno, deteljo in rži; mnogo, toda zelo snetive pšenice; sadja nobenega. — Dne 24. velikega srpana. Opoldne je malo deževalo. Pri Bitnjem, pri Kamniku in Kranjski gori je pobila toča. — Dne 18. kimavca. Danes sem začel sejati rži. — Dne 27. kimavca. Slana, ki je naredila veliko škodo, ker smo ajdo pozno sejali. — Dne 28. kimavca. Danes sem dosegal pšenico. — Dne 29. kimavca. Zopet velika slana. — Op. konec kimavca: Rži in pšenice je bilo mnogo snopja; pšenica zelo snetiva; ječmena je malo; oves je srednji; proso dosti dobro; krompir srednji; mrve in detelje mnogo; korenja malo; zelje jako slabo; sadja skoraj nič; jaz nisem pridelal niti pol mernika repe; pesa dobra; fižola jako veliko; ajda slaba zaradi slane in miši; lanu precej. — Dne 4. listopada je zelo deževalo — da bi pač pokončala voda miši, ki jih je toliko! — Dne 4. grudna. Sneg je padal na zmrazilo zemljo. — Dne 7. grudna. Sneg je nad en čevlj visok. — Dne 25. grudna. Deloma oblačno deloma lepo.

1838. Dne 11. prosinca. Sneg nad en čevlj visok. — Dne 14. prosinca. Sneg je dva čevlja visok. — Dne 20. prosinca. Sneg je tri pedi visok. Danes sem ga ukazal spraviti z župniške strehe; sežagali so ga z vrvmi. — Dne 22. sušca je ves dan zelo deževalo. Ledeni snež, ki je dolgo časa ležal, je jel kopneti po ravnem. — Dne 23. sušca je deževalo. Ledeni snež, ki je dolgo časa ležal, je jel kopneti po ravnem. — Dne 23. sušca je deževalo. Sneg je po ravnem razen po osojnih krajih izginil. — Dne 31. sušca smo sejali graharo. — Dne 1. malega travna. Popoldne je jelo snežiti, sneg je šel še pozno zvečer; palo ga je pol pedi, potem jasno. — Dne 3. malega travna. Popoldne je popolnoma skopnel snež, samo na osojah ne še. — Dne 10. malega travna. Ječmen sejali. — Dne 11. malega travna. Deteljo vsejali. — Dne 15. malega travna zjutraj slana. Velika nedelja. — Dne 16. malega travna. Zvečer je snežilo. — Dne 30. malega travna zjutraj je bil po ravnem snež in je še snežilo. Nobenega zelenja ni še na drevju. Opoldne je že izginil snež po ravnem. — Dne 4. velikega travna. Bukve so naposled ozelenele. — Dne 5. velikega travna. Posadil smo krompir na 5½ razorih. — Dne 19. velikega travna. Danes smo proso vsejali. — Dne 25. velikega travna. Danes so posadili zeljnate sadike; še vedno je hladno. — Op. konec velikega travna: Gosenice delajo v Naklem na sadnem drevju veliko škodo. — Dne 2. rožnika. Zvečer malo toče. — Dne 10. rožnika zjutraj slana. — Dne 6. malega srpana. Seno smo lepo spravili. — Dne 27. malega srpana. Danes sem sejal ajdo. — Op. konec malega srpana: Pšenice in rži smo več pridelali nego smo pričakovali; žal, da je skoraj polovica pšenice snetjava. Drevje, ki so ga gosenice zelo objedle, je dobilo meseca rožnika novo listje. — Op. konec velikega srpana: Ajda slabo obeta zaradi suše pred 21. dnem malega srpana in zaradi poznejših hudih nalivov, ki so vse zalili. Komaj polovica semena ali še celo ne polovica je ozelenela; sedaj je pa prehladno. — Dne 2. vinotoka. Popolnoma jasno, velika slana. Danes smo dosegali pšenico. — Dne 3. vinotoka. Velika slana. Ajdova žetev. — Dne 14. vinotoka. Nedelja. Po eni zjutraj je jelo snežiti in je zelo snežilo vse dopoldne, popoldne malo manj. Ker je na drevju še skoraj vse listje, je snež, ki je čez eno ped, skoraj en čevlj visok, na drevju napravil nenadomestno škodo, dasi so ga že ob 5 zjutraj jeli otresati. Po župniških vrtovih so bile a) izkoreninjene: 1 velika jablana in 5 češpelj; b) debela odlomljena (popolnoma uničena): 1 jablana, ki smo jo pustili še, in 8 češpelj; c) vrhovi popolnoma polomljeni: pri 6 češpljevih drevesih in pri 3 jablanah; d) vrhovi deloma odlomljeni: pri 9 jablanah in mnogih češpljah; e) glavne veje odkrhnjene: pri 10 jablanah in mnogih češpljah. Iz tega razdejanja smo dobili 4 peljaje lesa in preko 130 butar. — Dne 15. vinotoka so zelje zbrskali izpod snega in ga posekali. — Dne 17. in 18. vinotoka. Južno vreme. Sneg kopni. — Dne 25. grudna je snežilo, takisto 26., sneg je bil 1½ čevlja visok. — Op. konec 1. 1838.: Minulo leto se mora prištevati slabim letinom: snetjava pšenica, malo rži, malo sadja, slabo vino, ajdo, ki je bila zelo redka, je skoraj popolnoma pokončala slana.

1839. Dne 17. sušca. Nedelja. Zjutraj zarana in potem pozno v noč zelo snežilo; snega je padlo 1½ čevlja visoko. — Dne 29. sušca. Lepo in gorko. Sneg je naposled skopnel po ravnem razen po osojah. — Meseca malega travna je snežilo: dne 3., 5., 6., 8., 9. in 11., vselej po malem. — Dne 28. malega travna. Danes je 4. nedelja po veliki noči, pa ni še videti zelenja na drevju. — Dne 30. malega travna. Danes sem zagledal zeleno travo pod Reberjo. — Dne 3. velikega travna. Popoldne veter, grmelo je in bliskalo, malo toče in dežja. — Dne 24. velikega travna je zjutraj deževalo in po gorah snežilo tako, da je bila zemlja celo še po ravnem pokrita s snegom. — Dne 1. rožnika. Popoldne ploha s točo vmes in malo grmenja. — Dne 3. rožnika. Danes so posadili zeljnate sadike. — Dne 19. rožnika. Popoldne je bilo malo toče in dežja. — Dne 25. rožnika. Velika suša. — Dne 29. rožnika. Malo dežja, v gorah snež. — Dne 2. malega srpana. Popoldne ploha s točo. — Dne 8. malega srpana. Že zopet suša. — Dne 13. malega

srpana. Popoldne je grmelo in toliko deževalo, da je bila zemlja prst globoko premočena. — Dne 28. malega srpana. Zelo vrcče in suho. — Dne 18. velikega srpana. Suša. — Dne 19. velikega srpana ponoči hud veter, potem je brez grmenja mirno deževalo. — Dne 21. velikega srpana. Deževno. Po gorah je pal sneg. — Dne 23. velikega srpana. Hladno; malo slane. — Dne 17. kimavca. Popoldne je grmelo in je šla toča, toda brez posebne škode. — Dne 28. kimavca. Pšenico dosejati. — Op. konec kimavca: Zaradi hude suše je slabo obrodila rž, pšenica srednje, ječmen srednje, oves slabo, seno in detelja o prvi košnji dobro, detelja o drugi košnji, otava in korenje slabo; krompir pri meni precej dobro, sicer slabo; repa dobro; zelje dobro, moje zelje prav dobro; sadja ni bilo čisto nič, vsega skupaj sem videl na drevju eno češpljo in 8 jabolok; pesa srednja; fižol slabo; proso in ajda prav dobro. — Dne 11. vinotoka. Dosejati rž. — Dne 12. vinotoka sem dal kositi resje v Shelimu. — Dne 28. vinotoka. Zaradi hude megle malo slane. — Dne 29. vinotoka je zjutraj deževalo, potem od 7. do 1. ure popoldne tako snežilo, da je bilo po ravnem vse pokrito s snegom. Zvečer ob 7 je zopet jelo snežiti. Nevarnost za sadno drevje, ki še ni izgubilo listja. — Dne 30. vinotoka hudo snežilo dopoldne. — Dne 2. listopada. Po ravnem je skopnel sneg. — Dne 15. listopada. Ajda še sedaj ni omlačena zaradi deževnega vremena. — Dne 20. listopada. Po setvah pasejo povsod. — Dne 28. listopada je deževalo, popoldne grmelo in bliskalo. — Dne 4. grudnia. Danes so bile še krave na paši. Ajdo smo šele vzeli iz kozelca. Zvečer snežilo. — Dne 13. grudnia. Po ravnem je popolnoma skopnel sneg. — Dne 24. grudnia zmrzlo, lepo brez snega. — Dne 25. grudnia. Oblačno, jug; popoldne nekaj kapelj dežja.

1840. Dne 3. in 4. prosinca. Dal sem listje grabiti. — Dne 18. prosinca. Brez snega. — Dne 26. prosinca pončči je palo malo snega, malo več kakor, kadar slana pčbeli. — Dne 20. svečana ponoči in zjutraj je nekoliko snežilo, po ravnem je bilo pobeljeno, potem lepo, sneg je popolnoma zopet skopnel po ravnem. — Dne 3. sušca, pustni torek, ponoči je padlo toliko snega, da je bila zemlja pokrita, potem je snežilo še po malem. — Dne 4. sušca. Na prisojah je sneg skopnel popolnoma. — Dne 26. sušca. Zemlja s snegom pokrita in še je snežilo. Ob 11. uri že ni bilo več snega. — Dne 6. malega travna. Moj stric Jurij mi je prinesel štiri češpljeva drevesca izborne vrste. — Dne 30. malega travna. Zelo suho. Pokazuje se zelenje in cvetje na drevju. — Dne 3. velikega travna. Drevje zelo cvete. — Dne 7. velikega travna. Danes služba božja za dež. — Dne 10. velikega travna. Dobrodejen dež. — Dne 23. velikega travna. Slana. — Dne 9. rožnika. Zelo lepo. Binkoštni torek. Po lepi zimi, mrzli in suhi pomladi gosto žito lepo kaže, trava je nekam redka, detelja slaba; zopet je bilo mnogo gosenic, ki so po drugih vaseh še več požrle, nego v Velikem Naklem. — Dne 18. rožnika. Telovo — lepo in soparno — zvečer hud veter, grom, blisk, dež, vmes tudi nekoliko toče. Meni je vrget veter šest oken pri malem praznem kozelcu, na obeh koncih so ostala po štiri okna. V Selcih, v Dolenji vasi, v Stirniku in v Topoljah je toča popolnoma pobila. — Dne 24. rožnika. Popoldne deževalo. Po 4. uri ploha, nekoliko toče — jarek ob cesti je bil do vrha poln — potem hud veter — zvečer ob 9. uri zopet drobna toča — večkrat grmelo in se bliskalo. — Dne 22. malega srpana. Danes smo dosejati ajdo. Rž in pšenica sta dali v snopju več, nego smo pričakovali. Dne 30. kimavca. Danes že žanjejo ajdo. — Dne 3. vinotoka. Zjutraj je bila slana, ki pa zaradi megle ni škodovala. — Dne 6. vinotoka. Danes smo doželi ajdo. — Dne 7. vinotoka. Huda slana. — Dne 9. vinotoka. Dosejati smo rž. — Dne 26. vinotoka. Spravili smo 25 košev repe. — Op. konec vinotoka: Ena najboljših letin glede na pridelke. — Dne 21. listopada. Ponoči je deževalo, proti 7. uri zjutraj snežilo, tudi po ravnem je bilo vse pobeljeno, proti 10. uri je skopnel sneg, potem je zopet jelo snežiti. — Sredi grudnia snežilo. — Dne 17. grudnia. Zelo mrzlo, nad dve pedi visok sneg. — Dne 19. grudnia. Zelo snežilo; tri pedi debel sneg; dal sem ga metati s streh, ker je jelo deževati.

(Dalje sledi.)

Arheološke najdbe na Bledu.

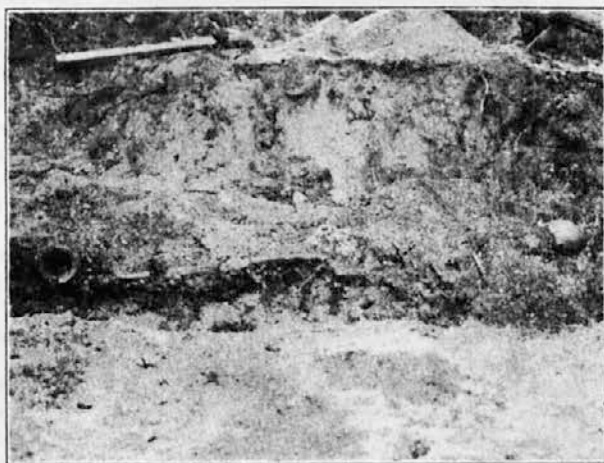
Rajko Ložar.

I. Pri trasiranju novega tenis-igrišča v kraljevem dvorcu Suvoboru na Bledu so delavci v lanskem jeseni (sredi novembra 1929) našli na človeške skelete ter ostanke keramične robe. Upravnik dvorca je obvestil posredno o tem vodstvo Narodnega muzeja v Ljubljani, po čigar nalogu je poročevalec odšel na Bled, da si te najdbe ogleda. Na licu mesta se je dalo ugotoviti sledeče: Skelet in posoda, radi katerih je upravnik dvorca obvestil muzejsko vodstvo, sta bila ob poročevalčevem prihodu že razbita. Skelet je bil

docela preperel od vlage in so kosti razpadale že pri najrahljšem dotiku s prsti. Po pripovedovanju delavcev in po globini izkopenega terena sodeč ni ležal globlje nego pol metra pod nivojem mčno k jezerski gladini nagnjenega parkovnega zemljišča dvorca. Sledov kaknega sarkofaga, lesenega, kovinskega ali kamnitega, ni bilo; truplo je bilo pokopano v golo zemljo in edini pridaček je bil surov glinast lonček, ki so ga pa delavci razbili. Smer skeleta je bila v glavnem svz.-jz.

Poročevalec je dal nato poizkusno kopati na dveh mestih, kar pa ni imelo nobenega uspeha. Pač pa so v razdalji kakih 2 m od prvega zadeli delavci na drug skelet in tega se je posrečilo odkriti toliko, da je bila v glavnem vidna leva stran trupla. Smer je bila docela identična s smerjo prvega skeleta ter je tudi ta okostnjak ležal na isti ravnini nivoja, a radi že omenjene nagnjenosti zemljišča in radi zapadne lege globlje pod površjem (0-75 m; ca. 0-25 humus, 0-50 pesek). Tudi to truplo je bilo pokopano v golo zemljo, glava je bila obrnjena mčno na levo (vzhod); roke so verjetno ležale na prsih. Kostni so v porozni vlažni peskovi plasti spreperle popolnoma in se je okostnjak pri odstranjevanju humusa in peska z zgornje telesne površine razsul. Skeletu je bil pridan samo majhen lonček iz žgane gline, mčno pomešane s peskom, ležal je vodoravno ob stopalih mrliča in je bil poln prsti (sl. 1.). Drugih pridačkov ni bilo nobenih.

Tekom nadaljnega kopanja so se v današnjem severozapadnem oglu igriškega prostora pokazali sledovi tretjega skeleta, katerega pa zaradi tam rastočega drevja ni bilo mogoče odkopati. Ugotoviti se je dala le ista nivojska ravnina, ista smer ter način pokopa v golo zemljo; prav tako kot pri ostalih dveh je tudi tu vlažna peščena plasti razjedla kosti popolnoma.

Sl. 1. Bled, Suvobor. Ostanke skeleta z lončkom.

Iz teh, četudi skromnih najdbenih okoliščin je razvidno, da blejski skeleti niso bili slučajno tja pokopani mrličji, nego da imamo na zemljišču kraljevega dvorca Suvobora računati po vsej verjetnosti z nekropolo iz najzgodnejšega srednjega veka, najbrž iz časa naselitve današnjega prebivalstva v Gornji Savski dolini. Lanske najdbe niso edine na tem prostoru, temveč vemo iz lokalnega sporočila, da so že pri polaganju temeljev za današnji dvorec, nekako pred 50 leti, odkrili večje število grobov, o čemer pa v naši arheološki literaturi žal ne najdemo nobene beležke. A ne glede na to, da prihaja — sodeč po pripovedovanju domačinov — v celotnem objezerskem terenu raznolik spomeniški material na svetlo, ki pa tudi pravitako izginja, nam suvoborska najdba dalje že sama izpričuje važnost tega kraja za domačo arheologijo srednjega veka. Seveda bo ostala ta najdba najbrž slučajnega značaja, ker na sistematično odnosno vsaj obširnejše poskusno izkopavanje na tem terenu ni več mogoče misliti.

II. Ako preciziramo arheološki pomen suvoborskih izkopin, obstoji le-ta razen v domnevi redovite nekropole zlasti v najdbi glinastega lončka (sl. 2.). Ta posodica (12,5 cm vis., 7,5 cm spodnji premer), ki je bila izdelana že s pomočjo neke primitivne lončarske plščice, o čemer nam priča okrogli odtis osovine na zunanji strani lončkovega dna, je prvi na slovenskem ozemlju najdeni primer silno razvite zgodnesrednjeveške keramike mladih narodov, katero nahajamo v izrednih množinah zlasti na ozemlju današnje Madjarske (Hampel, *Altertümer*, I, 131 sl.), a tudi Jugoslavije (Vjesnik hrv. arh. dr., VII, 1903/4, 39, *Ztschr. f. Ethnologie*, Verhandl., Berlin, 1897, 362 sl. iz kasnejše dobe) in Nemške Avstrije (*Jahrb. f. Altertums.*, III, 1909, 221a, 222a sl., Abramič). Lonček je iz slabo žgane ter zelo grobe, s peskom pomešane gline, kakor omenjena primitivna keramika v celoti (prim. *Jahrb. f. Altertums.*, I, 1907, 57, Schmid), ter nosi na slabo usločeni, strni rami mehanično vtisnjen pseudovalovit linijski ornament, ki pa meji že na cik-cak. Ohranjena je posodica v glavnem dobro, le del ustnice je odbit.

Za tipološko uvrstitev blejskega lončka nismo v zadregi; Hampel (l. c., dalje I, str. 148, II, 174 sl., III, t. 109) navaja obširno vrsto keramike take forme in sličnega ornamenta; enako nam Abramič (l. c. fig. 5, 19) podaja par izrazitih primerov. Ako pa nas ne motijo risbe pri Hampelu in fotografije pri Abramiču, je oblika našega lončka ena najlepših in najnepreprošnejših, kar jih srečamo v tej keramiki in bi mogel nemara biti to razlog za nekoliko kasnejšo datacijo posode (prim. zgoraj mojo opombo glede lončarske plošče). Striktne časovne meje nam seveda na podlagi enega samega in

Sl. 2. Bled, Suvobor. Glinasta posoda.

na podlagi izdelkov umetne obrti, da moremo take najdbe pripisovati plemenom, v katerih območju so prišle na dan. In mislim, da ni tehtnega pomisleka zoper domnevo, da je bil človek blejskih grobov Slovan, kakorkoli je to hipotetično zlasti zaradi pomanjkanja vsakega drugega spomeniškega materiala. Poudariti pa je treba, da pseudovalovni ornament lončka v tem pogledu ne priča nič v prid slovanski provenienci, ker ni nikak motiven specifikum slovanske keramike, nego sega preko ogromnega razvoja tega motiva v pozni antiki zlasti v podonavskih provincih (prim. samo panonske sarkofage) v prehistorične komplekse (sumaričen pregled s tega vidika Mitt. Anthr. Ges., XXIV, 1894, 205 sl., Niederle). Zasledovati ga dalje tam, pa za naš primer ni potrebno.

povrhu tako skromnega spomenika ne bo mogoče dati, dasi je nedostajanje vsakršnih drugih pridatkov v blejskih grobovih, kakor so običajni v zgodnjerednjevških ogrskih, avstrijskih in celo kranjskih (prim. Ztschr. f. Ethnologie, I. c.), tako zlasti nedostajanje produktov poznoantične provincionalne umetne obrti, morda nov razlog za kasnejšo datacijo. A gotovo tudi to ni. Vsekakor pa odgovarjata forma in ornament našega lončka najbolj keramičnim primerom II. ogrske skupine, katero Hampel (o. c., I, 17 sl.; prim. tudi Abramič) datira izpod 6. stol. po Kr. Čas od 7. do 9. stol. bi bil za blejske najdbe torej najekstremnejša meja navzgor in navzdol.

Vprasanje etničnega nosilca blejskih najdb je nerešljivo; druga Hamplova ogrska skupina se imenuje sarmatska, a iz tega poimenovanja za blejski slučaj ne rezultira nič. Pravilno sklepa zato Abramič spričo homogenosti in sličnosti najdb tega kompleksa v različnih deželah, dasi prvenstveno

K zgodovini slovenskega višjega šolstva.

Dr. Jos. Mal.

Ljubljanska univerza je ob svoji desetletnici izdala poseben zbornik, ki v njem prof. Janko Polec z vso mogočo izčrpljivostjo obravnava »Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borbo za slovensko univerzo«. Če primerjamo ta spis z »Vseučiliškim Zbornikom«, ki ga je avtor leta 1902. izdal skupno z B. Senekovičem, vidimo takoj, da to ni nikak posnetek ali nadaljevanje o vseučiliškem vprašanju in organizaciji do najnovejše dobe, marveč da je pribavljeno obširno novo gradivo, ki ga je pisatelj (z navedbo virov) predelal v 10 poglavjih. Že takoj ob prvih dveh (jezuitski kolegiji in drugo višje šolstvo v Ljubljani do razpusta jezuitskega reda, razvoj izza protestantske dobe in

¹ Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, str. 3—229.

v času prosvetljenega absolutizma) je to razvidno, na novo osnovo pa je postavil zlasti svoja razmotrivanja o ljubljanski visoki šoli v francoski Iliriji. Dr. Polec meni, da ne smemo iskati neposrednega izvira v istodobni šolski organizaciji na Francoskem, marveč v takratni organizaciji šolstva v Dalmaciji, odkoder je prišel guverner Marmont. V pojasnitev te dobe je črpal tudi vire iz neposredno sledeče avstrijske reokupacijske dobe. Ob priliki studija naših šolskih razmer sem zadnji čas naletel v graških arhivih na par podrobnosti, ki pojasnjujejo odn. izpopolnjujejo pisateljeva izvajanja v naslednjem (V.) poglavju (Slov. vseučilišče in leta 1848.—1854., str. 71) in ki jih zato v pričujočih vrsticah pribčujem.

Ko so po ministrski odločbi z dne 27. avgusta 1849, št. 5686, prenesli slovenska pravoslovna predavanja iz Ljubljane na graško vseučilišče, so konec meseca decembra 1849 poverili dr. Jož. Krajncu s slovenskimi predavanji o občem državljanem zakoniku. To snov je poprej v Ljubljani poučeval Ant. Mažgon, ki je pa tri dni pred zgoraj navedenim min. odlokom umrl. Dr. Krajnceva predavanja je — po poročilu rektorata — v zimskem tečaju leta 1850. pri skupnem številu 335 juristov vpisalo 47 dijakov, ob sklepu semestra pa jih je zahtevalo in dobilo frekventacijska spričevala samo 29. V poletnem semestru leta 1850. se je pri 334 juristih graške univerze imatrikuliralo za ta slovenska predavanja 29, od katerih je na koncu zahtevalo potrditev obiska le 25 slušateljev.

Ob sklepu prvega leta je dr. Krajnc prosil, da se mu ta docentura pusti še nadalje. To njegovo prošnjo je podprl tudi profesorski zbor juridične fakultete. Tudi rektorat je v svojem poročilu (20. avgusta 1850) bil za nadaljevanje slovenskih predavanj, ki so potrebna radi tega, ker se slovenščina govori ne le po velikem delu Štajerske, marveč tudi v sosednih kronovinah, in ker studira na graškem vseučilišču zelo mnogo slovenskih dijakov.

Ni pa bilo tako ugodno poročilo graškega gubernija, ki ga je 12. oktobra 1850 poslal naučnemu ministrstvu. Že tu proseva tisto vedno rastoče sovraštvo, ki je končno ubilo graške slovenske stolice. Gubernij sicer pritruje akademskemu senatu, da je slovenščina v enem delu Štajerske vladajoča ljudska govorica, a jo takoj utesni na eno petino dežele, na Koroškem in Kranjskem pa da prevladuje drugo narečje, kar dokazuje tudi to, da so kranjske šolske knjige v celjski kresiji bolj uporabne ko v mariborski. Ta različnost dialekta in neustaljenost jezika — tako pravi gubernij dalje — razjasnjuje tudi rastoče pojemanje obiska slovenskih predavanj. Gubernij ni priporočal stolice (ki je sicer še ni naravnost pobijal), marveč je prepustil odločitev nadaljnji presoji ministrstva. Vendar je prosvetni minister grof Thun kljub temu (20. oktobra 1850) odobril pod enakimi pogoji kot doslej tudi za študijsko leto 1850./51. privatnemu docentu dr. J. Krajncu, da je za remuneracijo 600 gold. predaval o državljanem zakoniku v slovenskem jeziku.

Krajncevo željo, da bi prenehal provizorij in bi se ustanovilo mesto za izrednega profesorja, je podprla tudi juridična fakulteta. Zoper to slovensko stolico pa se je sedaj kar naravnost izjavil graški gubernij. Minister Thun sam je hotel s svojim dopisom z dne 23. avgusta 1851 to ostro odklonitev nekam izgladiti. Pravi, da bi Krajnceva izredna profesura avstrijskega civilnega prava nikakor ne vezala za prihodnost; ministrstvu pa je mnogo na tem, da ostanejo na graški univerzi slovenska predavanja o državljanem zakoniku in da se obdrži docent dr. Krajnc, ki ga radi njegovega znanja zelo slavijo. Da se ohrani za učno stroko, pa bi bilo želeli celo v primeru, ako bi radi pomanjkljivega obiska morala prenehati slovenska predavanja, ker bi potem predaval nemški, zlasti, ker bo pri pomanjkanju učiteljskega naraščaja kmalu dana priložnost, da se uporabi kot profesor drugod. Gubernij naj zato sporoči, če ima kake pomisleke zoper slovenska predavanja kot taka ali pa v političnem oziru zoper osebo profesorja, kar bi nasprotovalo njegovemu imenovanju za izrednega profesorja.

Guverner se je v svojem odgovoru (16. septembra 1851) izvijal, da sta ga k predlogu opustitve stolice napočila pičel obisk in pa slabo gmotno stanje študijskega fonda. A je postal takoj zagrizenejši, češ, da Krajnceva učna uporabnost tudi ni tako odlična, da bi ga bilo treba obdržati z izredno profesuro. Učiteljski zbor da hvali tudi le njegovo vnemo in njegovo temeljito lingvistično izobrazbo, molči pa o njegovem talentu, jurističnem znanju, njegovi spretnosti in o predavateljskem daru. Če bi bil dr. Krajnc v teh ozirih res tako izredno nadarjen, bi naravno bil tudi obisk predavanj vse številnejši. V političnem oziru pa ni bilo o dr. Krajncu nikoli čuti nič spotekljivega.

Cisto umevno je, da je Thun po teh »ljubeznivostih« dne 1. decembra 1852 odločil, da z czirom na dotedanje vidno pešanje frekvence slovenskih predavanj ne more

dr. Krajnca po predlogu juridične fakultete imenovati za izrednega profesorja. Pač pa je medtem (28. marca 1852) ministrstvo dovolilo dr. Krajncu 600 gold. nagrade za njegova predavanja za šolsko leto 1851./52., v začetku decembra 1852 pa zopet isto vsoto tudi še za študijsko leto 1852./53. Proforski kolegij pa je obenem dobil naročilo, da z ozirom na vidno in presenetljivo upadanje obiska slovenskih predavanj ob sklepu šolskega leta 1852./53. obširno poroča o potrebi in umestnosti nadaljevanja slovenskih predavanj. Ako bi se njih frekvenca bistveno ne dvignila, naj se vestno navedejo tudi vsi vzroki. Šele na osnovi tega poročila bo potem ministrstvo odločilo glede slovenskih predavanj za študijsko leto 1853./54.

Juridična fakulteta je poročala: predložila je izjavo dr. Krajnca, da odstopa od svoje docenture, ker se njegova predavanja več ne frekventirajo. Naučni minister grof Thun je 25. januarja 1854 vzel odpoved na znanje ter naročil, da se dr. Krajncu za njegovo štiriletno vneto delovanje kot predavatelj izreče zadovoljstvo ministrstva.

Z istim odlokom so bila prizadeta tudi predavanja profesorja dr. Jož. Mih. Skedla. Le-ta je bil namreč 25. septembra 1850 kot suplent za statistiko in finančne vede imenovan z Dunaja na graško univerzo kot izredni profesor za avstrijsko finančno zakonodajo. Naročili so mu, da iz te stroke predava na teden 8 do 9 ur, po potrebi pa je moral za letno nagrado 300 gld. predavati vsaj po štiri ure na teden avstrijsko kazensko pravo v slovenskem jeziku.

Glede Skedlovih predavanj je proforski zbor pripomnil (in se je s tem tudi ministrstvo strinjalo), da je želeti, da se kazenski sodnik pri svojem poslovanju zna izražati v jeziku ljudstva. Če pa so bila tudi ta predavanja skrajno slabo posečana, potem to le jasno dokazuje, da ni treba, da se vršijo brez prekinitve, premajhni uspehi pa za to ne opravičujejo izdatkov iz javnih fondov. Ministrstvo je radi tega odredilo, da se s koncem šolskega leta 1853./54. ukine tudi ta stalna remuneracija. Vendar je minister prof. Skedlu dovolil, da sme s svojimi slovenskimi predavanji kljub temu nadaljevati. To naj bi morda uredil tako, da bi predaval le od časa do časa juristom iz različnih letnikov skupaj. Če se pozneje izkaže, da so ta predavanja uspešnejša, bo mogoče sklepati tudi o morebitni začasni nagradi.¹

Prav ta čas so se iz nekega posebnega povoda morali baviti v Gradcu s šolskimi razmerami na slovenskem ozemlju in so se doteknili pri tem tudi vprašanja slovenskega vseučilišča. Nekako okrog novega leta 1851. so namreč dobili v Gradcu spomenico, ki v njej nepodpisani rodoljub z ozirom na občinske volitve opozarja cesarskega namestnika na zadnje upornosti v brežiškem okrajnem glavarstvu. Pravi, da so ti izgredi znak velike duševne zanemarjenosti slovenskega ljudstva, ki je ob dogodkih leta 1848. dokazalo toliko pravilnega in resničnega pravnega čuta. Tako sijajne naravne zmožnosti, tolika sposobnost za izomiko in taka za vse dobro sprejemljiva nprav, in vendar tako nizka stopnja duhovne izobrazbe! Vsega je krivo pasivno zadržanje vlade napram prosvetnemu podvigu Slovencev. Posameznik katerekoli narodnosti more biti raznaroden in se more v vsakem jeziku povzpeti do najvišje izomike, raznarodenega in po tujem jeziku naprej izobraževanega ljudstva pa še nikoli in nikjer ni bilo. Doslej je bilo tako, da je napredek v šolstvu koristil le Nemcu. Ta se je izobraževal narodno, Slovan in Slovenec pa se je moral boriti z zaprekami in učenjem tujega jezika. Slovenec je moral podesetoriti svoje moči, da je vzdržal korak z Nemcem, in nemiška ljudska šola ni niti najmanj prispevala za omikanje slovenskega ljudstva. Kdor je le enkrat prisostvoval skušnji na kaki podeželski slovenski šoli, ta se je moral prepričati, da se otroci z neizrečenim trudom v treh letih naučijo baš toliko, da tega, kar čitajo, ne razumejo, in da ne morejo izraziti tega, kar mislijo. V dveh do treh letih po končani ljudski šoli pa učenec ni znal več brati niti pisati.

Ljudska šola — tako pravi dalje naša spomenica — ni ljudske prosvete pri Slovencih pomaknila niti za korak naprej. Nemcu je koristila, ker tega, česar se je naučil, ni mogel pozabiti in je razumel, kar je bral. Slovenskemu mladeniču sta bila jezik in šola v oviro tudi še v gimnaziji. Vrhutega so pri svojem ubožtvu morali prosjačiti še za kruh in kosilo. Naš neznanec pravi, da je skozi 19 let dajal štirim takim dijakom dnevno hrano. Smilili so se mu tudi radi tega, ker so morali stanovati stisnjeni v kaki luknji ali kleti v družbi najnižjih in najzanimarnejših socialnih plasti. V četrtem gramatikalnem razredu je dobil, komur je bila sreča mila, instrukcijo in ž njo 2 gld. na mesec. Sedaj je po svojem učencu

¹ Gl. o vsem tem: Arhiv štajerske deželne vlade (prejšnji namestniški arhiv) v Gradcu, fasc. 34, št. 4031 de a. 1850.

prišel šele med izobražene ljudi, če ni že prej podlegel strupenemu vplivu svojega stanovanja. Če se je tako z beračenjem preril skozi gimnazijo in filozofske studije, je kot kmet, ki se je učil nekaj latinščine in grščine in govori nemški, vstopil v semenišče in potem v duhovsko pastirsko službo z veliko nalogo, da poučuje ljudstvo. Le redki so, ki jim gmotne razmere niso tako trde; pri teh je bilo zato tudi z omiko in vzgojo bolje.

Pri deželni šolski oblasti so 12. februarja 1851 odstopili ta promemoria ljudskošolskemu nadzorniku Jan. Hermannu, da se pri inspekcijah prepriča o nedostatkih in predlaga primerne ukrepe. Hermann se je zadeve prav resno lotil. Proučil je vse stanje na osnovi svojih opazovanj v štirih slovenskih podeželskih šolah ter potem poročal guberniju dne 6. avgusta 1851.

V tem poročilu ugotavlja, da se nemščina ne poučuje več že takoj v prvem razredu, temveč se prične s čitanjem šele v drugem. Pa tudi to ni dobro, pravi Hermann, ker ni otrok poprej niti v šoli niti doma čul nobene nemške besede. Na ta način pozabijo še na slovensko čitanje, ki so se ga učili v prvem razredu, posledica pa je, da potem ne sežejo nikoli več po kaki knjigi. Predlagal je zato, naj bi bil v slovenskih krajih šolski pouk slovenski, slovenskim otrokom je treba dati v roke slovenske, ne pa nemške šolske knjige.

Hermann pravi dalje, da je kljub mnenju nekaterih Slovencev, med njimi tudi škofa Slomška, proti dvojezičnim šolskim knjigam, ker je s tem le dana nemščini neka prednost pri slovenskih otrocih in ker tak pouk jemlje slovenščini preveč časa in spomin samo obrablja. Zopet drugi Slovenci pa bi hoteli nemščino iz slovenskih ljudskih šol popolnoma odpraviti, s čimer bi bilo narodni omiki Slovencev najbolj ustrezno. Ker so pa Slovenci le majhen narod in občujejo mnogo z Nemci, bi pri tem trpeli škodo in predlaga zato: 1. Po vseh popolnoma slovenskih krajih naj se redni šolski pouk vrši samo v materinščini. 2. Ako zahteva občina ali tudi le več prebivalcev, da se otroci učijo tudi nemščine, naj se od predpisanih 20 tedenskih ur posvetijo tri posebne ure izključno le nemškemu jeziku. 3. Če naj bi se pouk v nemščini ali slovenščini vršil dalj časa (torej skupno nad 20 obligatnih ur), se je treba pogoditi z učiteljem; to bi se moralo zgoditi tudi pri onih podeželskih šolah, kjer nemški otroci skoro dosežajo število slovenskih otrok. Obratno bi isto veljalo tudi za slovenske učence. 4. Na vseh šolah slovenske Štajerske bi se morali nastaviti polagoma samo slovenski učitelji. 5. Prav tako bi moral biti na eni gimnaziji slovenske Štajerske učni jezik slovenski s slovenskimi učnimi knjigami. Nemščina naj bi se, kakor na glavni šoli, poučevala po pet tedenskih ur. 6. V Ljubljani bi se moralo ustanoviti slovensko vseučilišče, kjer bi se morala poučevati nemščina kot prost predmet.

Na ta način, razmotriva dalje Hermann čisto pravilno, se bo omika slovenskega naroda dvignila na enako stopnjo z drugimi narodi; dobre ljudske spise si bo narod potem sam ustvaril. Z ustanovitvijo slovenske univerze pa se bo tudi edinole omogočilo, da bodo bodoči uradniki mogli s strankami slovenski občevati. Brez pouka se uradniki sami ne morejo izobraziti v slovenščini, zlasti ne v tehničnem izrazoslovju, ker jih uradni posli popolnoma okupirajo. Šele popolne slovenske šole od ljudske pa do univerze bodo usposobile uradnike, da bodo mogli slovenski uradovati. S tem bodo zadovoljni tudi Ultra-slovenci, ker bodo videli, da je načelo enkoparnosti tudi dejanski izvršeno. — Glede bednih življenjskih razmer slovenskega dijaka, ki jih je spomenica omenjala, pa pravi Hermann, da se tudi nemškemu ne godi nič bolje.

To liberalno, pedagoško in metodično edino pravilno stališče šolskega nadzornika pa naravno zagrizenim krogom, ki so rovarili in spletkarili celo zoper slovenske stolice na graškem vseučilišču, nikakor ni bilo po godu. Gubernijski referent se je skril za Slomškov hrbet, bil je za nemško-slovenski pouk in za dvojezične učne knjige. Trdil je, da je slovenščina premalo razvita in razbita na preveč narečij, da bi jo mogli vpeljati na gimnazijah kot učni jezik. Da bi se odkrižal sitne zadeve, je predlagal, naj se pusti vse pri miru, ali pa naj se Hermannovi predlogi sporočijo lavantinskemu ordinariatu, da ta pove svoje mnenje. Zmagalo je prvo: ker namreč o spomenici ni bilo treba nikamor poročati ali se zagovarjati, so pri guberniju vzeli Hermannov predlog enostavno na znanje in ga spravili lepo *ad acta*.¹

¹ Prim.: Arhiv Štajerske deželne vlade v Gradcu, odd. Praesidialia, No. 1031 de a. 1851.

Slovstvo.

FRANC KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Peta knjiga (1201—1246). Uredil Milko Kos. V Ljubljani, 1928. Založila in izdala Leonova Družba v Ljubljani. 8°. LVII + 586 str.

Ko je 14. marca 1924 zatisnil oči zasnovatelj Gradiva, mnogozaslužni slovenski zgodovinar dr. Franc Kos, je marsikdo mislil, da ostane to velevažno delo torzo. Tudi splošno neugodne razmere so opravičevale to bojazen. Zato je bila javnost tem prijetneje preseščena, ko je lani izšla peta knjiga monumentalnega Gradiva. Razne ugodne okolnosti so omogočile Leonovi družbi, da je mogla izdajanje Gradiva nadaljevati. V prvi vrsti je izredno ugoden slučaj, da je zbiranje in urejevanje Gradiva in izdajo te pete knjige mogel prevzeti sin rajnega Kosa, dr. Milko Kos, vseučilišni profesor v Ljubljani, mlad zgodovinar, poln sinovske pietete do življenjskega dela svojega dobrega očeta. Pisatelju teh vrstic je bila dana prilika, da je pred leti mogel mnogo občevati s pokojnim dr. F. Kosom. Vse misli, vsi pogovori so se vedno sukali okoli Gradiva. Zbiral je knjige, primerjal izdaje listin, brskal po arhivih, še med vojno je uporabil priliko in iz bogatega dunajskega dvornega in državnega arhiva izpisal na tisoče regestov še neobjavljenih listin, nanašajočih se na slovensko ozemlje. O tem je rajnik govoril z vsakomur, ki se je zanimal za zgodovino. Ni pa iskal pomočnikov, menda je pač vedel, da pri takem delu v začetku treba delati sam. Gotovo je največ govoril s sinom, v katerem si je vzgojil naslednika. Druga okolnost, ki je pripomogla izdaji pete knjige Gradiva, je zabeležena na peti strani, kjer je imenovanih 17 raznih činiteljev, ki »so s prispevki omogočili V. knjigo Gradiva«. V svojem predgovoru omenja urednik tudi važno okolnost, da je bilo gradivo že zbrano in da je smrt dobesedno iztrgala pri čistopisu št. 31. regestov njegovemu četu pero iz roke. Iz tega razloga in iz posvetitve knjige spominu dr. Fr. Kosa, kojega umetniška, po drugem pisateljevem sinu slikarju Gojmiru izdelana slika je knjigi priložena, je ta knjiga posebno pomenljiva, da jo moramo s posebnim spoštovanjem vzeti v roke. Zasluži pa občudovanje in priznanje tudi delo samo.

Knjiga se deli na I. Uvod (40 strani), obstoječ iz dveh pododdelkov (I. Politična zgodovina, 2. Pokrajine), Literaturo (1 stran), Viri (6 strani); II. Gradivo (428 strani), Imenik krajev in oseb (139 strani) in Stvarni imenik (17 strani).

Urednik izrečno pripominja, da se je »držal v glavnem istih smernic, ki jih je, kakor za prve štiri, določil... pokojni oče tudi za peto«. Nekatere izpremembe pri posameznih regestih in prenos lokalizacije krajev iz teksta v imenik je pa izvršil na podlagi razgovorov v poslednjih mesecih očetovega življenja. Gradivo zlasti z ozirom na listine silno narašča, saj obsega ta knjiga razmeroma kratko dobo 46 let, dočim obsegata predzadnji knjigi še vsaka po sto let. Z izločitvijo lokalizacije iz teksta v imenik se je tekst zelo razbremenil, imenik pa pridobil na vrednosti ne da bi pri tem postal preobsežen. Nastala je samo ena neprilika, da se glede lokalizacije posameznih krajev po raznih prejšnjih izdajateljih listin ne zve urednikovo mnenje. Tupatam dobimo vtis, kakor da bi se izogibal izraziti lastno mnenje oziroma iti vprašanju bolj do dna. Pokojni urednik je bil v tem oziru bolj odločen. Nikakor bi se n. pr. ne mogel strinjati s Schumi-jevo lokalizacijo kraja Fužine pri regestu št. 261. Na vsak način je Gradivo s to izpremembo glede lokalizacije na preglednosti le pridobilo. Uvod je urednikovo delo in se odlikuje po svoji preciznosti. Je nekoliko krajši, kakor so bili v prejšnjih knjigah in tudi ne gre v toliko podrobnosti. Tudi to se mi zdi dobro, ker od uvoda pričakujem pač samo splošni pregled dobe, iz katere so regesti v knjigi. Regestov je 905, na koncu knjige pa popravlja urednik, da je treba dva regesta (št. 248 in 749) črtati, tako da je pravo število 903. Vsi ti številni regesti so regesti že tiskanih listin, ali izvlečki iz raznih analov, nekrologov, knjig raznih bratovščin, računskih knjig, izvlečki raznih del, tudi pesniških. Ogromno dela je skritega v teh regestih. Nastane vprašanje, v koliko je izdano Gradivo popolno, prvič z ozirom na že drugod tiskano, drugič z ozirom na neobjavljeni material po arhivih. Na prvo vprašanje bi skoro mogel pritrdilno odgovoriti, ker je že tiskano gradivo res izčrpno uporabljeno. Na drugo vprašanje pa je odgovor dan tudi sam po sebi. Taka zbirka gradiva se ne more delati po arhivih in je samo bolj slučajno, ako zbiratelj po lastnih arhivskih raziskavanjih tudi pride do še neobjavljenega zgodovinskega gradiva.

Ko listamo po teh regestih, iščemo najprej sledov, ki so jih zapustili veliki svetovno-zgodovinski dogodki te dobe. V prvo vrsto spadajo sem križarske vojske (4. in 5.) in boj Friderika II. s papeži. Od križarskih vojsk je v listinah 4. križarska vojska, ki so jo Benečani (dož Enrico Dandolo) izkoristili, da so si podvrgli Trst in Milje (regesta št. 31

in 32). Ti dve listini sta tudi sicer zanimivi, ker obsegata zelo mnogo imen tržaških in miljskih meščanov, med njimi se nahajajo prav lepa slovenska imena. O križarski vojni Friderika II. ni v regestih nobenega sledu. Pač pa je iz regestov razvidno, da so ljudje iz naših krajev bili udeleženi na drugih križarskih pohodih. Pri osvojitvi trdnjave Damiette v Egiptu po Leopoldu VI. in drugih knezih je pač sodelovalo tudi viteštvo naših dežel (št. 290). O bojih Friderika II. s papeži imamo v listinah samo indirektné podatke, ko vidimo, kako si pridobiva Friderik zaveznike v mogočnih knezih naših dežel. Precej sledov je v regestih tudi o boju za nemški cesarski prestol začetkom te dobe. Glede zgodovine slovenskega ozemlja je ta doba dobro pojasnjena po regestih. Andehsi, Sponheimovci, Babenberžani, ogrski kralji, Benečani, pa cerkveni knezi (oglejski patriarhi, brižinski, briksenški in bamberski škofje ter solnograški nadškofje, ki dobe poleg dose-danega krškega še novega lavantinskega sufragana) si pridobivajo in izgublajo slovensko zemljo. Važnejša mesta in kraji stopajo v ospredje in se razvijajo. Izredno mnogo je kulturno-zgodovinsko zanimivega gradiva v tej knjigi. Menda so prvič tu omenjeni naši polhi kot dobra jed v geografiji, ki jo je v tej dobi spisal prof. Bartolomeus Anglicus v Devinu ob Labi (št. 752). Tudi iz Wolfram v. Eschenbach-ovega Parzivala imamo citat, ki omenja slovenske kraje okoli Celja, Rogateca in Ptuja (Hajdina), in ki omenja zlatonosno reko Dravo. V opombi omenja urednik, da so v Dravi v srednjem veku (!) iskali zlato. Pri pomnjam, da zlato še v novejšem času ravno v teh krajih (vas Zlatoličje ob Dravi više Ptuja) izpirajo. V tej knjigi se nahajajo tudi kulturno-zgodovinsko važni ekscerpti iz Frauendiensta Urha Liechtensteinskega »Bug waz primi, gralva Venus« v št. 456) s kratkimi popisi takrat tako priljubljenih turnirjev. Pot Ulrika Liechtensteinskega bi morali zasledovati tudi še v zgornjo, nekoč slovensko Mursko dolino, kjer se opisuje vitez v obleki slovenske žene. Enako tudi menihova pot Wolfr. Eschenbachovega Parzivala vse od Rogateca, Ptuja in Celja dalje. (Prim. poročilo v »Slovenec«, 1. maja 1928, št. 100.) Romanopisca bi opozoril na št. 545 iz leta 1231., kjer se nahaja sodba oglejskega patriarha Bertolda nad dvema vlomilcema v gornjegrajski samostan. Tako se nam v suhoparnih kratkih besedah, večkrat med vrstami v regestih, odkriva živo življenje po slovenski zemlji v teh časih. To gradivo ni samo namenjeno znanstveniku, ni knjiga, ki naj leži zaprašena na policah v knjižnicah, ampak je knjiga, ki naj bi ležala na mizah v naših hišah, da pogosto pogleda v njo vsakdo in vidi, kako živi narod, ki ni velik, ki ne odloča v zboru narodov, za katerega zemljo se bije trajen boj, kjer se stikajo narodnosti in kulture.

Pri pregledovanju dela sem moral občudovati veliko vestnost in rahločutnost urednikov. Primerjal sem citate in skoro nisem našel pogreška, ali pa je očitno tiskarski pogrešek (n. pr. št. 486 citat n. 5 namesto pravilno 59) in brez važnosti. Nekatere take pogreške je navedel tudi že drug ocenjevalec. (Prim. Čas 1. 1929., str. 283.) Tupatam se mi zdi prestava kakega latinskega izraza manj posrečena (n. pr. št. 598 foliis = perje, ali št. 86 vinitor = vinogradnik). Za zgodovino Prekmurja važne listine v »Dodatku« bi zaslužile malo natančnejšo obdelavo, da bi bila lokalizacija bolj jasna in potek mej podarjenih posestev lažje zasledljiv. Tudi ne vidim razloga, zakaj rabi pisatelj za reko v Prekmurju ime Ledva, za kraj pa Lendava, dočim se v listinah obe imeni enako glasita.

Zaključujem s čestitko Leonovi družbi za krasni književni dar in z željo, da bi novi urednik mogel veliko delo svojega očeta nadaljevati in srečno dokončati.

Dr. K. C.

LEO SANTIFALLER, *Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 845 bis 1295*. Universitäts-Verlag Wagner, Innsbruck, 1929. (Schlern-Schriften, 15.) Vel. 8°, XXXVI + 368 str. + XXXIX tablic in ena karta.

Pod tem naslovom je objavil prof. Santifaller 255 listin, ki se nanašajo na zgodovino brixenske cerkve in posesti in se nahajajo danes v arhivih v Brixenu, Bozenu, Innsbrucku, Münchenu in na Dunaju. Od teh je bilo 150 do sedaj nenatisnjenih. Ker je brixenska cerkev imela že od X. stoletja posest tudi na slovenskih tleh (Bled in okolica, Koroško), je marsikatera listina važna tudi za zgodovino naše zemlje. Starejše, ki se tičejo slovenske zemlje, so pred S. izdali že tudi drugi, tako imamo za starejše blejske sedaj na razpolago tekste v Monumenta Germaniae historica, Diplomata, III, V (S. št. 14, 15, 20, 22; Gradivo za zgod. Slovencev, III, št. 17, 28, 106, 107). Listino z dne 27. septembra 1063, s katero je Brixen pridobil Otalež in Kamnik (Staeinberch et Otales) pri Ledinah (Linta) ob nekdanji kranjsko-goriški meji (Gr. III, 228), imamo sedaj prvič na razpolago v kritični izdaji S. (št. 27). Prav tako tudi listino z dne 23. maja 1073 (S. 29, Gr. III,

274), v kateri se omenja brixenski lovski okoliš od Dobršnika (Tobropotoch, Guolpach) do Tržiške Bistrice (Fuistriza) in od Save (Sovva) do grebena Karavank (summus vertex Creinae montis). Listino z dne 31. okt. 1120 (Gr. IV, 58), ki govori o nameravani ustanovitvi samostana v Bohinju (Uochina), je izdal S. v besedilu in faksimilu (št. 35, tabl. II). Kraj Crūskilach v tej listini, ki so ga iskali v Bohinju in drugod in ga S. zopet išče v Bohinju, je iskati v okolišu Spittala na nekdanjem brixenskem ozemlju na Zg. Koroškem (brixenska urbarja v Drž. arhivu v Münchenu, oddelek Brixen-Hochstift II L, 6, Nr. 1, f. 172 iz l. 1235. »Cruselach«, f. 68' iz l. 1320. »Chreuslach«). Pod št. 46 je objavljena in na tabl. VIII faksimilirana doslej neznana listina, dat. 3. dec. 1185 na Bledu, s katero potrjuje brixenski škof Henrik (III.) posestva cerkve M. B. na Otoku v Blejskem jezeru. Listina nam nudi nekoliko dragocenih podatkov za poznavanje posestnih in socialnih razmer blejskega kota v XII. stoletju. Cerkev na Otoku je tu prvič vobče omenjena (sancta Maria in lacu Veldes, Sancta Maria in Verde), iz teksta je pa razvidno, da je cerkev stala najmanj že za časa brixenskega škofa Hartmana (umrl 1164). V listini omenjene kraje S. po večini ni znal lokalizirati. M. B. na Otoku je imela 1185 posest v Sepach (Mlino), Corith (Koritno), Podesich (Bodešče), Pitenach (Bitnje v Bohinju), Hohenpukken ali Hohenbrücken (Moste), Zake (Zaka ob Blejskem jezeru) in Scela (Selo). V listini so še omenjeni kraji Goriath (Gorje), Poleschyz (Poljšica) in (de) Antro (ne Anto kot čita S., Antrum je grad Kamen pri Begunjah, l. 1263. »antrum et castrum Lapis«, Jaksch, Mon. Car., IV, 595, n. 2805; »jamo« omenja še Valvasor, Ehre, III, 548). Pod št. 76 je iz škofijskega arhiva v Brixenu objavljena listina iz l. 1230., ki mi je bila v Gr. V, 528 znana le po regestih pri Rossbichlerju, Sinnacherju in Schumi. Kraj izstavitve doslej neznane bixenske-freisinske pogodbe od 29. maja 1243 (št. 108) S. ni znal razrešiti; »apud Lönk« je (Škofja) Loka. Med pričami se omenjajo Heinrichus prepositus de Werde (Otok na Blejskem jezeru), Heinrichus de Scharfenberch (Svibno) in Leonhardus de Lönk (Loka). Dokument o daru Werssa iz Bleda brixenski cerkvi iz l. 1247. je z napačnim datumom in v nepopolnem obsegu pred S. (št. 116) objavil že Schumi (UB Krain, II, 107). Velewen v tej listini je Vrba, Vedoelawich pa Doslovče, oboje pri Breznici. Tudi S. lokalizacije v listini pod št. 246, s katero zastavlja 6. okt. 1287 na Bledu brixenski škof Brunon Ernstu iz Rittersperga več posestev, so pomanjkljive oziroma napačne. Rittersbergi so goriški ministeriali in se imenujejo po enakoimenovanem gradu v goriških Brdih. Z brixenskim škofom in Bledom so v stikih, ker je bil goriški grof odvetnik na brixensko-blejskih posestvih. Že l. 1243. najdemo Konrada de Rittersperc v okolici brixenskega škofa (S. 108). »Gerute« v »Vochino« l. 1287. je (Nemški) Rovt v Bohinju, ki je koloniziran baš za časa brixenskega škofa Brunona (zgoraj citirani brixenski urbar iz l. 1253. v Drž. arhivu v Münchenu, f. 174). Anraze je prejkone napačno čitano namesto Auraze, to je Zagorica pri Bledu. Goriten je Koritno, Vodašchize pa Bodešče tudi v Blejski okolici.

M. Kos.

MAYER THEOD., *Zu Fredegars Bericht über die Slaven.* (Mitteilungen des österr. Instituts für Geschichtsforschung. XI. Erg. Bd., 1929, p. 114—120.)

Pisatelj razpravlja o Fredegarjevem, najstarejšem poročilu o Slovanih v Srednji Evropi, ki je prevajalcem na par temnih mestih delalo dosti preglavic. Tudi v Kosovem Gradivu (I, p. 194/5) je podana prestava bolj po zmislu nego li po besedah izvirnika. Težkoče so bile zlasti z besedico »befulci«, ki jo je Fredegar razlagal iz latinščine (bis-fulcio), češ, da so podložni Slovani v primeru poraza morali postaviti s svojimi avarskimi gospodarji novo bojno vrsto. T. Mayer meni, da je Fredegar le čul obrsko ali slovansko besedo, katero si je potem — ker drugače ni vedel z besedo kaj začeti — poskušal razlagati iz latinščine, kar se je slučajno ujemalo z obrsko-slovanskim vojnim ustrojem. Taka podobno zvaneča oznaka za Slovane naj bi bila »bivolci«, t. j. ljudje, ki imajo opraviti z bivoli, o katerih se nam sporoča, da so jih Obri pripeljali v Evropo in je kakan nekaj teh živali poklonil celo langobardskemu kralju Agilulfu. Bivoli niso bili za Obre pomembni le radi mesa in mleka, marveč zlasti tudi kot vprežna živala. Čede bivolov pa so vrdevali pastirski Slovani, ki so potem tudi v vojski služili kot vozotaji in vodniki vprege — bivolci. — Fredegar je tudi še na nekem drugem mestu uporabil slovansko besedo, ne da bi mu bil jasen njen pomen. Navaja nekega Valuka: Wallucum (Walducum) ducem Winedorum, kar po običajni slovanski metatezi ni drugega ko »valdika—vladika«, izpeljanka iz dux, ki jo pa Fredegar navaja v pojasnilo, ne da bi se seveda zavedal prvotne tautologije (prim. vir v Gradivu, I, p. 209).

Jos. Mal.

L. HAUPTMANN, *Slaven i German na početku svoga državnog života*. (Hrvatska revija, izd. Matica hrvatska, 1929, sv. 9, str. 505—514.)

V tem svojem spisu se je zagrebški zgodovinar vidno odmaknil od hipoteze Peiskerja, ki je mnenja, da robstvo ni nastalo šele v toku slovanske zgodovine, marveč da je obstajalo že od vsega početka. Geografske razmere so bile že v pradomovini take, da so bili Slovani stalno v precepu izmed močnejših sosedov in niso mogli misliti na odpor. Radi te pasivnosti zanika Peisker tudi svobodna preseljevanja Slovanov, ker so jih njihovi gospodarji liki čredo le nasilno premeščali iz dežele v deželo. Vse to je skušal razbrati iz neposredno pripovedujočih virov, ki jih je v podporo naslonil še ob jezikoslovne in sociološke argumentacije.

Podobno kakor Peisker, je tolmačil staroslovansko zgodovino doslej tudi dr. Hauptmann. I on je s poudarkom trdil, da imajo Slovani mučeniško dobo tam na početku narodne zgodovine, kjer imajo drugi narodi svojo junaško. V svoji kritiki te teorije (»Čas«, XVII, 185—220, 335—342) sem z ozirom na gospodujočo vlogo, ki sta jo Peisker in Hauptmann pripisovala Obrom, vpraševal, kdo je bil takrat tisti priganjač, ki je vlivljal Slovanom bojnega poguma, ko le-ti z Obri še niti v dotiko niso prišli. »Ali kdor tako vprašuje, dokazuje samo, da ne pozna ali noče poznati virov. Kajti isto vlogo, kakršno Obri v drugi polovici šestega stoletja, so igrali v prvi polovici bolgarski Kotriguri in Utiguri.« Na drugem mestu (»Čas«, XVII, 307; 314) pa je prof. H. v isti razpravi trdil, da sem ga po krivici tolkel, češ, da je suženjsko podložnost Slovanov dokazoval le za dobo, preden so prišli na Balkan. Za takrat pač ni mogel tajiti in osporavati mojega dokazovanja, da so celo Bizantinci sami obetali Slovanom darila in prijateljstvo, da so jih vabili, naj sklenejo z njimi zvezo ter ovirajo Hune pri ropanju po romejski državi, zopet drugič pa so iskali pomoči pri Obrih zoper slovanske napade.

Za to kasnejšo, balkansko periodo je torej H. priznaval, da ni govora o kaki zaslužnjitvi, dočim mu je bila ta za poprejšnjo dobo nesporna. V svojem zadnjem spisu pa se je naenkrat izvršil v njem »duševni prevrat«, ki je napravil iz Pavla Savla¹. Sedaj trdi namreč naenkrat baš naopak. Ni mu dokazana Peiskerjeva temeljna misel, njegovi lingvistični in sociološki zaključki so mu samo še duhoviti aksiomi in nič mu ne govori za to, »da je ropstvo istočni grijeh, s kojim se Slaven več rodio«, opustil je tudi naziranje, da so prišli Slovani na Donavo pod tujim vodstvom; vedno pa ima v svojem mehu še pripravljene »ciklone«, ki mu po potrebi preženejo kak narod. Ti edinstveno nespametni Slovani, ki kakor večje k luči tišijo venomer na preprič! V zameno pa je naenkrat pahnul južne in zahodne Slovane v suženjsko odvisnost: šele v tej kasnejši selitveni dobi ob Donavi, Alpah in Sudetih je dobil slovanski značaj tisto pasivnost, ki ga je obsodila, da je bil gradivo in ne graditelj.

Ko da bi se v omenjeni moji kritiki v »Času« ne bila vršila nobena debata tudi glede paralelnosti obrskih in slovanskih bojnih pohodov, govori H. še svoj pot o nekem namišljenem strnjenem »ritmu ratobornosti«. Isto je s podmeno, da se je German kot »ratnik-sportaš« kljub pijančevanju mogel po svojem lastnem preudarku poslužiti naučene rimske vojne taktike, inferiorni Slovan pa je bil kot nekak bojni stroj le pod tujim vodstvom zmožen, da je vedel praktično uporabiti priučeno znanje.

Razen zgoraj omenjenega preokreta pa nam tudi ta Hauptmannova studija ne prinaša kaj novega: v svojih nemških, slovenskih in hrvatskih spisih ponavlja in variira v različnih oblikah in v različnem obsegu svoje stare trditve. Sem spadata tudi zadnja njegova spisa o koroških »Edlingih« in o velikosti bavarske kmetije (Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, XXI, 1928/29). Tu se je n. pr. s kasazi, ki me je ž njimi skušal »opraskati«, sicer umaknil, menda pozabivši, da sem glede razlage krajevnega imena Koseze mimogrede opozoril najprej baš jaz na koreniko v imenu Kosentzes (gl. »Čas«, XVII, 339). Sicer pa trdovratno meni, da je njegovo koroško-hrvatsko teorijo zbudila k življenju nujnost v raziskavanju staroslovenske zgodovine, ki v njej pač nikjer ne morem izslediti, da je bilo Slovincu nekoč gospod in Hrvat eno in isto. Z menoj (in časovno: za menoj) vred se glede Hrvatov s Hauptmannom ne strinjajo niti Jaksch, niti Skok, niti Šišić. Ako smatra prof. H. svoje svojeglavno pričkanje v »Času« za dokazane zaključke,¹ potem se mu seveda ne čudim, da v pravkar imenovani studiji o »Edlingih« in o bavarski kmetiji zopet pogreva splošno zaslužnjitev Slovencev: »Sclavus vel servus« flog ihm (sc. dem Deutschen) als fertiger

¹ To njegovo razpravljanje označuje — čeprav izhajajoč iz druge osnove — za neresno tudi Zunkovič (Zur Geschichte der Slaven von der Urzeit bis zur Völkerwanderung. Kroměříž, 1929, p. 186).

Begriff von selbst zu. Že enkrat (»Čas«, XVII, 341/2) sem opozoril na nedopustnost takega enostranskega tolmačenja in sklepanja, ker bi mogel kdo drugi z enako upravičenostjo trditi, da ima prav samo le vir, ki trdi, da je »homo liber vel Sclavus« — Slovenec — svobodnik izključno in vedno le prava in točna označba staroslovenskih socialnih razmer. Prav tako je seveda v neposrednih virih neutemeljen »kosez«, ki naj bi na osnovi H.-ovih izvajanj slovenil nemškega »Edlinga«.

O vseh tu izraženih pomislekih sem razpravljal v obeh svojih zgoraj citiranih spisih, ki jima rezultatov tudi po predležeči Hauptmannovi objavi ne morem v ničemer spremeniti.

Jos. Mal.

Die deutsche Freisinger Bischofs-Chronik. Herausgeg. von Jos. Schlecht u. Balth. Arnold. (XIV. u. XVI. Sammelblatt des Historischen Vereines Freising, 1925, 1929, p. 4—49 resp. 5—68.)

Kronika brižinskih škofov, ki se tu objavlja, nam sicer ne odpira posebnih novih vidikov in sledi, mestoma jo ubira popolnoma za Arnepeckovo Bavarsko kroniko, vendar pa najdem v nji vrsto podatkov, ki so pomembni tudi za našo domačo zgodovino. Izdajatelj sta posamezne podatke pod črto glosirala tudi s stališčem modernega stanja zgodovinskega raziskavanja. Baš tu pa manjka n. pr. pri škofu Abrahamu in tako zvanih brižinskih spomenikih navedba novejša literature (dr. Kos, Nahtigal). Nekateri, sicer že znani podatki, pa so važni radi svojih značilnih pripomb. Tako se opisujeta Piran in Cittanuovo, da sta »gelegen in Histria oder Windischland« (k l. 1062.; Kos, Gradivo, III, str. 137). Izdajatelj pa kljub viru napačno lokalizirata na Koroško grad Zalog (Bartenberch), ki ga je škof Oton II. (1184—1220) dobil od Ortenburžanov in ga takoj podrl; v »Gradivu« (V, str. 7) je določitev pravilna (Zalog pri Moravčah). Nasprotno pa nam ta kronika rektificira par mest v »Gradivu« (V, str. 131/2). Tam imenovani neznani Orishek je namreč brez dvoma Preißeckh = Prežek naše kronike. V bližini Prežeka leži tudi tam navedena Loka (severozahodno od gradu, takoj pod Mahorovcem). To je tudi ista Loka in v bližini grad Mehovo, radi katerih se je v tistem času vnel spor. Tu navedene Loke torej ne smemo identificirati s Škofjo Loko, kakor to stoji v kazalu V. zvezka »Gradiva«.

Naše lokalne zgodovinarje bo zanimala vest te kronike, da je brižinski škof Leopold po dveipolletnem vladikovanju padel na sv. Ožbalta dan (5. avg.) 1381 pri zidanju novega mostu v Škofji Loki v vodo in utonil. Pokopali so ga v loškem samostanu sv. Klare. O njegovem nasledniku Bertoldu (1381—1410) trdi kronist, da je obdal mesto in grad v Loki z obzidjem in jarki ter z dobrimi zidovi obnovil gradova Klevevž in Prežek. Njegov naslednik škof Konrad (ki je imel doma protiškofa Degenharta) se je l. 1412. mudil v Škofji Loki. Tu so ga v sobi ubili njegovi osebni služabniki in ga oropali 5000 cekinov, ki jih je imel pri sebi. Lopovi so mrtvecu dali v levico nož in zjutraj loškim meščanom oznanili, kako da se je škof sam zabodel. Ljudje so verjeli, škofa so kot samomorilca pokopali na grajskem vrtu. Tam je ležal 21 let; ko je l. 1433. prišla resnica na dan, tedaj so ga izkopali in v slovesni procesiji duhovščine in ljudstva prenesli ostanke v loško farno cerkev. Tudi Konradov naslednik škof Herman (1412—1421), nezakonski in legitimirani sin celjskega grofa Hermana II., ni imel sreče. Umrl je še mlad (13. decembra 1421) na gradu v Celju (kjer so ga tudi pokopali) na posledicah operacije trebušne kile. Na škofovski stolici mu je sledil Nikodem della Scala, ki je zopet rešil zastavljena gradova Klevevž in Prežek.

Kronist nam dalje opisuje, kako so ob hudi suši l. 1473. Turki prihrumeli in oblegali brižinski trg Güttenword (ob Krki). Dva naskoka sta se jim izjalovila, tretji pa se jim je posrečil: pobili so mnogo kristjanov, druge pa so odpeljali, »kar so naslednja leta ponavljali.« Ob kmečkem uporu zoper plemstvo in duhovščino l. 1515. se je podal škof Filip (renski palatinski grof) kljub obilim stroškom (radi voj. najemnikov!) osebno v Škofjo Loko, kjer je upornike pomiril. Iz kronike izvemo še, da so o. 1620 reorganizirali (po stolnem dekanu Jan. Jur. Puecherju) loško gospodarsko upravo, da je donasala škofu več dohodkov.

Jos. Mal.

WERNER NÄF, *Zur Geschichte der heiligen Allianz.* (Berner Untersuchungen zur Allgemeinen Geschichte, H. 1, 1928. Str. 45.)

V kratki, pa tehtni studiji razlaga avtor, kako je prišlo po osebni iniciativi carja Aleksandra do aliančne listine. Metternich je v svojih spominih odpravil to epizodo na kratko tudi radi tega, ker »sveta zveza« ni bila njegova zamisel. Pozneje jo je pač

temeljito izrabljaj, a tega v spremenjenem razpoloženju po dogodkih l. 1848., ko je pisal svoje spomine, ni hotel priznati. Svete zveze si car ni zamislil iz sovraštva do Napoleona, marveč iz želje, da bi svoj moralični vpliv dvignil med vladarji, med narodi pa da bi veljal kot dobrotnik, ki prinaša lepšo bodočnost, ko jih je rešil nesrečne preteklosti. V svojem osnutku, o katerem se je želel z zavezniki strogo v osebnem krogu porazgovoriti, poudarja izrečno, da je bila politika v preteklosti popolnoma zgrešena, ker ni bila osnovana na pravih načelih, ki je na njih božja modrost utemljila mir in srečo narodov. Ljudje naj živijo složno kot bratje med seboj, sovraštvo in osveta naj bosta pozabljena. Kritika mednarodne politike pa Metternichu ni bila všeč. Če je car kazal na potrebo preorientacije iz pomanjkljive preteklosti k boljšemu delovanju v bodočnosti, je Metternich spremenil grajo v hvalo dobrih, nerevolucionarnih vlad, ki se naj držijo načel, ki so se izkazala kot dobra. Iz carjevega osnutka, ki naj bi rodil vladam program za udejstvovanje, je nastala na ta način zavarovalna pogodba, ki naj bi ustroj države ustalila tak, kakršen je bil. Tudi bratstvo je omejil Metternich na svoj način: bratstvo naj bo le med podložniki posebej in posebej med monarhi, med obojimi pa naj vlada razmerje kot je med očetom in sinom, t. j. razmerje podrejenosti podložnikov, ki imajo tem več zaslužnja, čim bolj otroško-pokorni in vdani so. Ker ni našel opore niti pri pruskem kralju niti pri avstrijskem cesarju, se je car sicer vdal, vendar pa ni mogel popolnoma preboleti, da so mu njegovo redakcijo zvezne pogodbe tako izmaličili in potvornili. Zato je za pravoslavni božič l. 1815. izdal manifest, kjer podaja v kratkih obrisih svoje prvotno in pravo naziranje. Da ni soglašal s konservativno in protirevolucionarno tendenco »svete zveze«, vidimo tudi iz tega, da je mogel Metternich carja šele polagoma od Achna preko Opave in Ljubljane pridobiti za svojo reakcionarno, stagnujočo, intervencionistično politiko. Še na kongresu v Ljubljani je v carju Aleksandru zabrnela pogosto njegova prvotna struna.

Jos. Mal.

MIODRAG GRBIĆ, *Pločnik. Aeneolithische Ansiedlung* (Prähistorische Denkmäler — Nationalmuseum in Beograd, Heft I.). Kommissionsverlag Scientia 1929. 4°, 18 str. teksta, 11 tab. Cena Din 80.—.

S pričujočim zvezkom odvarja beograjski Narodni muzej novo serijo svojih publikacij, ki naj razširijo poznanje dragocenih prehistoričnih zbirk tega muzeja. Prvi zvezek obravnava Pločnik (okraj Prokuplje-Kosovo), postajo iz eneolitske dobe. Izkopavanje tega najdišča se je pričelo pozimi 1928 ob priliki gradnje proge Prokuplje—Kuršumlja in ga je M. Grbić v juniju na stroške beograjskega Narodnega muzeja raziskal, kolikor je bilo mogoče. Publikacija prinaša najprej kratek popis najdišča, nato inventar več ko 300 najdenih objektov: glinaste posode, orodje iz kamna in kosti, predvsem karakteristične statuete iz gline in votivne oltarčke in v najzgornejših plasteh depojsko najdbo 13 brončenih sekir. Na zadnji strani obravnava avtor kulturno zvezo in časovno mesto te postaje. Pločnik pripada kompleksu že dalj časa poznanih postaj Vinča, Gradac, Jablanica i. t. d. v Srbiji in Butmir v Bosni. Upravičeno odklanja avtor prenizko datiranje Vinče in Gradca, katere prišleva Vasić latenski dobi. Pločnik očituje, kakor ostale postaje, izrazito neolitsko-eneolitski material. Škoda le, da je to poglavje nekoliko prekratko. Bilo bi zanimivo, uvrstiti srbska najdišča z njihovo glinasto plastiko v večje skupnosti in jih upoštevati pri grški predzgodovini. Zveze s Tesalijo so tudi jasne. Seveda pa te zveze niso takšne, kakor si jih predstavlja Vasić, namreč izžarevanje kretske-mikenske kulture, nego bo razmerje verjetno obratno. Kar zadeva nosilce te kulture, imamo pač računati s trojno možnostjo. Ali je tu predindogermansko praprebivalstvo Evrope, za kar bi pričal eksotični tip glinastih kipov, ali protoindogermanska, predgrška plast Grčije, katero je jezikovno odkril Kretschmer, ali končno Grki sami, kakor domneva to švedski arheolog Nils Persson. Še manjka na progi Donava—Aegejske zveze med Pločnikom in Tesalijo, toda natančna raziskavanja v Južni Srbiji jo bodo prej ali slej odkrila in prinesla tudi verjetno rešitev težkih problemov. Sicer je te kipe iz Južne Srbije uporabil zdaj Valentin Müller v svoji novi knjigi »Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien« in ugotovil (str. 17) z obžalovanjem, da mu ni mogoče objaviti spomenikov iz beograjskega muzeja, ker še niso primerno publicirani. Površne skice na t. V. pri V. Müllerju tudi stvarno ne dajo nobene pravilne slike. Zato je tem bolj treba pozdraviti, da je Grbićeva publikacija opremljena z bogatim in v glavnem primernim slikovnim materialom. Na enajstih tablah je vse, kar se je važnega našlo. Knjiga je posvečena češkima prehistorikoma L. Niederlu in Alb. Stockemu.

Balduin Saria.

FERENC v. TOMPA, *Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker- und die Theisskultur.* (Archaeologia Hungarica. Acta archaeologica Musei Nationalis Hungarici, V—VI.) Budapest, 1929. 40 Pengö. 71 str. + 60 tab. in 1 karta.

Zaslужni kustos na budimpeštanskem Nar. muzeju dr. Ferenc pl. Tompa objavlja v predležeči monografiji prvi metodiški pregled o ogrski neolitski kulturi. Zaenkrat obravnava le dve od takozvanih trakasto-keramičnih kulturnih območij: Bükki-kulturo, imenovano po gorovju Bükk v severovzhodni Ogrski, ter kulturo Potisja. Zlasti pomembno je, da se je prvi lotil urediti gradivo, ki se da kronološko težko določiti, in da je ugotovil relativno kronologijo posameznih kultur. Pri tem pride do zanimivega zaključka, da ni tkzv. Lengyel-kultura iz Sedmograške najstarejša neolitska kultura Ogrske, ker pripada prav za prav že mlademu neolitiku, marveč od njega najprej obravnavana faza trakaste keramike (Bükki-kulture), ki pripada še prvi polovici mlajše kamene dobe. Šele iz te se je razvila tkzv. Lengyel-kultura, ki ima svoje ime po krivem in bi se bolj zvala kultura Potisja. Lengyel označuje le etapo v razvoju te kulture. Za nas je ta ugotovitev zlasti važna radi podobnih najdb v Vojvodini (Čoka, Starčevo itd.) in predvsem v spodnjih plasteh Vinče, kjer imamo prav isto keramiko. Publikacija je bogato opremljena s števili, deloma večbarvnimi tabelami.

B. Saria.

FR. BEHN, *Das Mithrasheiligtum zu Dieburg.* (Römisch-Germanische Forschungen, herausgegeben von der Röm.-Germ. Kommission des Deutsch. Arch. Instituts zu Frankfurt a. M., Bd. I). Berlin u. Leipzig, 1928. Groß-Quart, 47 S. + 2 Tf. u. 52 Textabb.

In dem vorliegenden ersten Bande der Röm.-Germ. Forschungen veröffentlicht Friedrich Behn das neue von ihm im Jahre 1926 ausgegrabene Mithräum von Dieburg in Hessen, daß durch seine Skulpturen, besonders durch das fast vollständig erhaltene doppelseitige Hauptkultbild das wichtigste neue mithrische Denkmal ist. Durch seine Beziehungen zu den Denkmälern von Poetovio ist es auch für uns von großem Interesse. Der Größe nach entspricht das Dieburger Mithräum ungefähr dem dritten M. von Poetovio, ohne dessen Vorhalle. Das Hauptkultbild ist sowohl durch seine Komposition, wie auch durch den Inhalt wichtig. Das Mittelbild der Vorderseite ist diesmal nicht die Stiertötung, sondern Mithras zu Pferde, also einer jener Paralleltypen, wie ich sie in den Mitteil. d. Vereines klass. Philol. Wien IV, 57 vorausgesetzt habe. Nebenbilder, die das Mittelbild allseits umrahmen, befinden sich hier auch unter der Hauptgruppe. Sie sind verhältnismäßig groß, durchschnittlich ein Viertel des Mittelbildes. Von dem ursprünglichen Kompositionsschema der rheinischen Denkmäler, die die Mittelgruppe in einer aedicula-artigen Umrahmung zeigen, ist also keine Spur mehr vorhanden. Die Rückseite zeigt in einem von den vier Windgöttern umgebenen Medaillon eine Götterversammlung. Die Ausführung ist stilistisch und kompositionell hervorragend. Behns Ansicht, daß beide Seiten von ein und derselben Hand stammen, möchte ich nicht teilen. Die Unterschiede sind denn doch zu gewaltig. Ohne mir ein definitives Urteil anzumaßen, da ich das Relief selbst nicht gesehen habe, möchte ich doch meinen, daß die Rückseite mit der Götterversammlung älter ist und ursprünglich vielleicht gar nicht einmal mithrisch war, sondern erst nachträglich durch die Hinzufügung der vier Windgötter und der Weihinschrift zur Rückseite des weitaus primitiver gearbeiteten Kultbildes gemacht wurde. Derartige Fälle einer Umdeutung haben wir noch heute, sie lag damals nur umso näher. Behns Erklärung des Hauptbildes und seiner Umrahmung bedarf mehrfach einer Richtigstellung und Ergänzung. Eine Heranziehung der Denkmäler von Poetovio hätte in manchen Einzelheiten weitergeholfen. So z. B. die Szene mit dem knieenden Mithras links von der Hütte, die sich auf einem Fragmente des Hauptkultbildes aus dem zweiten Mithräum von Ptuj findet (Abramić, Poetovio S. 75). An eine Zertrümmerung des Gefängnisses ist in diesem Falle nicht zu denken. In Mauls und Besigheim finden wir dieselbe Szene. Zur Erklärung des verlorenen linken Eckbildes (Szene 5 bei Behn) hätten die Szenen auf den Neuenheimer und Hedderheimer Reliefs nicht herangezogen werden sollen. Sie gehören vielmehr zu Szene 10 des Dieburger Reliefs, wie eine entsprechende Darstellung auf dem eben erwähnten Ptujer Fragment beweist, die uns nebeneinander drei Bäume zeigt, aus welchen Köpfe mit phrygischen Mützen herausragen, also auch hier der Mithras Triplasios. Im übrigen verdient Behns Publikation alles Lob, auch die Ausstattung ist vorzüglich.

B. Saria.

NIK. A. MUŠMOV, *Monetit i monetarnicit na Serdika*. (Materijali za istoriata na Sofia, knjiga VI.) VIII. + 224, 12 tab. Sofia 1926. (Cir.)

Znani bolgarski numizmatik Nikola A. Mušmov podaja v pričujoči monografiji znanstven pregled vseh v Serdiki (Sofia) kovanih antičnih in turških novcev. Najprej obravnava avtonomne, tako zvane kolonialne kove, ki se pričenjajo z Markom Aurelom, trajajo do Elagabala in se prenovijo pod Gallienom in Salonino; nato rimske državne novce, ki so bili prvič kovani pod Gallienom, nato pa so se kovali do l. 311. (pod Konstantinom Vel.). Za kolonialne novce se je Mušmov mogel posluževati izvrstnega dela Leona Ružičke, za državne novce pa del Th. Rohdeja in J. Mauricea. Katalog Mušmova zaključujejo turški novci od Sulejmana I. do Mahmuda I. Rimskim novcem je posvečenih dvanaest tabel, ki pa zahtevam jasnosti ne ustrezajo popolnoma.

B. Saria.

O. KLOSE-M. SILBER, *Iuvavum, Führer durch die Allertumssammlungen des Museums Carolino-Augustum in Salzburg*. Wien, Oesterr. Archaeologisches Institut. 1929. VIII + 119 str. Šil. 5.20.

Kot zadnji po avstr. arh. institutu izdanih, po svoji vsebini in priročni opremi po pravici priljubljenih arheoloških vodnikov je izšel pred kratkim vodnik po Salzburgu. Trije uvodni oddelki: Predrimske kulture na Salzburškem, Provinca Salzburška v rimski dobi ter Mesto Salzburg so od prof. Klose-ja, dočim sta si opis muzejskih zbirk razdelila Klose in Silber. V primeri z dosedanjimi vodniki napravlja salzburški mestoma suhoparno-trezen vtis. Morda je prikrojen preveč za uporabo v muzeju samem. Zlasti uvodi so nekam prekratki. Vendar so Silberjevi prispevki o salzburških mozaikih in o zanimivih številnih terakotah iz grobišča Birglstein dragoceni tudi za tistega, ki ne stoji baš pred objekti samimi. Zemljevid mesta Salzburga, na katerem so zaznamovana najvažnejša najdišča antičnih starin, nam prvič nudi pregled tega, kar vemo o antični topografiji mesta Iuvavum. Oprema je — kakor pri ostalih vodnikih — odlična.

B. Saria.

DR. OTTO WALTER, *Athen, Akropolis. Führer durch Griechenland*, 1. Heft. Wien, 1929. Selbstverlag.

Pod naslovom »Führer durch Griechenland« je pričel izdajati vodja avstrijskega arheološkega instituta v Atenah, Walter, daljšo serijo zelo priročnih in praktičnih vodnikov, katere prvi zvezek je posvečen atenskem gradu Akropolis. V uvodu podaja W. nekaj praktičnih opomb za obisk Akropole ter zgodovinsko sliko dobe, v kateri je Akropola, kakor jo imamo danes ohranjeno, nastala. Nato sledi popis vhoda na grad, zidov ter posameznih zgradb (tempelj Atene Nike, Propileje, Partenon itd.). V razprtem tisku je obsežen glavni popis spomenikov, dočim razpravlja v bogatem tesnem tisku o arheoloških, umetnostnih in epigrafskih problemih z navedbami literature. Na koncu je pridan pregled atenske zgodovine v letnicah, slovarček strokovnih izrazov, tabela tempeljskih stilov ter načrt Akropole. V tekstu je deset slik. Dasi je ta vodnik namenjen tudi laiku, ki mu bo zadostoval razprti tisk, je vendar v prvi vrsti pisan za arheološko interesiranega obiskovalca, ki ga bo na vzoren način seznanil z vsemi vprašanji akropol-skega raziskovanja. Nič manj dobro pa ne bo služil studentu arheologije, kateremu bi ga posebno priporočil. Izmed številnih, včasih beletristično pisanih publikacij o atenskem gradu je ta-le vodnik, četudi brez bogatega slikovnega materiala, zanj pač najkonkretnější in samo želel bi, da bi bilo v tesnem tisku več omemb najvažnejše literature. (Vodnik se naroča na naslov Dr. O. Walter, Archäologisches Institut, Wien I., Liebiggasse 5.)

R. I.

WALTER SCHMID, *Archäologische Forschungen in Steiermark*. Österr. Jahreshefte, XXV, 1929, Beibl. 67-148.

* Obsežne Schmidove izkopine iz rimske dobe severne in vzhodne Štajerske imajo nemalo pomena tudi za naše kraje. Obsegajo štiri arheološke komplekse: 1. odkritje zgodnjerrimske kmetije v Gleisdorfu; 2. odkritje keramične peči istotam; 3. odkritje lokalnega svetišča v Rabnitz pri Kumbergu in 4. nasebine in nekropole v Katschu na Zg. Štajerskem. Moremo z mirno vestjo reči, da so pričujoča Schmidova dela v marsikakem oziru fundamentalna za arheologijo Norika in Panonije, zlasti še, ker med arheologi, ki se s temi kraji zunaj bavijo, nekako edino on pozna do podrobnosti material Zgornje Panonije, to je ravno naše zemlje, in ga tudi upošteva.

Zgodnjerrimska kmetija v Gleisdorfu je važna zaradi svoje časovne lege na prehodu iz predzgodovine v rimski čas. Keramična peč v istem kraju je pa z maso keramičnega

materiala dala Schmidu priliko, napisati sploh prvo studijo o noriškem lončarstvu in je važna zlasti po tem, da vsebuje tako stare hallstattske, kakor latenske in pa že tudi rimske forme, po čemer dobiva poročilo fundamentalno važnost. Mi se dalje z njim ne moremo baviti, a opozarjamo nanj; je to prvi sistematični pretes zgodnjerimskih provincialnih keramičnih form, ki čaka še spopolnitve tako glede keramičnega materiala ljubljanske in ptujske rimske kolonije, kakor tudi štajerskih in koroških.

Svetišče v Rabnitz pri Kumbergu je eden izmed številnih lokalnih templjev na Štajerskem, posvečeno je bilo nam neznani božanstvu. Samo v južni Štajerski, to je v jugoslovanskem območju, jih štejejo doslej že enajst (gl. Saria, Ber. Röm.-Germ. Kommission, XVI, 1925/26, 117). Važnejše so Schmidove izkopine v Katschu, kjer je odkril rimsko naselbino in grobišče. V celi vrsti posebnosti, ki jih je tu ugotovil (paralelizem pokopa in sežiga mrličev, tipus poslikanega cemetarja, formalne svojstvenosti provincialne fibule in keramike itd.) ter obenem ostro ločil od drugih provincialno rimskih kompleksov, je podal obilno novega in tehtnega gradiva. Da omenim n. pr. ravno vprašanje noriško-panonskega sarkofaga, za čigar zgodovino je izredne važnosti ono, kar izvaja Schmid (str. 138). V vsem noriško-panonskem mejnem teritoriju je sarkofag neznana stvar in prevladuje kamnita žara, katere odlični primeri se nahajajo v graškem muzeju. Vzrok tega pojava nam je iskati ravno v trdovratnosti hallstattske tradicije sežiganja v južnem Noriku in na meji Panonije, katero nam poleg drugih stvari v tem referatu predločuje Schmid s svojo znano stvarnostjo in strokovnjaštvom. R. Ložar.

CHRISTOPH ALBRECHT, *Slawische Bildwerke*. Mainzer Zeitschrift, XXIII, 1928, 46—52.

V navedenem, s 13 reprodukcijami opremljenem članku podaja Albrecht v glavnem katalog zanesljivo slovanskih spomenikov ter kratko studijo njihovega smotra. Pri tem se ozira v prvi vrsti na O. Weigelov pregled staroslovanskega figuralnega materiala v Archiv für Anthropologie, 1892, ter ga kritično popravlja. Med zanesljive in nedvomno slovanske primere šteje: 1. Koščeno glavo iz Merseburga (Prov. Saška); 2. brončeno figuro iz Schwedta ob Odri (Prov. Brandenburg); 3. glavo od hrastovega lesa iz Jankovega (Prov. Poznanj); 4. leseno figuro iz Behren-Lübchina (Mecklenburg-Schwerin); 5. figuro od hrastovega lesa iz Alt-Friesacka (Prov. Brandenburg). To so statuarni spomeniki, ki pripadajo staroslovanski kulturi po okoliščinah, v katerih so jih našli in katere Albrecht pri njih popisu navaja obenem s specialno literaturo.

Nadalje podaja pregled zanesljivo slovanskih reliefnih podob, istotako s popisom in navedbo literature. Sem spadajo: 1. reliefna plošča iz Altenkirchena na otoku Rujan (Pommern); 2. reliefna plošča iz Bergena, istotam; 3. kameniti steber iz Husiatyna v v Galiciji; 4. kameniti malik iz Stolpa (Pommern); 5. 13 kamenitih podob iz vzhodne in zapadne Pruske. Razen tega omenja celo vrsto drugih, domnevno slovanskih spomenikov, ki pa pripadajo večinoma predzgodovinskim kompleksom (n. pr. kamenita podoba iz Holzgerlingena, ki je keltska; kamenite figure iz doline reke Regnitz pri Bambergu, ki so iz neolitika itd.), deloma pa tudi kasnejšim, n. pr. germanskim grupam (n. pr. figura iz Wildberga).

Pregled stilskih znakov za pridelitev spomenikov slovanski grupi ni, v prvi vrsti se tu znanost naslanja na najdbene okoliščine (izkopani fundamenti slovanskih svetišč in gradišč) ter na literarne virov, kot n. pr. v primeru reliefne figure iz Altenkirchena, kjer rog kot iz literature znani atribut slovanskega božanstva neposredno omogoča identifikacijo.

Glede namena, ki so mu ti slovanski spomeniki služili, danes še ni mogoče reči odločilne sodbe. Verjetno je, da so nekateri bili kulturne podobe v svetiščih, drugi pa, in to večinoma reliefni kamni, nagrobniki, katere moramo prišteti tako zvanim »kamenim babam«. Glede kamna iz Husiatyna je pa dvomljivo, če je to res simbolična upodobitev svetovja (Weigel), odnosno nagrobnik (Hartmann Archiv f. Anthrop., 21, 1892, 253 H); za svojo osebo bi upošteval tolmačenje Žunkovičeve (Die Slawen, ein Urvolk Europas, Kremsier 1910, 47), da je to neke vrste znamenje, mejnik, dokumentaričen spomenik, kakršne najdemo n. pr. v grški reliefni plastiki. R. L.

DR. GÜNTHER PROBSZT, *Die geprägten Schaumünzen Innerösterreichs*. Bd. I. des unter Leitung von Fritz Dworschak herausgegebenen Korpus der österreichischen Schaumünzen. XVI + 184 Seiten Text und 19 Lichtdrucktafeln. Wien, Amalthea-Verlag 1928. Kart. M 28.—.

Kot priloga in dopolnilo k veliki zbirki nemških medalj izhaja zdaj v seriji, ki je proračunana na pet zvezkov, korpus avstrijskih medalj. Prvi zvezek te serije obsega vse medalje Koroške, Kranjske in Štajerske do konca domačih kovnic v Celovcu odnosno v St. Veitu in Gradcu. Časovno najzgodnejši kosi, ki se tu obravnavajo, so koroške medalje cesarja Maksimilijana I., zadnji pa tako zvane, »Burgfriedsbereitungs Münzen« iz Ptuja iz l. 1769. Katalog, ki obsega 233 števil z njihovimi opisi, spremlja kritičen pregled razvoja notranjeavstrijske medalje. Veliko število popisanih medalj se nanaša na Slovence, tako na škofa Tomaža Hrena, protestantovske šolske nagrade ljubljanske, dalje »Burgfriedsbereitungs Münzen« iz Ljubljane in Ptuja i. t. d.

Zbirka našega Narodnega muzeja razen Hrenove medalje ni bilo mogoče upoštevati, ker je bil numizmatičen material tekom izdelave korpusa še spravljen v zabojih in nedostopen. Preureditev zbirke je pa prinesla malo novega, o čemer glej opombo spodaj. To si moremo razložiti iz tega, da je bila medalja, kot pravilno poudarja Probst, v Notranji Avstriji vselej mrtva umetnost. Niti plemstvo niti meščanstvo nista kazala posebnega veselja za to, da bi ovekovečila svoj spomin v medaljah. Temu čas ni bil ugoden. Na meji med zapadno in vzhodno kulturo je bilo to ozemlje stalno izpostavljeno turški nevarnosti, katere obramba je zahtevala vsa razpoložljiva sredstva zase. Tako si te tri provincialne kovarnice niso mogle naročiti nobenega pomembnejšega mojstra, temveč samo skromne rokodelce, večinoma zlatarje, katerim je pa razen tega nedostajalo še naročil. A tudi v tem zaostaja Kranjska, in število na Kranjsko nanašajočih se kosov pri Probstu je presenečljivo majhno v primeri z enako nepreštevilnimi komadi iz Koroške in Štajerske. Ni nobenih lokalnih računskih (Rait) novcev, nobenih odlikovanj in spominskih medalj i. t. d. Razlog za to tiči v tem, ker na Kranjskem v tedanjem času ni bilo več nobene take kovarnice kot v obeh sosednjih deželah. Seveda se nahajajo na str. 84 sl. pri Probstu tudi Monumenta deperdita, ki se nanašajo na Kranjsko, in upati je, da se bo ta ali drugi kos kdaj še našel.

Kolikor zadeva stvar naš muzej, imam tu zaenkrat navesti dvojico dostavkov: Prvi je srebrna kovana medalja lavantinskega knezoškofa Martina Herkula Rettinger-ja v. Wispach (1556—1570). As * SANCTUS * ANDREAS * APOSTOLVS. Sv. Andrej z diagonalno postavljenim križem. Rs. HERCVLES * RETTINGER * EPISCOP * LAVENTIN * Škofov grb. Premer 27 mm, teža 8.75 gr.

Drugi dostavek se nanaša na medaljo nedomače provenience. Avtor je še ni mogel poznati, ker se je šele pred kratkim pojavila na numizmatičnem trgu. Je to prvotno enostranska ulita medalja znanega nemškega renesančnega medaljerja Hansa Schwarzja. Naknadno gravirana reverzna stran se nanaša na ljubljanskega župana Gabriela Ederja v. Edenburg. Prednja stran nosi portret Wolffa Ederja pl. Geizentarf. Ako je tudi ta pripadal kakšni kranjski familiji, mi ni znano.

Maloštevilni dostavki so dokaz natančnosti, s katero je delo izvedeno. Odlične priloge nudijo razen variant pečatov ves obdelani material. Tudi sicer je oprema izvrstna. Zato priporočamo delo najtopleje vsakomur, kdor se v Jugoslaviji in posebno v Sloveniji zanima za razvoj novcev in medalje. Posvečeno je velikemu mojstru avstrijske numizmatike, Arnoldu Luschinu.

B. Saria.

P. GROTEMEYER, *Franz Andreas Schega als Münzstempelschneider*. Festschrift zum VI. deutschen Münzforschertag München 24. bis 28. September 1929. Str. 59—78 + 2 tab. (Selbstverlag der bayer. Numism. Ges.)

Na osnovi doslej objavljenih podatkov in virov iz monakovskih arhivov podaja pisatelj življenjepisno sliko slovitega Novomeščana Fr. Andr. Šega. Pri nas je o njem pisal v Lj. Zvonu (1895, 206—07) Frid. Kavčič. Ima pa nepravilen rojstni datum: 16. XII. (namesto 16. XI.) 1711. To je že pred Gr. po krstnih knjigah ugotovil Parapat, ki je dopisoval v Monakovo (Beierleinu i. dr.) radi Šegovih del in je zbral mnogo podatkov, katere hrani sedaj muz. arhiv v Ljubljani. Parapat si je dal napraviti tudi odlivke Š. medalj. Po ekscerptih Š. koledarskih zapiskov ne drži Grotmeyerjeva domneva, da bi se bil Š. učil pri svojem bratu Jan. Antonu na Dunaju v l. 1734.—38., ker pravi, da je bil l. 1758. prvič na Dunaju. Tudi o njegovi bolezni pravi koledar, da je Š. marca 1767 »po prestanih očesnih bolečinah zopet nadaljeval z drobnimi deli. Nov je dalje v Parapatovi ostalini podatek, da si je Šega 12. IV. 1777 (morda radi navala krvi v glavo pri očesni bolezni?) stavil pijavke, s čemer je 7. VIII. prenehal. Morda je to povzročilo sprva Š. oslepitev in potem hude izpuščaje. Gr. razpravi bi še dostavil, da je napravil Š. portret na zrcalno steklo še l. 1757., l. 1760. pa »signet« za fajančno tovarno v Friedbergu. Poučna

Gr. razprava, ki se razen na biografijo omejuje na Šegove novce, oris Š. medaljerskih del pa obljublja, navaja dalje, da je mladi Š. delal dve leti v Kamniku (ne v Stein a/D). Dva Š. portreta sta v augsburški galeriji slik, pastelni avtoportret pa v bavarskem Nar. muzeju. Jos. Mal.

DR. FR. STELE, *Sodni okraj Kamnik. Topografski opis. (Umetnostni spomeniki Slovenije. I.)* Založilo in izdalo Umetnostnozgodovinsko društvo v Ljubljani. — Str. XVI + 503. Slik 230.

Stelétova knjiga, ki obravnava tukaj ozemlje kamniškega sodnega okraja, odvarja vrsto umetnostnotopografskih izdaj, namenjenih po sklepu Umetnostnozgodovinskega društva sistematičnemu popisu slovenskih spomenikov likovne umetnosti. Celotni tekst pričujočega dela je od l. 1922 do 1929 periodično izhajal kot priloga Umetnostnozgodovinskega zbornika, tako da je ob končni književni redakciji nastal le še »Umetnostnozgodovinski uvod«, v katerem je podan kratek in le najvažnejše umetnike ter spomenike rezumarno dotikajoč pregled umetnostnega razvoja kamniškega okraja.

Potreba po rednem in smotrno zasnovanem topografskem opisovanju našega ozemlja se je morala nujno pojaviti, čim se je splošno in zgodovinsko stilnoanalitično raziskovanje celokupnega spomeniškega materiala v Sloveniji razširilo in poglobilo na najintenzivnejšo stopnjo, odkar se odkriva po znanstvenih načelih kulturna posest narodove preteklosti. V tem krogu je publicirano obsežno delo temeljne važnosti, ne samo kot bistvenim težnjam ustrezajoč primer topografskega dela samega, temveč še bolj kot za Stegenškom naš prvi začetni člen v sestavljanju topografskih opisov, kot delo, ki docela izpolnjuje današnje umetnostnoznanstvene zahteve na področju slovenskega zgodovinskega materiala. Tako se odraža realistična ter v tem pretežno tradicijsko idealistična koncepcija razvojnih sil, očitno n. pr. že v načinu snovne izbire med »ljudskoumetnostno« ter »klasično« produkcijo, tudi v tem neobhodnem dokumentaričnem pripomočku, ki je zraven predhodnega Stegenškovega popisa cerkvene umetnosti gornjegrajske ter konjiške dekanije edinstvenega pomena za slovensko umetnostno zgodovino, tako v vsebinskosnovnem kot v metodičnem oziru. Poslednje vprašanje je najaktualnejše važnosti baš pri provincialnem, to je kmečkem ter malomeščanskem izvoru obravnavanega umetnostnega materiala ter zahteva v zmislu kakršnekoli dane ideološke rešitve načelno stališče tudi napram avtonomni estetski problematiki likovno formalnega izražanja obče. Dasi topografski popis po svoji nalogi še ne tvori strožjega zgodovinskega in stilno meritornega opredeljevanja, je vendar že v vsakem predmetnem popisu nujno vključena interpretacija tudi zgolj formalnoestetske narave in čeprav le v taki meri, da je gotova značilnost in časovna provenienca posameznih spomenikov v njih najbližjih odnosih objektivno na dlani. Obširnost zasnove ter principiella doslednost sta nakopičili gradivo do posamezne najtežje dostopne podrobnosti, do le še na podlagi specialnih dvo- in večvrstnih pragmatičnih izsledovanj spoznanih potankosti, ki jih vsestranska sredstva v celoti le nuditi morejo. Načrt tega topografskega popisa bo tudi v bodoče za nadaljnja dela praktično zadovoljiv. Stelè se je praviloma in ne le po vzgledu avstrijske topografske zbirke, ki jo izdaja dunajska centralna komisija za varstvo spomenikov, držal upravopolitične razvrstitve (odnosno sodne uprave) ter opredeljuje širji popis na navedbo literature, arhivalij ter starih slik, nanašajočih se na spomenik, ožji klasifikaciji pa služi vsakokratni uvodni zgodovinski pregled, bistvena stilistična označba ter splošen opis, oziraje se tako na dano kategorijo likovnih umetnosti ter s posebno pozornostjo upoštevajoč občo umetnostnozgodovinsko važnost obravnavanega predmeta, ležečega izven običajne obširnosti povprečnega gradiva.

Med spomeniki kamniškega okraja, ki so mogli biti ob tej priliki uvrščeni v zgodovinsko topografsko delo, — lahko rečemo da prvič po Valvasorju, kar tiče splošno sistematično inventarizacijo, ne glede na drugačno zasnovo ali tedanje spomeniško poznanje, — nahajamo dela, ki tvorijo danes glavni in prevažni sestavni del zavestne umetnostne preteklosti v Sloveniji. Svojevrstno lastnih in od sosednjih oddeljenih značilnosti sicer tudi kamniški okraj nima, kakor je pač vsaka zunanja, zgolj enostransko politična upravna razdelitev v klasifikatorično tehnične svrhe iz vidika ožje homogene ter organske kulturne rasti kvantitativno več ali manj neskladna s teritorijem zaključene celote kulturnih pojavov. V primeru topografsko tako izločene edinice še celo preozka. Med najstarejšimi spomeniki slovenske umetnosti obče je ohranjena poznoromanska kapela na Malem gradu v Kamniku, iz konca XII. stol., primer dvonadstropne grajske kapele z značilnim romanskim portalom ter ploskovitim rustificiranim timpanonom. Med redko ohranjenimi deli iz zgodnjega srednjega veka (v Sloveniji in v alpskem ozemlju!) je tudi to le fragmentari-

nega pomena. Drugi in med najbolj ohranjenimi iz srednjega veka je spomenik, ki je upravičeno zaslužil največjo skrb in temeljitost topografskega popisa: Sv. Primož nad Kamnikom. Znamenit je prezbitarij v župni cerkvi v Mengšu, edini primer ohranjenega gotskega prezbitarija v župni cerkvi, kar ga je še najti na kamniškem teritoriju. Običajno je razširjen znani tip tristransko zaključenega prezbitarija z ravno krito ladjo, katere strop je bil lesen ter ornamentalno poslikan, tip, kakor ga v izredno estetsko dovršeni obliki še danes nudi cerkev sv. Petra pri Sv. Primožu. Od srednjeveške plastike je naštetih le malo znamenitejših del. Najstarejše gotske freske nahajamo Zakalom ter pod zvonikom v Radomljah, edine iz XV. stol. Stilno najvažnejše z ozirom na začetek renesančnega slikarstva ter v njih kvaliteti prav dobro ohranjene, med najlepšimi še danes, so freske v ladji cerkve sv. Primoža. Izredno važnega pomena je baš zato njih datacija. Stelétova specialna dognanja jih določijo v bližino l. 1520, tako da lahko smatramo po njegovi dovolj prepričevalno podprti argumentaciji vprašanje postanka fresk pri Svetem Primožu za rešeno.

V prehodno renesančno (severno in italijansko!) ter najpomembnejšo baročno dobo nas prav jasno povedejo številni pozlačeni oltarji. V istem stoletju, ki je še začetkom v naših krajih tako tesno spojen s pozno srednjeveško tradicijo, ni arhitektura zapustila skoraj nobenih večjih del. Šele koncem XVII. stol. in prav šele začetkom XVIII. stol. začenja pravi preobrat v smeri odločnega in vsestranskega baročnega izživljanja, šele s programatičnim nastopom ljubljanske akademije, ki je neposredno in posredno radi delovanja Leopolda Raspa, Mihaela Paglovca, P. P. Glavarja in drugih odločilno vplivala tudi na spremembe v umetnostnih vprašanjih ter na razvoj nanovo oblikovane umetnosti, šele toliko in toliko časa po protireformacijskih ukrepih političnega in cerkvenega značaja se je tudi v kamniškem okraju vnel agilnejši pokret, izpodbujajoč stavbno gibanje s slavnim imenom Gregorja Mačka, glavnega polirja pri zidavi nove ljubljanske stolnice. Mačkove stavbe, ki slone na novem florismu in prostorninskem principu slikovite dinamične razvrščenosti stene in prostora (stranske kapele v dvorani, kakor so izvedene v ljubljanski stolnici po Pozzovih načrtih), so v kamniškem okraju delovale kot vzorne za tedanji in še mnogo poznejši čas. Odločilno pa je jel vplivati vzdolžni floris s kapelami šele z gradnjo nove ljubljanske stolnice zač. XVIII. stol. Cerkev v Tunjicah stoji v razvojnem pogledu nekako izven omenjene ter že udomačene skupine, to pa ravno po neobičajno fini profilaciji in njeni obse odlični uravnovešenosti, dasi bi po posebnosti centralnega florisa tudi mogli vpostaviti zvezo z Mačkovimi stavbami na Šmarni gori in v Tunjicah.

V kiparski produkciji kamniškega okraja se pojavi v času zgodnjega baroka, ob prelivu XVII. v XVIII. stol., važna in pomembna skupina, ki jo Stelé imenuje ljubljansko frančiškansko podobarsko delavnico ter konstatira njeno početno delo v okraju v opremi nove frančiškanske cerkve okrog l. 1720. Iz Ljubljane kot redovnega središča se je razširjal njen še globoko baročni stil daleč na okrog ter je posredoval njeno močno slikovitost ter dekorativno reliefno pojmovanje figuralne kompozicije tudi v kamniški okraj.

Slikarstvo zaznamuje v prvi polovici XVIII. stol. dva domačina, ki sta prvovrstna slovenska baročna slikarja, Berganta iz Mekinj ter Jelovška iz Mengša. Cebej se le enkrat omenja. Zato pa je tem številneje ohranjeno delo največjega slovenskega baročnega slikarja Valentina Metzingerja, s čigar slikami je preprežen ves okraj, izvemši komendsko župnijo, ki je po baronu Testaferatti bila deloma pod italijanskim vplivom. Glavna Metzingerjeva dela so v Tuhinjski dolini, je prižnica pri Sv. Primožu, so številne oljne slike pri frančiškanih in v župni cerkvi v Kamniku, slike v Vodica, v Mengšu, zlasti za slikarjevo celokupno delo edinstvene pa so historične slike v gradu na Križu. V drugi polovici XVIII. stol. nastopata tudi Potočnik in L. Layer, prvi predvsem kot plodovit freskant ter naslednik Jelovškovega iluzionizma, drugi kot mnogo izrazitejši predstavnik rokokojskega slikarstva ter romantičnega eklekticizma.

Edini spomenik trajnejše vrednosti, ki v sledečem XIX. stol. še pod sredo nastane, je Langusova freska v kapeli na pokopališču v Vodica (okrog l. 1843), ki jo je šteti med njegova najboljša dela. Drugače prevladujejo v tej dobi splošnega likovnoumetniškega zastanka le še Layerjevi učenci, po kvaliteti le manjvredni rokodelci, v drugi polovici stoletja pa domačin Matija Koželj, ki je smeri nazarencem.

Izmed gradov, ki jih Stelé navaja na prvem mestu, so Jablje, Križ z Mayerjevimi freskami ter grad Zaprice v Kamniku. Popis mesta Kamnika je dal priliko za vpogled v tamošnje privatne zbirke: v župnišče, v zbirko živinozdravnika Jos. Sadnikarja, zdravnika dr. Antona Binterja, Joškota Steléta in Maksa Koželja.

Sedim dobrim letom, ki so v trudapolnem delu pustila zoreti in prinesli prvo slovensko umetnostnozgodovinsko topografijo, je želeli še drugo in znova enakih.

Dr. Franjo Šijanec.

FRANCE STELE, *Celjski strop*. Umetnostno-zgodovinska studija o stropu v »Stari grofiji« v Celju. Celje 1929.

Za čas od nekako 1550—1650, to je skoro celih sto let naše novejšje umetnostne zgodovine, ki pomenijo njeno najbolj temno in neraziskano periodo, smo dobili s Steletovo studijo »Celjski strop« že drugi temeljiti prispevek k poznanju takratne umetnostne kulture v Sloveniji. Lani je isti avtor v tej reviji objavil grafični material in delo Valvasorjevega kroga in, kot se z vso gotovostjo zdi, postavil trden fundament vsakemu nadaljnjemu raziskavanju manirizma iz 16. in 17. stoletja. Zdaj publicirani slikarski dekor celjskega stropa že kaže važnost tam odkritih dejstev in je vse prej nego osamljen ter izven naše tedanje umetnostne orientacije padajoč pojav.

Poglavitna zasluga Steletovega dela o grafiki Valvasorjevega kroga, o kateri nam sicer še obljublja specialnih razprav, je pač v dognanju dejstva, kako zelo je za čas našega manirizma pomembna ravno grafika. Dasi glede predloge za figuralno dekoracijo celjskega stropa mislim, da v prvi vrsti to ni bila grafična reprodukcija enega ali drugega ikonografskega koncepta nego prej kaka slikarska kopija, katero možnost navaja Stele šele v drugi vrsti (31), je vendar vloga grafičnega lista več kot evidentna in iz pojma manirističnega prevzemanja tipov neizločljiva. Za našo umetnostno zgodovino pomeni grafika Valvasorjevega časa metodološko bazo.

Primerjalni material k celjskemu stropu se nahaja večinoma v naši državi in kolikor se nanaša na ikonografijo, razvidimo iz Steletove studije, da v zadostni meri. Zato je to poglavje v knjižici tudi obdelano z vso strokovnjaško izčrpnostjo. Manj izčrpen in koncizen se mi pa zdi stilski del. Gotovo, vsak manirizem zameta »kako« in poudarja le »kaj« in se ne trudi s problemi in rešitvami nego enostavno prevzema tipe ter ž njimi sestavlja nove variacije (prim. samo motiv klečeče figure na slikah Bassanov, kje ga povsod ne najdeš), toda ravno zaradi tega ima biti delo historika spričo takih spomenikov eksaktniješe glede onega »kako«. V ožji stilistični opredelitvi se Stele žal premalo opira in zamudi pri vprašanju, kakšen je ta specifični »quale« celjskega manirizma in daje preveč mesta širši analizi tipološkega značaja, dasi je tudi tu treba upoštevati dejstvo, da ima slovenski umetnostni zgodovinar do eksaktne stilske analize in primerjave po sili razmer še precej daleč. Material je ves zunaj in možnost potovanja minimalna. Vendar razberemo jasno, kako tudi slikarski dekor celjskega stropa veže naše kraje z Gornjo Italijo in je na ta način samo člen v historični zapovrstnosti kulturnih form, ki vodijo v isti smeri že izza predzgodovine preko našega ozemlja na vzhod.

Steletovo v okusni knjižici izdano studijo je založilo celjsko mesto in natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Zeleti bi bilo manj tiskovnih pogrešk, večjih reprodukcij ter predvsem smeri podobe prilagodenih napisov (sl. 12, 13, 16, 23, 24). Pri avtorju motijo slovenščina, občutno, in nejasnosti kot absolutna meja navzgor (str. 31, namesto navzdol) in podobne. Zares lični publikaciji, ki je pa tudi znanstveno važna, je to v kvar in samo želimo, da bi o celjskem dekoru kmalu čitali z vsem primernim aparatom opremljeno razpravo.

R. Ložar.

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK
ANNÉE X.

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

B

PRIRODOSLOVNI DEL
CLASSE DES SCIENCES NATURELLES

UREDIL — RÉDIGÉ PAR

DR. FRAN KOS

LJUBLJANA

1929

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ŌEČ

Zlatenska ploča v Osrednjih Julijskih Alpah.

Napisal

Ferdo Seidl,

Novo mesto, Jugoslavija.

Geološki opis z 10 slikami.

Vsebina.

	Stran
I. Uvod	3
II. Geološko tektonski nariv in njega oblike	4
III. Vernar (2225 m) narinjen na trup Triglava	6
IV. Zlatenska ploča narinjena na Pokljuko in Komno	9
A. Geografski položaj	9
B. Geološki opis	11
1. Zapadni rob	11
2. Severni rob	12
3. Vzhodni rob	13
4. Južni rob	13
a) Dobrava, Vintgar	13
β) Krnica, Bled	14
γ) Bohinjski Jura	14
δ) Jura pri Hebatu	16
ε) Jura pri Viševniku	16
5. Sredina	16
6. Celotni značaj	16
7. Prečni profil Zlatenske ploče	17
8. Babna gora	21
C. Izvorišče in podolžni profil Zlatenske ploče	21
V. Sklep	27

I. Uvod.

Še nedavno so smatrali Srednjeevropske Alpe za gorovje, ki ga je nagubal stranski pritisk v kameni skorji krčee se zemeljske oble, in sicer na sedanji podlagi. Vobče pokončne kamene gube se vrstijo druga poleg druge tesno nagnete v dolgih vrstah, ki se na vzhodu pahalasto razhajajo v Karpate in v Dinare (E. S u e s s 1875 [teorija o vobče pokončnih gubah, nastalih na sedanjem mestu]). V zadnjih 30 letih pa so francoski geologi zasnovali — opiraje se na nove svoje izvide — naziranje, da sestavljajo Alpe velike ležeče gube, ki so ali iz soseščine ali celo iz fantastne daljave do nad 100 km narinjene v smeri od juga proti severu (S—N) na sedanje mesto in ležijo druga nad drugo

liki v gubo tesno zganjena odeja nad enako zganjeno odejo (teorija o ali iz bližine ali pa iz daljnje sosesčine narinjenih ležečih odejastih gubah). (M. Bertrand 1892, H. Schardt, M. Lugeon, P. Termier i. dr.) Gube, ki so jih poznali prejšnji geologi, so samo stranski pojavi na velikih narivih, ki so prav za prav do skrajnosti stopnjevanje nagubave. Novo naziranje je v zmagovitem pohodu kakor s čarobno silo pritegovalo v svoje okrožje najznamenitejše predstavnike geologije (E. Suess, Heim, Uhlig, Kober idr.); dandanes so menda že redki tisti, ki prevratno domnevo odklanjajo v celoti. Današnji geologi seveda ne pritrjujejo več prvotni obliki teorije.¹ V živahnem znanstvenem snovanju so rastoče izkušnje poglobljale prve spoznatve in jih v napredujočem razvoju presnule in izpopolnile.

Tudi v Julijskih Alpah (z vštetiimi Kamniškimi A.) in v sosednjem Dinarskem gorovju so novejši geologi (P. Termier, Fr. Teller, Fr. Kossmat, A. Winkler, M. Limanowsky, J. Kropač) ugotavljali narive.² Termier je (v l. 1903. in 1911.) postavil mnenje, da so Dinaridi kot enotna narinjena gmota (*«traineau écraseur»*) pridržali preko Alp najmanj 150 km daleč! Kossmat (Leipzig) je utemeljeno zavrnil ta nazor. Sam pa je na svojih študijskih potih na prostoru med Ilirsko Bistrico in Bovcem vendarle zopet in zopet zadel na — narive! Toda Kossmat je l. 1913. sodil, da v Julijskih Alpah in v sosednjem Kraškem gorovju ni odejastih gub, v celem od drugod narinjenih in tudi ne odejastih grud, nego ondi bivajo na svoji prvotni podlagi nagubane velike skupine kamenih skladov liki ogromne ploče ali grude, ki so samo ob robu tu in tam nekoliko, celo do nekaj kilometrov narinjene preko svoje prvotne meje na sosednjo podlago.³ Za Kossmatom je proučeval geologijo Julijskih Alp A. Winkler (Dunaj). Prišel je do nazora, da so nagubane skladanice kamenih plasti tudi v Julijskih Alpah odtrgane od prvotne podlage in s sosesčine narinjene. Določna dejstva namreč Winklerju izpričujejo, da so Julijske Alpe v prerezu (profilu) preko Soče vsaj še v svoji sredini (10—15 km od roba) narinjene nad prvotno predlogo — to se pravi na prostor, ki se je prvotno širil pred njimi in sicer na njih južni strani (v seznamu 4., str. 130).

Podoba je, da se tudi Kossmat približuje novemu naziranju. Kajti l. 1924. je narisal v profilu preko Makedonskega in Albanskega gorovja ob črti Bitolj—Elbasan nad 80 km dolg nariv — seveda prirojen sodobnemu izpopolnjenemu umevanju (2 c, str. 170). V splošnem bistvu se sedaj ujemata oba avtorja: Winkler in Kossmat.

Ob teh okoliščinah se izpričujejo narivi za jako znamenite tektonske pojave. Smatrajo jih za najznačilnejšo posebnost Srednjeevropskih Alp.

V naših Julijskih Alpah pa je najznamenitejši predmet odejne teorije — Zlatenska ploča. Imenujemo jo po vrhu Zlatna (2075 m) pri Triglav. jezerih.

II. Geološko tektonski nariv in njegove oblike.

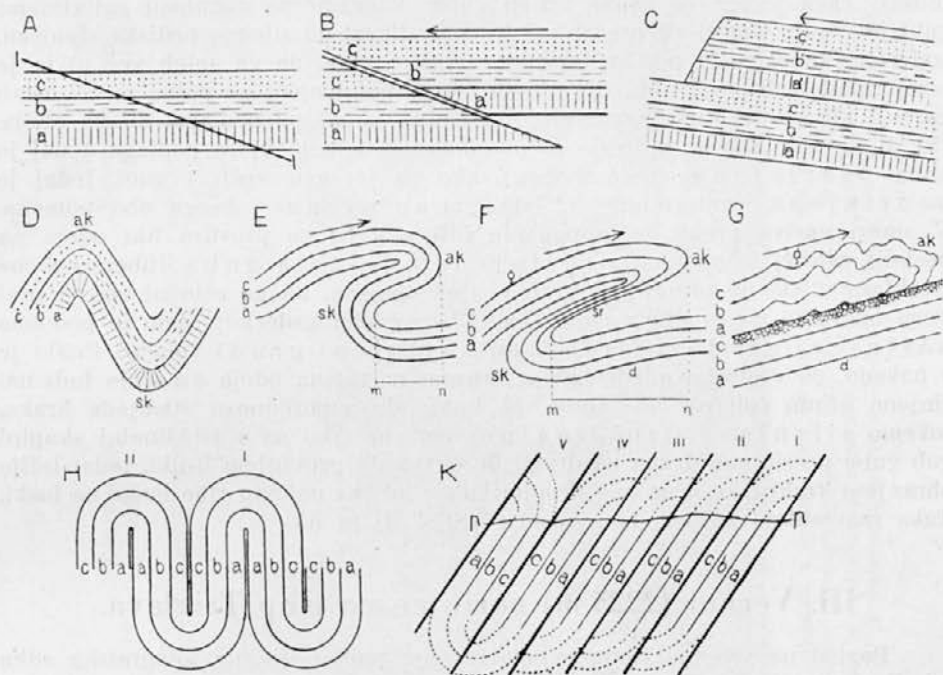
Skladovite kamenine (apnenec, peščenjak, lapor...) nastajajo vobče v obliki vodoravnih skladov. V tem prvotnem položaju se prostira vsak sklad liki preproga na tleh v sobi. Navpične in stranske sile, izvirajoče deloma in krčenja zemeljske oble, deloma iz težnosti in drugih povodov, izpreminjajo v zemeljski kameni skorji prvotni položaj zlasti v gorovjih v preloženem položaju. Nauk o teh preložitvah se zove kot poglavje v geologiji — tektonika. Tektonsko nazivoslovje je strnil v posebni knjigi O. Willekens (11).

¹ Dunajski geolog K. Diener je l. 1903. v ironiji označil dobo te teorije za vladno poetskega namesto znanstvenega snovanja v geologiji.

² Glej književna poročila v Izvestjih in v Glasniku Muzejsk. dr. v Ljubljani.

³ Glej v seznamu vpoštevane literature na koncu te razprave študijo Kossmat 2b.

Najvažnejše preložitve (dislokacije) so: 1. premeknitve ob prelomih, ki so prizadele skupine skladov (dvigi, pogrezi, naklonitve...) in 2. nagubitve. Ob ogromnem pritisku in višji toplini se namreč nagubavajo celo trde in krhke kamenine bolj ali manj liki gnetna glina, ne da bi se lomile, v nekaki latentni plastičnosti (A. Heim, Mechanismus d. Gebirgsbildung 1878, Tammann, Milch 1911). Ako je skupina skladov prepočila ali navpično ali poševno, zovemo kosa — krili, prepoko pa — prelomino. Kos, ki ga mejijo prelomine ob vseh straneh, je gruda ali ploča. Krilo, ki je nad poševno prelomino, se je tu in tam pomeknilo niže, to je, greznilo (globnilo, upadlo) je, ali pa se je pomeknilo više in se porinilo ob prelomini navzgor

Slika 1. — A, B, C tri razvojne stopnje grudovnega nariva. — A = skladov skupine a b c pretrgani po poševni razpoki II na dve krili. — B = delni nariv: desno krilo deloma porinjeno na levo krilo. Sklad a' desnega krila leži nad mlajšim skladom b levega krila, istotako b', (n. pr. srednji oddelek triadne tvorbe) nad skladom c (nad gornjim oddelkom triadne tvorbe). (Zgled: Vernar narinjen Triglavu na pleča, glej sliko 2. in t.) — C = dovršen grudovni nariv: desno krilo popolnoma narinjeno na levo krilo ali levo krilo podrinjeno pod desno krilo; desna skupina skladov a' b' c' leži nad levo skupino a b c. (Zgled: Zlatenska ploča s Tičarico i. dr. narinjena na Komno pri Triglavskih jezerih, oziroma podrinjena.) — D, E, F, G = štiri razvojne stopnje gubovnega nariva. — D = skupina skladov a b c stisnjena v pokončno gubo (ak = antiklinalni, sk = sinklinalni oddelek gube). — E = antiklinalni del gube prevržen in od strani narinjen nad sinklinalni del. — mn = horizontalna projekcija prevrženega kraka antiklinale, je dolžina nariva. — F = med gorenjim (g) in dolnjim (d) krakom prevržene gube ležeči srednji krak (sr) se ob nadaljevanju nariva izvleče in iztanjša in naposled celo ves izdruže in izgine. V dovršenem gubovnem narivu (G) leži potem gornji krak (g) neposredno nad dolnjim (d); skupini a b c ležita druga nad drugo v pravotnem vrstnem redu skladov (a b c in a b c). Med narivanjem se ali gorenja ali doljena skupina ob silnem trenju naguba na drobne gube, ali pa se ob narivni ploskvi kamenina zdrobi na drobce, ki se pod težo nad njimi ležeče kamenine sprimejo (narivni sprimek, milonit). (Zgled: Vernar narinjen Triglavu na pleča.) — H = skupina skladov a b c nagubana v dve pokončni stisnjeni (izoklinalni) gubi. — K = skupina skladov a b c stisnjena na pet izoklinalnih nagnjenih (prevrženih) gub z iztisjenim ali desnim (I, II, III, IV) ali levim krakom (V): „luskast zlog“. Zgled: Golica (glej profil slika 8.). — pp = zemeljsko površje. — Z napikanimi črtami so dopolnjene antiklinale, kolikor jih je okrnila erozija. Z njimi je prvotna oblika zopet postavljena pred oči.

liki gruda ledu nad sosednjo grudo. Prelom s premeknitvijo ob njem vred zovemo preskok.⁴ Prvo obliko preskoka imenujemo pogrez, drugo pa grudovni nariv (Sl. 1. A—C), ki v dovršeni obliki predstavlja narinjeno grudo. Ob takem narivu ležijo starejši skladi narinjene grude (ploče) nad mlajšimi podlage — v protivju s pravilnim položajem.

Ali navzgor ali navzdol upognjeno skupino skladov zovemo gubo. Guba prve vrste je sedlasta (antiklinalna), druge kadunjasta (sinklinalna). Po smeri svoje osi je ta in ona ali pokončna ali poševna ali ležeča. Ako projekcija vrha na poševni antiklinalni gubi pade izven njene osnovnice, tedaj pravimo, da je guba čezmerno nagubana (überfaltet). Taka je seveda vsaka ležeča guba. V čezmerno nagubani antiklinalni gubi je narobe viseči ali prevrnjeni krak dostikrat od silnega pritiska stanjšán, izvlečen (kakor testo pod valjarjem) ali izdružen, da ga sploh več ni in je torej izpadel ali se izgubil. Ob silnem trenju pomikajoče se gube, se ali ostali gorenji ali krovni krak nagnete v manjše gube, ali pa podlaga, ali pa oboja. (Sl. 1. E—G.) Ako se gubanju in pomikanju krepkeje upira podlaga, tedaj je guba prerinjena (überschoben), ako pa je upor večji v gubi, tedaj je podrinjena (unterschoben). Izraz »narinjena« obsega oba pomena. V smeri nariva preko večje podlage ležeča guba se prostira liki odeja na postelji, zatorej jo zovemo: prerinjena odejasta guba (überschobene Deckfalte). Ako je prevrnjeni krak v njej stanjšán, ali ga celo ni več, ji pravimo nakratko narinjena odeja (Überschiebungsdecke). Zelo je podobna narinjeni grudovni odeji ali narinjeni grudi (ploči). Prišlo je v navado, da v strokovnih krogih z izrazom narinjena odeja označajo tudi narinjeno grudo (pločo). — Gube, ki imajo do vzporednosti stisnjene krake, zovemo stisnjene (izoklinalne) gube. Ako so v izoklinalni skupini gub gube prerinjene druga na drugo in so izpadli prevrnjeni kraki, tedaj ležijo ohranjeni kraki tako drug nad drugim kakor leži na površju ribe luska na luski. Taka razvrstitev se zove luskasta (Sl. 1, H in K).

III. Vernar (2225 m) narinjen na trup Triglava.

Pogled na vzorčno izobražen nariv nam nudi priložena fotografska slika (sl. 2). Na njej se vidi znamenita skalna gora Vénar (2225 m) pri Vodnikovi koči, narinjena na jugovzhodni strani mogočnega Triglava (2863 m) visoko pod vrhom na plečam podobni pomol, ki nosi ponosni Aleksandrov dom. V ondesnjem visokogorskem skalnatem svetu se geološka zgradba kaže neprikrita po rastlinski odeji. Opozorjeno oko zatorej ondi lahko zazna nenavadni narivni pojav, ki ga drugod ne razodevajo že mimogreducemu vidni vnanji znaki.

V spodnjem oddelku na sliki vidnega Vernarjevega južnega pobočja stoji prijazna Vodnikova koča (1805 m) blizu desnega roba slike pred srednjim izmed treh belih melišč, ki se nasipavajo s strme stene sosednjega skalnega pobočja Tolsteca (2275 m). Nasproti velikim obmeram gorovja je koča tako majhna, da jo oko zasledi na sliki samo ob polni pozornosti.

Stratigrafsko sestavo Vernarjevo je spoznal Fr. Teller (1 d). V pobočju, ki nosi Vodnikovo kočo, prihaja na dan siv, laporast, pločast apnenec. Okamenice (*Myacites fassaënsis*, *Myophoria costata*, *Naticella costata*, *Cylindrites*), ga izpričujejo za usedlino iz spodnjega ali werfenskega oddelka triadne dobe (sl. 1 A, oddelek a'). Koča sama stoji že na sivem, skladovitem dolomitu in lapornem apnencu, ki otvarja skupino srednjetriadnih skladov. Nad dolomitom in apnencem leži apnenčeva labora, in opozarja oko na sebe s pestro barvo ter pomenja znano, za stratigrafijo važno transgresijo v gornjem

⁴ Predlagam ta izraz za nemški Verwerfung. Srbohrvatski izraz je raseda, raseda; češki vrženi, skok, franc. faille.

NW

SE

Vernar
2225
Velo polje
1693

Tolstec
2275
Boh.
vratica
1979

Vodnikova
koča
1806

Konjska pl.
2020

2267

Slika 2. — Neskladoviti Vernar (2225 m) in njegov odrastek z vrhom 2267 m se kaže da sta narinjena Triglavu na pleča pri Aleksandrovem donu. Skladoviti pleča so se pod pritiskom nariva nagubala. Skladoviti Tolstec je narinjen Vernarju na pobočje. — *wt* = werfenski skladi. — *wt* = wettersteinski apnenec. — *da* = dachsteinski apnenec. — *X* = meja črta med skladovitim *da* in neskladovitim *wt*, to je narivna črta. — □ V četverokotniku je Vodnikova koča. — Fotograf. Ferd. Seidl.

1 km

oddelku srednje triade v Karavankah, Julijskih Alpah in v Južnih Tirolah. Tu leži nadalje zelen peščenec (pietra verde) vulkanskega izvora iz wengenskega odseka istega oddelka. Nad to mnogoliko podlago se kopiči mogočna gmota neskladovitega, nekoliko rjasto belega apnenca (wettersteinski apnenec). in gradi Vernarju vrh (2225 m) in rogljati greben, dalje sedelce pri Konjski planini (2020 m) in še dalje proti severozapadu sosednjo višavo 2267 m. Vsa ta mnogolika vrsta usedlin predstavlja s r e d n j i oddelek alpske triadne tvorbe (*b'* v našem shematnem načrtu). Tretji oddelek (*c'*), obsegajoč rabeljske sklade in dachsteinski apnenec, se nad Vernarjem ni ohranil; vzela ga je denudacija.

Oko motri Vernarjevo skalnato zgradbo od vznožja ob Velem polju (1693 m) do visoko proti nebu segajočega vrha (2225 m) in pričakuje, da se omenjeni skladi spodnjega in srednjega oddelka triadne tvorbe nadaljujejo proti severozapadu. Skladovi namreč držijo ali slemenijo v tej smeri. Izenajeno pa opaza oko, da pod vrhom 2267 m in sedelcem 2020 m neskladoviti wettersteinski apnenec neha. Kakor odrezan je ob nepričakovani skoro premi črti. ki v čvrsti potezi poševno poteka pod tem vrhom in sedelcem, v sliki nagnjena na desno v kotu 25° (sl. 2.). Ta opozorljiva črta predstavlja v gorskem bregu ozko polico, ki je zeleno obrastla. Nadaljuje se na desno proti znožju in izgine — na videz — pod melom Velega polja.

Pod to zagonetno črto se nahaja skladovit bel apnenec, ki se prostira odtod do Aleksandrovega doma (2404 m). Za tem domom se popenja ponositi Triglavov vrh zgrajen kot mogočen monolit iz neskladovitega, deloma podolomitelega apnenca (sl. 6.). Na severni strani pa prihaja pod vrhom zopet na dan skladoviti apnenec v znameniti Triglavovi severni steni in gradi ta ogromni skalni zid v večstokratni ponovitvi sklada nad skladom od znožja za Aljaževim domom (998 m) do vrtočlave višine Triglavovega ledenika (2484 m). — Isti apnenec je naložen v strmeh Tolstecu (sl. 2.), kjer se enako dolagajo plast na plast. Radi tega predstavlja Tolstec izrazito krajinsko nasprotje sosedu Vernarju, ki je nerazčlenjena skalna gmota, napetega, golega površja. Iz enakega skladovitega apnenca se sestavlja pretežni del ogromnega velegorskega bloka naših Julijskih Alp in drugod v apnenčevih Alpah (Dachstein idr.). Gorski velikani ob severnih dolinah Julijske skupine (Vrata, Kot, Krma itd.) in istotako v okolici Bovca, v Trenti in ob Koritnici imajo svojo značilno fiziognomijo od tisočere skladovitosti tega apnenca, ki jih gradi marsikje od znožja do visokega vrha. To je dachsteinski apnenec, po geološki razporedbi usedlina g o r n j e g a oddelka triadne dobe (oddelek *c* našega shematnega načrta). Njegova značilna okamenica je morska školjka *Megalodus triqueter*.

Pogled na Vernar z Velega polja (sl. 2.) nam kaže torej nenavaden položaj: nad usedlino gornjega oddelka triadne dobe (*c*) ležijo ob zagonetni poševni mejni črti usedline spodnjega (*a'*) in srednjega oddelka (*b'*) iste dobe. Ta položaj je utegnil nastati le tako, da je triadna skupina prepočila in se je vrsta skladov *a'* in *b'* porinila ob prepoki na vrsto *a b c*. (Saj je naravno, da ležita pod dachsteinskim apnencem *c* tudi starejša oddelka *a* in *b* v nam nepristopni globočini.) Edino na ta način je moglo priti, da sedaj leži v Vernarju starejša usedlina (*a' b'*) nad mlajšo *c*. Ume se samo po sebi, da n a r i v n a ploskev prihaja iz gorske gmote v Vernarjevem pobočju na dan kot narivna črta, ki je prerez narivne ploskve z gorskim pobočjem.

Ko je ogromna Vernarjeva gmota drčala nad dachsteinskim apnencem, je silno trenje zrinilo apnenčeve skladeve tik pod drkalno ploskvijo v gube. Naša slika 2. kaže dve taki gubi. Redka je prilika, da vidimo tektonski nariv tako vzorčno izobražen.

Pogled s sedla Doliča (2151 m) proti vrhu 2568 m pri Aleksandrovem domu kaže v tem vrhu dachsteinske sklade stisnjene v gubo (Diener, 6). Njen severni antiklinalni krak je skoro vodoraven, južni stoji ob pregibu navpično, v podaljšku pa je celo prevržen in se nagiblje proti severu. Kakor je

torej leva guba dachsteinskega apnenca v naši sliki 2. prevržena proti severu, tako je slična guba pri Aleksandrovem domu prevržena v nasprotno smer. Ne dvomimo, da obe izvirata iz istega vzroka. Potemtakem so dachsteinski skladi med Vernarjem in Aleksandrovim domom zrinjeni na gube na skoro $1\frac{1}{2}$ km dolgem prostoru — znamenit učinek nariva.

Drug značilen, četudi manj opozorljiv učinek omenja M. Salopek (5, str. 140) s pota, ki vodi s kotline Velega polja na sedlo pri Konjski planini. Ondi so pri kolenastem ovinku pota, označenem z višinskim številom 1871 m dachsteinski in werfenski skladi ob narivni ploskvi od silnega trenja zdrobljeni na kosce; ogromna teža drčee gorske gmote pa je kosce zlepila v trden sprimek (milonit), odkar se je umirila.

Bržkone v zvezi z narivom velike Vernarjeve gmote se je odkrnila sosednja Tolstečeva gorska gmeta in se ob prelomini nekoliko narinila na Vernar. Z njim se stika v sedlu, ki ima višinsko število 1979 m in je znano pod imenom Bohinjska vratica. Na Tolstec se je istotako narinila skupina srednje- in spodnjetriadnih skladov, ki gradijo vrh z višinskim številom 2004 m in in sosesčino pri planini Konjščici (sl. 6.).

Nariv po poševni proti severu dvigajoči se ploskvi je privedel werfenske sklade pri Vodnikovi koči iz globljega položaja na površje. Glinena primes olajšuje njih preperevanje in pretvarjanje v plodno zemljo. V toliki alpski višini je plodna zemlja že redek dar prirode. Privabila je rastlinstvo, ki je pretvorilo plodno ozemlje v travnato in cvetno zelenico v skalnem okolišu pustega apnenca. Pastirji so jo zasledili in priredili na njej dve planšarski naselbini: Velopoljsko in Mišeljsko planino. Med botaničarji slovi ta zelenica po bogati fiori. Slično je na južni strani vrha 2004 m travnato rastlinstvo na starejših triadnih skladih bilo povod, da je nastala pastirska planina Konjščica.

V razpokah Vernarjevih se zbira izpodnebna voda. Laporni skladi jo zadržujejo, ker se nagibljejo proti notrini gore (proti N). Naposled pritoka iznad njih — kakor preko roba sklede — kot dar skalovja in kot dragocen atribut oaze znani čisti gorski studenec poleg Vodnikove koče. Na dnu kotline se zbira voda celo v kratek potoček. Ob sličnih geoloških pogojih izvira pri planini Konjščici potok Ribnica.

Krepke razpoke, gredoče od rogljatega grebena na desno navzdol (sl. 2.), so Vernarjevo gmo to razcepile med narivanjem na kose in kosi so se ob razpokah premaknili. Radi tega se nahajajo plasti istega imena v različnih višinah. Labora na primer leži malo nad kočo, po bregu gredoč pa zadenemo na njo še tik pod sedelcem pri Konjski planini (2020 m). Na severni strani Vernarja se pojavlja še pri planini Gornja Krma (1725 m).

IV. Zlatenska ploča.

A. Geografski položaj. Nariv pri Vodnikovi koči je čin toli ogromnih gorotvornih sil, da ne more biti omejen na primeroma ozko prizorišče Vernarjevo. V istini je samo mal odsek zelo velikega nariva. Podoba je, da je narinjena nad mlajšo podlago ogromna apnenčeva ploča, ki se prostira od Jesenic ob Savi do Triglavskih jezer ob Komni v na goli videz fantastni dolžini 25 km in največji širini 9 km v srednjem oddelku ter povprečni debelini 500 m (sl. 3.). Ta ploča obsega južno polovico Mežaklje, vso Pokljuko in visoko planoto, ki se prostira zapadno od Pokljuke tja do doline Triglavskih jezer. Tu so ji Zlatna (2075 m), Tičarica (2091 m), Debeli vrh (2392 m) in Studor (1781 m) značilne obmejne višine. Kossmat je v tej ploči spoznal samostojno enoto v zgradbi Osrednjih Julijskih Alp in jo nazval »Zlatenska ploča« (2b, str. 101). Njen zapadni rob teče v dolini Triglavskih jezer v obliki lahko ukrivljenega, proti iztoku odprtega loka od juga proti severu, obrne se ob

Srednji vasi in dalje mimo Hebatove planine nad Bohinjskim jezerom ter se tako vrača k dolini Triglavskih jezer.

B. Geološki opis Zlatenske ploče. Da je obodna črta Zlatenske ploče v istini narivna črta, izpričujejo poleg Vernarja še drugi njeni oddelki.

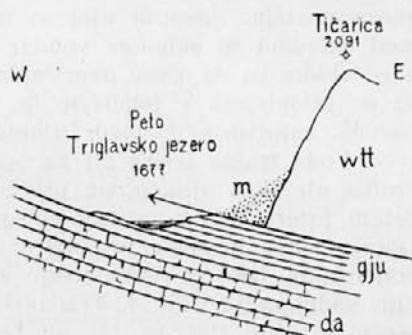
1. **Z a p a d n i r o b.** Izrazit nariv je predvsem zapadni rob Zlatenske ploče v slavljeni dolini sedmerih Triglavskih jezer. Nariv je spoznal K o s s m a t in je podal o njem sporočilo (2b, str. 98).

Geološki položaj v ondešnji krajini je naslednji. Visoko ležečo kraško planoto Komno in strmo steno Komarčo gradi dachsteinski apnenec. Pri jezerih pa leži nad njim transgresivno kakih 100 m debela skupina lapornega, ali rdečkastega ali sivega skladovitega apnenca. V njenih plasteh so južno od jezera 1830 m vklopljeni slabo ohranjeni amoniti (*Perisphinctes* in menda *Phylloceras*) in jo izpričujejo za usedlino iz gornjega oddelka jurske dobe (malm). Preko teh plasti je drčal v diluvialni ledniški dobi led in je na njih gladko izbrusil zaokrožene ledniške grbine. Vdolbel je vanje tudi globanje sedanjim malim jezerom. Ze K o s s m a t omenja, da so divna Triglavska jezera zaslug lapornih jurskih skladov. Prepevši zapuščajo nekoliko gline, ki je ledniške globanje obložila in zagostila. Pr-pominjam, da je pač tudi bogato ras linstvo v ondešnji alpski višini v zvezi z ono glineno primesjo.

Na vzhodni strani jezer skoro tikoma ob njih 7 km dolgi vrsti se dviga do 500 m visoka stena (sl. 4), ki vrhuje nad gornjim Črnim jezerom (1880 m) v Zelnarici (2320 m). Druge vrhovne točke ob njenem robu in v bližini so Tičarica (2091 m), Debeli vrh (2392 m), Zlatna (2075 m) in Studor (1781 m). Iz iste kamene snovi so še: po svoji obliki znameniti Mišeljski vrh (2350 m), ki hrani v sebi obilno koralj (Diener 6), nadalje bližnji Vernar (2225 m), in pa pa Stog vrh (1875 m). Vsi ti vrhovi značijo zapadni del Zlatenske ploče. Strmo steno ob Triglavskih jezerih in za njo stoječe gore gradi neskladovit, tu in tam le malo razločno skladovit ali čist ali kolikor toliko podolomitel apnenec skoro bele barve z nekoliko rjasto, primesjo. Po snovi in po enakem položaju v srednji triadi se ujema z apnencem, ki gradi v Severnih Alpah goro Wetterstein. Odtod ime wettersteinski apnenec in dolomit. Vrstnik mu je v Južnih Alpah schlernski beli ali sivi, zrnasto kristalasti, v debele plasti naloženi dolomit, nazvan po gori Schlern v bivši Južni Tirolski.

Jurski skladi se nagibljejo v kotu 15–25° proti vzhodu, torej proti strmi obrobni steni Zlatenske ploče (sl. 4). Ob njenem znožju jo dosega, niso pa ob njem odkrhnjeni (kakor je menil še Diener l. 1884.), nego se nadaljujejo pod njo. To dejstvo se jasno vidi 1½ km južneje od jezera pri turistovski koči (V. jezero). Tu je nariv srednjetriadne ploče nad dosti mlajšo jursko tvorbo očiten. To dejstvo je opazil K o s s m a t in nanje izrečno opozarja (2b, str. 98).

V dolini Triglavskih jezer je stik med jurskimi skladi in znožjem Zlatenske ploče večinoma zakrit z melom, ki se krha z obrobne skalne stene in nabira pred njo v velikih, srepo zročih, belih meliščih. Mirna profilna linija njih površja riše dobrodejno nasprotje sosednji 400 m visoki, hrapavi strmini. Ni dvojbe, da je nariv izvršen ob vsej dolini Triglavskih jezer. Smemo ga prište-

Slika 4. — Zapadni rob Zlatenske ploče narinjen na Komno. — da = dachsteinski apnenec. — gju = gorenjajurski apnenec. — wt = wettersteinski apnenec. — m = melišče. — Merilo 1 : 20.000. — F. Seidl

vati kot geološko znamenitost k znamenitostim krajine, flore in favne, ki odlikujejo dolino Triglavskih sedmero mičnih jezer, slavljenost središče našega prirodnega alpskega varstvenega parka.

Kakor se v Vernarju zbira izpodnebna voda nad nepropustnimi werfenskiimi skladi in priteka v izvirku pri Vodnikovih koči na dan — tako sodim, se shajajo vodne nitke v razpokah dolge in visoke ploče neskladovitega apnenca poleg Komne nad vodo nekoliko zadržujočimi jurskimi skladi. Tudi obsežna premočljiva melišča, ki spremljajo strmo pobočje, vzprejemajo padavinsko vodo v začasno shrambo, pa jo polagoma zopet oddajajo. Iz obojih nabiralnikov odtekajoča voda polni globanje v jurskih skladih, ki jih je izskobiljal davni lednik, in tvori jezera.

Skalnata krajina ob drevesni meji, razorana po kraških vrtačah in s kraškim žlebičjem, dobiva z jezerci vse mičnosti, ki jih nudi stoječa voda v nasprotju z divjo kameno prirodo okolice. Mirna gladina zrcali krajino in nebo. Gladko ali v vetru rahlo nakodrano površje vode nam je (po analizi prirodne estetike) prijetno nasprotje z brezpravilnimi obrisi robatega kamenja. S povoljnim občutkom gledamo tudi zaokroženo in v sebi sklenjeno obalno črto jezerskega površja. Nasproti njej so tu in tam vidni kratki premočrtni presledki med skladom in skladom vendar le malo očitne poteze. Še bolj prikupljive nego oblike pa so očesu nepričakovane barve čiste modrozeleno jezerske vode, ki se preminjajo v temnejše in jasnejše osene. Saj nam je svetloba, zlasti barvna, najprijaznejši med fizikalnimi pojavi v prirodi.

Voda trajno izvira ali na jezerskih dneh, ki so najnižje točke gorskega profila ali blizu njih, n. pr. pri turistovski koči. Torej tudi trajno odteka. Pri petem jezeru in pri izvirku poleg koč si je voda utrla pot skozi kamenino. Izginja vidno in slišno v ponoru in nadaljuje svoj odtok pod zemeljskim površjem. Na tako nevidno strujo sklepamo tudi iz točne razvrstitve jezer po njih nadmorski višini. I. Triglavsko jezero leži v višini 2002 m, II. ali Rjavo jezero v višini 1993 m, III. ali Zeleno jezero v višini 1987 m, IV. ali Veliko jezero v višini 1830 m, V. in VI. ali Jezeri pod Tičarico pri turistovski koči v višini 1677 m in VII. ali Črno jezero v višini 1340 m. Domnevati smemo, da je dolina imela ob koncu ledniške dobe privršen odtok v potoku. Ko je potem zavladal kraški značaj, se je stalna voda ustanovila v ledniško izskobiljanih globanjah, vmes pa se je potok umaknil pod površje.

Tekoča voda stremi na svojem potu v prvi črti naprej in navzdol. Upravičen je torej sklep, da združeno vodovje sedmerih jezer priboltni naposled na dan iz zadnjega oddelka svojega podzemeljskega toka v slavljenem slapu Savice (805 m) iz navpične skalne stene Komarče, ki se nam predstavlja kot veleznamenit amfiteatralen sklep ali pravilneje rečeno začetek Bohinjske doline in je izdelek Bohinjskega lednika iz diluvialne dobe.

S tem velikim prizorom se zaključuje na južni strani vrsta krajinskih in hidrografskih pojavov, ki so v zvezi s prav posebno geološko zgradbo doline Triglavskih jezer.

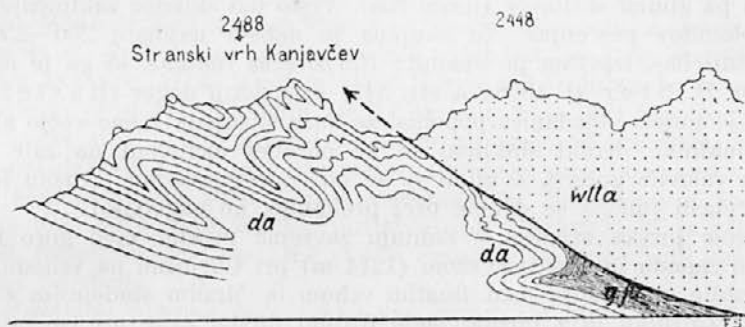
2. Severni rob. Na severnem koncu te doline izginjajo jurski skladi pod zemeljsko površje. Nariv Zlatenske ploče pa nam stopa pred oči v iznenadni novi obliki. Na ovinku proti sedlu Hribarici (2357 m) vidimo, kako je pritisk proti severu prodirajoče Zlatenske ploče preobladal dachsteinski apnenec v Kanjavcu (2568 m), ali točneje rečeno v njegovem stranskem vrhu (2488 m). Mimogrede je omenil ta prizor že F. Kossmat (2, b, str. 98). A. Winkler ga je ponazoril s profilno sliko, toda brez besedila. Njegovo sliko podajemo tu v posnetku (sl. 5.) in poskusimo razrešiti govorico njenih hieroglifskih črt.

Vidi se na njej, da je narinjena gmota neskladovitega apnenca pridržala preko skupine jurskih skladov ter jo nagubala in združila. Ko je na to monoklitska gmota zadela na dachsteinski apnenec v Kanjavcu, ki je razcepljen na sklade čvrstejšje od jurskih, se je ob njegovem primerno čvrstejšem

odporu popela strmo kvišku in ga premagala. Zrinila ga je tikoma ob sebi v primeroma drobne, ostrorogljate gubice, v nekoliko razdalji pa v obsežnejše zaokrožene gube — tako kakor se naguba z roko od strani zrinjena skupina plasti mehkega na mizi ležečega sukna. Ob pogledu na ta prizor nam stopa pred oči mehanika silnega dogajanja.

Kakor prihajajo starejše triadne plasti nad mlajšimi na dan v Vernarju, tako se pojavljajo tudi ob desnem gornjem robu doline Krme pod Klečico (1888 m) temnosivi pločasti wegenski skladovi z značilnimi amoniti in istolako werfenski poleg wengenskih ob prehodu preko potoka Radovine pri mostu z višinskim številom 695 m (Teller, 1 c). Oba ta pojava izpričujeta, poleg Vernarja, da se nadaljuje nariv ob dolgem severnem robu Zlatenske ploče.

3. Vzhodni rob. Vzhodni ali točneje severovzhodni rob Zlatenske ploče poteka ob znožju Mežaklje med Hrušico pri Jesenicah in Dobravo ob desnem bregu reke Save. Na tem oddelku je Mežaklja zgrajena iz dachsteinskega apnenca in dolomita. Proti Savi je odkrhnjena s strmim pobočjem, ki ga ob znožju in še visoko gori zakriva — liki plašč — obsežno melišče.

Slika 5. — Rob Zlatenske ploče pri sedlu Hribarice 2285 m, narinjen na stranski vrh 2488 m Kanjavčev. — *wlt* = wettersteinski apnenec srednje triade. — *da* = dachsteinski apnenec gorenje triade. — *gju* = gorenjejurski apnenec. — Merilo 1:16.000. — Po A. Winkler-jevi sliki.

Na nasprotni strani doline ležijo paleozojske in starejše triadne usedline, ki gradijo široko znožje Golice (1835 m). Stik obeh obal zakriva diluvialna in aluvialna naplavina reke Save.

Rob Zlatenske ploče torej med Mežakljo in Golico ni očiten in je o njem mogoč samo indirektni sklep. Izražamo ga na str. 24.

4. Južni rob. a) Južni rob Zlatenske ploče začenja ob koncu Mežaklje pri vasi Dobrava ondi, kjer se vzpenja cesta pri točki 631 m v breg in vodi preko točke 658 m proti jugu. Preko bližnjega prelaza pri točki 684 m označuje Tellerjev omenjeni zemljevid dozdevni prelom zasekan v premi črti proti SW. Ob prelomu se javljajo werfenski skladi dvakrat. Nad njim začenjajo skladanico triadne tvorbe, ki se skončuje z dachsteinskim apnencem. Ta skupina predstavlja na tem kraju Zlatensko pločo. Pod prelomom pa leži sinklinala werfenskih skladov in školjkovitega apnenca, ki gradi goro Vintgar in spada na tem kraju k podlagi Zlatenske ploče. Omenjeni dozdevni prelom se torej izpričuje kot narivna ploskev.

V sivi, nagubani školjkoviti apnenec gore, nazvane Vintgar, je zarežala Radovina znano, mnogo občudovano tesen na epigenetski način, dasi bi ji bilo udobneje, če bi bila pri Gorjah ubrala pot po ravnem proti Savi.

V Mežakeljskem oddelku Zlatenske ploče prihajajo werfenski skladi vnovič na dan, izpodpahnjeni ob prelomu v ploči sami v precejšnjem obsegu pri Pernikih. Spremlja jih dolga, ozka panoga wengenskih plasti.

β) Značilen je nastop werfenskih skladov na zapadni strani Radovine na Pokljuki v nadmorski višini 1000 m nad selom Krnica (622 m). Ta krpa werfenskih skladov biva v višavi ob znožju narinjene ploče. V svojem pravotnem položaju ali v podlagi Zlatenske ploče pa se nam kažejo ti skladi v nižavi ob severni obali Blejskega jezera v višini 480 m in v Zaki poleg njega (Teller, 1 c), (sl. 3.).

γ) Srednji in zapadni del južnega roba Zlatenske ploče spremljajo usedline jurske dobe in so prerinjene, toda v drugačni obliki, kakor so prerinjeni gornjejurski skladi ob zapadnem robu ploče pri Triglavskih jezerih.

Jursko tvorbo v Bohinju je v novejšem času proučeval Fr. Härtel (Leipzig, učenec mojstra Kossmat-a). Iz njegove razprave (3) posnemamo, da je bohinjska jurska tvorba po večini iz spodnjega oddelka jurske dobe (lias). Začenja z 200—250 m debelo skladanico ali belega ali rdečkastega skladovitega krinoidnega apnenca (z licem hierlatzkega apnenca, Hierlatz, gora pri Hallstadt-u), ki hrani v sebi ostanke obilne morske favne iz srednjega liasa (krinoide, brahiopode, školjke, polže, glavonožce i. dr.). Nad njim leži v tankih in v skrilastih plasteh deloma pester in marogast lapor z vloženimi gomolji trdega roženca in pa glinen skrilavec (liasni fliš). Vrsto teh skladov zaključuje apnenec in dolomitov peščenjak. Ta skupina je debela najmanj 200—250 m in obsega gornji lias, izpričan po amonitu *Harpoceras radians*, ki ga je našel pri Koprivniku D. Stur (l. 1858., 7, str. 342) in spodnji doger (Härtel 3).

Kjer je jurska skladanica popolna, se kaže stisnjena v eno večjo ali nekaj manjših sinklinal. Kraki sinklinal so še posebej nagubani na zale drobne rogljate in valovite gubice. Z njimi so se odzivale gorskemu pritisku tenke in odjenljive plasti (dočim se debele prej prelomijo, ko nagubajo).

Največje jursko ozemlje v Bohinju zavzema prostor med goro Rudnico (946 m) na zapadu in Ilnatim vrhom (1214 m) pri Gorjušah na vzhodu. Drugo jursko ozemlje se prostira med Ilnatim vrhom in Mrzlim studencem s podaljškom proti Zatniku in z bližnjo malo dvojno jursko krpo pri Gorjušah. Nadaljnji, toda manjši jurski ozemlji sta pri Hebatovi planini nad Bohinjskim jezerom in v dolini Triglavskih jezer.

Med Srednjo vasjo in Bohinjsko Bistrico je jurska tvorba stisnjena v sinklinalo, ki ima podolžno os iz početka v smeri W—E, potem v smeri SW—NE in je prevržena na južno stran (sl. 6.). Krinoidni apnenec se temu primerno pojavlja kot panoga v severnem krilu sinklinalne ob Ruševem vrhu, kot južno krilo pa v gori Šavnici (856 m) pri vasi Češnjica. Vzhodno od Češnjice se enotna sinklinala deli na 3—5 manjših sinklinal. Ponovne vzporedne panoge krinoidnega apnenca in skrilavca med Ruševim vrhom in vasjo Nomenj jih naznanjajo. Nad njimi leži liki otok v jurski tvorbi gorenji oddelek Babne gore (915 m) kot ob robu strmo odrezana ploča iz dachsteinskega apnenca. Vzhodno od Koprivnika in Nomenja zadene jursko ozemlje na vsej širini ob dachsteinski apnenec Ilnatega vrha (1214 m) in okolice Gorjuš in neha ob skoro premi črti.

Tudi jursko ozemlje pri Mrzlem studencu, ki je v obrisu trikotno, je sinklinala, toda okrnjena. Krinoidni apnenec južnega krila se pojavlja namreč samo ob južnem voglu trikotnega ozemlja, severno krilo pa je pokrito z obsežno ledniško grobljo (moreno) in samo mal, v obrisu trokrp grič, zgrajen iz krinoidnega apnenca, moli iz nje. Upravičena je domneva, da se pod moreno skriva pričakovana panoga liasnega apnenca. (V našem zemljevidnem načrtu sl. 3. so domnevane meje te panoge označene s pretrganimi črtami.) Sinklinala ne leži vodoravno, nego se proti NE dviguje. V podaljšku od Mrzlega studenca proti Zatniku zatorej krinoidni apnenec ne prihaja na pogled v krilih, to se pravi dvakrat, nego samo enkrat, to je v dnu kadunje na koncu. Na severozapadnem robu kadunje ponikujejo liasni skladi pod dachsteinski apnenec, ki je torej nanje narinjen (Härtel).

Povod, da bohinjska jurska tvorba tvori dve ozemlji in ne eno, je tektonske naravi.

Od jugovzhoda prihajajo namreč preko planotnega gorovja Jelovice trije v smeri Dinarskega gorovja SE—NW strmo zasekani prelomi, ki se kažejo kot zevajoče razpoke ali ozki jarki, ker je erozija tekoče vode razširila prvotne prepoke. Še sedaj je nastanjen v vsakem teh treh prelomov gorski potok, ki nadaljuje poglobljajoče delo. Vzhodni jarek imenujejo domačini Blatnik, zapadnega Korito.

Vsi trije prelomi se nadaljujejo proti severozapadu preko Save v planotno gorovje Pokljuke v širšem pomenu besede (od Radovine do Mostnice). Niso vzporedni nego primikajo se v ostrih kotih in se stikajo že v bližini Ilnatega vrha. Od tod teče en sam prelom proti severozapadu preko Zlatenske ploče, in sicer mimo lovske koče na Rudnem polju. Ta oddelek preloma se znači že krajinsko s strmim, skoro premočrtnim pobočjem višinskega hrbta Rudno polje—Macesnovec. Strmina je dobro očitna na zemljevidu 1:75.000 (Härtel). Nadaljnji oddelek preloma teče ob severni meji izpodpahnjenih in narinjenih starejših triadnih plasti Konjščice in Vernarja in se končuje pri pastirski koči v Gorenji Krmi (Kossmat, Härtel).

Med Nomenjem in Ilnatim vrhom je jugozapadno krilo z liasom in Babno goro upadlo ob prelomu za toliko, da leži sedaj lias poleg starejšega dachsteinskega apnenca, ki se prostira okoli Gorjuš. Obratu se je severovzhodno krilo porinilo proti severozapadu (sl. 3.) za cele 3 km. Pri tem se je prvotno celotna liasna sinklinalna zgradba ne samo ob prelomu pretrgala, nego se je vzhodni del liasnega ozemlja z dachsteinsko podlago vred pomaknil v omenjeni smeri v sedanji položaj med Mrzlim studencem in Macesnovecem. Primerno je preložena tudi mala krpa liasnih skrilavcev pri Gorjušah, ki je bila prvotno podaljšek Nomenjskega liasa (Härtel). Sedaj je po denudaciji osamljena in razdeljena na dvoje.

Horizontalni premak sega preko vse širine Zlatenske ploče. Kajti še na vzhodni strani Vernarja se pojavljajo starejše triadne plasti v dveh malih krpah. Smatrati jih smemo za prvotni severovzhodni odrastek starotriadne skupine okoli planine Konjščice. Odložile so se, ko so se ob prelomu odtrgale in porinile proti severozapadu (Härtel).

S čudom zapazujemo, da ostaja ves na severovzhodni strani preloma ležeči del Zlatenske ploče tja do Mežaklje skrčen na širino 6 km, dočim znaša v neprizadetem jugozapadnem oddelku (med Srednjo vasjo in Mišeljским vrhom) širina 9 km.

Velikost pojavov nam stopa pred oči, ako se zavedamo, da prelamanje in prelaganje ogromne množine kamene snovi ne zadeva samo Zlatenske ploče, nego obratu tudi njeno visoko in široko gorsko podlago. Kajti skoro premočrtni, torej skoro navpični Blatnikov prelom sega od gorske planote in alpskih višav (za Tolstecem nad 2000 m) doli do Save (485 m pri Nomenju); je torej nad 1500 m globoko zasekan. Ima pa tudi ugledno dolžino 30 km, ker sega od Krme preko Pokljuke in preko Jelovice do skrajnega južnega vogla pri vasi Dražgoše (853 m) nad Železniki (po Kossmat-ovem geol. zemljevidu, priloženem razpravi 2, b). Ta vogel Jelovice je pomaknjen za 2 km proti NW v primeri z Gladkim vrhom (1666 m) nad Zalim logom (534 m), kjer začenja Koritenski prelom. Skrčevanje v smeri SE—NW je torej izraz notranjih naponov v tem oddelku gorovja na širokem prostoru. Prav tako je skupina prelomov v smeri SE—NW izraz naponov v smeri NE—SW ali v nasprotni.

Ako se po izvršenem ovinku vračamo k motrenju Bohinjske jurske sinklinale, posvetimo še nekoliko pažnje njeni podlagi. Južnemu krilu sinklinale tvori podlago različno izobražen apnenec in dolomit gornjega oddelka triadne tvorbe (skladovit in neskladovit, ali jedrnat, ali zrnat ali ikrast, mestoma z vložnimi gomolji iz roženca). Nad severnim krilom jurske sinklinale leži tudi

gorenja triada. Kossmat je spričo tega položaja sodil, da je gorenja triada z juro vred pravilno nagubana. Härtel-ov profil, ki je sprejet v južni oddelek (Boh. Bistrica—Rušev vrh) našega prereza, segajočega od Boh. Bistrice do Triglava (sl. 6.), pa kaže, da je gornjetriadni dachsteinski apnenec nad prevrženo jursko sinklinalo diskordantno odrezan in je narinjen nanjo kot rob Zlatenske ploče.

δ) Ako zasledujemo ostanke iz jurske dobe nadalje v smeri proti zapadu, zadenemo na tretje jursko ozemlje nad Bohinjskim jezerom pri Hebatovi planini. Ondi se je ohranila vzdolž roba Zlatenske ploče 3 km dolga in le do 150 m široka panoga marogastega, tenkopločnega laporja, ki je podaljšek jedra velike sinklinalne pri Češnjici. Plasti visijo proti Zlatenski ploči in penikujejo pod njo.

ε) Pri bližnji Viševnikovi (Ozebnikovi) planini je peto jursko ozemlje. Ondi je Zlatenska ploča nepričakovano ozka. Podoba je, da ji manjka v obliki trikotnika izrezan oddelek. Ob zapadni stranici manjkajočega trikotnika se je ohranila 1 km dolga panoga rdečega gornjejurskega apnenca, ki je enak onemu v dolini Triglavskih jezer. Njegove plasti visijo proti zapadu in segajo pod rob Zlatenske ploče, ki je narinjen preko njih. Vzhodna stranica trikotnika ima smer SE—NW in prehaja pri planini Dedno polje v prelom, ki se v isti dinarski smeri nadaljuje proti Tičarici.

5. Sredina. Na od roba oddaljenem kraju, to je proti sredini Zlatenske ploče sem videl pomenljiv položaj na poti s planine Blato (1088 m, sl. 3.) proti planini Krstenici (Poljane) (1673 m) v grapi med višinama 1540 m in 1535 m. Pod skoro vodoravno ležečim neskladovitim wettersteinskim apnencem Zlatenske ploče, ki gradi ti višini na vzhodni in na zapadni strani grape, se vidi ondi ob potu v grapi dachsteinski apnenec (izpričan v bližini z megalodonti), stisnjen v antiklinalo, ki z obema krakoma na vzhodu in na zapadu diskordantno sega pod neskladoviti apnenec. Pod dachsteinskim apnencem prihaja še na dan pločasti in z roženčevimi gomolji naperjeni wengenski apnenec (slično kakor pri Klečici), na drobno naguban v gubice. Antiklinala in gubice ovajajo trenje ob silnem pritisku držeče Zlatenske ploče. Ta izvid biva na točki, ki leži sredi med severnim in južnim robom Zlatenske ploče in je 5 km oddaljena od doline Triglavskih jezer. Ta položaj izpričuje, da niso samo robovi Zlatenske ploče narinjeni nad tujo podlogo nego da tudi še njena sredina na 5 km od zapadnega roba oddaljenem kraju leži nad mlajšo podlago.

V sličnem položaju prihajajo wengenski skladi na dan pri bližnjih planinah: Grintovica in V lazu (sl. 3.). Kossmat je narisal mali krpi teh skladov v svojem preglednem zemljevidu. Umeva jih pa za izpodpahe. — Na turistovsko zaznamovani poti, ki vodi južno od planine Blato (1088 m) proti planini Pri jezeru (1457 m) sem ponovno videl neskladoviti apnenec vrha Stoga in njegove okolice, ležečega diskordantno na skladovitem dachsteinskem apnencu. Nariv v sredini zapadne polovice Zlatenske ploče je torej na širšem prostoru očiten. Ako so v narinjeni odeji vrzeli, take kakor pri planinah Blato, Grintovica in V lazu, in se skozi nje vidi podlaga odeje, tedaj so te vrzeli tektonska okna (tektonische Fenster, 11, str. 60).

V vzhodni polovici Zlatenske ploče je Teller našel mal otok werfenskih skladov pri Pernikih in vzporedno z njim preko sredine ploče razpet pas wengenskih skladov (1 c) v ozemlju dachsteinskega apnenca (sl. 3.). Tudi ta položaj naznanja nariv še sredi ploče.

6. Celotni značaj. V celoti se gradi Zlatenska ploča pretežno iz apnenca in dolomita gornje triade (dachsteinska skupina) in deloma srednje triade (neskladoviti apnenec in dolomit gorske skupine Tičarice ob dolini Triglavskih jezer, nadalje Mišeljski vrh, Stog vrh in Vernar). Ob robu pa se kažejo pod gornjo triado na že omenjenih krajih starejši členi triadne tvorbe, ki sestavljajo ploči dno (werfenski skladi, skoljčni apnenec in dolomit in labora,

buchensteinski in wengenski skladi). Isti skladi se pojavljajo tu in tam tudi še sredi ploče in izpričujejo, da Zlatenska ploča ni samo ob robu, nego tudi še v sredini narinjena. Tako na zapadu pri planinah: Konjšica, V lazu, Pri jezeru, Krstenica, Grintovica in Blato; na vzhodu pa nad selom Pernike (sl. 3.).

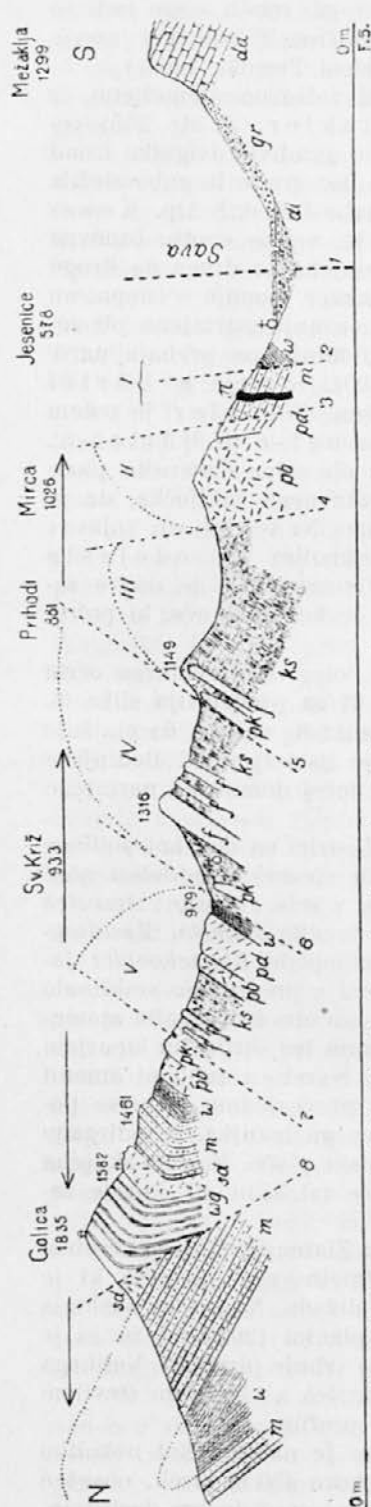
Kossmat je l. 1913. (2 b, str. 101) zasnoval »stvarno utemeljeno, iz obilnega zaklada opazovanih dejstev izvirajočo« (Winkler, 4, str. 255) velikopotezno teorijo o mehaniki, ki je dano kameno gradivo dvignila iznad morskega dna, kjer je nastalo, ga lomila in upogibala, ter grude in gube zložila in zrinila tako, da tvorijo sedanjo veličastno gorsko stavbo Julijskih Alp. Kossmat je smatral, da gradijo njih osrednji oddelek tri velike enote: osnovna Kaninova, srednja Trentska in vrhinja Zlatenska. Narinjene so druga na drugo — vsaka samo ob robu — tako, da se naslanjajo kakor stopnje v stopnicah druga na drugo. Zlatenska ploča je po njegovem umevanju narinjena ob zapadnem in ob severnem robu, na južnem robu v Bohinju pa prehaja nariv dozdevno v prevrženo jursko sinklinalo (2 b, str. 100). Kesneje je Härtel (3, l. 1920.) ugotovil, da je tudi tu nariv istinito izvršen. Winkler je potem (4, l. 1923.), strinjajoč ugotovitve Teller-ja, Kossmat-a in Härtel-a, mogel poudariti kot dejstvo, da je kolobar narivov ob robu Zlatenske ploče skoro brez vrzeli sklenjen. Ta spoznatev vodi do naravnega zaključka, da je Zlatenska ploča v celoti narinjena na sebi tujo podlago. Na tej leži ali »plava« kot narinjena gruda (schwimmende Schubscholle) ali odejasta gruda (Deckscholle). Winkler podaja ta svoj nazor, dasi je dobro zasnovan, s previdnostjo pravega znanstvenika izrečno le kot domnevo, ki potrebuje še opore v nadaljnjih ugotovitvah (4, str. 85).

7. Prečni profil Zlatenske ploče. Poleg zemljevidnega očrta znamenite Zlatenske ploče in njene bližnje okolice, ki ga predstavlja slika 3., imej prečni prerez ploče in njene podlage, podan v sliki 6., nalogo, da olajšuje ponazoritev nariva, tega izrednega pojava. Prerez je usmerjen od Bohinjske Bistrice v nekoliko nalomljeni črti do Triglava. Reže torej domnevno narinjeno pločo v njeni največji širini.

Risba kaže, da prihaja na jugovzhodu pri Boh. Bistrici na dan kot podlaga Zlatenske ploče dachsteinski apnenec v srednjem in spodnjem oddelku gore Šavnice (856 m). Poln je velikih koraljnikov in hrani v sebi amonite: *Arcestes Ciceronis*, *Paracladiscites*, *Placites* i. dr., školjke *Cassianella angusta*, *Mysidiop-tera spinescens*, polža *Purpuroidea excelsior*, in brahiopode *Rhynchonella juravica*, *Halorella amphitoma* (Härtel). Nad njim leži v prevrnjeno sinklinalo zganjena liasna tvorba z obema njenima članoma: z bazalnim krinoidnim apnenecem srednjega liasa in v jedru sinklinale s tenkopločnim ter skrilavim laporjem in peščencem gornjega liasa (ki ga izpričuje po D. Stur-u najdeni amonit *Harpoceras radians*) in deloma dogerja. V gornjem prevrnjenem krilu se pojavlja krinoidni apnenec samo kot ozka panoga. Kar ga manjka, je odtrgano ob prelomu. Nad ostalo ozko panogo leži že rob Zlatenske ploče. Majhna skupina liasovega skrilavca se je ohranila ob vzhodu Šavnice (sl. 3. in 6.), ker je zaščena med dvema bližnjima strmima prelomoma.

Na severozapadnem koncu profila gradi podlago Zlatenski ploči veličastna, v znameniti severni steni naložena skladanica dachsteinskega apnenca, ki je od znožja (1200 m) do ledenika (2484 m) nad 1200 m debela. Na njo se naslanja narinjeni odrastek (2267 m) Vernarja pri Konjski planini (2020 m) in jo je pod seboj nagnetel v že omenjene gube do pred znožje vrhnje piramide Velikega Triglava (2863 m) pri Aleksandrovem domu. Oni odrastek z višinskim številom 2267 m znači severni rob Zlatenske ploče v našem profilu.

Na skladoviti apnenec Triglavove severne stene je naložen kot nekoliko drugače izobražen člen dachsteinskega apnenca še skoro 450 m visok, obsežen balvan iz neskladovitega podolomitelega apnenca. Z njim vred dosega dachsteinska skupina izredno debelost 1650 m. Iz dostavljenega ogromnega monolita je

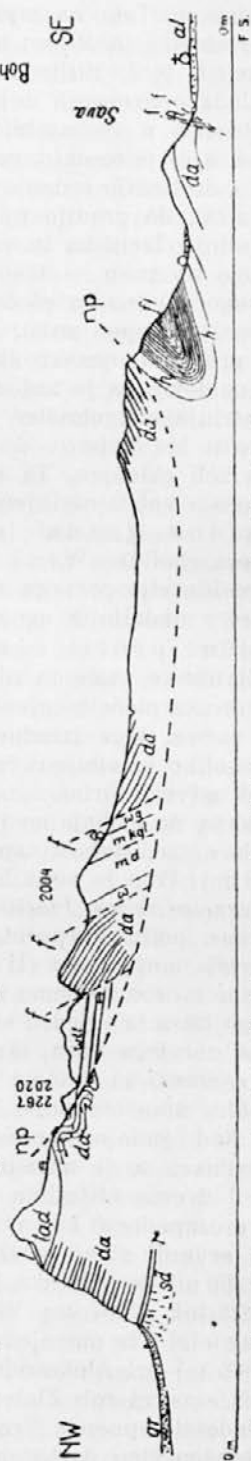
Slika 8. — Geološki prerez od Mežaklje in Jesenice do preko Golice. — *ks* = gornjekarbonski skrilavec, peščenec in kremenova labora. — *f* = v njem vloženi skladi apnenca s fuzulinami. — *pk* = permokarbonski apnenec. — *pb* = permški sprinec (brečja). — *pd* = permški dolomit. — *w* = wengenski skladi. — *m* = školjkoviti apnenec in dolomit. — *sd* = schlernov dolomit. — *wg* = wengenski skladi. — *π* = wengenski porfir. — *da* = dachsteinski apnenec. — *di* = diluvialni prod. — *gr* = aluvialni gruč. — Presledkane črte I–8 značijo prelome (štev. I znači savski prelom), pikčane pa bivša sedla antiklinal, ki so sedaj porušena in odčlenjena. — I–V tektonske enote. — Puščice kažejo smer narivanja. — Merilo 1:50.000. — Podlaga: Teller in svoji izvidi. — F. Seidl.

Boh. Bistrica
SZ

Ruševo vrh Javorinca Čašnja Šavnica
1435 1140 856

Vodna kroča Vernar Tolstec Konjščica
2225 2275 1438

Izvir Bistrica 1200
Tričlavl 2863
Aleš 2400

Slika 6. — Geološki prerez od Boh. Bistrice do preko Triglava. — *w* = wengenski skladi. — *md* = dolomit, *mkg* = labora, *wg* = wengenski skladi in *wt* = wengenski apnenec srednje triade. — *sd* = schlernov dolomit srednje triade. — *r* = rabeljski skladi. — *da* = dachsteinski apnenec, *la*, *d* = triglavski apnenec in dolomit gorenje triade. — *h* = krinoidni apnenec (hierlatzki) srednjega liasa. — *fl* = laporast apnenec in glinov skrilavec gornjega liasa. — Morene niso označene. — *gr* = aluvialni gruč. — *l* = ledenik. — *al* = aluvialni prod. — *f* = prelom. — *np* = narivna ploskev; nad njo leži Zlatenska ploča in se kaže v prečnem prerezu od Vernarja do Javorinca. — 1:100.000. — Podlaga Teller, Kossmat, Haertel, Winkler in svoji izvidi. — Priredil F. Seidl.

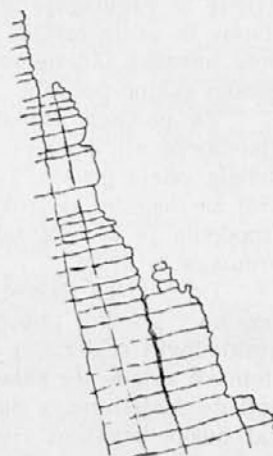
izklesana vrhnja dvojna piramida Malega in Velikega Triglava. Prav iz te neskladovitosti izvira ostro v nebesno modrino zarisanemu dvojnemu vrhu veličastna enotnost, silnost, resnost in v strmih linijah pobočij drznost. Tem dojmom se pa vendar le pridružuje prijazna vabljalnost, ker je gradivo pri-kupljivo svetel kamen. Vnanji vplivi mu sicer presnavljajo belino na površju, toda v ne manj prikupljivo srebrnosivo patino, ki sprejema in odseva solnčno zarjo v živo sijočih barvah. Triglavov neskladoviti vrhnji apnenec hrani še dobro razločne koraljnice, vendar pa sta mu snov in zlog že kolikor toliko preobražena. Prvotni apnenec CaCO_3 je deloma presnovan z magnezijevim karbonatom v dolomit (dvojna sol $\text{CaCO}_3 \cdot \text{MgCO}_3$). Pri tej premembi je dobil zrnast kristalast zlog in luknjičavost. Od male primesi železovega hidroksida mu je prvotna belina mestoma dobila rjasto rumenkasto oseno.

V profilu, ki ga je o Triglavu priobčil dunajski geolog K. Diener l. 1884. (6), je vrh Triglava narisana deloma strmo skladovit. Podoba je, da je avtor pomotno smatral strmo zasekane razpoke za ločnice ali stike med skladom in skladom. Strma razpokanost se javlja tudi še v skladoviti severni steni Triglavovi. Razpoke sečejo ondi skladove pravokotno. Izpričujejo se s tem za samostojen pojav, različen od skladovitosti. Izvirajo pač od notranjih naponov, ki so se pojavili, ko se je ogromna kamena gmota dvigala z nastajališča na morskem dnu v sedanje visokogorske višave. Ob omenjenih strmih razpokah odskakujejo kosi apnenca od severne stene. Odkruški odletavajo in so padajoč znana nevarnost turistom. Nabirajo se po padcu v širokem melišču ob znožju stene. Učinek na steni je bil dvojen: Oblikuje se ji podrobni relief (slika 7) in velikanska amfiteatralna stena se pomika s počasnim tisočletnim korakom nazaj.

Na enak način se umika strmo skalno ozadje sedanjega lednika Triglavovega nad severno steno. Istotako nazaduje pa tudi ozadje nekdanjega ledenodobnega lednika na južni strani Triglava. Ta bivši lednik je zapustil veliki okrešelj, v katerem stoji Aleksandrov dom. Obojestransko umikanje je dospelo že tako daleč, da loči obe ozadnji ledniški steni le še ozek skalni zid. Tudi ta se je znižal tako, da tvori sedlasto usločen, ozek greben. Preko njega stopamo sedaj zložno od Malega na Veliki Triglav, ker so prvotno ozko rez odstranili in na njenem mestu izdelali dobro skalnato stezo. Skalni zid je vzdržal, ker je iz celega — sicer bi ga bilo pospešeno preperevanje v mrazni višini že porušilo.

Triglavov dvojni vrh se zahvaljuje torej za vse svoje izredno bistvo dvema okoliščinama: svoji odporni monolitni snovi, in pa ledniški dobi, ki je ogromni balvan, izleknjen v smeri W-E, izklesavala s severne in južne strani in ga tako delila na dva vrha.

Kjerkoli je apnenca velika množina, ondi je nastal na dnu morja, ki je največje kamenotvorno torišče na Zemlji. Nastal je iz nagromadenih hišic, lupin in ogradij morskih živali (foraminifer, koralj, briozoov, brahiopodov, polžev, školjk itd.) in kamenotvornih rastlin. Skladovitost naznanja ponovno prekinitev in zopetno obnovevite nalaganja kamene snovi radi oscilatornega dviganja in grezanja morskega dna. Neskladoviti apnenec in dolomit v znameniti debelosti 450 metrov znači zelo dolgo dobo neprekinjenega mirnega nalaganja trdnih organskih izdelkov. Dachsteinski apnenec naših Julijskih Alp je vsekdar vzbu-jal strmenje geologov radi izredne množine visoko naloženih skladov — dasi predstavlja samo eden odsek v gornjem oddelku triadne dobe. Tem bolj osuplja dejstvo, da je na že 1200 metrov debelo skupino skladovitega dachsteinskega

Slika 7. — Oporni steber ob vzhodnem robu Triglavске severne stene, gledan s pota nad Pragom. — F. Seidl leta 1910.

apnenca na Triglavu naložena še 450 metrov debela gnota neskladovite kame-nine. Tak dostavek biva v Južnih Alpah izključno samo na Triglavu in njega okolici (Kredarica [2541 m], Begunjski vrh [2461 m], vrh Rjavine [2457 m] ...). Po najodličnejšem bivališču mu torej pristaja naziv: Triglavski apnenec in dolomit.

V Triglavski severni steni sega dachsteinski apnenec od nje gornjega roba v višini 2484 m navzdol do višine približno 1200 m tik do položnega melišča, ki tvori izvirišče Mojstranske Bistrice, na široko razprostrto ob koncu doline. Brezprimerno visoka, skoro navpična siva stena v nasprotju z zeleno obrastlim, položnim, širokim dolinskim dnom tvori dostojen zaključek veličastne doline ob Mojstranski (Triglavski) Bistrici. Visoka skladanica dachsteinskega apnenca začena ondaj s prav kiklopskim, kakih 100 metrov debelim skladom, ki hrani v sebi male školjke iz rodu *Megalodus*, in je kakor vsa stena skoro navpično odrezana (sl. 6.). Turistovska pot dotlej položna v dolinskem dnu se ob znožju stene drzno dvigne in premaguje strmo odsekano skalno plast s pomočjo v skalo vsekanih stopov in vanjo zabitih železnih klinov, ki se pojavljajo skupina za skupino. Na potu navzgor zadenemo tu prvič na kline in to koj ob prvem koraku na vele-gorsko skalno pobočje.

Za podlago dachsteinskega apnenca pričakujemo rabeljske sklade (ali apnenčeve ali laporjeve) in pod temi schlernski dolomit. Oboje zakriva očem debela odeja grušča. Lapornati rabeljski skladi bi bili vododržni jez in pravi kraj za mogočni izvirek Mojstranske Bistrice. Izvirek nam jih morda naznanja. Izpočetka je izvirek zakrit z gruščem (melom). Na dan prihaja, ko okrepan premaga to oviro.

Od izvirk hodeč proti Mojstrani v veličastni ledenodobni dolini, do-sezamo v gorskih pobočjih po vrsti starejše oddelke triadne tvorbe. Tako beli, neskladoviti schlernski dolomit v Požarni in v Črni gori, wengenske in buchensteinske sklade ter skladovit siv apnenec in dolomit srednje triade na nadaljnji poti do Mojstrane, v Savski dolini proti Kranjski gori pa tudi še werfenske in karbonske usedline. Geološki profil iz Savske doline do visokega vrha Triglavovega obsega mogočno, do 4000 metrov debelo skladanico različnih kamenin bujno razčlenjene alpske triade. Pravilno se vrstijo v skladovih, enakomerno nagnjenih proti jugu, in lahko so dostopne po globoko v osrčje gorovja zarezanih dolinah ter so deloma na veliko razgaljene. — Ta jasno pregledni, v velikih morskih obmerah zgrajeni profil smemo imenovati med najdojmovitejšimi profili znamenite triadne tvorbe v Alpah. Tektonske posebnosti še povečujejo zanimanje, ki ga budijo stratigrafski in petrografske izvidi.

Pomenljivo dejstvo je, da je podlaga Zlatenske ploče na obeh koncih našega profila (sl. 6.): v Bohinjski dolini in v dolini Mojstranske Bistrice (»Vrata«), kakor tudi v vseh drugih dolinah, ki so globoko zarezane v kameniti trup Osrednjih Julijskih Alp od Rabeljske doline do Kota in Krme pretežno apnenec in dolomit gorenje in srednje triade. Upravičena je torej domneva, da biva tudi med obema koncema našega profila ista po večini triadna kamena snov in tvori našim očem nepristopno neposredno podlago Zlatenski ploči.

Šele ob severnem znožju Julijskih Alp pri Kranjski gori in v Bohinjski dolini prihaja na dan pod spodnjo triado tudi že starejša podlaga.

V nenavadni tektonski obliki se pojavlja v Bohinjski dolini pri Bohinjski Beli na obsežnem prostoru pod srednjo in spodnjo triado še najspodnejši oddelek permske tvorbe, ki ga zovejo permokarbon (sl. 3.). Vsa ta skupina skladov vznikuje iz globočine v obliki podolžnega kupolastega oboka (Härtel, 3.). Nadvignil ga je pritisk gorotvornih sil od vseh strani in od spodaj. Permokarbonski svetlobarvni apnenec prihaja na dan nekako v temenu kupole. Sega pa tudi izven nje in se pojavlja tu in tam v spremstvu permske pestre apnenčeve labore v slikoviti srednjegorski okolici Blejskega jezera (475 m). Tako ob severni obali jezera v strmi, kakor zid stoječi, 140 metrov visoki skali iz ne-

skladovitega apnenca, ki jo venča zgodovinski Blejski grad (614 m), in ob jugovzhodni obali v Stražni gori (646 m) (Teller 1 b). Značilna okamenica v blejskem permokarbonu je foraminifera iz sorodstva *Fusuline*, nazvana *Schwagerina* z najpogostejšo vrsto *Schw. princeps*. (*Fusulina* ima iztegnjeno vretenčasto, *Schw.* pa oblato hišico). Poleg nje so se ohranili v apnencu brahiopodi, krinoidi, koralje in morske gobe z apnenčevim ogradjem (calcepongiae) (Teller 1 b).

Profil sl. 6. predočuje tektoniko Zlatenske ploče ob črti Rušev vrh—Vernar. V Ruševem vrhu tvori rob ploče dachsteinski apnenec z vklopljenimi gomolji iz rožencea. Skladovi se naklanjajo za 20° proti NW. Pred planino Konjščico nehajo ob strmem prelomu. Povlečeni ob njem kvišku se nagibljejo plitvo proti SE. Za prelomom prihaja na dan s strmo proti SE nagnjenimi skladovi skupina starejše triade: werfenski skladi (sljudoviti skrilavci z značilnimi okamenicami, opazili že Diener, Stur in Peters: *Dinarites*, *Tirolites cassianus*, *Naticella costata*, *Myacites fassaensis*, *Pseudomonotis Clarai*, *Myophoria costata*), skladovit dolomit, ki gradi vrh 2004 m, pestra labora in wengenski skladovi. Severno mejo tej skupini tvori drugi prelom. Ob njem se pojavlja zopet dachsteinski apnenec in gradi lepo skladoviti Tolstec (2276 m) s krepko proti SE nagnjenimi skladovi. Toda le primeroma mala gruda ga je, kajti Tolstec je odkrhnjen na severni strani ob tretji strmi prelomini. Ob njej je izpodpahnjena Vernarjeva skupina starejše (spodnje in srednje) triade. Njene sestavne dele smo že omenili. Njeni glineni oddelki so radi plodne zemlje, ki jo ustvarja preperevanje iz njih, povod, da je nastala Velopoljska planina. Enak povod je privabil pastirje, da so ustanovili planino Konjščico in planino Tolstec. Ob vododržnih skladovih prihajajo tudi tu studenci na dan in pri planini Konjščici izvira potok Ribnica, ki se po dolgem toku izliva v Bohinjsko jezero. Vrh z višinskim številom 2004 m, Tolstec in Vernar so narinjeni drug na drugega, se naslanjajo kakor luska na lusko na ribi in skupno tvorijo rob Zlatenske ploče, ki je na tem kraju narinjen na Triglav.

8. Babna gora. Posebno pozornost obrača nase Babna gora nad Bitnjami v Bohinju. Sestavlja ji vrhnji oddelek dachsteinski apnenec, ki pa je skoro popolnoma obkoljen po nižje ležečih liasnih skladih. Haertel (3) je ugotovil, da ti skladi segajo na treh straneh gore pod dachsteinski apnenec (sl. 3.). Podoba je torej, da je Babna gora del Zlatenske ploče, ki ga pa je denudacija odločila od ploče in ga osamila (Winkler 4, str. 85).

C. Izvorišče in podolžni profil Zlatenske ploče. Winkler premotruje tudi vprašanje, odkod bi bila Zlatenska ploča narinjena (4, str. 85—87). Izvorišče se mu kaže v soseščini onstran Save pri Jesenicah. V istini je med Hrušico, Jesenicami, Javornikom in Žerovnico obsežno ozemlje zgrajeno iz kamenin karbonske, permske in starejše (spodnje in srednje) triadne dobe. Gorenjetriadnih usedlin pa ondi ni, dasi so se prvotno nedvojbeno razprostirale tudi tam. — Omenjene starejše usedline sedaj niso v prvotnem mirnem položaju, nego so stisnjene v zamotane gube, razkosane, preložene, zaklinjene in prevrčene značilno proti jugu! Očitno je, da zavzemajo sedaj spričo tolike nagnetenosti izdatno skrčen prostor v podolžni in v prečni smeri. Tu je bilo menda dovolj prostora za Zlatensko pločo (25 km dolgo) v času, ko je njena prvotna podlaga pri Jesenicah bila še izleknjena. Starejša podlaga je sedaj pri Jesenicah še 6 km široka; pri bližnji Žirovnici (to je samo 6 km proti jugovzhodu) ob znožju Velikega Stola (2236 m) je širina skrčena že na 2 km (Teller, 1, e, geološki zemljevid Zapadnih Karavank). Ta pojav je v zvezi z znamenito premaknitvijo vse velehorske panoge Karavank pri Žerovnici. Vzhodni oddelek Karavank, pričenjajoč s Stolom in obsegajoč Košuto, je namreč v primeri z zapadnim oddelkom, ki vrhuje v Veliki Kepi (2143 m), pomaknjen za 7—8 km proti jugu. Ta osupni, veliki pojav je bistrovidno opazil Kossmat (2b, str. 138). V njem se izpričuje z druge strani ogromna, proti jugu odrivajoča tektonska sila v soglasju s polo-

žajem skladov pri Jesenicah. Winkler (4, str. 86) tudi še opozarja, da se silno stisnjena, prelomljena in zaklinjena panoga starejših usedlin, ki gradi severno gorsko okolico pri Žerovnici, nadaljuje na zapadno stran Save v mirnejšem položaju in tvori tam pri točki 631 m v bližini Dobrave spodnje- in srednjetriadno ozemlje. Že Teller je umeval ondešnji izvid tako, da to ozemlje predstavlja bazalni oddelek narinjene višje ležeče triadne ploče. Ta misel se more nanašati samo na Zlatensko pločo, ki je Teller še ni poznal.

Winkler opira svojo domnevo na geološko sestavo ozemlja, ki jo je proučil Teller in opisal v odlični publikaciji, opremljeni z geološkim zemljevidom zapadnega dela Karavank (med Velikim Stolom in Veliko Kepe) in z geološkim profilom železniškega prodora pod Roščico (1777 m) (Teller 1, e).

Kot nadomestilo za Tellerjev, z mojstrskim umevanjem iz prirode posneti geološki zemljevid, naj na tem mestu služi priložena slika 8. V njej se predočuje geološka zgradba domnevanega izvorišča Zlatenske ploče v prerezu Mežaklja—Jesenice—Golice—Kladje — kjer dosega polno širino — in se nudi čitatelju kolikor toliko dejstvena podlaga Winklerjevega naziranja. Za risanje profila čez Golico na podlagi Tellerjevega zemljevida je bilo spričo njegovih poglobitvenih ugotovitev treba le še prehoditi profil na licu mesta in posneti podrobnosti (naklonske kote i. dr.).

Profil preko Golice predočuje, da se gorsko pobočje brzo dviga od dolinskega dna ob Savi (578 m) do vrha gore Mirce (1026 m). Od tod do vrhnjega oddelka Golice se prostira valovito, večinoma z gozdom pokrito, z naselbinama Prihodi in Sv. Križ oživiljeno višavje s Črnim vrhom (1365 m) in tvori glavnemu vrhu Golice predlogo, široko 3—4 km. Predlogo gradijo paleozojske tvorbe in zavzemajo na široko srednji oddelek profila. Ob njih bokih na severni in južni strani profila se javljajo oddelki triadne tvorbe.

Na začetku profila v spodnjem pobočju gore Mirce leži gruda spodnje in gruda srednje triadne tvorbe. Sestavljajo ju werfenski skladi in školjkoviti apnenec, presnovan v dolomit. V le-tem tiči greda wengenskega porfirja (π v sliki 8). Ta dva oddelka sta še pri Koroški Beli (4 km vzhodno od Jesenic) dvignjena in nagubana v široko, pravilno antiklinalo, ki gradi vrh z višinskim številom 1145 m. V sosednjem vrhu, nazvanem Jelenji Kamen (1095 m), ki stoji med vrhom 1145 m in Mirco, je antiklinala po mehanskem vplivu dveh podolžnih in dveh prečnih prelomov izpačena. Ob znožju Mirce tik za hišami Jesenic — v črti našega profila — leži le še njen skrajni zapadni odlomek, sestavljen iz grude werfenskih skladov in grude školjkovitega dolomita. Werfenski skladi v odlomku visijo proti severu in menda naznanjajo s tem, da so člen porušene in proti jugu prevrnjene antiklinale. Gruda školjkovitega dolomita leži nepravilno zaklinjena med dvema prelomoma (2. in 3. v sl. 8).

V sosednji, paleozojski gorski panogi je črni glineni skrilavec v družbi s peščencem (*ks*) prevladujoča kamenina. Pri Dovjem so se našli v njem zogljeneli ostanki drevesaste preslice *Calamites*, ki izpričujejo geološko starost. Vloženi so v skrilavcu: pestra kremenova labora (n. pr. tik pred južnim vhomom v vas Sv. Križ), nadalje temnosiv ali črn apnenec z značilno foraminifero *Fusulina* in v le-tem lečasto oblikovane lege jeklenovca (FeCO_3), ki so ga rudarsko pridobivali (Savske jame, Karlov rov). Te trde kamenine se deloma opozorljivo dvigajo kot skalne panoge iznad mehke skrilave okolice.

Mehki skrilavci se pretvarjajo v plodno zemljo, ki vabi rastlinstvo na priselitev. V njej uspevajo sočne trate z bujno predalpsko floro. Že tu pricveto spomladi znameniti narcisi; po njih slovi Golica daleč na okoli.

Karbonsko vrsto skladov zaključuje permokarbonski ali bel ali rdečkast jednat apnenec (*pk*), ki se javlja v obliki posameznih kleči različne debelosti in obsežnosti. Značijo ga okrogle hišice foraminifere, nazvane *Schwagerina princeps*.

Drugi oddelek paleozoika sestavljajo usedline permske dobe. Vrsto pričenjajo diskordantno razprostrti pestro barveni peščenec, pester apnenčev spri-

mek (*pb*, Mirca) in labora. Pridružujejo se rdeč in siv skrilavec in naposled še ali apnenec ali dolomit z značilnimi hišicami polža, nazvanega belerofon (*Bellerophon*) (*pd*).

Tako sestavljena paleozojska skupina skladovitih kamenin se pojavlja v štirih skladanicah, ki so v našem profilu označene s števili II, III, IV, V. Prva med njimi gradi goro Mirco (1026 m) in visi strmo proti jugu. Ostale tri vise strmo v nasprotno stran. V skladnicah II., III. in IV. se vrstijo stratigrafski členi v pravilnem redu (*abc*), to se pravi: mlajši člen leži nad starejšim; najstarejši člen *a* spodaj, najmlajši *c* zgoraj. V skladnici V. ležijo v obratnem redu: starejši nad mlajšimi (*cba*); *c* spodaj, *a* zgoraj.

Ta izredni položaj nam je umljiv samo kot skupina izoklinalnih gub, okrnjenih v tektonske luske po vzorcu shematne slike 1., K v II. poglavju pričujoče razprave. Vrsto otvarja kot luska I. že prej omenjena najsilneje okrnjena antiklinala vrha z višinskim številom 1145 m. Ta in luska II. sta se ob vplivu skoro navpičnih prelomov 1, 2, 3 nagnili proti jugu. Ostale tri luske III., IV., V. so se pobesile proti severu. Prevrnil jih je od severne strani potiskajoči nariv. Gradijo se popolnoma po vzorcu naše shematne slike 1, K. Izpadli so iz njih narobe ležeči kraki (*cba*) prvotnih gub, iz prvotne gube V. pa je iztisnjen ob prelomu 6. pravilno ležeči krak (*abc*). V antiklinali III. se je deloma še ohranil pregib skladov ob vrhu (sl. 8).

Ako si predočimo v luskah I.—V. ohranjene skupine skladov v prvotnem vodoravnem položaju in dostavimo v mislih tektonsko izpadle krake in po denudaciji porušene dele krakov (v sliki 8. z napikanimi loki označene), tedaj uvidimo, da se je ob silnem stranskem pritisku z nastankom strmih, stisnjenih in na en sam krak okrnjenih gub prav izdatno skržil prostor, na katerem so se prostirali skladovi v prvotnem vodoravnem položaju. Poleg nagubavanja na veliko pa se je ustanovilo še nagubavanje na drobno. Kajti prijenljive plasti glinovega skrilavca so se vdajale pritisku tudi tako, da so se nagubavale v mične, goste, drobne gubice, ki jih Teller ponovno omenja, ko opisuje izvid v železniškem prodoru med vrta-njem, kjer je imel pred seboj stene prodorove še gole, nezazidane.

Za prelomom, ki tvori severno mejo prevrtnemu pasu, se pojavlja nova tektonska skupina — tista, ki gradi Golici vrh s Kadilnikovo kočo. Začenja se z ozkim pasom permokarbonskega apnenca (*pk*) in nad njim ležečim istotako strmo proti severu naklonjenim permskim peščencem (*pb*). Na to se uveljavlja triadna vrsta: werfenski skladi, školjkoviti apnenec v obliki pestre labore, skladovitega apnenca in istotakega dolomita (točka 1461 m), nadalje schlernov dolomit, opozorljiv po blesteče belih skalnih razgalinah (na njem stoji Spodnja Goliška turistovska koča, 1582 m) in naposled se ob drevesni meji uvrščajo wengenski skladi. Le-ti gradijo zgolj s trato obrasli odlični razgledni vrh Golice (s Kadilnikovo kočo 1835 m), ki odpira očem in srcu širok pogled na domovinsko zemljo to- in onstran državnih mej. Wengenski skladi so tu izobraženi kot tenke ploče temnega bituminoznega laporastega apnenca, ki se menjavajo s plastmi črnega apnenoglinenega skrilavca, preperevajočega v izborno plodno zemljo. Radi nje slovi vrh Golice kot ozemlje, bogato obdarjeno z redko gorsko floro (narcisi, murke, *Eryngium alpinum* idr.).

Vsa 1500 m debela skupina skladov od ustja Belega potoka do Kadilnikove koče se nagiblje proti severu v strmem kotu (45°). Prijenljivi wengenski skladi so tudi še na drobno nagubani.

Na koroški strani, 200 m pod vrhom Golice, je wengenska skupina odrezana ob strmo v globočino usmerjenem prelomu. Skladovi ne zaidevajo ob lomno črto, viseč proti severu nego proti jugu. Ta izvid vodi do predstave, da vsa vrhnja skupina, ki začenja nad ustjem Belega potoka, nudi sliko proti severu prevržene antiklinale, ki jo Teller riše tudi v profilu preko Roščice.

Nadaljnje severno pobočje Golice od višine 1600 m do višine 1000 m gradi velika antiklinala, obsegajoča triadne oddelke od werfenskih skladov do schlernovega dolomita. Prevržena je istotako kakor vrhnja na severno stran. V omejenih višini 1000 m jo reže znamenit prelom tako, da prihaja triadna antiklinala v stik s silursko tvorbo nad železniško postajo Podgorje.

Ako premotrimo profil preko Golice v zvezi z domnevo o Zlatenski ploči, uvidimo predvsem, da so razkosane, strmo nagnjene, luskasto okrnjene izoklinale sedaj v istini potisnjene na dosti ožji prostor v primeri z onim, ki so ga zasedale plasti prvotno na svojem nastajališču. Ne upira se torej umevanju misel, da je 25 km dolga Zlatenska ploča ležala na prostoru, ki meri v smeri podolžne pločine osi sedaj samo 5—6 km. Ujema se z domnevo tudi dejstvo, da na Golici ni gornjetriadnega apnenca, ki venča bližnja sosedna vrhova na vzhodni in na zapadni strani; to sta Veliki Stol in Velika Kepa. Izpričuje se nadalje, da je silni pritisk prevračal antiklinale na Golici na nje severni strani proti severu, na južni strani proti jugu. Na dlani pa je ugovor, da Zlatenske ploče ni odrinil proti jugu usmerjen pritisk, ker ne leži na južni strani Golice nego na jugozapadni. Temu nasproti opozarja bližina Dinarskega gorovja, ki so ga nagubale in narinile proti jugozapadu potiskajoče sile, na možnost njih sodelovanja pri premeščanju Zlatenske ploče (Winkler, 4, str. 131). Dinarsko smer imajo ne samo prelomi, ki so zarežani preko Jelovice in Zlatenske ploče (Korito, Blatnica), nego tudi prelom in jugozapadni nariv ob črti: Mala Kepa—Golice (med wengenskimi skladi na vrhu in schlernovim dolomitom v severnem pobočju) —Valvazorjeva koča na Vel. Stolu. Vse te črte izpričujejo delovanje dinarskega pritiska v območju Julijskih Alp in Karavank. Še oddaljenemu kristalastemu Pohorju je zasekal jugozapadno mejo prelom ob črti Slovenji gradec—Dolič—Vitanje, idoč v smeri NW—SE.

Posebne pozornosti je vreden stik med Golico in Mežakljo. Ondi bi se neposredno odločilo vprašanje, nadaljuje se li paleozojski in stareje triadni del profila Golice pod Mežakljo in tako tvori podlago Zlatenski ploči, ki se tu začneja, ali ne.

Stik med Golico in Mežakljo ob črti Dovje—Žirovnica (ali Mojstrana—Dobrava) nam zakriva diluvialna in aluvialna naplavina reke Save. Vendar je Teller preko tega zastora nazorno označil tektonsko razčlenitev ob stiku z naslednjimi besedami: »Vse ob znožju Golice med Dovjem in Žirovnico vidne gube in vsi prelomi, ki so v zvezi z gubami, prevrnjenimi in narinjenimi proti jugu, se končujejo lepo vzporedno razvrščeni proti zapadu v Savski dolini. Na drugo stran doline ne prestopajo. Nad nasprotno obaljo se dviga nerazčlenjen skalni zid: strmo pobočje Mežaklje, ki je prednja straža Julijskih Alp. Kontrast med obema pobočjema sega od Most do Dovjega. Ta oddelek Podkorenske Save je pravi vzorec glavne doline, ki je nastala ob tektonskem prelomu« (Teller, 1, e, str. 36).

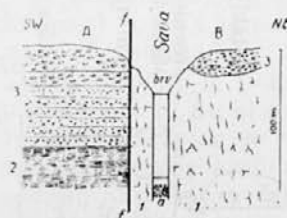
Prelom, ki ga ima Teller v mislih, more biti samo »savski prelom« (»Savebruch« Fr. Frech, 8), ki je navpično v zemljo, toda poševno nasproti smeri glavnega slemenja odrezal Karavanke in Kamniške Alpe in prihaja od triadnega znožja Kranjskega Storžiča (2134 m) ter se mimo Pristave pri Trbiču (Seidl, 9, str. 165, 166) in Begunj nadaljuje v premi črti v Savski dolini do Trbiža in še nadalje v dolini Bele do Pontablja (sl. 3., sl. 8., šte. 1., sl. 9.). Ta znameniti nad 100 km dolgi periadriatski prelom znači zelo opozorljivo, važno dolinsko črto ob Pontabeljski Beli, ki teče proti zapadu, in ob Dolinski Savi, ki teče proti vzhodu.

Razgaljen in pogledu pristopen pa je ta znameniti prelom menda samo na enem kraju, to je pri Mostah poleg Žirovnice (sl. 3., M). Ako stojimo ondri na ostrem ovinku, v katerem kreta Sava z dosedanje poti (WNW—ESE) na jug proti Radovljici, se nam odpre ta redki geološki prizor (sl. 9). Sava šumi ondri skozi ozko in globoko tesen z navpičnimi skalnimi stenami. Smelo razpeta žična

brv visi visoko v tesni nad valovečo reko in posreduje prehod od obale do obale. Po svojem nastanku je tesen zevajoča razpoka zasekana v neskladoviti dolomit, ki prihaja od bližnjih Žirovniških peči (658 m). Samo malo število metrov od zapadne obale dolomit neha ob navpični ploskvi, ki jo značijo drse, idočee od gori navzdol, za drsalno ploskev (Ampferer 10). V tej ploskvi se gledalcu kaže kos prelomine omenjenega velikega savskega preloma (ff). Sosednja tesen je stranski prelom vzporeden glavnemu. Z nasprotne strani segata do prelomine temna sljudnata morska glina v izrazitem nasprotju s svetlim dolomitom in istolako nad njo razprostrti diluvialni prod z morenami po vrhu. Glina je usedlina iz gorenjega oddelka miocenske dobe. Prostira se z drugimi miocenskimi usedlinami vred v gričevju od Kamnika do Most in do znamenitega slapa Radovine ob izstopu iz Vintgarja. Kot mladomiocenska (sarmatska) usedlina je glina dosti mlajša od schlernovega dolomita. Pristoja ji mesto nad dolomitom. Izvid torej kaže, da je od prejšnjega višjega položaja zdrknila ob prelomini navzdol na sedanje mesto poleg dolomita.

Ker je miocenska usedlina ob prelomu odrezana, se izpričuje, da je veliki savski prelom nastal šele po miocenski dobi.

Schlernov dolomit prihaja od vitke piramide Kranjskega Storžiča, kjer dosega višino 2134 m, preko Tržiške Dobrče (1636 m) in se znižuje še nadalje

Slika 9. Savski prelom pri Mostah v profilu. A = planota pri vasi D. brava, B pri vasi Potoki. — 1. = schlernov dolomit. — 2. = miocenska glina. — 3. = diluvialni prod. — a = aluvijalni prod v sedanji strugi. — ff = savski prelom. — F. Seidl, bistveno v skladu s profilom O. Ampferer-ja (10).

v Rodinskih pečeh (1133 m) do Žirovniških peči (658 m) ter dosega pri Mostah dno Savske doline in ga pri omenjeni brvi prestopa. Tu dolomit izginja s površja, in Savska naplavina ga prekrije. Pojavlja se zopet šele pri Mojstrani na obeh straneh ondešnjega potoka Bistrice. Na levi strani sega na Vrtaškem vrhu (1898 m) celo do višine 1600 m. Dejstvo, da med Mostami in Mojstrano ni gorske bariere iz schlernovega dolomita, je opozorljivo. Odprta je ondi vrzel, da je v njej v smislu domneve mogla zdrkniti Zlatenska ploča proti jugozapadu.

Po tem dogodku je Savski prelom odrezal Zlatensko pločo od Karavank in ploča je ob prelomu greznila navdol ali pa se je paleozojska predloga Golice dvignila toliko, da se sedaj dachsteinski apnenec ob znožju Mežaklje stika s karbonskimi in spodnjetriadnimi gubami ob znožju Karavank — ako puščamo v nemar privršno diluvialno in aluvialno Savsko naplavino. Ta stik tvori ob črti Jesenice—Dobrava v dolžini 4 km vzhodni (točneje severovzhodni) rob Zlatenske ploče.

Stik med Zlatensko pločo in njeno podlago, kolikor ga je ob Mežaklji in ob Savskem prelomu, je zastrt pod zemeljskim površjem. Po svoji majhni dolžini (4 km) je samo kratka, ne očitna vrzel v sicer zadovoljivo pojasnjenem narivnem kolobarju ob njenem celotnem robu (70 km). Toda prav ta vrzel ob izhodišču nariva je za našo vedoželjnost posebno občutljiva.

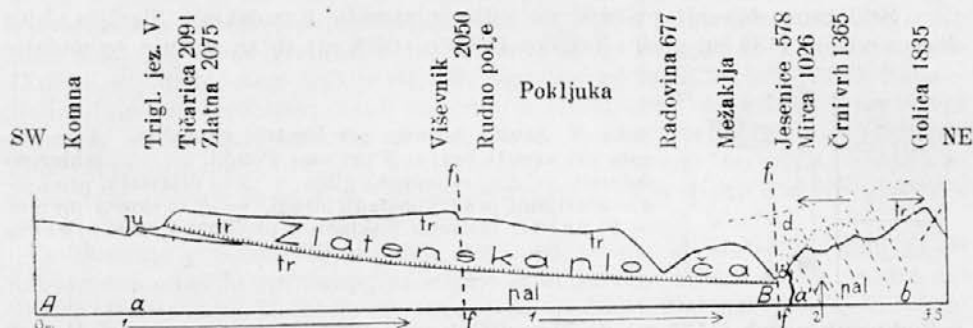
Winkler (4, str. 86) sodi (kar smo že omenili), da bi se bila 25 km dolga in primeroma tanka Zlatenska ploča odločila od svoje prvotne podlage na višavju med Savo pri Jesenicah in vrhom Golice, potem pa da se je pomaknila preko Pokljuke tja do Triglavskih jezer od enega konca — od Golice, to je od NE — in od zgoraj tako, kakor deska, ki jo roka porine nad podlago od odročnega konca po vsej dolžini do priročnega konca. Prvotna, po

večini paleozojska podlaga ploče med Jesenicami in Golico pa da je ostala na mestu, samo nagubala ter stisnila se je v izoklinalne luske.

Odločitev trdne apnenčeve ploče od pod njo ležečih mehkih laporastih in skrilavih werfenskih in karbonskih plasti je sicer izreden, vendar mehansko umljiv dogodek. Ne moremo si pa brez drugega predočevati mehaniko nariva po Winkler-jevih besedah.

Ob vsem 70 km dolgem obodu Zlatenske ploče je vidno narinjenih mest (dolina Triglavskih jezer, Hribarica, Vernar, Klečica, Radovina 695 m, Krnica, Pokljuka pri Mrzlem studencu, Bohinj pri Češnjici, Hebat, Viševnik) toliko, da je smatral naš avtor (4, str. 85) »kolobar narivov za skoro popoln«. Kljub temu je previdni znanstvenik ocenjeval svoje umevanje, da je Zlatenska ploča »na mlajši podlagi ležeča narinjena ploča« samo za domnevo (4, str. 82) in »drugačno umevanje ne za izključeno« (4, str. 85).

Podoba je, da je bil odličnemu avtorju podan opomin na previdnost v načinu, po katerem si je predočeval fiziko narivanja. Kajti sodim, da se temu protivijo resni pomisleki. V trenutku, ko 25 km dolga ploča oddrži izpred vrha Golice tako kakor deska, ki jo je odrinila roka, je namreč ploča ločena od izvo-

Slika 10. — Podolžni prerez Zlatenske ploče in Golice. Ferd. Seidl. — Schematicno. — Merilo za dolžine 1:300.000, za višine 1:150.000. — *pal*, *tr*, *ju* = paleozojska, triadna, jurska tvorba. — *ab* = prvotni prostor paleozojske skupine skladov, ki je sedaj zrinjena in okrnjena na luske v prostoru *a'b*. — *AB* = na njene mesto pod Zlatensko pločo podrinjena skupina skladov. Nazobčana črta znači podrivno ploskev Zlatenske ploče. — *d* = porušeni in odnešeni po večini gornjetriadni apnenec. — Pušice značijo smer narivanja. — *ff* = prelomi.

rišča in brez snovne zveze z gmo, ki izvaja potiskanje proti SW; potiskajoči sili je potemtakem ušlo prijemališče in ji je ušla opora za protipritisk (Widerlager). Nadaljnje drčanje ploče proti SW je torej mehanski nemožno. Poiskati je treba drugo obliko narivanja; tako, ki bo fizikalno možna.

Tu priložena slika 10. nam predočuje Zlatensko pločo v podolžnem profilu z drugačno, pa — tako sodim — fizikalno zadovoljivo razlago narivanja.

Predstavljajmo si izoklinalne luske, ki gradijo predlogo Golice (Mirca 1026, Črni vrh 1365 m), izpopolnjene v prvotne gube in le-te izlekne na prvotno dolžino! Nad njimi razprostrto pa do 1000 m debelo mlajše triadno apnenčavo skupino skladov. Teda imamo v misli pred seboj Zlatensko pločo, segajočo od vrhnjega oddelka Golice do Triglavskih jezer in ležečo na njeni prvotni, po večini paleozojski podlagi. Ta položaj se je premenil, ko se je pojavil jak tektonski pritisk ob SW koncu ploče in je rinil odjenljivo skrilavo paleozojsko podlago (sl. 10., a b) v sedanje luske (*a'b*). Neprimerno trdnjša in odpornejša višje ležeča triadna ploča, zgrajena iz neskladovitega in skladovitega apnenca — sedanja Zlatenska ploča — pa se je odločala od iste podlage in ostala na svojem mestu razprostrta od Golice do Triglavskih jezer. Obratu se je kot nositelj ali snovni predstavnik jugozapadnega pritiska (puščici 1, 1) rinila pod sedanjo Zlatensko

pločo njena sedanja paleozojsko-triadno-jurska podlaga *AB* in zasedala prostor, na katerem je poprej zleknjena ležala sedaj na luske zrinjena skupina, ki gradi Mirco in Črni vrh pri Jesenicah.

Zlatenska ploča se nam kaže, kakor da je narinjena od NE na tujo podlago; toda po pravkar obrazloženem naziranju umemo izredni položaj pravilneje, ako smatramo, da je podrinjena pod njo tuja podlaga, ki je došla od SW.

To umevanje dobiva še oporo v naslednjem izvidu. V profilu Bohinjska Bistrica—Triglav se kaže ob južnem robu Zlatenske ploče nariv proti SE, ob severnem proti NW. Tako nasprotno narivanje v isti ploči je fizikalno neverjetno. Pač pa se kaže velikansko pomikanje v smeri NW—SE ali nasprotno v podlagi Zlatenske ploče, in sicer na jugu v prevrzeni Bohinjski jurski sinklinali in v kupolastem izpodpahu (Aufbruch) permokarbona pri Bohinjski Beli, na severu pa v gubah dachsteinskega apnenca pri Aleksandrovem domu in v Kanjavcu.

Ko je novi položaj dozorel, so nastali prelomi: savski prelom (*ff*) in vzporedni prelom ob črti Gorjuše—Rudno polje—Draški vrh in prelomi v Golici. Ob savskem prelomu se je Golica relativno dvignila (puščica 2) tako, da je njena paleozojska predloga prišla iz globine na sedanje mesto poleg gorenjetriadne Mežaklje.

Preperevanje in odnašanje prepereline po tekoči vodi in ledu (erozija in korozija) so še v terciarnem času, potem pa v glacialnem in v aluvialnem času odnašali kameno snov in s tem izdatno znižavali prizadeta gorovja. Tako tudi Zlatensko pločo in Golico. Z Golice so vode in ledeniki odtrebili gorenjetriadni apnenec (sl. 10, *d*), ki sedaj manjka nad njenim vrhom in nad njeno paleozojsko predlogo. Tako se je oblikovala korak za korakom kamena podlaga in se je izdelala sedanja krajina. Globoko v ogromni gorski trup Julijskih Alp in sosednjih Karavank zarezano doline (Savska dolina, Vrata, Krma i. dr.) izpričujejo soglasno, da so tudi ondi odnešene velikanske množine apnenca in drugih kamenin.

Sodim, da se tu obrazložena domneva o nastanku Zlatenske ploče po podrivu zadovoljivo prilega okoliščinam, ki ta dogodek izpričujejo.

V. Sklep.

Še nedavno so veljale Julijske Alpe za vobče enostavno zgrajeno ogromno skladanico po večini apnenčeve usedline iz triadne dobe. Precej obsežna studija, ki jo je priobčil dunajski geolog K. Diener leta 1884. (6), ni bistveno premenila tega naziranja. Odtlej se je na podlagi sijajnega napredka v geološkem spoznavanju in po požrtvovalnem večletnem proučevanju na licu mesta po odličnih mojstrih strokovnjakih: Teller, Kossmat, Haertel, Winkler,⁵ naziranje o geološki zgradbi Julijskih Alp bistveno izpremenilo.

⁵ Za proučevanje flore in favne kake dežele se pojavljajo redki domači posebno nadarjeni prirodopisci, ki se morejo tem strokam posvetiti kot specialisti in se marljivo podpirajo med seboj in v stiku z vnanjimi tovariši. Vse druge panoge znanstvene botanike in zoologije (anatomijo, fiziologijo i. dr.) morejo gojiti samo na visokošolskih znanstvenih središčih, kjer imajo visokošolski strokovnjaki specialisti na razpolago potrebne posebne institute, opremljene z laboratoriji, literaturo in zbirkami. To velja tudi o geologiji. Spricho praktičkih vprašanj, ki jih rešuje geologija (o rudiščih in rudah, o premogu, o vodah, tleh i. t. d.) imajo kulturne države vsaka svoj posebni državni geološki zavod s primerno opremo in specialnimi učenjaki. Tak zavod je imela bivša Avstrija na Dunaju (Geologische Reichsanstalt) in ondešnji strokovnjaki so proučevali geologijo države. V Julijske Alpe so prišli kot člani dunajskega drž. geološkega zavoda: Stur, Teller, Kossmat, kot geologi dunajskega vseučilišča: Diener in Winkler in iz vseučilišča v Leipzigu: Kossmat in Haertel. Te okoliščine pojasnjujejo, kako je prišlo, da smo imeli doslej še prav malo domačih geologov.

Julijske Alpe so danes bogate tehtnih geoloških problemov. Zlatenska ploča je samo eden med njimi — morda najzagonetnejši.

Pričujoča razprava nima samo namen, da opozarja naše domače prirodoopisne marne kroge na nenavaden, velik geološki problem v znameniti velegorski skupini Osrednjih Julijskih Alp. Izpopolnila je marveč število vidno narinjenih mest na obodu Zlatenske ploče bistveno z izvidom, da se kaže nariv tudi še v sredini 6½ km širokega zapadnega oddelka Zlatenske ploče. Ta točka (str. 16 te razprave) je v grapi med pastirskima planinama Krstenica in Blato. to je 3—4 km oddaljeno od severnega roba pri Velem polju in enoliko od južnega pri Hèbatu ter dobrih 5 km od zapadnega roba v dolini Triglavskih jezer. Nariv (ali točneje rečeno položaj ploče nad pločo enake ali manjše starosti) je torej izpričan ne samo na štirih petinah oboda, nego tudi še 5 km od zapadnega roba v osrčju Zlatenske ploče. Soglasnih izvidov pričakujemo še iz globoko v Zlatensko pločo in njeno podlago zarezanih jarkov ob Mostnici in ob Ribnici. — Dunajski geolog A. Winkler je spoznal, da ogromna Zlatenska ploča leži nad pločo enake in deloma manjše starosti in si jo je predstavil kot od severovzhodne strani in od zgoraj narinjeno pločo. Nadaljnji uspeh pričujoče razprave pa jo nam kaže kot učinek podrivanja od jugozapadne strani. Tako se domneva, oproščena dozdevne fantastnosti, giblje vsa v tiru sicer izrednega, toda pravilnega prirodnega dogajanja.

Zusammenfassung.

Die Zlatna-Platte im Zentralstock der Julischen Alpen.

Auf Grund der neuern geologischen Literatur (Teller, Kossmat, Haertel, Winkler) wird die im Zentralstock der Julischen Alpen gelegene Zlatna-Einheit als das bemerkenswerteste tektonische Problem dieser Alpengruppe in Wort und Bild zusammenfassend für die einheimischen geologisch interessierten Kreise dargestellt. Als Kossmat im Jahre 1913 auf Grund eigener Forschung eine großzügige Theorie über die Mechanik der Entstehung der periadriatischen Gebirgsumrandung aufgestellt hatte, führte er in grundlegender, tiefblickender Auffassung des Gebirgsbaues die Zlatna-Platte (25 km lang, 6 bis 9 km breit) als eine besondere tektonische Einheit mit teilweise überschobenen Rändern auf. A. Winkler modifizierte im J. 1923 diese Auffassung im Sinne der Schubdeckentheorie und begründete die hypothetische Auffassung der Zlatna-Einheit als Schubdecke. A. Winkler zeigte, daß vier Fünftel des Umfanges der Platte völlig klar dastehende Merkmale eines Überschiebungsrandes aufweisen. Der Verfasser vorliegender Abhandlung ergänzt diesen Befund, in dem er anführt, daß sich ihm auf dem Wege von der Planina Blato zur Planina Pri jezeru im innern Teil der breiten Westhälfte der Zlatna-Einheit das Bild der diskordanten Überlagerung des ungeschichteten Wettersteinkalkes der Zlatna-Platte über Dachsteinkalk der Unterlage darbot, sowie daß in der Runse, welche von Planina Blato zu Planina Krstenica (Poljana) führt, unter dem genannten Riffkalk ebenfalls diskordanter Dachsteinkalk (mit *Megalodus*) und in dessen Liegendem Wengener Plattenkalk zum Vorschein kommt. Diese Stelle liegt in der Längsachse der Zlatna-Platte 5 km von deren Westrand (entlang den Triglavseen) entfernt. Hiemit ist die Überschiebung auch mitten in der Westhälfte der Platte verbürgt.

Das Profil Bohinjska Bistrica (Wocheiner Feistritz)—Triglav führt das Bild der Zlatna-Platte im Querschnitt vor, das Profil Mežaklja—Golica dient zur Erläuterung des Abgleitens der Schubplatte vom Südgehänge der Golica, wenn es als ihr Wurzelgebiet gedacht wird im Sinne der ebenso scharfsinnig erfaßten wie vorsichtig vertretenen Vorstellung A. Winkler's. In Abweichung von

diesem Autor wird an der Hand des Längsprofils, Abb. 10, eine modifizierte Art der Entstehung der Zlatna-Schubmasse erläutert. Darnach wurde das unterhalb der jungtriadischen Masse der Zlatna-Platte etwa ungestört lagernde Palaeozoikum durch eine von SW vordringende Scholle gefaltet und als steilstehende Schuppen nordostwärts geschoben. Es bildet jetzt die Vorlage der Golica (1835), im Profil die Höhen Mirca (1026 m) und Črni vrh (1365 m). Die vordringende Scholle (Palaeozoikum, Trias, Jura) unterschob die triadische Zlatna-Platte. Entlang des später entstandenen Savebruchs wurde die Golica gehoben und das Palaeozoikum ihrer Vorlage in gleiche Höhe gebracht mit dem Dachsteinkalk des Nordrandes der Zlatna-Platte (d. i. der Mežaklja). Schließlich erlag die über der Golica und ihren Vorbergen lagernde Masse jungtriadischen Kalksteines der Zerstörung durch die Denudation und wurde das Relief der Zlatna-Platte modelliert. So ward das gegenwärtige Landschaftsbild fertig gestellt.

Seznam upoštevane literature.

1. FRIED. TELLER: a) *Verhandlung d. Geol. Reichsanstalt Wien 1897*; b) *Verhandlung d. Geol. Reichsanstalt Wien 1907*; c) *Verhandlung d. Geol. Reichsanstalt Wien 1909*; d) *Verhandlung d. Geol. Reichsanstalt Wien 1910*; e) *Geologie des Karawankentunnels. Denkschrift d. Akademie d. Wiss. Wien 1910.*⁶
2. FR. KOSSMAT: a) *Reisebericht aus dem Triglavgebiet. Verh. Geol. R. A. 1913. Str. 430—432.* b) *Die adriat. Umrandung d. alpinen Faltenregion. Mitteil. d. Geol. Ges. in Wien 1913, str. 61—165.* c) *Geologie d. zentralen Balkanhalbinsel, Leipzig 1924.*
3. FRIED. HÄRTEL: *Stratigraph. u. tektonische Notizen über d. Wocheiner Juragebiet. Verh. d. Geol. R. A. 1920, str. 1—20.*
4. ART. WINKLER: *Bau d. östlichen Südalpen. Mitteil. d. Geol. Ges. Wien, 1923, str. 1—272.*
5. M. SALOPEK: *Osvrt na geol. ekskurz. u. Bohinji na Triglav. Gorjanovičeva spomenica, Zagreb, 1926, str. 138—142.*
6. K. DIENER: *Beitrag z. Geologie d. Zentralstockes d. Julischen Alpen. Jahrb. d. Geol. R. A. 1884, str. 659—705.*
7. DION. STUR: *Isonzotal u. die Wochein. Jahrb. d. Geol. R. A. 1858, str. 324—366.*
8. FR. FRECH: *Karnische Alpen, Halle 1894.*
9. F. SEIDL: *Kamniške ali Savinjske Alpe, Ljubljana, 1908.*
10. O. AMPFERER: *Saveterrassen in Oberkrain. Jahrb. d. Geol. R. A. 1917, Wien 1918.*
11. O. WILCKENS: *Tektonische Geologie, Jena, 1912.*

⁶ a—e vsebujejo samo kratke navedbe v letnem poročilu direktorjevem.

(Iz Zoološkog instituta univerziteta kralja Aleksandra I. u Ljubljani.)

Skorpije Schmidtove zbirke¹. (*Euscorpius italicus polytrichus* n. ssp. i ostale nove rase.)

Napisao :
Jovan Hadži.

(Sa 7 slika i 7 tabela u tekstu.)

U istoj arahnološkoj zbirci Schmidtovoj iz koje sam nedavno obradio opilione ima 26 primeraka pravih štipavaca. S izuzetkom dva primerka pripadaju rodu *Euscorpius* i kako se po imenima i oznakama porekla može zaključiti velikom većinom su sabrani u bivšoj Kranjskoj i Slovenačkom primorju (okolici Trsta). Od svih pripadnika roda *Euscorpius*, među kojima su zastupljene sve tri jugoistočne evropske vrste (*E. germanus*, *carpathicus* i *italicus*), najzanimljivija su dva primerka s etiketom: »Scorpio Aquilejensis Koch. Graecia«, pošto su se iskazali kao nova odlika vrste *Euscorpius italicus* (Herbst). Strana su domaćoj fauni i oba najveća štipavca zbirke koji ne pripadaju rodu *Euscorpius*. Jedan pripada vrsti *Buthus occitanus* (Amoreux) koja živi u jugozapadnoj Evropi i severnoj Africi a drugi pripada rodu *Centruroides* ograničenom na srednju i južnu Ameriku s otocima. Na etiketi doduše nema nikakvog imena ali ima oznaka da je taj veliki škorpion slučajno prenesen u Europu zajedno s tovarom obojenog drva na brodu. Ovakvo raznošenje živih tropskih škorpiona s brodskim tovarom nije nikakva retkost.

Sve primerke sam podvrgao tačnoj morfološkoj analizi koliko je to dopuštao potpuno isušeni i delomično već oštećeni materijal. S izuzetkom *Centruroides*-a mogao sam sve ostale tačno opredeliti. Schmidtove determinacije s malo izuzetaka ne valjaju i to ne samo sa sadanjega stajališta nauke nego ni sa tadanjega. Schmidt se je, dakako, držao Kochova dela ali njegova upotreba Kochovih imena vrsta nije pravilna. Tako n. pr. ima po Kochu (l. c. p. 105) njegov »Scorpius concinnus« na ventralnoj strani tibije pedipalpa 8 trihobotrija (»Grübchen«), po Simonu još i manje, a Schmidt vodi pod tim imenom primerke s 10—11 trihobotrija; Kochov *Sc. rufus* ima 10 trihobotrija a Schmidt pridaje to ime primercima sa po 5 trihobotrija a taj broj je već tada poznat kao karakterističan za vrstu *E. germanus* Schaffer. Zbog same žute boje Schmidt je oba primerka nove odlike

¹ Vredi delomično kao prethodna objava nekih važnijih rezultata opširnije studije o skorpionima Jugoslavije, koja će uskoro biti objavljena u publikaciji Srpske kraljevske akademije.

stavio u vrstu *Sc. aquilejensis* i pored toga što po Kochu ima *Sc. aquilejensis* samo po 8 trihobotrija a Schmidtovi veliki primerci imaju veći broj od tada poznatog maksimuma (13) za najvećeg *Sc. italicus*. Najveći broj škorpiona različitih vrsta (svi iz roda *Euscorpius*) stavio je Schmidt iza napisa »*Scorpion europaeus*«. Dva primerka vodio je pod imenom »*Scorpio germanus* var. *Istrianus*« a jednog kao »*Scorpio italicus* var. *Istriensis*« a nije mi poznato da ih je gdegod pod tim imenima opisao.

***Buthus occitanus occitanus* (Amoreux).**

Jedna ženka s napisom »*Scorpio occitanus* Latr.«, a bez podatka o poreklu. Long. tot. corp. 65·7 mm; long. cephaloth. 7·5 (lat. ant. 5·5, post. 8·7); long. praeabd. 17·2, postabd. 41. Longit. pedip. sine coxa 31·4 (troch. 2·5, fem. 6·7, tib. 7·8, manus 14, dig. mob. 8·7). U češljicu ima po 26 listića. Supercilijarni greben u čitavoj dužini zrnast; i na terginitima grebeni s jasnim zrnima a i sva 4 grebena na poslednjem sternitu (1 lateralni par grebena nepotpun) zrnasta su.

Prvi član (1. art.) postabdomena s potpunih 10 grebena; na 2. i 3. članu sporedni greben (»*Nebenkiel*«) nepotpun (samo proksimalni deo razvijen). 4. član s 8 grebenova; svi su potpuni i jasno i pravilno zrnati. Na 5. čl. koji ima svega 7 grebena ventromed. greben posve distalno račvast a oba ventr. sporedna grebena distalno nepotpuna i završavaju s krupnijim zubićem; medijano od ovih još po jedno zrnce. Na suženom dršku 5. članka ventralno dva su mala zrnata luka.

***Centrurus* sp. aff. *infamatus* (C. L. Koch).**

Kako su prvi sterniti i oba češljica potpuno uništeni nije bilo moguće sa sigurnošću odrediti vrstu. Stoji ponajbliže vrsti *C. infamatus* (po opisu u Kraepelina, l. c. p. 90.) ali se od ove vrste razlikuje ne samo većom dužinom tela nego i većim brojem kosih redova zrnaca na sečivu prsta na kleštama. Od ostalih opisanih vrsta razlikuje se još većma.

Long. corp. tot. 93 mm; long. cephal. 10 (lat. ant. 5·9, lat. post. 10·3; long. praeabd. 24·2, postabd. 58·8 (6·8, 9, 9, 11, 13, 10); longit. pedip. 46·6 (coxae + troch. 7, fem. 10, tib. 10·6, manus 19, dig. mob. 12).

Cefalotoraks s vrlo jakim reljefom i skulpturom. Ističu se jaki i zrnati supercilijarni i mediopost. grebeni. Lateralno jesu tri povećaka oka u jednom uzdužnom redu a površ još jedno posve drobno, jedva primetljivo, oko. I skulptura tergita jaka; osim 1. sternita svuda jaki, zrnati medijani greben i po jedan par admedianih. Na terginitima su naročito stražnje polovice zrnate. Na poslednjem tergitu je med. greben vidljiv samo proksimalno a pored toga ima još tri para grebena od kojih ima admed. par još i proks. popreku grančicu (ogranak). Prednji sterniti jesu glatki s retkim ubodima ali inače su reljefni; poslednji ima pored nazupčanog ruba, još i dva para longit. grebena ali samo med. par je potpun; površ fino zrnasta.

Svi članci postabdomena s dorzalnim žlebom. Prvi članak s 10 zrnastih grebena a 2. do 4. s po 8 no 2. čl. ima distalno između dorzo-lat. i later. grebena rudiment još jednog para grebena (samo po 2 zrnca su ostala). Peti čl. ima samo 5 grebenova; ventromed. i oba ventrolat. grebena s naretkim, krupnim zrnima a later. površi s plosnim povelikim, retkim zrnima; oba dorzolat. grebena jesu obsoletna. 5. član nije srcolik.

Helicere po 5·1 mm duge (dig. mob. 2, dig. immob. 1·2 mm). Bazalni član dorzo-distalno verukozan i mediano prema prstima izbočen. Pomični prst ima, osim zašiljenog kraja, dorzalno jedan mali dvovrhni zub i dva jaka jednovrha, ventr. proksimalno jedan srednje jaki a distalno vrlo jaki dvovrhni čiji proksimalni vrh je slabiji a distalni s vrškom prsta čini jaku račvu. S ventralne strane ide kao i na nepomični prst daleko na prst »brada« t. j. vunaste, fine dlačice.

Nepomični prst ima samo jedan omalen zubić ventralno a dorzalno stoji proksimalno dvovrhi zub sa slabo raskrećenim vršcima (proksimalni vrh ima odostrag malu kvrgicu); ovaj dvovrhi zub stoji više mediano nego distalni odmah ispod vrhnoga zuba. Na nepomični prst prelazi »brada« i na dorzalnu stranu a najgušća je mediano.

Na femoru pedipalpa, koji ima 4 glavna i 1 sporedni greben, jeste skulptura vrlo jaka; naročito proksimalne partije grebena imaju zrnca izvučena u šiljate zubiće. Trihobotrija ima svega 11 a rasporedani su ovako: na početku anterodorz. površi ima 5 trihobotrija; na dorzalnoj površi u proksimalnoj trećini stoje 4 trihobotrije u luku postavljene; na dorzopost. površi stoje 2 trih. bliže sredini. Na velikoj, zrnastoj ventralnoj površi nema ni jednog trihobotrija.

I površina tibije pedipalpa razdeljena je uzdužnim grebenima kojih ima potpunih 6, a onaj na širokoj ventralnoj površi nije potpun dok su oba grebena na prednjoj površi delomično nepotpuno odeljena (proksimalno, s jakim pojedinačnim zupecima); dorzomedijani greben je samo na oba svoja kraja obsoletan. Trihobotrija ima svega 13 od kojih je samo jedan na prednjoj površi u distalnoj polovini; na dorzoant. površi stoji po jedan trihobotrij proksimalno i distalno; na dorzopost. površi stoji, osim dva slično postavljena, još i treći u sredini blizu grebena; na posterodorzalnoj površi ima ih 3 (jedan više proksimalno a 2 distalno); na posteroventr. površi naposljetku ima jedan distalno a tri uzduž plohe.

Na kleštima ima pored izrazita oba dorzalna grebena (dorzomed. i dorzolateral.) na lateralnoj površi još jedan nepotpuni; lateroventralni greben je vrlo jak; prsti imaju po dva grebena. Pomični prst nosi bazalno, doduše ne veliki, ali izraziti lobus. Na sečivu prstiju po 10 samo neznatno koso postavljenih redova drobnih, gusto poredanih tamnih zubića a ove prate spolja i iznutra redovi redih ali zato većih zubića (prvi i poslednji veći); najdistalniji red je najkraći, ima samo 9 zubića, najproksimalniji red ima 25 zubića; spoljni i unutarnji redovi imaju po 5—6 zubića.

Sama šaka je opremljena sa 7 trihobotrija; pod bazom pomičnog prsta stoje dva (koso jedan nad drugim), dorzalno opet pod bazom pomičnog prsta stoje dalja dva a pri bazi šake na dorzalnoj površi u prečnom redu dalja 3 (lateroventralni je najmanji). Dok na pomičnom prstu nema ni jednog trihobotrija, ima ih na nepomičnome svega 7: posve distalno jeste jedan na ventralnoj površi, jedan na ventroanter., jedan posve distalno na dorzo-anter. površi i po dva na dorzoposteriornjoj (pri bazi) i posve lateralnoj.

Polovina dužine mehura (10 mm) otpada na bodlju a trnasti zubić je samo 0,5 mm visok i nosi spreda veliku dlaku. Mehur je dosta skulpturiran; samo oba dorzolateralna polja su glatka.

Rod *Euscorpius*.

U nas žive tri vrste roda *Euscorpius*, samo četvrte »dobre vrste« *E. flavicaudis* (De Geer) kod nas nema. Činjenica da u literaturi nalazimo više od 30 različitih vrsta roda *Euscorpius* dokazuje da moraju biti ove 4 općeno kao »dobre vrste« priznate forme veoma variabilne. To se naročito tiče vrste *E. carpathicus* (L.). Da se to pitanje raščisti bilo je potrebno prostudirati bogat materijal škorpiona i to tako da se analize uvek po čitava serija jedinki s istoga nalazišta. Podvrgao sam se tom trudu i obradio mnogo škorpiona s čitavog teritorija kraljevine Jugoslavije i nešto materijala iz susednih zemalja. Rezultate toga rada uskoro ću publikovati (materijal s Dugog otoka već je u štampi; Hadži, 2). Prethodno mogu utvrditi da sam našao još dalje vrlo upotrebljive morfološke osobine koje nam olakšavaju ne samo razlikovanje pojedinih vrsta, nego u krugu svake pojedine vrste i odlike koje u glavnom odgovaraju geografskim rasama (subspecies) a to je baš ono što smo trebali.

Pokazalo se u toku tih studija da krajne rase delomično posve spajaju (lokalno) i dobre vrste, naročito vrste *Euscorpium germanus* Schäffer i *E. carpathicus* (L.) i da sve poznate vrste čine skoro neprekinuti niz od oligotrihe rase *E. germanus*-a preko *E. carpathicus* i *E. flavicaudis* do politrihne rase *E. italicus*. Posve lokalno razvijena bezoka forma za koju je Simon postavio zasebni rod: *Belisarius*, čini se, da nije drugo nego na pećinski život adaptirana posve oligotrihna forma vrste *E. germanus*.

Pored veličine i skulpture (naročito na kaudi) dolazi pri razlikovanju vrsta i rasa roda *Euscorpium* najviše u obzir oprema tibije i klešta pedipalpa trihobotrijama. Do sada se obaziralo samo na broj trihobotrija ventralnih površi tibije i šake. Ja sam upoznao vrednost utvrđivanja broja i rasporeda trihobotrija još i na lateralnim površinama tibija i klešta (proksimalna grupa) pedipalpa i, naročito, tibije. Prema broju trihobotrija koji stalno opada od vrste *E. italicus* pa do vrste *E. germanus* (pa i *Belisarius*) razlikujem u svake od ispitane tri vrste (od vrste *E. flavicaudis* nisam imao nego jedan primerak) po jednu oligotrihu, mesotrihu i politrihu rasu. Boja o kojoj se do sada vodilo mnogo računa nema važnije uloge. Pigmentovane (manje ili više) ili posve nepigmentovane forme dolaze u svih vrsta; boja u mnogome ovisi i od osobina hitina.

S ovih vidika sam proučio skorpionski materijal Schmidtove zbirke ostavljajući dalje iskorišćavanje postignutih rezultata opširnoj studiji o škorpionima Jugoslavije.

Euscorpium italicus polytrichus ssp. n.

S etiketom »Scorpio aquilejensis Koch. Graecia« ima dva primerka, oba mužjaka (♂) habita *Euscorpium italicus* (Herbst) ali boje svetlo žute s tamnijim grebenima (slika 1). Iako nisu potpuno intaktni (proksimalni delovi nogu jednim delom nedostaju) mogao sam sa sigurnošću ustanoviti da oba mužjaka pripadaju vrsti *Euscorpium italicus* (Herbst) ali i to da su s njima nađeni predstavnici još nepoznate skrajno politrihe rase (podvrste). Potpunom odsustvu pigmenta, osim onog u vidnim organima, ne pridajem rasni karakter; u najboljem slučaju dolazi u obzir za eventualno razlikovanje lokalne podrase ili »natio« u smislu Semenaa Tianškanskoga. Poreklo oba primerka nove rase utvrđeno je nasreću rukom Schmidtovom; potiču iz Grčke, jamačno iz Peloponeza ili koga ostrva na jugu. To zaključujem otuda što sam i inače mogao konstatovati da su rase euskorpija tim politrihnije što dalje na jugu, u što toplijoj klimi žive. Ove rase u Jugoslaviji nisam nalazio.

Veličinom tela (vidi tabelu I.) zaostaju oba primerka nove rase iza najvećeg pripadnika vrste *Euscorpium italicus* ali po drugim osobinama pristaju u krug te vrste; glavna im odlika leži u opremi trihobotrijama tibije i klešta pedipalpa i to onih partija koje uopće u roda *Euscorpium* podležu varijaciji a to je skupina trihobotrija na ventralnim i lateralnim (spoljnim) površinama

Sl. 1. *Euscorpium italicus polytrichus* ssp. n. ♂, iz Grčke (»Graecia«). Prirodna veličina (magnitudo nat.). Fotografisao g. doc. dr Roman Kenk.

tibije i klešta, dok na femuru i ostalim delovima tibije i klešta s prstima štipaljke ostaje broj i raspored trihobotrija nepromenjen u svih vrsta roda *Euscorpis*. Za vrstu *E. italicus* bili su do sada maksimalni brojevi za longitudinalni red trihobotrija na ventralnoj strani tibije pedipalpa (uzduž ventrolate-

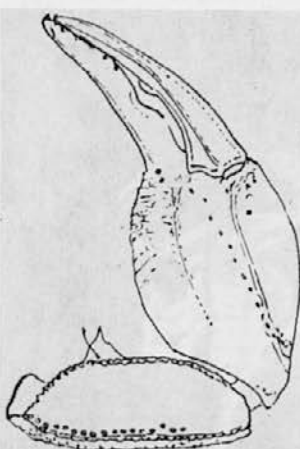
Tabela I.

Euscorpis italicus polytrichus ssp. n.

Longitudo in mm									Numerus			
corporis tot.	cara- patis	(latitudo) anter.	(idem) post.	praeabd.	postabd.	pedip.	manus	digit. mob.	dent. org. pectini- form.	trichobo- thr. ti- biae ped. ventr.	idem later.	manus ventr.
39.8	7.3	4.3	7.7	11.8	20.7	26	14	8	11—11	17—16	42—45	11—10
45.4	8	4	8	12.6	24.8	28	14	7.5	11—11	15—15	40—42	10—10

ralnog grebena) 14 (do sada samo 13 po Kraepelinu i drugim ali među primercima s Dugog otoka našao sam i slučaj s 14 trihobotrija); u jednog od oba primerka nabrojao sam na jednoj strani 16 a na drugoj čak 17 trihobotrija (slika 2.). Ni u ovom slučaju nije taj broj stalan (kako se vidi ni na obim stranama jednog te istog primerka); u drugog primerka ima ih po 15 na svakoj strani.

Na tibiji lateralno (slika 3.) konstatovao sam preko 40 trihobotrija (s maksimumom od 44) dočim je prosečni broj za tu vrstu 35 a samo izuzetno dosegne 40. Raspored se razabire na slici 3. Ovaj raspored u glavnim

Slika 2. *Euscorpis italicus polytrichus* ssp. n., ♂, iz Grčke. Leva (sin.) tibija i klešta (manus) s ventralne strane. X4. Od trihobotrija uertane su samo rupice (grabice).

ertama ostaje isti u svih vrsta roda *Euscorpis*; naročito neke skupine trihobotrija uvek se vraćaju s malim samo modifikacijama, n. pr. najdistalnija koju prikazujem s formulom: $1 + (1 + 8) + 1$. Prvi trihobotrij u toj skupini dolazi u svih euscorpiona, manji je od ostalih i stoji posve blizu ventrolateralnog grebena; kosi red dolazi isto tako u svih euscorpiona ali dok ih ima u redu po tri u vrste *E. germanus*, ovde ih ima maksimalno t. j. 8; dorzolateralno stoji nešto pred tim kosim redom uvek po jedan trihobotrij a podalje distalno poslednji. Ovaj nedostaje samo u retkim abnormnim slučajevima. I najproksimalnija skupina od 4 trihobotrije ponavlja se

Slika 3. *Euscorpis italicus polytrichus* ssp. n. Leva (sin.) tibija pedipalpa s lateralne strane.

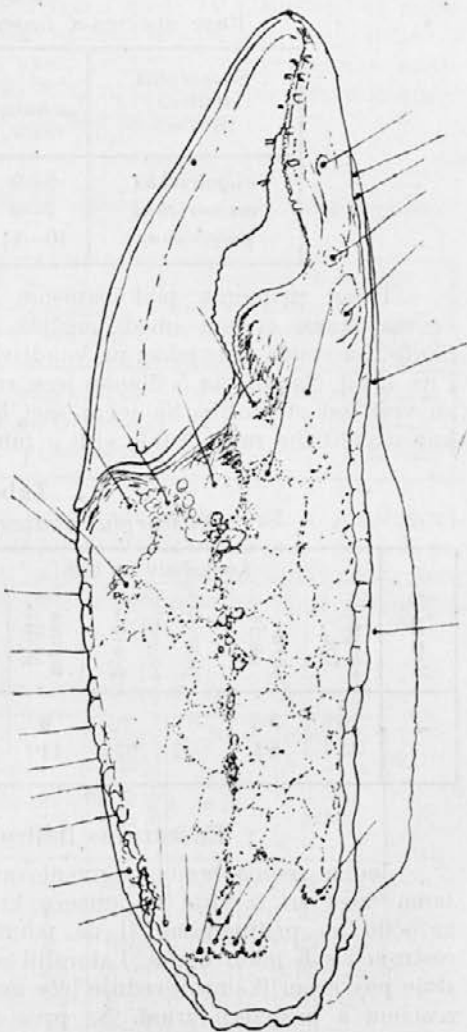
u svih primeraka sviju vrsta (katkad povećana na 5). Čitava formula (trihobotriotaksis) naslikanog slučaja izgleda ovako: $4 + 1 + 6 + 5 + 6 + 2 + 1 + 5 + 4 + 1 + (1 + 8) + 1$. U drugog primerka ima na desnoj tibiji lateralno minimalni broj od 40; dakle broj trihobotrija i u krugu rase varira.

Na šaci ventralno dolazi u vrste *E. italicus* obično kosi red od 6—9 trihobotrija (pored samostalnog, ekstraordinarnog, posve distalno blizu ventrolate-

ralnog grebena postavljenog). U moje politrihne rase mogao sam nabrojati 10–11 trihobotrija u kosom redu (slika 2.). Na lateralnoj površi šake ima proksimalna skupina trihobotrija čiji je osnovni broj 6; pet trihobotrija čini luk (peti stoji podalje blizu dorzolateralnog grebena) a jedan, manji od ostalih, stoji u udubini luka. V politrihne rase *E. carpathicus* ima u toj skupini 7 trihobotrija kao što je to pravilo za oligo- i mesotrihnu rasu *E. italicus*; u politrihne rase ima u toj skupini 8 trihobotrija (slika 4.) tako da sveukupni broj trihobotrija na kleštama dosiže 36; ventr. $11 + 1$, 2 iznutra pod bazom nepomičnog prsta, 8 lateralno proksimalno, 5 later. distalno, 1 dorzalno, uz greben u sredini, na nepomičnom prstu 8 (slika 4.).

Broj trihobotrija u pojedinim varijabilnim skupinama stoji u međusobnoj korelativnoj vezi t. j. stojeći pod uticajem jednog te istog, nepoznatog, faktora u jednakom otprilike srazmeru prema rasi opada ili raste njihov broj ali oštre granice među rasama iste vrste euskorpija nema. Prema proseku većih serija odredio sam zasada tri rase sa sledećim maksimalnim i minimalnim brojevima (granične veličine): (tabela br. II.).

U oba Schmidt-ova primerka hitinska je kutikula razmerno nežna i skoro posve bezbojna iako nije po sredi skoro svlačenje; samo na prstima zadobiva hitin tipičnu smeđu boju. Zrnca na grebenima (bridovima) pedipalpovih članaka su tamno crvena kao i zubići na prstima. Površni femura i tibije pedipalpa skororo su posve glatke, retko koje jače zrnice stoji van grebena; na femuru je ventroposteriorni greben samo proksimalno razvijen i skoro se gubi. Femuri i tibije nogu imaju samo ventralno jače razvijene zrnate grebene. Na karapaksu jača su zrnca samo lateralno a na prednjem zrnima optočenom rubu je sredina ponešto izvučena kao u neki posve tupi rostrum. Prednje lateralne leće nešto su veće od stražnjih. Medijani žleb dubok, oko plosnog tuber occulorum plitak. Skulptura postabdomena neznatna. Dorzolateralni rubovi zaobljeni i drobnito zrnati; na 1. i 2. članku tragovi lateralnih grebena; ventrolateralni najjači i potpuno zrnati samo na 5. već manje na 4. članku a na ostalim prema spredu sve manje izraziti i posve glatki; ventromedijani zrnati greben ima samo na 5. članku.

Sl. 4. *Euscorpius italicus polytrichus* ssp. n. Leva klešta (manus sin.) s lateralne strane; radi položaja prilikom crtanja prsti prividno kratki (okrenuti u dubinu). Urtane su samo duge dlake trihobotrija, ostale nisu.

Euscorpius italicus mesotrichus ssp. n.

Jedna mlada ženka u grupi pod napisom »*Scorpion europaeus*« smeđe pigmentovana sa svetlijim nogama. Karapaks i tergiti zrnati kao inače

u mužjaka. 5. član kaude bez dorzolateralnog grebena i sa jedva primetljivim žlebom; inače su zrnca na dorzolateralnim grebenima krupna; ventrolateralni zrnati grebeni razvijeni samo na 5. članku.

Tabela II.

Rase species-a *Euscorpis italicus* (Herbst).

<i>Euscorpis italicus</i> (Herbst)	Numerus trichobothr.			
	manus ventr.	manus later. (proxim.)	tibiae pe- dip. ventr.	idem later.
<i>oligotrichus</i>	6—9	(6)—7	10—12	28—34
<i>mesotrichus</i>	7—9	7—(8)	12—14	34—(40)
<i>polytrichus</i>	10—11	8	14—17	38—45

Drugi primerak pod napisom »*Scorpio italicus* Koch« jest veoma tamni crveno smeđi mužjak s nabreklih mehurom i žutim nogama. Skulptura svuda vrlo jaka; na kaudi ventrolateralno jesu grebeni ponešto zrnati i na 4. i 3. članku; na 5. članku jesu zrnca šiljasta. Prednje lateralne leće mnogo su veće od stražnjih. Na levoj šaci lateroproksimalna grupa od 8 trihobotrija kao u politrihe rase. Ostalo vidi u tabeli III.

Tabela III.

Euscorpis italicus mesotrichus ssp. n.

Sexus	Longitudo in mm						Numerus trichobothr.				
	corporis tot.	carapacis	praeabd.	postabd.	manus pedip.	digiti mob.	Numerus dent. org. pec- tinifor.	tibiae pedip. ventr.	idem later.	manus pedip. ventr.	idem la- ter. (pro- xim.)
♂	29.5	5.5	8	16	9	5.1	8—8	12—13	38—37	7—7	7—7
♀	41.1	6.5	11.7	22.9	11.1	6	10—10	13—13	33—35	8—9	8—7

Euscorpis italicus oligotrichus ssp. n.

Jedna veoma tamno pigmentovana i zagasitoga hitina ženka bez napisa; samo noge su svetlije a helicere krasno marmorisane. Skulptura vrlo jaka, naročito na pedipalpima (i na površima). Zrnati karapaks spređa s malim rostrom i s 5 jakih dlaka. Lateralni očni brežuljak jako ispupčen tako da leće stoje posve vertikalno; prednje leće mnogo veće. Tergiti glatki, bodljavi s retkim zncima a poslednji zrnati. Na prva tri članka postabdomena tragovi glatkog lateralnog grebena; dorzalni žleb plitak; 4. i 5. član i po površima zrnati; ventralno samo na 5. članku sva tri grebena zrnata.

Mere: longit. corp. 34,5 mm (7, 10, 17,5), škar 13,1 (dig. mob. 7,4). Trihobotrije: tib. pedip. ventr. 12—12, later. 34—35, manus ventr. 8—8, later. 7—7.

Euscorpis carpathicus mesotrichus ssp. n.

Devet primeraka euskorpia Schmidt-ove zbirke pripada mesotrihnoj rasi karpatskoga skorpionu. Nije slučajno što pripadaju svi jednoj te istoj rasi pošto je ona karakterna za južnu (etnografsku) Sloveniju. Oni pripadaju bespigmentnoj, zato žutoj podrasi koju je Koch smatrao zasebnom vrstom (*S. tergestinus* po materijalu iz samog Trsta). Schmidt ih vodi pod različitim imenima iako si neobično nalikuju (dva kao »*Scorpio Tergestinus* Koch«, tri kao »*S. concinus* Koch«, jedan u hrpi »*S. europaeus*«, jedan kao »*S. germanus* var. *istrianius*«, jedan kao »*S. germanus*

Dalm., dakle potiče iz Dalmacije a jedan je bez napisa). Sedam primeraka nema ni malo pigmenta (osim u očima) a dva su nešto pigmentovana, naročito onaj iz Dalmacije.

U glavnom s obzirom na broj trihobotrija razdelio sam prethodno vrstu *Euscorpium carpathicus* (L.) u tri rase ili podvrste (tabela IV.). Sigurno se može odrediti pripadnost jednoj ili drugoj rasi samo za neku populaciju (seriju jedinki) s istog nalazišta, pošto će u tom slučaju uvek velika većina primeraka imati podjednaku opremu trihobotrijama. Imamo li u ruci samo pojedini primerak, nećemo uvek moći sigurno odrediti i rasu (katkad ni vrstu).

Tabela IV.

Rase species-a *Euscorpium carpathicus*
L.

<i>Euscorpium carpathicus</i> L.	Numerus trichoboth.		
	manus pedip. later.	tibiae pedip. ventr.	idem later.
<i>oligotrichus</i>	6	(7)—9	(22)—24
<i>mesotrichus</i>	6	9—12	24—28
<i>polytrichus</i>	(7)	12—14	28—34

Tabela VI.

Rase species-a *Euscorpium germanus*
Schäffer.

<i>Euscorpium germanus</i> Schäffer	Numerus trichoboth.		
	manus pedip. later.	tibiae pedip. ventr.	idem later.
<i>oligotrichus</i>	6	(3)—5	(16)—21
<i>mesotrichus</i>	6	5—6	21—22
<i>polytrichus</i>	6	6—7	22—23

Glavni podateci koji se dadu izraziti brojevima složeni su u preglednoj tabeli V. Ovo su najtipičniji predstavnici rase *mesotrichus* koja se nahodi uz severnu obalu Jadrana a siže donekle i u zaleđe (do okolice Ljubljane). Ako izuzmemo dalmatinski primerak vidimo da broj trihobotrija na tibiji pedipalpa

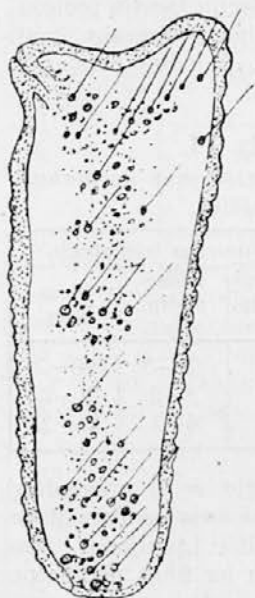
Tabela V.

Euscorpium carpathicus mesotrichus ssp. n.

Sexus	Longitudo in mm						Numerus dent. org. pectinif.	Num. trichob.	
	corporis tot.	cap. paci.	praeabd.	postabd.	manus pedip.	digit. mob.		tibiae pedip. ventr.	idem later.
♂	32.7	5	8.8	18.9	8.9	5	9—9	10—10	26—26
♀	29.9	4.8	6.1	19	7.7	4.8	8—9	10—10	26—24
+	35.3	5.1	13.8	16.4	8.2	5	8—8	11—11	26—25
+	32.7	5.3	8.9	18.5	9.3	5.6	8—8	11—11	26—25
+	32.2	5	8.4	18.8	9	5.6	7—7	9—9	26—25
+	32.1	5	8.9	18.2	8.1	5	8—8	11—10	25—25
+	30	4.8	9.5	15.7	8	4.2	8—8	10—11	25—25
+	25.4	4.2	6.5	14.7	7	4	9—9	12—11	26—26
+	24	4.3	7.4	12.3	7.1	4	8—8	11—11	26—26

ventralno varira u najužoj granici, između 10—11 a samo u jednog primerka ima ih devet (južnije dolazi češće broj 12). Na lateralnoj površi tibije isto je variabilnost posve neznatna (24—26) a u slučaju kad ih ima 26 poredaj jeste po ovoj formuli: $4 + 4 + (1 + 1) + 4 + 3 + 1 + (1 + 6) + 1$. Oba s malom cifrom označena trihobotrija su manjeg tipa. Varijabilnost pogađa skoro isključivo distalni kosi red, pa mesto 6 može biti 5 ili rede 4 (slika 5.). Na štipalci ostaje broj trihobotrija stalan (svega 26). Retke su individualne varijante; tako n. pr. u jednog primerka pod oznakom »Sc. concinns« nema na levoj šaci najdistalnijeg od tri trihobotrija u kosom redu (slika 6.). Na šaci ventralno stoje trihobotriji daleko distalno; 1. i 2. stoje vrlo nablizu.

Skulptura je jaka i tipična. Na prednjim člancima kaude nema lateralnih grebena a ventralni jesu samo na 5. članu potpuno razvijeni i zrnati; dorzo-lateralni grebeni na 5. članku često su posve zaobljeni i pretstavljaju ih samo povorka drobnih zrnaca. U mužjaka je sva skulptura mnogo jača, karapaks je

Slika 5.

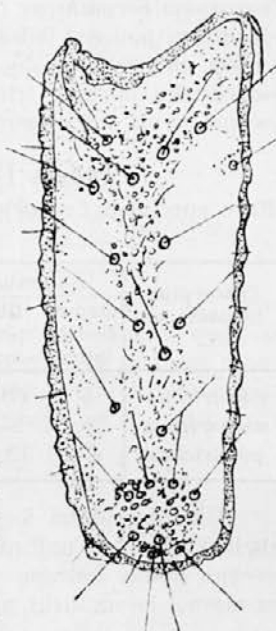

Slika 6.

Sl. 5. *Euscorpius carpathicus mesotrichus* ssp. n. Desna tibija pedipalpa s lateralne strane. Uertane su samo duge dlake triobotrija.

Sl. 6. *Euscorpius carpathicus mesotrichus* ssp. n. Klešta leve strane (manus sin.) s ventralne strane. Individualna varijanta bez distalnog triobotrija u sosom redu.

Sl. 7. *Euscorpius germanus mesotrichus*. Leva tibija pedipalpa s ventralne strane s rasporedom triobotrija tipičnim za ovu rasu.

Slika 7.

naročito lateralno krupnozrnata a tergiti i kauda fino zrnati. Četvrti triobotrij na šaci ventralno ne stoji nikada u areji. Prednje, lateralne leće jesu veće; triobotrijske zdelice razmerno su velike a dlake duge i svetlo žute. Spređa na karapaksu usadene su po četiri čekinjaste dlake. Srednji deo prednjeg ruba karapaksa katkad malo izvučen u neznatni rostrum.

Euscorpius germanus mesotrichus ssp. n.

Ova je forma najbrojnije (10 primeraka) zastupljena u Schmidtovoj zbirci pošto je na terenu u kome je Schmidt sabirao (bivša Kranjska) najobičnija. U pogledu broja triobotrija varira vrsta *Euscorpius germanus* Schäffer najmanje. Kao što je ispitivanje na velikom broju primeraka iz različitih krajeva naše kraljevine pokazalo najveći broj jedinki pripada rasi *mesotrichus* (vidi tabelu VI.) a rase *polytrichus* i *oligotrichus* dolaze samo lokalno i to retko. Manje od 20 triobotrija na lateralnoj strani tibije pedipalpa (na obim stranama tela) nalazio sam samo izuzetno na pojedinim jedinkama (slučajevi individualne varijabilnosti). Na kleštama oprema je triobotrijama ista kao u vrste *E. carpathicus mesotrichus* ali je četvrti triobotrij na šaci ventralno redovito u areji. Formula za raspored triobotrija na lateralnoj strani tibije pedipalpa za najobičniji slučaj, kad ih ima 21, glasi: $4 + 4 + (1 + 1) + 3 + 2 + 1 + (1 + 3) + 1$ (slika 7.). Najčešće varijante imaju u distalnom kosom redu mesto obične 3 po 2 ili 4 triobotrije (svoga 20 ili 22). Kako pokazuje tabela u 3 od 10 jedinki ima na tibiji ventralno po 6 triobotrija a jedna i to samo na jednoj strani 4 inače uvek po 5. Brojčane podatke vidi u tabeli VII.

U svih primeraka je pigmentacija jaka a i sam hitin je crvenkasto smeđ. Skulptura varira u znatnoj meri. Pored primeraka s jedva zametljivim grebenima uz dorzalni žleb kaude ima i jedan s dosta jasnim zrnastim ventrolate-

ralnim grebenima na 5. članku kaude a češće su ti grebeni posve glatki (donekle i na 4. članku kaude). Retko su karapaks i tergiti glatki; većinom su manje više fino zrnati (u ♂♂ većma); u jednog ♂ su tergiti sasvim hrapavi.

Tabela VII.

Euscorpium germanus mesotrichus ssp. n.

Sexus	Longitudo in mm						Numerus dent. org. pectinif.	Num. trichob	
	corporis tot.	cap. pacis	praeabd.	postabd.	manus pedip.	digit. mob.		tibiae pedip. ventr.	idem later.
♂	27.7	4.4	9.1	14.2	7	4.1	7-7	5-5	21-20
	22.7	3.8	6.7	12.2	5.3	3.1	8-8	5-5	21-22
	20.9	3.3	4.9	12.7	5.5	3.1	7-7	6-6	21-21
	28.3	4	9.9	14.4	7	4	5-5	4-5	21-21
	26.6	5	9.7	11.9	7.8	4.2	6-6	5-5	21-21
	24.7	3.9	8.3	12.5	6.3	3.8	6-6	6-5	21-21
	24	3.9	7.4	10.7	5.5	3.8	6-6	5-5	21-22
	23.8	3.9	6.3	13.6	6	3.4	6-6	6-6	21-20
	23	3	6	14	8	4	6-6	5-5	21-21
	17.7	3.1	5.1	9.5	4.7	3.3	8-7	5-5	21-22

Schmidt je svrstao svoje primerke pod vrlo različitim imenima; jedan čak nosi natpis »Scorpio italicus var. Istriensis«, drugi »Scorpio rufus. Carn.«, dvojica »Scorpio germanus var. Istrianus« a nekoliko ih »Scorpion europaeus«.

Literatura.

1. HADŽI J., Opilioni Schmidtove zbirke. *Glasnik muzejskega društva* 1926/27. — 2. HADŽI J., Scorpiones. *Fauna Dugog otoka. Prirodoslovna Istraživanja. Sv. 16.* — 3. KOCH C. L., Die Arachniden. III. Nürnberg. 1836. — 4. KRAEPELIN K., Scorpiones und Pedipalpi. *Das Tierreich. Lief. 8. Berlin* 1899. — 5. SIMON E., Les Arachnides de France. Vol. VII. Paris. 1879.

Zusammenfassung der Resultate.

Unter dem Titel: »Die Skorpione der Schmidt'schen Sammlung (*Euscorpium italicus polytrichus* ssp. n. und andere neue Rassen)« wurden 26 Exemplare von Skorpionen der alten Sammlung von Ferd. Schmidt bearbeitet. Gleichzeitig stellt diese kleine Arbeit eine vorläufige Mitteilung einiger wichtiger Resultate der Untersuchung jugoslavischer Skorpione dar, worüber demnächst in den Publikationen der Königl. Serbischen Akademie in Beograd ausführlich berichtet werden wird.

Der weitaus größte Teil des Materials wurde im ehemaligen Krain und Küstenlande (Umgebung von Triest) gesammelt. Ausländischer Provenienz scheinen nur vier Exemplare zu sein. Ein unbenannter, zimtfarbener, großer Skorpion, der laut Etikette aus Zentralamerika mit einer Ladung Farbholz eingeschleppt wurde, konnte leider nur generisch sicher determiniert werden, u. zw. als *Centrurus* sp. aff. *infamatus* (C. L. Koch), da die Kämme und das 1. Sternit vollkommen vernichtet sind. Vom *C. infamatus* unterscheidet sich dieses Exemplar nicht bloß durch die bedeutendere Größe (Maße im Originaltext), sondern auch durch die größere Anzahl von Zähnenreihen an den Fingern. Oberhalb dreier gleich großer Augenlinsen steht noch eine sehr kleine

vierte. Die Chitinsulptur wird genauer geschildert. Am 2. kaudalen Glied sind Rudimente lateraler Nebenkiele bemerkbar (sonst hat nur noch das 1. Glied 10 Kiele). Von den 5 Kielen des 5. Gliedes sind die beiden dorsolateralen kaum entwickelt; auf den Lateralflächen sind einige flache Körner sichtbar. Der unbewegliche Finger der Chelicere trägt ventral nur ein Zähnchen. Am Femur des Pedipalpus konnten 11 bestimmt postierte Trichobothrien konstatiert werden, an der Tibia deren 13; auch die Skulptur des Pedipalpus wird geschildert.

Auf der Hand befindet sich neben dem dorsolateralen Hauptkiel noch ein unvollkommener Nebekiell. Der bewegliche Finger trägt einen Lobus; auf der Schneide wurden 10 Zähnchenschragreihen, von äußeren und inneren Nebendreihen begleitet, gezählt; die distalste Reihe besitzt 9, die proximalste 25 Zähnchen; die Nebendreihen immer 5—6. Die Hand selbst trägt 7, der unbewegliche Finger auch 7 Trichobothrien.

Der 0.5 mm hohe Dorn unterhalb des Stachels ist zugespitzt und trägt vorne eine starke Borste. Die Blase ist stark skulpturiert.

Ein ausgewachsenes Weibchen von *Buthus occitanus occitanus* (A m o r.) hat am 2. und 3. Kaudalglied unvollkommene Nebenkiele. Alle Kiele sind schön granuliert. Am 5. Kaudalglied ist der ventromediane Kiel distal gespalten, die beiden Nebenkiele distal unvollkommen, mit größerem Korn abschließend; am Halsteil ventral sind zwei kleine aus feinen Körnern zusammengesetzte Bogen ausgebildet.

Alle übrigen Skorpione gehören zur Gattung *Euscorpius*. Die strittige Art- und Rassenfrage dieser Gattung wurde auf Grund reichen Materials aus allen Gegenden Jugoslawiens und einiger Nachbarländer studiert. In Jugoslawien kommen drei »gute Arten« vor (*Euscorpius italicus*, *carpathicus* und *germanus*), aber zwischen den letzten beiden Arten finden sich lokal alle Übergänge. Es stellte sich die Notwendigkeit einer Rassenaufstellung heraus. Wie die Arten selbst, so lassen sich auch die Rassen hauptsächlich auf Grund der Trichobothrien-ausrüstung der Pedipalpen unterscheiden. Als neue unterscheidende Merkmale wurden die Zahl und die Verteilung der Trichobothrien auf der lateralen Fläche des Tibialgliedes des Pedipalpus mit Erfolg benutzt; weniger ausgiebig auch die proximale Gruppe der Trichobothrien auf der lateralen Fläche der Hand.

Wenn schon die Arten gelegentlich gleitend ineinander übergehen, so ist dies bei den Rassen noch mehr der Fall. Nach einzelnen Exemplaren läßt sich meistens die Rassenzugehörigkeit nicht sicher entscheiden; dazu ist wenigstens eine kleine Population von ein und demselben Fundorte notwendig. Die Rassen samt den Arten bilden eine einzige fortlaufende Reihe vom polytrichen *E. italicus* über *E. flavicaudis* (welche Art wegen Mangels an Material nicht eingehender bearbeitet wurde), *E. carpathicus* bis *E. germanus*; höchst wahrscheinlich bildet eine extrem reduzierte Form, für welche S i m o n eine besondere Gattung aufgestellt hat (*Belisarius*), den Endpunkt. Schärfere Unterschiede betreffen nur eine kleine Gruppe von Trichobothrien, nämlich die Schragreihe an der Hand ventral; aber einzelne Individualvarianten dienen auch hier als Bindeglieder.

Vorläufig werden in jeder der drei behandelten Arten je drei Rassen unterschieden: z. B. *E. italicus polytrichus*, *E. i. mesotrichus* und *E. i. oligotrichus*; die Tabellen II, IV und VI geben eine Übersicht über die Merkmale der einzelnen Rassen. Die Zahlen wurden auf Grund von Studien vieler Lokalrassen limitiert. Die Farbe der Tiere, auf welche man bisher viel baute, kommt wenig in Betracht, da unter allen Arten stark, schwach und gar nicht pigmentierte Populationen vorkommen und die Farbe außer vom Pigment auch vom Chitinzustande abhängig ist. Etwas mehr kommen die Größe und die Skulptureigentümlichkeiten des Chitins in Betracht.

In der S c h m i d t'schen Sammlung verdienen das größte Interesse zwei Exemplare mit der Etikette: »*Scorpio Aquilejensis* Koch. Graecia«.

Beide sind ganz hellgelbe (blonde) Männchen und gehören einer bisher unbekannten Rasse an: *Euscorpius italicus polytrichus* ssp. n. Neben dem Habitusbild (Fig. 1.) bietet die Tabelle I. zahlenmäßig ausdrückbare Daten. Fig. 2, 3 und 4 illustrieren die Verteilung der Trichobothrien; der Trichobothrienbesatz der Laterallfläche der Tibia kann auch in Form einer Formel ausgedrückt werden (Trichobothriotaxis; siehe Text); an ganz bestimmten Stellen kommt eine kleinere Form von Trichobothrien vor (in der Formel durch kleine Ziffern angezeigt). Die Trichobothriengruppen scheinen korrelativ verbunden zu sein in dem Sinne, daß ihre Zahl in allen Gruppen verhältnismäßig wächst oder fällt. Die vorliegende polytriche Rasse erreicht die höchsten Zahlen (z. B. auf der Tibia lateral 45, auf der Hand 36).

Die Chitinskulptur ist nicht maximal entwickelt, die Granula sind rot. Am 1. und 2. Kaudalglied sind Spuren von Lateralkielen vorhanden; der ventromediane gekörnte Kiel ist nur am 5. Kaudalglied entwickelt.

Zwei stark pigmentierte Individuen gehören der Rasse *E. italicus mesotrichus* ssp. n. an (Maße in Tab. III). Das Männchen ist überaus stark skulpturiert und hat die vorderen Linsen der Lateralaugen viel größer als die hinteren. Dasselbe gilt für das einzige Exemplar von *E. italicus oligotrichus* ssp. n. (Maßangaben im Texte).

Von den neun vorhandenen Exemplaren des *E. carpathicus mesotrichus* ssp. n. gehören 7 Stück zu einer für das nördliche adriatische Küstenland charakteristischen, blonden Unterart bzw. Varietät mit durchschnittlich 25 Trichobothrien an der Laterallfläche der Pedipalpentibia (siehe Tab. V). Diese Varietät der mesotrichen Rasse hat Koch seinerzeit als eine besondere Art: *Scorpio tergustinus* beschrieben. Die typische Verteilung der Trichobothrien illustriert Fig. 5; Fig. 6 zeigt eine interessante Individualvariante mit fehlendem distalsten Trichobothrium in der Schrägreihe auf der Hand ventral. Bei dieser Rasse sind die »Grübchen« groß und die dazu gehörenden Haare sehr lang, fein und unpigmentiert (blond).

Am zahlreichsten, aber unter sehr verschiedenen Namen, ist in der Sammlung die kleine im ehemaligen Krain häufigste Art *E. germanus* Schäffer vertreten (10 Exemplare), welche von allen die kleinste Variabilitätsamplitude hat. Die typisch in der Zahl 21 vorhandenen Trichobothrien auf der Tibia sind in ihrer immer gleichen Verteilung in Fig. 7 dargestellt. Das extraordinäre (4.) Trichobothrium der Handunterfläche steckt meist in einer Area. Hingegen kommen neben Individuen mit ganz glatter Unterfläche des 5. Kaudalgliedes auch solche mit wenigstens ventrolateralen granulierten Kielen vor. (Maßangaben in Tab. VII).

Iz univerzitetnega botaničnega vrta v Ljubljani.

Paulinova Flora exsiccata Carniolica.

Poroča

Dr. Fran Dolšak.

Centuria XI.—XIV.

S tem obsežno zasnovanim in temeljito pripravljenim delom je stopil prof. Alfons Paulin, ravnatelj univerzitetnega botaničnega vrta v Ljubljani, že l. 1901 pred znanstveni svet in izdal do pričetka svetovne vojne prvi del nabrane, sistematično obdelanega in vzorno prepariranega rastlinskega materiala, ki je obsegal 1000 rastlinskih vrst izmed *Pterido-* in *Anthophytov* in bil razvrščen v petih velikih zvezkih, v vsakem po dve centuriji. K prvim šestim centurijam je izšel poleg seznama (*Schedae*) tudi tekst »Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains«, kjer so bili poleg točne nomenklature tudi izčrpni podatki o nahajališčih rastlin z mnogoterimi geobotaničnimi in drugimi strokovno-instruktivnimi pripombami. Vsled pomanjkanja gmočnih sredstev — že prvotno naklonjena podpora ni bila zadostna in je pozneje še le-ta izostala — so morale centurije VII.—X. iziti brez omenjenega teksta, opremljene samo s seznamom rastlin in označbo nahajališča v latinskem jeziku; ta seznam je izšel tudi v posebnih brošuricah pod naslovom: *Schedae ad floram carniolicam exsiccata*m. Gradivo nabranih eksikatov, s katerim je prof. Paulin takrat razpolagal, je bilo tako obsežno, da mu je bilo mogoče zadostiti tudi večjemu številu zunanjih naročnikov, med katerimi so bile razne evropske univerze in znanstveni instituti. Med vojno in po vojni so se razmere izpremenile, zunanji naročniki so izostali, a navzlic temu se je prof. Paulin odločil, da nadaljuje delo, in sicer brez separatnega tiskanega seznama. Tako so izšle nadaljnje centurije XI. do XIV. in s tem pomnožile med drugim že obstoječe rastlinske zbirke tukajšnjega Narodnega muzeja, univerzitetnih botaničnih institutov v Ljubljani in Zagrebu. Da pa ne bo v tem pogledu vrzeli v naši floristični literaturi, objavljam s privoljenjem avtorja — kateremu pri tej priliki izrekam zahvalo — seznam vseh rastlin, ki so bile v zadnjih štirih centurijah po vojni izdane; imenom so dodana tudi nahajališča v slovenskem jeziku in mesec (v rimskih številkah), v katerem so bile nabrane.

Prof. Paulin, ki je imel prvotno namen, da se omeji na floro bivše kranjske dežele in na najožje obmejne pasove, je razširil sedaj svoje delo na vse slovensko ozemlje, tako da bi tudi izprememba prvotnega skromnejšega naslova ne bila neupravičena in bi se smel naslov glasiti »*Flora exsiccata slovenica*«. V tem zmislu se bo delo nadaljevalo in — kar vsi želimo — tudi dokončalo.

Zadnje štiri centurije vsebujejo celo vrsto interesantnih rastlin, ki zaslužijo, da jih še posebej omenjam. Predvsem tiste, katerih dosedaj neznana nahajališča v naši ožji domovini je avtor prvi zasledil, ki jih je torej smatrali za teritorij

kot nove in o katerih je svoječasno že objavil daljše podatke za znanstveno javnost.¹ Tako n. pr. redko praprot iz ljubljanskega barja *Nephrodium cristatum* in nje bastard z *Nephrodium spinulosum*, vodno orhidejo *Pseudorchis Loeselii* na edinem in zelo omejenem nahajališču za Rožnikom pri Ljubljani, lepo in za nas nenavadno liliacejo *Paradisica liliastrum* pri Beli peči, kjer je skrajna vzhodna meja nje razširjenosti, planinsko travo *Poa hybrida* iz rodu latovk od Sedmerih jezer pod Triglavom, balkansko *Pedicularis Hoermanniana* in Begunjsčice. *Malaxis paludosa*, orhideja iz ljubljanskega barja, je medtem že izumrla in pri označbi nahajališča je pripomba »olim — nekdaž«, kar se mora vsakemu ljubitelju narave storiti milo pri srcu. — *Erigeron polymorphus* je zastopan kar iz sedmih nahajališč, in sicer iz vseh poglobitvenih oddelkov naših Alp. Očividno je hotel avtor s tem ne samo predočiti izredno nagnjenje te alpske košarice po variacijah, nego obenem tudi ponovno ugotoviti, da njenih sorodnic iz tega rodu, *Erigeron alpinus* in *Erigeron neglectus* pri nas ni in da tudi *Erigeron uniflorus*, ki se sicer v literaturi navaja tudi za naše kraje, pri nas nima neovržno dokazanih postojank.

Posebno številno je zastopan rod petoprstnikov (*Potentilla*) in njih morfološko diferenciranje gre v subtilne podrobnosti sledeč novejšim vidikom, ki jih je postavil za določevanje teh rastlin Th. Wolf v znameniti svoji monografiji.² Med njimi so tudi povsem originalne izsleditve našega avtorja samega, tako n. pr. doslej neznani bastard *Potentilla canescens* var. *inciso* — *serrata* × *recta* var. *sulphurea* Paulin iz novomeške okolice in nova forma *Potentilla dubia* (Crtz.) Zimm. f. *vegetior* Paulin. — Za vzhodnoevropsko-sibirsko zvončnico *Adenophora lilifolia* je ugotovljeno drugo nahajališče za Slovenijo³ v savski dolini med Hrastnikom in Zagorjem. Rastlina pa je na tem mestu skoraj gotovo ogrožena, ker, dasi obrodí obilo semena, kaže vse, da nje množina ni velika.

Adventivna flora pustih, neobdelanih mest in grobelj v obližju železnic, kolodvorov in večjih krajev je dobila ob času svetovne vojne, deloma tudi že prej o priliki večjih regulacijskih del, mnogobrojne prirastke, o čemer pričajo tuje priseljenke, ki se ob takih priložnostih pogosteje pojavljajo. Med drugimi izkazuje Paulinovo delo: *Lepidium virginicum*, *Amaranthus albus*, *Xanthium spinosum*, *Matricaria discoidea*, ki so ameriškega izvora, nadalje pontiške elemente iz vzhodne in jugovzhodne Evrope, križnice *Bunias orientalis*, *Sisymbrium orientale*, *Sisymbrium sinapistrum*, *Lepidium perfoliatum*, izmed mediteranskih pa *Chaenorhinum litorale*, *Verbascum floccosum* in druge.

Večji del visokogorskih rastlin je bil priobčen že v prvih desetih stoletjih, drugi del je izšel sedaj in manjka le še malo, tako da lahko rečemo, da je smatrati v pogledu alpske flore delo v glavnih potezah kot zaključeno. V zadnjih stoletjih je vloženih mnogo alpskih trav in šašov (*Carex*), zlasti skoraj vse vrste iz rodu *Poa*, nadalje *Trisetum alpestre*, *Trisetum argenteum*, radi primerjave tudi *Trisetum distichophyllum*, ki ga sicer na naših planinah ni, nadalje vse pritlične, nizkogrmičaste alpske vrbe — med njimi *Salix herbacea* in *Salix reticulata* iz Mangarta, mnogo alsinej (*Minuartia*, *Cerastium*, *Sagina*) in silenej (*Silene*, *Dianthus*, *Drypis*). Izmed teh so nekatere pri nas redke kakor n. pr. *Minuartia rupestris*; v geobotaničnem oziru je znamenita tudi *Drypis spinosa Jaquiniana* radi izoliranih nahajališč ob južnem vznožju Kamniških Alp, kakor tudi v teh Alpah endemični, škrlatno rdeči česenj *Allium kermesinum*.

¹ Prof. A. PAULIN: Ueber einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte. *Carniola*, 1915 in 1916.

² TH. WOLF, Monographie der Gattung *Potentilla* v *Bibl. bot. H.* 71 (1908).

³ Prvo znano nahajališče je na Borovski planini (okraj Kočevje), v smeri proti dolini Čabranke.

Seznam rastlin in njih nahajališča:

CENTURIA XI. ET XII.

Filicinae.

POLYPODIACEAE.

- 1001 *Adiantum capillus Veneris* L. — 1. Na kamenitih, mahovitih mestih pri Spodnjih Pirničah v ljubljanski okolici.⁴ — 2. V skalnatih razpokah ob Soči blizu Pevma na Goriškem. — 80 m. — VIII.
- 1002 *Athyrium alpestre* (Hoppe) Rylands. — V zelenem jelševju (*alnetum viridis*) na planini Lepi vrh (Karavanke). — 1680 m. — VIII.
- 1003 *Nephrodium cristatum* (L.) Michx. — Na barju in na šotiščih med Škofljico in Studencem v ljubljanski okolici. — 290 m. — VIII.
- 1004 *Nephrodium cristatum* × *spinulosum*. — Istotam. — VIII.
- 1005 *Cystopteris fragilis* (L.) Bernh. — V skalnih režah na desnem bregu Save pri Zagorju. — 250 m. — V.
- 1006 *Cystopteris regia* (L.) Desv. — 1. Po pečinah in apnikovem grušču na Grintavcu (Kamniške Alpe). — 2200 m. — VII. — 2. Kredarica (Jul. Alpe), na sličnih mestih. — 2200 m. — VII.

Monocotyledoneae.

POTAMOGETONACEAE.

- 1007 *Zanichellia palustris* L. — V počasi tekočih vodah med Škofljico in Studencem na ljubljanskem barju. — VIII.

JUNCAGINACEAE.

- 1008 *Triglochin palustre* L. — Na mokrih travnikih pri Fužinah v ljubljanski okolici. — 280 m. — VIII.
- 1009 *Scheuchzeria palustris* L. — V močvirjih za Rožnikom. — V., VII.

ALISMATACEAE.

- 1010 *Alisma plantago* L. a) *latifolium* Kunth. — V vodnih jarkih pri Ljubljani. — VII.
- 1011 *Alisma plantago* L. b) *stenophyllum* (A. et G.). — Ob potoku Išica na ljubljanskem barju. — VII.
- 1012 *Alisma plantago* L. c) *graminifolium* (Wahl.) Beck. — V Cirkniškem jezeru pri Cirknici. — 550 m. — VII.
- 1013 *Sagittaria sagittifolia* L. — V vodnih jarkih in mlakah na ljubljanskem barju. — VII.
- 1014 *Sagittaria japonica* Hort. v. *leucopetala*. — Na Rakovniku pri Ljubljani. — VII., VIII. Rastlino je na tem mestu smatrati kot nekdanj semkaj zanešeno.

BUTOMACEAE.

- 1015 *Butomus umbellatus* L. — V potoku Išica na ljubljanskem barju. — 290 m. — VII.

SPARGANIACEAE.

- 1016 *Sparganium erectum* L. — V vodnih jarkih pri Ljubljani. — VII.
- 1017 *Sparganium simplex* Huds. — V stoječi vodi pri Fužinah v ljubljanski okolici. — VII.
- 1018 *Sparganium minimum* Fr. — V močvirjih pri Horjulu v ljubljanski okolici. — 330 m. — VII.

CYPERACEAE.

- 1019 *Carex Davalliana* Sm. — 1. Na mokrih travnikih pri selu Žlebi pri Preski (ljubljanska okolica). — 400 m. — V. — 2. Slična mesta pri Ohonici blizu Borovnice (ljubljanska okolica). — V.
- 1020 *Carex Davalliana* Sm. Var. *Glabrescens* Asch. et Gr. — Velo polje ob vznočju Mišeljskega vrha (Jul. Alpe) med močvirnimi travami. — 1650 m. — VII.

⁴ Na tem mestu je rastlino nedavno prvi zasledil gospod kustos Justin. Že prej pa je bilo znano nahajališče pri Idriji, kakor se da sklepati iz eksikatov, ki jih je svoječasn tam nabral Welwitsch. (Cf. Paulin, Die Farne Krains 1906, pag. 36.)

- 1021 *Carex pauciflora* Lightf. — Na Pokljuki (Jul. Alpe) v šotnem mahovju Ribšica pri Mrzlem Studencu. — 1200 m. — VI.
- 1022 *Carex praecox* Schreb. — Na peščenih neobdelanih mestih pri Ljubljani. — IV.
- 1023 *Carex brizoides* L. — V gozdih okoli Rakovnika pri Ljubljani. — V.
- 1024 *Carex paradoxa* Willd. — V močvirjih med travo pri Grmezu (ljubljsko barje). — V.
- 1025 *Carex paniculata* L. — 1. Na močvirnih mestih med travo ob Savi pri Medvodah (ljubljska okolica). — V. — 2. Ob vodnih jarkih pri Beli peči na Gorenjskem. — 950 m. — VI.
- 1026 *Carex elongata* L. — V gozdnem močvirju za Rožnikom pri Ljubljani. — V.
- 1027 *Carex stricta* Good. — Na močvirnih mestih pri Ljubljani. — V.
- 1028 *Carex gracilis* Curt. — V vodnih jarkih pri Ljubljani. — V.
- 1029 *Carex Goodenoughii* Gay. — Na močvirnih mestih pri Ljubljani. — V.
- 1030 *Carex Goodenoughii* Gay. f. *pumila* A. et G. — Kraj potov blizu Ljubljane. — V.
- 1031 *Carex nitida* Host. — Na prisojnih tleh med travo pri Ježici na ljubljskem Posavju. — V.
- 1032 *Carex pilulifera* L. — Rožnik pri Ljubljani, na gozdnatih tleh med travo. — V.
- 1033 *Carex tomentosa* L. — Za Rožnikom pri Ljubljani ob robu gozdov med travo. — VI. travo. — VI.
- 1034 *Carex glauca* Murray. — Na desnem bregu Save blizu železniške postaje Sava, med vlažno travo. — 250 m. — V.
- 1035 *Carex glauca* Murray. l. *basigyna* Beck. — Na vlažnih gozdnih tleh na Jeterbenku pri Preski (ljubljska okolica). — 600 m. — V.
- 1036 *Carex panicea* L. — Mokri travniki pri Ljubljani. — V.
- 1037 *Carex capillaris* L. — 1. Mokre pečine na Mangartu (Jul. Alpe). — 2400 m. — VII. — 2. Črna prst (Jul. Alpe), po travnatem skalovju. — 1700 m. — VII.
- 1038 *Carex digitata* L. — 1. Jeterbenk pri Preski (ljubljska okolica), v hosti med travo. — 500 m. — V. — 2. V gozdih pod Begunjščico. — 1000 m. — VI.
- 1039 *Carex ornithopoda* Willd. — 1. Jeterbenk pri Preski (ljubljska okolica), v hosti med travo. — 500 m. — V. — 2. Na pobočjih Rjavine (Jul. Alpe) med planinskimi travami na kamenitih tleh. — 2100 m. — VII.
- 1040 *Carex ornithopodioides* Hausm. — Na južnih strminah Triglava (Jul. Alpe), po pečeh. — 2400 m. — VIII.
- 1041 *Carex mucronata* All. — Po pečinah med planinskimi travami na Kepi (Karavanke). — 2000 m. — VIII.
- 1042 *Carex sempervirens* Vill. — 1. Planinski pašniki na Stolu (Karavanke). — 1800 m. — VII. — 2. Po skalovju na Grintaveu (Kamniške Alpe). — 2100 m. — VII.
- 1043 *Carex sempervirens* Vill. f. *latifolia*. — Mangart (Jul. Alpe), po skalovju med planinskimi travami. — 2000 m. — VII.
- 1044 *Carex firma* Host. — 1. Na skalovitih mestih Begunjščice (Karavanke). — 1900 m. — VII. — 2. V apnikovem gruču na Triglavu (Jul. Alpe). — 2400 m. — VII.
- 1045 *Carex ferruginea* Scop. — 1. V gruču na pobočju Vernarja nad dolino Krmo (Jul. Alpe). — 2100 m. — VII. — 2. Kranjski Snežnik, na mokrih mestih med planinskimi travami. — 1700 m. — VIII.
- 1046 *Carex fuliginosa* Schkuhr. — Mangart (Jul. Alpe), na kamenitih mestih med planinskimi travami. — 2300 m. — VII.
- 1047 *Carex distans* L. — Ob vznožju Rožnika pri Ljubljani, na vlažnih tleh. — V.
- 1048 *Carex Hostiana* DC. — Na vlažnih travnikih pri Horjulu v ljubljski okolici. — V.
- 1049 *Carex punctata* Gaud. — Na šotnatem barju za Rožnikom med travo. — V., VI.

LILIACEAE.

- 1050 *Tofieldia calyculata* (L.) Wahlbg. — 1. Na šotnatih travnikih pri Borovnici v ljubljski okolici. — 300 m. — VI. — 2. Na travnikih Soriške Planine pri Sorci na Gorenjskem. — 1200 m. — VII.
- 1051 *Colchicum autumnale* L. — Na vlažnih travnikih okoli Ljubljane. — IX.
- 1052 *Colchicum autumnale* L. var. *vernum* Willk. — Blizu Roba pri Turjaku (Dolenjsko), na vlažnih travnikih. — 600 m. — V.
- 1053 *Paradisica liliastrum* (L.) Bert. — Na vlažnih mestih med travo blizu sela Ahlete nasproti Beli peči (Gorenjsko). — 900 m. — VI.
- 1054 *Hemerocallis flava* L. — Za Rožnikom pri Ljubljani na vlažnih travnikih. — V.
- 1055 *Allium scorodoprasum* L. — Ljubljanski grad, po travnikih. — VII.

- 1056 *Allium vineale* L. — Med žitom pri Mostah v ljubljanski okolici. — VII.
- 1057 *Allium sphaerocephalum* L. — 1. Kameniti travniki na Nanosu med Razdrtem (Notranjsko). — 1100 m. — VII. — 2. Slična mesta na Vremščici (Južno Notranjsko). — VII.
- 1058 *Allium victorialis* L. — Črna prst (Jul. Alpe), na skalovitih tleh. — 1800 m. — VIII.
- 1059 *Allium angulosum* L. — Pri Grmezu na ljubljanskem bärju, mokri šotnati travniki. — VI.
- 1060 *Allium montanum* Schm. — Kameniti travniki na Vremščici nad vasjo Vreme (južno Notranjsko). — 750 m. — VI.
- 1061 *Allium ochroleucum* W. K. — 1. Grmada (Polhograjski dolomiti) nad Dvorom, na kamenitih tleh med travo. — 800 m. — VIII. — 2. Po pečevju na Begunjsčici (Karavanke) med planinskimi travami. — 1700 m. — IX.
- 1062 *Allium suaveolens* Jacq. — Ljubljansko Posavje pri Črnučah, na mokrih tleh med travo. — VIII.
- 1063 *Allium sibiricum* L. — Blizu koče pri Sedmerih jezerih (Jul. Alpe), na mokrih kamenitih tleh med travo. — 1680 m. — VIII.
- 1064 *Allium pulchellum* Don. — 1. Pri Blokah nad Cirknico, na kamenitih tleh med travo. — 600 m. — VIII. — 2. Na enakih mestih blizu železniške postaje Zagorje. — VII.
- 1065 *Allium oleraceum* L. — Kraj njiv blizu Šmarja pod Ljubljano. — VII.
- 1066 *Allium carinatum* L. — 1. Šmarna gora (ljubljanska okolica), med redko hosto. — VII. — 2. Sedlov vrh pri Storžiču (Kamniške Alpe), po pečevju med planinskimi travami. — 1700 m. — VIII.
- 1067 *Allium kermesinum* Rehb. — Sedlov vrh pri Storžiču (Kamniške Alpe), na sicer skalovitih, a bolj humoznih mestih med planinskimi travami. — 1600 m. — VIII.
- 1068 *Allium ursinum* L. — V listnatih gozdih pri Kočevju. — 700 m. — IV.
- 1069 *Allium martagon* L. — V gozdih na Krimu (ljubljanska okolica). — 900 m. — VI.
- 1070 *Ornithogalum umbellatum* L. — Pri Ljubljani med travo. — IV.
- 1071 *Ornithogalum divergens* Bor. — Blizu Sežane (Primorsko) po njivah. — 400 m. — IV.
- 1072 *Ornithogalum Kochii* Parl. — 1. Na travnikih pod selom Ahlete pri Beli peči na Gorenjskem. — 950 m. — VI. — 2. Na travnikih vrha Gobrek blizu Senožec (Notranjsko). — 500 m. — V.
- 1073 *Ornithogalum pyrenaicum* L. — Črna gora nad Bohinjsko Bistrico, po travnikih. — 1100 m. — VII.
- 1074 *Ornithogalum sphaerocarpaceum* Kern. f. *ad O. pyrenaicum* L. *vergens*. — Grmada nad Dvorom (Polhograjski dolomiti), po travnikih. — 800 m. — VI.
- 1075 *Ornithogalum sphaerocarpaceum* Kern. — Travniki pri Ljubljani. — VI.
- 1076 *Muscari neglectum* Guss. — Na zeliščnatih mestih blizu Kopra (Istra). — 250 m. — III.
- 1077 *Muscari Kernerii* Marches. — Med travo na pobočju peščenega griča, ki se dviguje selom Rojane in vrhom Trstenik.
- 1078 *Streptopus amplexifolius* (L.) DC. — Na mokrih gozdnatih mestih blizu Planine pod Golico (Karavanke). — 1000 m. — VII.

AMARYLLIDACEAE.

- 1079 *Galanthus nivalis* L. — Pri Tomačevem (ljubljanska okolica) v logih in med grmovjem. — III.
- 1080 *Leucoium vernum* L. — V gozdih na Šmarni gori (ljubl. okolica). — 600 m. — III.
- 1081 *Leucoium aestivum* L. — Na mokrih šotnatih travnikih pri Ljubljani. — V.
- 1082 *Narcissus angustifolius* Curt. — 1. V izobilju na Golici (Karavanke) po travnikih. — 900—1700 m. — V. — 2. Vremščica nad vasjo Vreme (Južno Notranjsko), po travnikih. — 800 m. — V.

DIOSCOREACEAE.

- 1083 *Tamus communis* L. — V gorskih gozdih nad Kcčevjem. — 800 m. — VI.

ORCHIDACEAE.

- 1084 *Ophrys muscifera* Huds. — Ob robu gozdov po travnikih blizu Zadobrove (ljubljanska okolica). — V.
- 1085 *Ophrys fuciflora* (Cr.) Rehb. — Glej št. 1084. — VI.
- 1086 *Ophrys aranifera* Huds. — Na travnikih med Savljami in Vižmarji v ljubljanski okolici. — V.

- 1087 *Orchis morio* L. — Na travnikih pri Ljubljani. — V.
 1088 *Orchis tridentata* Scop. — Na travnikih pri Snebrjih (ljubljska okolica). — V.
 1089 $\times$ *Orchis tridentata* $\times$ *ustulata* M. Schulze. — Na travnikih blizu Zadobrove v ljubljanski okolici. — V.
 1090 *Orchis commutata* Tod. — Suhi travniki na Vremšči nad vasjo Vreme. (Južno Notranjsko.) — 600 m. — V.
 1091 *Orchis militaris* L. — V logih pri Snebrjih (ljubljska okolica) med travo. — V.
 1092 *Orchis globosa* L. — 1. Planinski travniki na Golici (Karavanke). — 1600 m. — VI. — 2. Vremšča nad vasjo Vreme (južno Notranjsko), po travnikih. — 600 m. — V.
 1093 *Orchis mascula* L. — Na Šmarni gori na travnikih. — 550 m. — VI.
 1094 *Orchis signifera* Vest. — Med redko hosto v travi na Vremšči nad vasjo Vreme. — 900 m. — VI.
 1095 *Orchis incarnata* L. — Močvirni travniki pri Ljubljani. — VI.
 1096 *Orchis latifolia* L. — Glej št. 1095.
 1097 *Orchis latifolia* L. f. *albiflora*. — Mokri travniki pri Rudniku (ljubljska ok.). — V.
 1098 *Orchis maculata* L. — V gozdih nad Kočevjem. — 600 m. V.
 1099 *Loroglossum hircinum* (L.) Rich. — Na travnikih ob Mirni pri Boštanju (okraj Krško.) — 200 m. — VI.
 1100 *Anacamptis pyramidalis* (L.) Rich. — Na travnikih blizu Zadobrove v ljubljanski okolici. — VI.
 1101 *Chamaeorchis alpina* (L.) Rich. — Bašelsko sedlo pri Storžiču (Kamniške Alpe), po planinskih tratah. — 1640 m. — VIII.
 1102 *Nigritella nigra* (L.) Rehb. — 1. Golica (Karavanke). — 1700 m. — VII. — 2. Rodica (Jul. Alpe). — 1850 m. — VII. — Po planinskih tratah.
 1103 *Nigritella nigra* (L.) Rehb. var. *rosea* Goir. — Na Veliki planini (Kamniške Alpe), po planinskih travnikih. — 1600 m. — VII.
 1104 *Nigritella nigra* (L.) Rehb. f. *pallida* R. Kell. — Po zelenicah na Babi (Kamniške Alpe). — 1800 m. — VII.
 1105 *Nigritella rubra* (Wettst.) Richt. — Kranjski Snežnik, po zelenicah. — 1650 m. — VII.
 1106 *Platanthera bifolia* (L.) Rich. — V gozdih na Rožniku pri Ljubljani. — VI.
 1107 *Platanthera chlorantha* (Curt.) Rehb. — V borovih gozdičih pri Slapah (ljubljska okolica). — VI.
 1108 *Epipactis atropurpurea* Raf. — Suha, peščena mesta na Grmadi nad Dvorom (Polhograjski dolomiti). — 850 m. — VII.
 1109 *Epipactis latifolia* (L.) All. — V gozdih blizu Javorniškega rovtu na Gorenjskem. — ca. 700 m. — VII.
 1110 *Cephalanthera alba* (Cr.) Simk. — Glej št. 1107.
 1111 *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch. — V gorskih gozdih nad Kočevjem. — 750 m. — V.
 1112 *Cephalanthera rubra* (L.) Rich. — Na gozdnatih tleh v dolini Kot ob vznožju Mecnovca (Jul. Alpe). — 950 m. — VII.
 1113 *Centrosis abortiva* (L.) Sw. — 1. Kum pri Radečah, na travnikih pod Dobovecem. — 1050 m. — VI. — 2. Na suhih, travnatih mestih med grmovjem blizu Gradišča pri Vipavi. — 200 m. — VI.
 1114 *Epipogium aphyllum* (Schm.) Sw. — V gozdih blizu pastirskih staj na Blatu (Jul. Alpe). — 1100 m. — VIII.
 1115 *Goodyera repens* (L.) R. Br. — Na mahovitih skalah v gorskih gozdih nad Kočevjem. — 800 m. — VII.
 1116 *Pseudorchis Loeselii* (L.) Gray. — V močvirjih za Rožnikom pri Ljubljani med vodnimi travami in mahovi. — VI.
 1117 *Corallorrhiza trifida* Châtelain. — V gozdih na pobočju Rodice (Julijske Alpe) blizu planine Suha. — 1350 m. — VII.
 1118 *Achroanthos monophyllos* (L.) Greene. — Kamniško sedlo (Kamniške Alpe), na vlažnih mestih med travo. — 1880 m. — VII.
 1119 *Malaxis paludosa* (L.) Sw. — Nekdaj med šočinim mahovjem na ljubljanskem barju pri Bevkah. — VIII.

Dicotyledoneae.

CARYOPHYLLACEAE.

- 1120 *Stellaria glochidisperma* Murb. — Na mokrih, gozdnatih tleh na desnem bregu Save pri Renkah (okraj Litija). — 230 m. — V.

- 1121 *Cerastium rupestre* Kraš. — Na Brani (Kamniške Alpe) med gruščem. — 2000 m. — VII.
- 1122 *Cerastium silvaticum* W.K. — V gozdih pod Rožnikom pri Ljubljani. — VI.
- 1123 *Cerastium senticum* Beck. — Na mokrih, kamenitih mestih za Savo pri Renkah (okraj Litijskega). — V.
- 1124 *Minuartia sedoides* (L.) Hiern. — 1. Na Brani (Kamniške Alpe), po skalovju. — 2000 m. — VII. — 2. Belščica (Karavanke). — 1900 m. — VII. — 3. Draški vrh (Jul. Alpe). — 2100 m. — VII. Na podobnih mestih.
- 1125 *Minuartia aretioides* (Somm.) Schinz et Thell. — Po skalovju Rjavine in Kredarice (Jul. Alpe). — 2300–2500 m. — VII.
- 1126 *Minuartia rupestris* (Scop.) Schinz et Thell. — Med pečinami na Rdečem robu nad Tolminom (Goriško). — 1900 m. — VII.
- 1127 *Dianthus Carthusianorum* L. var. *alpestris* Neill. — Na planinskih travnikih Begunjske (Karavanke). — 1700 m. — VII.
- 1128 *Dianthus Pontederæ* Kern. — Ob železniškem nasipu blizu Št. Vida pri Ljubljani. — VI.

RANUNCULACEAE.

- 1129 *Eranthis hiemalis* (L.) Salisb. — V veliki množini po poljih blizu Sevnice (okraj Brežice). — 300 m. — III.
- 1130 *Anemone trifolia* L. — Med grmovjem v travi na Jeterbenku blizu Preske (Ljubljanska okolica). — 500 m. — V.
- 1131 $\times$ *Anemone nemorosa* $\times$ *trifolia* Glow. — 1. Pri Klečah na Ljubljanskem Posavju na gozdnatih mestih. — IV. — 2. Glej št. 1130.
- 1132 *Anemone nemorosa* L. — Na Golovcu pri Ljubljani kraj gozdov. — 400 m. — IV.
- 1133 *Anemone baldensis* L. — Nad Vodnikovo kočo (Jul. Alpe), po skalovju med planinskimi travami. — 1800 m. — VII.
- 1134 *Anemone narcissiflora* L. var. *monantha* DC. — Krvavec (Kamniške Alpe), na kamenitih, travnatih mestih. — 1600 m. — VII.

CRUCIFERAE.

- 1135 *Lepidium perfoliatum* L. — Kraj potov pri Ljubljani. — V.
- 1136 *Lepidium virginicum* L. — Na pustih mestih in grobljah pri Ljubljani. — V.
- 1137 *Coronopus didymus* (L.) Sm. — Iz botaničnega vrta v Ljubljani. (Subspont.⁵) — VII.
- 1138 *Thlaspi cepeaeifolium* (Wulf.) Koch. — Koroško. V grušču na gori Königsberg blizu Rablja v kanalski dolini. — 1100 m. — VII.
- 1139 *Sisymbrium orientale* L. — Na pustih mestih in grobljah pri Ljubljani. — VI.
- 1140 *Sisymbrium sinapistrum* Cr. — Glej št. 1139. — VI.
- 1141 *Sisymbrium strictissimum* L. — Na sličnih mestih pri Zidanem mostu. — 200 m. — VI.
- 1142 *Sisymbrium sophia* L. — Med postajama Ljubljana in Zalog ob železnici. — VI.
- 1143 *Myagrum perfoliatum* L. — Po njivah na ljubljanskem polju. — VI.
- 1144 *Sinapis arvensis* L. — Na pustem, neobdelanem svetu pri Ljubljani. — VI.
- 1145 *Sinapis alba* L. — Med žitom blizu Prema v dolini Reke (Južno Notranjsko). — 450 m. — VI.
- 1146 *Diplolaxis tenuifolia* (L.) DC. — Na pustem, neobdelanem svetu pri Ljubljani. — VI.
- 1147 *Diplolaxis muralis* (L.) DC. — Po njivah na ljubljanskem polju. — VI.
- 1148 *Hirschfeldia nasturtiifolia* (Poir.) Fritsch. — Kraj potov pri Bledu. — 600 m. — VII.
- 1149 *Hirschfeldia gallica* (Willd.) Fritsch. — Na pustih mestih in grobljah pri Ljubljani. — VI.
- 1150 *Brassica nigra* (L.) Koch. — Po grobljah na Rakovniku pri Ljubljani, kamor je bila zanešena. — VII.
- 1151 *Roripa austriaca* (Cr.) Bess. — Na kamenitem svetu med travo pri Dravljah v ljubljanski okolici. — VI.

⁵ »Subspontanea« je rastlina tedaj, če je bila umetno zasajena, vsejana, ali iz njene prve domovine na ta ali drugi način zanešena, pa se v okolišu tega mesta sama od sebe zaplodi, kar se na botaničnih vrtilih često dogaja in postanejo s časom nekatere take rastline nadležen plevel. Tudi vrtni in druge kulturne rastline podivjajo včasih ter uhajajo na neobdelana tla, kjer jim je za daljši ali krajši čas podana možnost svobodne rasti. Nekatere teh tujih rastlin se udomačijo, pretežna večina pa ne, in naglo kot so prišle, izginejo zopet brez sledu.

- 1152 *Cardamine hirsuta* L. — Po njivah na ljubljanskem polju. — IV.
 1153 *Lunaria rediviva* L. — V gozdih soteske Pekel pri Borovnici. — 450 m. — V.
 1154 *Capsella grandiflora* (Chaub et Bory) Boiss. — Iz botaničnega vrta v Ljubljani, kjer se sama zaseje. — V.
 1155 *Capsella bursa pastoris* (L.) Med. — Kraj potev pri Ljubljani. — V.
 1156 *Capsella rubella* Reut. — Na obdelanem in neobdelanem svetu pri vasi Vreme v dolini Reke (Južno Notranjsko).
 1157 *Camelina microcarpa* Andez. — Na pustih, neobdelanih tleh pri Dravljah v ljubljanski okolici. — VI.
 1158 *Camelina sativa* (L.) Cr. — Na polju pri Planini pod Golico (Karavanke). — 900 m. — VII.
 1159 *Erysimum cheiranthoides* L. — Po njivah pri Ljubljani. — VI.
 1160 *Erysimum repandum* L. — Ob železniškem nasipu blizu postaje Zalog. — IV., VI.
 1161 *Erysimum carniolicum* Doll. — Na desnem bregu Save pri Radečah na kamenitih mestih med grmovjem. — 200 m. — VI.
 1162 *Alyssum Wulfenianum* Bernh. — Koroško. Na grušču gore Königsberg pri Rablju v Kanalski dolini. — 1000 m. — VII.
 1163 *Berteroa incana* (L.) DC. — Pri železniški postaji Bohinjska Bistrica na kamenitih tleh. — 500 m. — VII.
 1164 *Hesperis candida* Kit. — Na desnem bregu Save, nedaleč od železniške postaje Zagorje, na kamenitih, gozdnatih mestih. — 250 m. — V.
 1165 *Bunias erucago* L. — Ob njivah blizu Ljubljane. — VI.
 1166 *Bunias orientalis* L. — Ob železniškem nasipu med postajama Ljubljana in Zalog. — VII., VIII.

UMBELLIFERAE.

- 1167 *Molopospermum peloponnesiacum* (L.) Koch. — Nanos nad Razdrtem (Notranjsko), na kamenitih, travnatih mestih. — 1100 m. — VI.
 1168 *Trinia carniolica* Kern. — 1. Na pečinah Mangarta (Jul. Alpe) med planinskimi travami. — 2200 m. — VIII. — 2. Kranjski Snežnik, na podobnih mestih. — 1750 m. — VII.
 1169 *Apium graveolens* L. — Iz botaničnega vrta v Ljubljani. — VII.
 1170 *Carum carvi* L. — Na travnikih blizu Ljubljane. — VII.
 1171 *Aethusa cynapium* L. a. *agrestis* Wallr. — Po njivah med žitom blizu Ljubljane. — VII.
 1172 *Aethusa cynapium* L. *β. domestica* Wallr. — Med kulturami in med grmovjem pri Ljubljani. — VII.
 1173 *Foeniculum vulgare* Mill. — Na neobdelanih mestih pri Ljubljani. (Subspont.) — VII.
 1174 *Anethum graveolens* L. — Glej št. 1173. — VIII.
 1175 *Meum athamanticum* Jacq. — Vernar in Mišeljki vrh (Jul. Alpe) nad Velpoljem, na kamenitih, travnatih mestih. — 1700–1800 m. — VII.
 1176 *Ligusticum Sequieri* (L.) Koch. — 1. Na pobočju Črne prsti (Jul. Alpe) nad Mallnerjevo kočo, po skalovju med grmiči. — 1500 m. — VIII. — 2. Po tratih na Nanosu nad Razdrtem (Notranjsko). — 1200 m. — VII.
 1177 *Ligusticum mutellina* (L.) Cr. — Po planinskih tratih na Golici (Karavanke). — 1700 m. — VII.

BORRAGINACEAE.

- 1178 *Heliotropium europaeum* L. — Na poljih pri Vipavi. — 130 m. — VIII.
 1179 *Lappula echinata* Gilib. — Kraj vinogradov pri Beli cerkvi (okraj Novo mesto). — 380 m. — VI.
 1180 *Asperugo procumbens* L. — Ob potih blizu Šmartna ob Savi (ljubl. okolica). — V.
 1181 *Borrago officinalis* L. — Na obdelanem svetu pri Ljubljani. (Subspont.) — VII.
 1182 *Anchusa azurea* Mill. — Na železniškem nasipu med postajama Ljubljana in Zalog. — VI.
 1183 *Anchusa officinalis* L. — Na pustih mestih in grobljah blizu Ljubljane. — VI.
 1184 *Lycopsis arvensis* L. — Iz botaničnega vrta v Ljubljani. (Subspont.) — VII.

COMPOSITAE.

- 1185 *Erigeron acer* L. — 1. Na savskemrodu pri Črnučah (ljubljanska okolica). — VII. — 2. Na kamenitih mestih na Stolu (Karavanke). — 1100 m. — VII. — 3. Na suhih pašnikih pri Cirknici. — 550 m. — VII.

- 1186 *Erigeron droebachiensis* Müll. — Na bregovih Save pri Črnučah (Ljubljanska okolica). — VII.
- 1187 *Erigeron polymorphus* Scop. — 1. Skalovita, travnata mesta na Krvavcu (Kamniške Alpe). — 1700 m. — VII. — 2. Kepa (Karavanke). — 1800 m. — VIII. — 3. Ratitovec nad Železniki. — 1600 m. — VII. — 4. Velpolje (Jul. Alpe). — 1700 m. — 5. Rodica (Jul. Alpe). — 1800 m. — VIII. — 6. Nanos (Notranjsko). — 110 m. — VII. Nahajališča 2. do 6. so alpinske trate in pašniki. — 7. Kranjski Snežnik, na kamenitih mestih med planinskimi travami. — 1600 m. — VII.
- 1188 *Antennaria carpathica* (Wahlbg.) R.Br. — 1. Vlažni planinski pašniki na Vajnašu (Karavanke). — 1900 m. — VII. — Mangart (Jul. Alpe), na vlažnih, kamenitih mestih med planinskimi travami. — 2100 m. VII.
- 1189 *Xanthium spinosum* L. — Po grobljah pri Ljubljani. — VII.
- 1190 *Xanthium strumarium* L. — Na neobdelanem svetu pri Krškem. — VIII.
- 1191 *Matricaria chamomilla* L. — Po vrtih v Ljubljani. — VII.
- 1192 *Matricaria discoidea* DC. — Pri dolenskem kolodvoru v Ljubljani. — VIII.
- 1193 *Artemisia absinthium* L. — Blizu železniške postaje Preserje pod Žalostno goro na kamenitih, travnatih mestih.
- 1194 *Artemisia campestris* L. — 1. Pri železniški postaji Zalog na kamenitih tleh. — IX. — 2. Na sličnih mestih pri vasi Vrabče blizu Št. Vida na Vipavskem. — IX.
- 1195 *Artemisia scoparia* W.K. — Na pustem, neobdelanem svetu blizu Ježice v ljubljanski okolici. — IX.
- 1196 *Artemisia annua* L. — Na botaničnem vrtu v Ljubljani. (Subspont.) — VIII.
- 1197 *Taraxacum paludosum* (Scop.) Crép. — Mokri travniki pri Ohonici blizu Borovnice (Ljubljanska okolica). — IV.
- 1198 *Taraxacum officinale* Web. — Po travnikih okoli Ljubljane. — V.
- 1199 *Taraxacum alpinum* (Hoppe) Hgtsch. et Heer. — Na kamenitih mestih na Kredarici (Jul. Alpe) med planinskimi travami. — 2300 m. — VII.
- 1200 *Taraxacum laevigatum* (Willd.) DC. — Na pašnikih pri Razdrtem (Notranjsko). — 600 m. — IV.

CENTURIA XIII. et XIV.

Monocotyledoneae.

GRAMINEAE.

- 1201 *Molinia coerulea* (L.) Mnh. — Na mokrih travnikih blizu Ljubljane. — VII.
- 1202 *Molinia arundinacea* Schrk. — Ob vznožju Rožnika pri Ljubljani na vlažnih tleh med redko hosto. — VII.
- 1203 *Molinia litoralis* Host. — Ob Savi pri Črnučah v ljubljanski okolici. — VII.
- 1204 *Eragrostis minor* Host. — Na pustih, neobdelanih mestih pri Ljubljani. — VIII.
- 1205 *Eragrostis pilosa* (L.) Beauv. — V Ljubljani na peščenih tleh. — VIII.
- 1206 *Melica ciliata* L. — Šmarna gora (Ljubljanska okolica), na kamenitih mestih. — 600 m. — VI.
- 1207 *Melica nutans* L. — V gozdih na Rožniku pri Ljubljani. — V.
- 1208 *Melica uniflora* Retz. — 1. V gozdih blizu Renk ob Savi (okraj Litija). — 2. V Trnovskem gozdu blizu vasi Fužine. — VI.
- 1209 *Poa annua* L. — Kraj potov okoli Ljubljane. — V.
- 1210 *Poa supina* Schrad. — Na grušču pod Kredarico (Jul. Alpe). — 2500 m. — VII.
- 1211 *Poa bulbosa* L. m. *vivipara* (Koel.) — Ob potih pri Mostah v ljubljanski okolici. — VI.
- 1212 *Poa concinna* Gaud. var. *carniolica* Rehb. — Grmada (Polhovgrajski dolomiti), na suhih, peščenih mestih. — ca. 800 m. — V.
- 1213 *Poa alpina* L. — Planinski travniki na Golici (Karavanke). — 1700 m. — VII.
- 1214 *Poa alpina* L. var. *glaucescens* Beck. — Na travnikih Vremščice (južno Notranjsko). — ca. 600 m. — VII.
- 1215 *Poa minor* Gaud. — Na travnatih, kamenitih pobočjih vrha Tolstec (Jul. Alpe) pri Velem polju. — 1750 m. — VIII.
- 1216 *Poa caesia* Sm. — Na pobočjih Vremščice (južno Notranjsko). — 900 m. — VI.
- 1217 *Poa nemoralis* L. — V logih pri Tomačevem v ljubljanski okolici. — VI.
- 1218 *Poa palustris* L. — Na mokrih travnikih pri Grmezu na ljubljanskem barju. — VI.
- 1219 *Poa compressa* L. — Kraj potov pri Ježici na ljubljanskem Posavju. — VI.

- 1220 *Poa hybrida* Gaud. — Na vlažnih mestih med mecesnovjem blizu kože pri Sedmerih jezerih (Jul. Alpe). — ca. 1680 m. — VIII.
- 1221 *Poa trivialis* L. — Travniki pri Tomačevem v ljubljanski okolici. — VI.
- 1222 *Poa pratensis* L. — Okoli Ljubljane po travnikih. — VI.
- 1223 *Lolium temulentum* L. — Na ljubljanskem polju med žitom. — VII.
- 1224 *Lolium remotum* Schrk. — Na lanišcih blizu Borovca (okraj Kočevje). — ca. 680 m. — VII.
- 1225 *Lolium perenne* L. — Na travnikih pri Ljubljani. — VII.
- 1226 *Lolium multiflorum* Lam. — V deteljščih (*Medicago sativa*) pri Vrhniku. — VII.
- 1227 *Cynodon dactylon* (L.) Pers. — Na pustih neobdelanih mestih pri Ljubljani. — VIII.
- 1228 *Deschampsia flexuosa* (L.) Trin. — V gozdih na Goloveu pri Ljubljani. — VI.
- 1229 *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv. — V gozdih na Krimu (ljubljska okolica). — 800 m. — VII.
- 1230 *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv. var. *parviflora* (Thuill.) — Ob vznožju Rožnika pri Ljubljani na vlažnih gozdnatih tleh. — VI.
- 1231 *Trisetum flavescens* (L.) R. et Sch. — Na travnikih pri Ljubljani. — VI.
- 1232 *Trisetum alpestre* (Host.) Beauv. — 1. Med travami po skalnatem vzhodnem pobočju Grintovca (Kamniške Alpe). — ca. 2100 m. — VII. — 2. Na sličnih mestih na Stolu (Karavanke). — ca. 2000 m. — VII.
- 1233 *Trisetum argenteum* (Willd.) R. et Sch. — 1. Na gruču pod Kamniškim sedlom (Kamniške Alpe). — 1600 m. — VII. — 2. Begunjsčica (Karavanke). — 1700 m. — VII. — 3. Velo polje (Jul. Alpe). — 1700 m. — VII. — 4. Na desnem bregu Save blizu postaje Zagorja. — 220 m. — VII.
- 1233 B. *Trisetum distichophyllum* (Vill.) Beauv. — Rastlino goje na botaničnem vrtu v Ljubljani, odkoder so vzeti eksikati. — VI.
- 1234 *Milium effusum* L. — V gozdu na ljubljanskem Gradu. — 350 m. — V.
- 1235 *Phleum pratense* L. — Na travnikih pri Ljubljani. — VII.
- 1236 *Phleum pratense* L. var. *nodosum* Schreb. — Na kamenitih tratah pri Vipavi. — VI.
- 1237 *Phleum alpinum* L. — 1. Blizu pastirskih staj med travo na Veliki planini (Kamniške Alpe). — 1550 m. — VIII. — 2. Na pašnikih pri Orožnovi koči pod Črno prstjo (Jul. Alpe). — 1350 m. — VII.
- 1238 *Phleum phleoides* (L.) Simk. — 1. Pri Stahovici (kamniški okraj) na kamenitih tleh med travo. — VII. — 2. Trška gora nad Krškem med travo. — VI.
- 1239 *Phleum Michelii* All. — 1. Na gorskih travnikih Begunjsčice. — 1600 m. — VII. — 2. Na kamenitem travnatem svetu pri Renkah ob Savi (okraj Litija). — 250 m. — VII.
- 1240 *Phleum paniculatum* Huds. — Goriško. Na neobdelanem svetu blizu Solkana pri Gorici. — VI.
- 1241 *Alopecurus pratensis* L. — Na travnikih blizu Šiške pri Ljubljani. — VI.
- 1242 *Alopecurus aequalis* Sobol. — Na močvirnih mestih blizu Šiške pri Ljubljani. — VIII.
- 1243 *Alopecurus geniculatus* L. — Pri Dobrovi blizu Novega mesta v izsušeni mlaki. — VI.
- 1244 *Oryza salica* L. — Iz kulture na botaničnem vrtu v Ljubljani. — VII.
- 1245 *Leersia oryzoides* (L.) Sw. — Ob potoku Išica na ljubljanskem barju. — VIII.
- 1246 *Sorghum halepense* (L.) Pers. — Ob vinogradih blizu Slapa na Vipavskem. — VIII.
- 1247 *Digitaria sanguinalis* (L.) Scop. — Na obdelanem svetu pri Ljubljani. — VIII.
- 1248 *Digitaria ciliaris* (Retz.) Koel. — Na peščenih njivah pri Ljubljani. — VIII.
- 1249 *Echinochloa crus galli* (L.) R. et Sch. — Na obdelanem svetu pri Ljubljani. — VII.
- 1250 *Setaria verticillata* (L.) R. et Sch. — Po grobljah in pustih mestih blizu Ljubljane. — VII.
- 1251 *Setaria ambigua* Guss. — Na obdelanem svetu pri Vipavi. — VII.
- 1252 *Setaria viridis* (L.) R. et Sch. — Po ozarh na ljubljanskem polju. — VIII.
- 1253 *Setaria glauca* (L.) R. et Sch. — Po peščenih njivah blizu Št. Vida v ljubljanski okolici. — VIII.

Dicotyledoneae.

SALICACEAE.

- 1254 *Salix retusa* L. — 1. Na travnatem skalovju Belščice (Karavanke). — 1800 m. — VII. — 2. Rodica (Jul. Alpe), na sličnih mestih. — 1900 m. — VIII.
- 1255 *Salix serpyllifolia* Scop. Po skalovju Kredarice (Jul. Alpe). — 2500 m. — VIII.

- 1256 *Salix herbacea* L. — Na vlažnih mestih med travo na Mangartu (Jul. Alpe). — 1200 m. — VIII.
 1257 *Salix reticulata* L. — 1. Zelenica (Karavanke), po drušču in skalovju. — 2000 m. — VIII. — 2. Mangart (Jul. Alpe) na sličnih mestih. — 2100 m. — VII.
 1258 *Salix Jacquinii* Host. — 1. Na kamenitem, travnatem pobočju Belščice (Karavanke). — 1900 m. — VII. — 2. Velo polje (Jul. Alpe) na sličnih mestih. — 2000 m. — VII.
 1259 *Salix repens* L. — Na mokrih travnikih pri vasi Babji dol blizu Št. Vida v ljubljanski okolici. — IV., VI.

ULMACEAE.

- 1260 *Ulmus laevis* Pall. — Na desnem bregu Save nasproti postaje Zagorje. — 240 m. — III., IV.
 1261 *Ulmus suberosa* Mneh. — Ob vznožju Šmarne gore v ljubljanski okolici pri Vikrečah. — III., VI.
 1262 *Ulmus scabra* Mill. — V dolini Kamniške Bistrice med gozdnim drevjem. — IV., VII.

AMARANTACEAE.

- 1263 *Amarantus retroflexus* L. — Po grobljah blizu Ljubljane. — VIII.
 1264 *Amarantus patulus* Bert. — Ob njivah pri Ljubljani. — IX.
 1265 *Amarantus silvester* Desf. — Na obdelanem svetu pri Ljubljani. — VIII.
 1266 *Amarantus albus* L. — Ob železniškem nasipu pri Zalogu (ljubljanska okolica). — VIII.
 1267 *Amarantus viridis* L. — Na obdelanem svetu blizu Ljubljane. — VIII.
 1268 *Amarantus deflexus* L. — Kraj potov pri Planini na Vipavskem. — VII.

CARYOPHYLLACEAE.

- 1269 *Spergularia rubra* (L.) Prel. — Na vlažnih peščenih mestih pri Kosezah v ljubljanski okolici. — VIII.
 1270 *Spergularia marginata* (DC.) Kittel. — Na slanih močvirnih mestih pri pomorskem pristanišču »Rosega« blizu Tržiča na Goriškem. — 20 m. — VII.
 1271 *Polycarpon tetraphyllum* L. — Na neobdelanem svetu blizu Nabrežine v tržaški okolici. — 160 m. — VIII.
 1272 *Corrigiola litoralis* L. — Na vlažnih peščenih mestih pri Ljutomeru. — VII.
 1273 *Cerastium carinthiacum* Vest. — 1. Kepa (Karavanke). — 1950 m. — VII. — 2. Kredarica (Jul. Alpe), na gršu. — 2100 m. — VII.
 1274 *Cerastium arvense* L. — Ob njivah na ljubljanskem polju. — VI.
 1275 *Cerastium strictum* Haenke. — Na kamenitih mestih gore Vremšica nad vasjo Vreme (Notranjsko). — VI.
 1276 *Cerastium rigidum* (Scop.) Vitm. — Na Begunjščici (Karavanke) po s travo obraslem skalovju. — 1600 m. — VI.
 1277 *Cerastium caespitosum* Gilib. — 1. Na šotnatih travnikih blizu Ljubljane. — 2. Pri Renkah ob Savi (okraj Litija) med travo. — V.
 1278 *Cerastium glomeratum* Thuill. — Blizu Ločne pri Novem mestu na vlažnem neobdelanem svetu. — V.
 1279 *Cerastium brachypetalum* Desp. — Mihovo pri Novem mestu na hostnatih mestih med grmovjem v travi. — V.
 1280 *Cerastium semidecandrum* L. — Kraj potov pri železniški postaji Zagorje. — V.
 1281 *Cerastium obscurum* Chaub. — Pod Nanosom pri Razdrtem (Notranjsko) po njivah. — VI.
 1282 *Cerastium pallens* F. W. Schultz. — Pri Vikrečah pod Šmarno goro (ljubljanska okolica) na suhih mestih med travo. — VI.
 1283 *Moenchia manlica* (L.) Bartl. — Na travniških pri Vrhniki. — V.
 1284 *Sagina procumbens* L. — Blizu Črnomlja na vlažnih, peščenih njivah. — VI.
 1284 B. *Sagina apetala* Ard. — Z ljubljanskega botaničnega vrta, kjer se rastlina goji. — VIII.
 1285 *Sagina saginoides* (L.) D. T. — Golica (Karavanke), na vlažnih travnatih mestih. — 1650 m. — VII.
 1285 B. *Sagina nodosa* (L.) Fenzl. — Z ljubljanskega botaničnega vrta, kjer se rastlina goji. — VIII.
 1286 *Scleranthus annuus* L. — Na ljubljanskem polju po njivah. — VI.

- 1287 *Silene vulgaris* (Mnch.) Gareke. — Blizu Borovnice (ljubljska okolica) med travo. — VII.
- 1288 *Silene vulgaris* (Mnch.) Gareke. var. *latifolia* (Wirtgen). — Šmarna gora (ljubljska okolica), med grmovjem. — VII.
- 1289 *Silene vulgaris* (Mnch.) Gareke var. *angustifolia* (Wirtgen). — Pri Novem mestu ob njivah. — VII.
- 1290 *Silene alpina* (Lam.) Thom. — V apnikovem gršču pod Ljubeljem pri Tržiču. — VII.
- 1291 *Silene dichotoma* Ehrh. — 1. Med travo pri Ljubljani. — VI. — 2. Kraj potov blizu Cirknice (Notranjsko). — 550 m. — VI.
- 1292 *Silene gallica* L. — Med žitom pri Bevkah v ljubljanski okolici. — VIII.
- 1293 *Silene saxifraga* L. var. *petrosa* (W. K.) Asch. et Gr. — V gršču blizu Fužin nad vipavsko dolino. — 350 m. — VII.
- 1294 *Silene Hayekiana* Hand. Mazz. et Janch. — 1. Na desnem bregu Save blizu Zagorja na pečinah. — 220 m. — VII. — 2. Pri Peričniku v Vratih (Jul. Alpe) na enakih mestih. — 900 m. — VII.
- 1295 *Silene acaulis* L. subsp. *S. longiscapa* (Hern.) Hay. — 1. Begunjščica (Karavanke), na kamenitih travnatih mestih. — 1900 m. — VI. — 2. Begunjski vrh (Jul. Alpe), na sličnih mestih. — 2300 m. — VII.
- 1296 *Silene armeria* L. — Pri St. Vidu v ljubljanski okolici (Subspons.) — VII.
- 1297 *Silene nutans* L. — Nad vasjo Babni dol pri St. Vidu v ljubljanski okolici, med grmovjem v travi. — 500 m. — VI.
- 1298 *Silene livida* Willd. — Vremščica nad vasjo Vreme (južno Notranjsko), na hostnatih mestih. — VI.
- 1299 *Silene italica* Pers. — Na kamenitem svetu blizu vasi Vreme v dolini Reke (južno Notranjsko). — VI.
- 1300 *Silene nemoralis* W. K. — Ob robu gozdov na desnem bregu Save blizu postaje Zagorje. — V.
- 1301 *Heliosperma pudibundum* (Hoffmannsegg) Gris. — Na mokrih pečinah pri Peričniku v dolini Vrata (Jul. Alpe). — 900 m. — VII.
- 1302 *Melandryum silvestre* (Schk.) Rühl. — V gorskih gozdih blizu Kočevja. — VI.
- 1303 *Melandryum album* (Mill.) Gareke. — Ob njivah pri Ljubljani. — VII.
- 1304 *Melandryum noctiflorum* (L.) Fr. — Na železniškem nasipu blizu postaje Zalog. — VII.
- 1305 *Drypis spinosa* L. subsp. *D. Linneana* Murb. et Wettst. — Nanos nad Razdrtem (Notranjsko), na apnikovem gršču. — 750 m. — VII.
- 1306 *Drypis spinosa* L. subsp. *D. Jacquini* Murb. et Wettst. — Pri Stranjah v kamniški okolici na apnikovem plazu. — 500 m. — VII.
- 1307 *Gypsophila muralis* L. — V deteljišču pri Črnomlju. — VI.
- 1308 *Vaccaria pyramidata* Med. — Med žitom pri Mostah v ljubljanski okolici. — VII.
- 1309 *Dianthus Sternbergii* Sieb. — 1. Na apnikovem gršču pod Begunjščico (Karavanke). — 1500 m. — VII. — 2. Skalovita mesta pri Velem polju (Jul. Alpe). — 1700 m. — VII.
- 1310 *Dianthus monspessulanus* L. — Šmarna gora (ljubljska okolica), na kamenitih mestih kraj hoste. — VII.
- 1311 *Dianthus superbus* L. — Na mokrih, senčnatih mestih pri Savljah v ljubljanski okolici. — VIII.
- 1312 *Dianthus deltoideus* L. — Ob robu gozda med travo pri Kostanjevici na ljubljanskem barju. — VI.

ROSACEAE.

- 1313 *Potentilla argentea* L. var. *typica* Beck. f. ad var. *tenuilobam* Schwarz *vergens*. — 1. Na suhih travnatih mestih pri Ljubljani. — VI. — 2. Pri Novem mestu, na kamenitem, hostnatem svetu med travo. — VI.
- 1314 *Potentilla argentea* L. var. *decumbens* (Jord.) Focke. f. *angustisecta* Th. W. — Na suhih peščenih mestih pri Senožetah. — 600 m. — VI.
- 1315 *Potentilla canescens* Bess. var. *typica* Beck. n. f. *polyodonta* Th. W. — Na južni strani ljubljanskega Gradu med grmovjem. — 350 m. — VI.
- 1316 *Potentilla canescens* Bess. var. *inciso-serrata* Th. W. f. *lanuginosa* Th. W. — Pri Novem mestu na kamenitih tleh med grmovjem. — VI.
- 1317 *Potentilla recta* L. var. *sulphurea* Lam. et DC. — Istotam. — VI.

- 1318 *Potentilla recta* L. var. *sulphurea* Lam. et DC. f. *quinata* (Sag.) Th. W. — Pri Vipavi na kamenitih tleh med travo.
- 1319 *Potentilla recta* L. var. *sulphurea* Lam. et DC. f. *microteropetala* Th. W. — Na griču Babna gorica (ljubljsko barje) med grmovjem. — 320 m. — VI.
- 1320 $\times$ *Potentilla canescens* var. *inciso-serrata* $\times$ *recta* var. *sulphurea* Paulin. — Med roditelji na kamenitih mestih med grmovjem pri Novem mestu. — VI.
- 1321 *Potentilla recta* L. var. *obscura* (Willd.) Koch. f. *fallacina* Th. W. — Trška gora nad Krškem med redko hosto. — 400 m. — VI.
- 1322 *Potentilla recta* L. var. *pilosa* (Willd.) Led. f. *grandiflora* Th. W. — Na hostnatih mestih med travo pri vasi Merečje pri Knežaku. — 500 m. — VI.
- 1323 *Potentilla hirta* L. var. *laeta* (Rchb.) Focke. — Na prisojnih mestih med travo nad Vrhpoljem pri Vipavi. — VII.
- 1324 *Potentilla hirta* L. var. *pedata* (Willd.) Koch. — Pri grajskih razvalinah v Vipavi med travo. — VII.
- 1325 *Potentilla dubia* (Crtz.) Zimm. — V Kokrskem sedlu (Kamniške Alpe) na planinskih pašnikih. — 1800 m. — VIII.
- 1326 *Potentilla dubia* (Crtz.) Zimm. f. *vegetior* Paulin. — Na kamenitih planinskih tratah v območju Storžiča (Kamniške Alpe). — 1500 m. — VI.
- 1327 *Potentilla Crantzii* (Cr.) Beck. var. *typica* Th. W. — 1. Po planinskih pašnikih na Stolu in Belščici (Karavanke). — 1800 do 2000 m. — VII. — 2. Kranjski Snežnik. — 1600 m. — VI.
- 1328 *Potentilla Crantzii* (Cr.) Beck. var. *typica* (Th. W.) f. *macropetala* Th. W. — Planinski pašniki na Golici (Karavanke). — 1700 m. — VI.
- 1329 *Potentilla Crantzii* (Cr.) Beck. var. *typica* (Th. W.) f. *pygmaea* Th. W. — Planinski pašniki na Mangartu (Jul. Alpe). — 2200 m. — VIII.
- 1330 *Potentilla australis* Krašan f. *firma* Krašan. — 1. Na kamenitih mestih med travo nad Šturjami (Vipavsko). — IV. — 2. Kameniti pašniki na Vremščici (južno Notranjsko). — 650 m. — IV.
- 1331 *Potentilla australis* Krašan f. *pygmaea* Krašan. — 1. Na kamenitih tleh med travo blizu Senožec. — 650 m. — IV. — 2. Pri Trnovem na Notranjskem. — 500 m. — IV.
- 1332 $\times$ *Potentilla australis* $\times$ *Tommasiniana* Th. W. et Paulin. — Z roditelji vred na kamenitih mestih med travo nad Senožecami. — ca. 650 m. — IV.
- 1333 *Potentilla aurea* L. — 1. Na planinskih pašnikih v Kokrskem sedlu (Karavanke). — 1800 m. — VII. — 2. Planinski pašniki na Golici (Karavanke). — 1700 m. — VI.
- 1334 *Potentilla aurea* L. f. *minor* (Lehm.) — Črna prst (Jul. Alpe), po planinskih pašnikih. — 1850 m. — VII.
- 1335 *Potentilla aurea* L. f. *vegetior* Favr. — Tolstec (Jul. Alpe), po planinskih tratah. — 2100 m. — VII.
- 1336 *Potentilla Gaudini* Gremli var. *typica* Th. W. — Na kamenitih tleh med travo blizu postaje Zagorje. — V.
- 1337 *Potentilla Gaudini* Gremli var. *longifolia* (Borb.) Th. W. — Pri Krškem ob zidovju. — 400 m. — IV.
- 1338 *Potentilla Gaudini* Gremli var. *virescens*. Th. W. f. *glandulosa* Th. W. — Pri Ljubljani med travo. — IV.
- 1339 *Potentilla Gaudini* Gremli var. *virescens* Th. W. f. *glandulissima* Th. W. — Na kamenitih tratah blizu Želimelja (ljubljska okolica). — ca. 400 m. — V.
- 1340 *Potentilla arenaria* Borkh. — Na prisojnih gričih ob poti med Šturjami in Podvelbom. — ca. 500 m. — IV.
- 1341 *Potentilla erecta* (L.) Hampe var. *typica* Th. W. — V gozdih na Rožniku pri Ljubljani. — VIII.
- 1342 *Potentilla erecta* (L.) Hampe var. *typica* Th. W. f. *alpina* Th. W. — Na pašnikih planine Belščica (Karavanke). — 1800 m. — VII.
- 1343 *Potentilla erecta* (L.) Hampe var. *strictissima* Focke. — V gozdih na Goloveu pri Ljubljani. — VIII.
- 1344 *Potentilla erecta* (L.) Hampe var. *dacica* Borb. — Na šotiščih ljubljanskega barja. — VII.
- 1344 B. *Potentilla procumbens* Sibth. — Z botaničnega vrta v Ljubljani. (Kult.) — VIII.
- 1345 *Potentilla reptans* L. — 1. Kraj potov blizu Kranja. — VIII. — 2. Ob potoku Pišenca pri Kranjski gori. — VIII.
- 1346 *Potentilla anserina* L. var. *discolor* Wallr. — Na vlažnih peščenih mestih pri Kranju. — VII.

- 1347 *Potentilla anserina* L. var. *concolor* Wallr. — Na vlažnih mestih pri Cirkniškem jezeru. — 550 m. — VII.

BORRAGINACEAE.

- 1348 *Myosotis scorpioides* L. — V vodnih jarkih blizu Ljubljane. — VI.
 1349 *Myosotis silvatica* Hoffm. — V gorskih gozdih pri Kočevju. — V.
 1350 *Myosotis alpestris* Schm. — 1. Po planinskih pašnikih na Belščici (Karavanke). — 1700 m in 2. na Črni prsti (Jul. Alpe). — 1800 m. — VII.
 1351 *Myosotis alpestris* Schm. var. *excapa* DC. — Po skalovju na Kredarici (Jul. Alpe). — 2300 m. — VII.
 1352 *Myosotis variabilis* Ang. — Belščica (Karavanke), na mokrih, kamenitih mestih med travo. — 1900 m. — VI.
 1353 *Myosotis arvensis* (L.) Hill. — 1. Na ljubljanskem polju in 2. pri Novem mestu po njivah. — VI.
 1354 *Myosotis arvensis* (L.) Hill. var. *annua* Hay. — Na neobdelanem svetu pri Medvodah (ljubljska okolica). VII.
 1355 *Myosotis hispida* Schldl. — Na travnikih pri Kočevju. — V.
 1356 *Myosotis sparsiflora* Mik. — Pri »treh ribnikih« blizu Maribora, po travnikih in neobdelanih mestih. — V.
 1357 *Onosma stellulatum* W. K. — Goriško. Na prisojnih kamenitih mestih blizu Devina. — VI.
 1358 *Onosma Javorkae* Simk. — Na suhih, kamenitih mestih gore Vremščice nad vasjo Vreme (južno Notranjsko). — VI.
 1359 *Cerinthe minor* L. — Kraj njiv na ljubljanskem polju. — VI.

SCROPHULARIACEAE.

- 1360 *Verbascum floccosum* W. K. — Na železniškem nasipu nad Ljubljano in Zalogom. — VII.
 1361 *Linaria vulgaris* Mill. — Na pustem, neobdelanem svetu pri Ljubljani. — VI.
 1362 *Linaria alpina* (L.) Mill. — Na gruču blizu Valvasorjeve kočje pod Stolom (Karavanke). — 1200 m. — VII.
 1363 *Chaenorhinum minus* (L.) Lge. — Na ljubljanskem polju po njivah. — VII.
 1364 *Chaenorhinum litorale* (Bernh.) Fritsch. — Po peščenih grobljah pri Štepanji vasi blizu Ljubljane. — VIII.
 1365 *Scrophularia vernalis* L. — Kum pri Radečah, na mokrih, senčnatih mestih. — 1100 m. — VI.
 1366 *Scrophularia alata* Gilib. — V vodnih jarkih na ljubljanskem barju. — VI.
 1367 *Scrophularia Scopoli* Hoppe. — 1. Pri pastirskih stajah na Velem polju (Jul. Alpe). — 1700 m. — VII. — 2. Na pustem, neobdelanem svetu pri Dravljah ob železnici (ljubljska okolica). — VI.
 1368 *Scrophularia nodosa* L. — Blizu Utika v ljubljanski okolici med grmovjem. — VII.
 1369 *Limosella aquatica* L. — V močvirnih jarkih pri Radencih (mariborska oblast). — 200 m. — IX.
 1370 *Lindernia pyxidaria* All. — Na mokrem, peščenem svetu pri Konjicah (mariborska oblast). — 310 m. — VIII.
 1371 *Veronica lutea* (Scop.) Wettst. — Konglomeratne skale na desnem bregu Save pri Medvodah (ljubljska okolica). — VI.
 1372 *Veronica maritima* L. — Na mokrih šotnatih travnikih pri Ljubljani — VII. — Neredko se nahaja ta južna rastlina tudi na bregovih Ljubljanice in Iščice.
 1373 *Veronica spicata* L. — Na travnikih pri Vrhniki. — VIII.
 1374 *Veronica nitens* Host. — Na kamenitih košenicah Grmade nad Dvorom (Polhovgrajski dolomiti). — 850 m. — VII.
 1375 *Veronica orchidea* Cr. — Vinji vrh pri Beli cerkvi, na suhih travnikih. — VI.
 1376 *Veronica alpina* L. — Kredarica (Jul. Alpe), na kamenitih mestih med planinskimi travami. — 2300 m. — VII., VIII.
 1377 *Veronica serpyllifolia* L. — Vlažni travniki pri Savljah v ljubljanski okolici. — VI.
 1378 *Veronica arvensis* L. — Na obdelanem svetu pri Ljubljani. — VI.
 1379 *Veronica triphyllos* L. — Na njivah pri Mostah (ljubljska okolica). — V.
 1380 *Veronica Tournefortii* Gmel. — Na obdelanem svetu pri Šmartnem ob Savi (ljubljska okolica). — VII.

- 1381 *Veronica polita* Fr. — Na njivah blizu Novega mesta. — VI.
 1382 *Veronica hederifolia* L. — Na njivah pri Tomačevem v Ljubljanski okolici. — VI.
 1383 *Veronica leucurum* L. — 1. Golek hrib nad vasjo Belica blizu Dvora (v Polhovgrajskih dolomitih), na hostnatih mestih med travo. — 700 m. — VI. — 2. Pri Bledu na podobnih mestih. — VII.
 1384 *Veronica Jacquinii* Baumg. α) *bipinnatifida* Koch. — Na travnikih pri vasi Topol (Ljubljanska okolica). — 700 m. — VI.
 1385 *Veronica Jacquinii* Baumg. β) *pinnatifida* Koch. — Na gorskih travnikih Vremščiце nad dolino Reke (južno Notranjsko). — 800 m. — V.
 1386 *Veronica officinalis* L. — V gozdih na Ravniku pri Toškem čelu (Ljubljanska okolica). — 550 m. — VII.
 1387 *Veronica aphylla* L. — Belščica (Karavanke), na kamenitih mestih med travo. — 1800 m. — VII., VIII.
 1388 *Veronica latifolia* L. — V gozdih pri Kamni gorici (Gorenjsko). — VIII.
 1389 *Veronica chamaedrys* L. — Ob potih pri Novem mestu. — VIII.
 1390 *Veronica montana* L. — Kum pri Radečah, v gorskih gozdih nad Dobovcem. — 1150 m. — VI.
 1391 *Veronica scutellata* L. — V vodnih jarkih na Rakovniku pri Ljubljani. — VIII.
 1392 *Veronica anagallis* L. — V vodnih jarkih pri vasi Bela cerkev (okraj Novo mesto). — VII.
 1393 *Veronica beccabunga* L. — V vodnih jarkih pri Ljubljani. — VI.
 1394 *Orphananthes lutea* (L.) Kern. — Na prisojnih, kamenitih mestih med travo na Nanosu (Notranjsko). — 800 m. — VIII.
 1395 *Odontites serotina* (Lam.) Rehb. — Na mokrih mestih ob potih pri Ljubljani. — IX.
 1396 *Pedicularis Hoermanniana* Maly. — Begunjsčica (Karavanke), na kamenitih, zeliščnatih mestih. — 1650 m. — VII.

CAMPANULACEAE.

- 1397 *Campanula thyrsoidea* L. var. *carniolica* Sünderm. — Šmarna gora (Ljubljanska okolica), na kamenitih hostnatih mestih. — VII.
 1398 *Campanula cervicaria* L. — Na vlažnih gozdnatih tleh med travo ob vznožju Rožnika pri Ljubljani. — VI.
 1399 *Campanula bononiensis* L. var. *Tauscheri* (Kern.) Hay. — Na hostnatih strminah pri Zidanem mostu. — VII.
 1400 *Adenophora lilifolia* (L.) Bess. — Na desnem bregu Save med železniškima postajama Hrašnik in Zidani most v travi. — 250 m. — VIII.

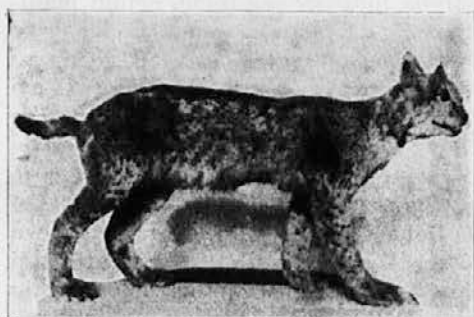
Iz prirodopisnega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani.

Ris (*Lynx lynx* L.) na ozemlju etnografske Slovenije.

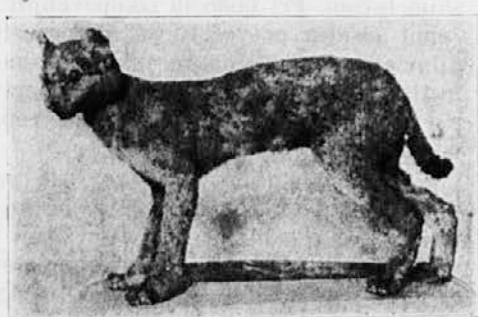
Dr. Fran Kos.

S 3 slikami v besedilu.

Dva nagačena, a že razpadajoča risa v zooloških zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani (sl. 1. in 2.), nagačeni ris v prirodopisnih zbirkah državne realke v Mariboru, risova lobanja v zooloških zbirkah državne realke v Ljubljani (sl. 3.),¹ nedavno v Giontinijevi zapuščini v Ljubljani nahajajoči se, tudi že razpadajoči, a sedaj ne ve se kam izginuli nagačeni ris, daljši ali krajši zapiski o

Sl. 1.

Sl. 2.

Ris (*Lynx lynx* L.) v zooloških zbirkah Nar. muzeja v Ljubljani. Oba mehova sta že v razpadajočem stanju. Sl. 1. je zmanjšana 18,6 krat, sl. 2. pa 14,8 krat nar. vel.

teh zvereh iz plemena mačk, raztreseni po raznih časopisih, uradnih aktih in seznamih muzejskih daril, ter podatki v privatnih pismih in zapiskih, to je priлично vse, kar še spominja na te, za naše ozemlje svoj čas dosti pogoste, a sedaj nedvomno izumrle oblike.

Da otmem pozabljenju to zanimivo gradivo, tikajoče tako karakterističnega bivšega člana favne naše slovenske zemlje, kakor je ris, zbral sem, kolikor se

¹ V delih o sesalcih, avtorjev kot so Weber, Bronn-Giebel-Leche, Brohmer, Zittel, Abel, Leunis in še pri drugih, nisem našel niti delne niti celotne slike risove lobanje, le težko dostopni Miller-jev Catalogue of the Mammals, 1912, ima tozadevne risbe. Vsled redkosti in pa ker se bodo slike risove lobanje gotovo še rabile pri določevanju osteološkega gradiva, izkopanega v bodoče na ljubljanskem barju in skoro gotovo tudi v naših jamah, priobčujem te slike.

mi je posrečilo izslediti, podatke² o njem in skušal na njihovi osnovi ugotoviti dobe in kraje na teritoriju etnografske Slovenije, v katerih je živel ta krvo- ločna, a krasna zver. Skušal pa sem — čeprav omenjajoč tudi manj zanesljive zapiske — po možnosti in okoliščinah kritično motriti verodostojnost podatkov o bivanju risa pri nas. Vzlic temu, da skoro ni mogoče zamenjati risa (*Lynx lynx* L.) z divjo mačko (*Felis silvestris silvestris* Schreb.), se je to mogoče nehoté nekajkrat zgodilo. Mnenja sem, da je nedvomno dokazana resničnost oblike *Lynx lynx* L. le tedaj, ako je v dokaz predložen objekt v celoti ali pa posamezni karakteristični njegovi deli, in so ti seveda od strokovnjakov oziroma dobrih in verodostojnih poznavalcev priznani za obliko *Lynx lynx* L. ali njene značilne dele. Visokemu odstotku verjetnosti se približujejo tudi oni podatki, v katerih se iz okoliščin in nedvornih opisov da sklepati na resničnost trditve. Pregled svoječasne razširjenosti risov po našem ozemlju bom skušal podati v časovni zapovrstnosti njih pojava oziroma ugonobitve.

Kolikor sem imel priliko dognati, je izmed mačk zastopan fosilen na ozemlju etnografske Slovenije le diluvialni lev brlogar (*Felis spelaea* Goldf.) po najdbah iz Postojnske jame — katerega desno spodnjo čeljustnico (ramus ascendens do mandibularnega kanala je odkrhnjen) sem dobil v fosilnem gradivu našega muzeja in jo inventiral pod št. 349 — in Potočje zijaške na Olševi (Brodar, Jutro, 17. X. 1928, št. 244, p. 3). V obeh primerih so bili v najdiščih poleg preostankov jamskega leva tudi fosilni preostanki medveda brlogarja (*Ursus spelaeus* Rosenmüller). O diluvialnem risu na slovenskem ozemlju do sedaj še ni sledi, medtem ko ga za jame zapadne Evrope in istočasno z levom brlogarjem navaja K. A. Zittel (Palaeozoolog. IV. 1891—1893), za severno od naših pokrajin ležeče nemške dežele pa W. Soergel (Aussterben diluv. Säugetiere, 1912), J. Bayer (Der Mensch im Eiszeitalter, 1927) in drugi. V Sirgensteinu je bil fosilni ris izkopan skupno z jamskim medvedom in jamskim levom. Pri bodočih izkopavanjih bo treba tudi pri nas temu, četudi manjšemu sesalcu posvečati več pozornosti. Soergel nadalje omenja, da se je diluvialni ris ločil od recentnega samo po velikosti, t. j., bil je večji, in da so fosilni njegovi ostanki tudi tam, kjer je bil najden, zelo redki in silno pomanjkljivi, kar si je tudi treba zapomniti za naša bodoča paleozoološka izkopavanja.

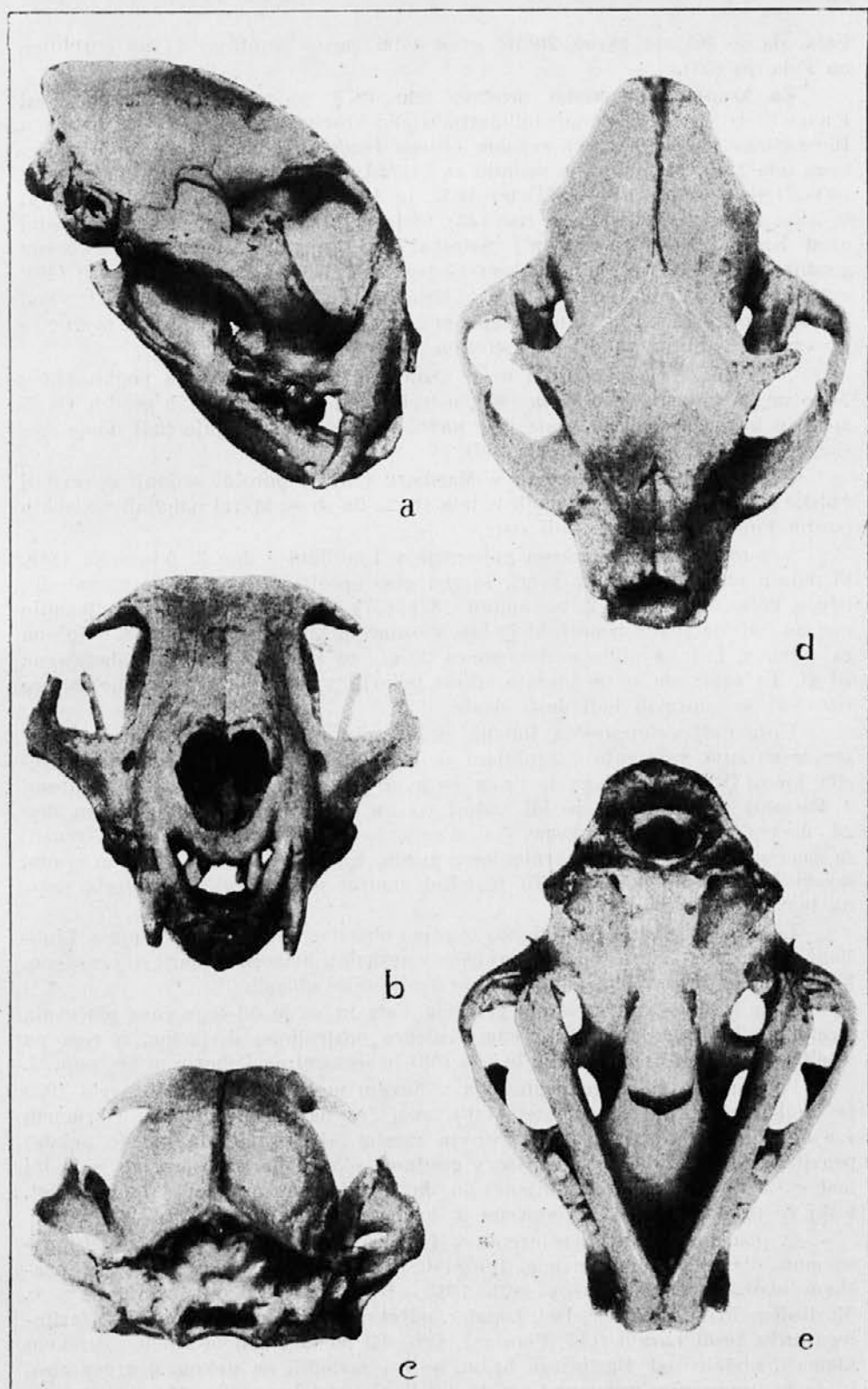
V prehistorični dobi, za časa mostiščarjev na ljubljanskem barju, to je po našem F. Seidl-u (Širokočelni los, Carn. 1912) nekako v času 4000 let pr. Kr., so v okolici tega barja živeli risi. Dokaz nam je dobro ohranjena leva spodnja čeljustnica risa, izkopana leta 1875. s kostmi drugih živali in artefakti one dobe, na južnem robu barja pri Igu (6). Ta najstarejši dokument o bivanju risov pri nas se nahaja v paleontoloških zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani, in sicer v skupini med ostanki živali iz dobe mostiščarjev (inv. št. 2217).

L. 1689. poroča o Kranjski Valvasor (36): »Es giebt gar viel trefflich-schöne Luchsen (Risén), welche ganz getieget, will sagen auf Art der Tyger gefleckt seyend.« Po L. Dimitz-u (43) je bil ris razširjen na Kranjskem v sedemnajstem stoletju posebno na obsežnem, takrat sklenjenem gozdnem teritoriju, obsegajočem gozdne komplekse idrijske, Črni Vrh, Hrušico, Logatec, Planino, Cirknico in tja do koroške meje.

Franz Anton von Steinberg poroča v svoji leta 1758. izišli knjigi (45): »Gründliche Nachrichten von dem in dem Inner Crain gelegenen Czirknitzer See«, da se nahajajo na kompleksu Javornika tudi risi.

Šumarski referent mariborske oblasti, g. ing. Urbas poroča po historičnem delu barona Reinhardt Backhofen-a in Wilhelm Hofer-ja »Geschichte der steierischen Waldgebiete«: »Pod št. 47 se navaja pri graščini

² Najtopleje se zahvaljujem vsem v tem spisu omenjenim uradom in posameznikom, ki so me oskrbeli s podatki za popolnitev tega članka ali pa me opozorili nanje!

Sl. 3. Lobanja risa (*Lynx lynx* L.). a lateralni-, b oralni (sekalci spodnje čeljustnice manjkajo popolnoma, v zgornji pa so ohranjeni trije), c kavalni- d vertikalni- in e basilarni pogled na lobanjo. Slike so zmanjšane za $1\frac{1}{2}$ nar. vel.

Fala, da je bil ris okrog 20 let pred 1796 (torej približno 1776) iztrebljen na Pohorju (53).«

Za kranjsko šumarsko razstavo leta 1873. je priredil nadlogar Ernst Faber iz Kočevja »eine hundertjährige Abschussliste des gleichnamigen Herzogtums (Kočevje)«. Ta seznam obsega razdobje od leta 1768. do vključnega leta 1879. Manjkajo pa podatki za l. 1779., 1780., 1782.—1790., 1793., 1802., 1806., 1809.—1812., 1814.—1831. ter 1837. in 1838. V dobi od 1768—1799 beleži ta izkaz le enega uplenjenega risa (43), ki je najbrž oni, katerega navaja gozdni urad Karla Auersperg-a »Soteska«, po knjigah Auersperg-ovega gozdnega urada v Kočevju, kot ustreljenega leta 1799. v kočevskih gozdih (46).

Backhofen-Hofer-jeva »Geschichte...« (53) tudi beleži: »Pod št. 245 se pri graščini Zg. Ptuj navaja, da je bil po trditvi Ivana Strohmeier-ja, vrvarja v Ptuj, zadnji ris ustreljen 1800 pri Polenšaku.«

Auersperg-ov gozdni urad »Soteska« poroča sreskemu poglavarju v Novo mesto (46), da je bil leta 1803. ustreljen en ris v Kočevskih gozdi. Okolnosti in točnejša označba kraja niso navedene. To vest potrjuje tudi dopis sreskega šum. referenta iz Kočevja (46).

Oblastnemu šum. referentu v Mariboru (53) je poročal sedanji upravitelj Falske graščine, po njenih spisih iz leta 1812., da so se takrat nahajali v visokih gozdi Pohorja »tupatam tudi risi«.

V kurendi c. kr. ilirskega gubernija v Ljubljani z dne 3. februarja 1818, ki določa nagrade za ubite zveri, še risi niso upoštevani. V cirkularni naredbi istega gubernija z dne 2. novembra 1821 (37) pa je proširjeno podeljevanje nagrad tudi na rise v izmeri, ki je bila v označeni kurendi iz leta 1818. določena za volkove, t. j. za ubitega risa samca 20 gl., za samico 25 gl., za mladiča pa 10 gl. To znači, da se je moralo takrat pojaviti v naših krajih izredno mnogo risov, ki so napravili tudi dosti škode.

Upravitelj veleposestva Ravnik pri Planini poroča dne 12. marca 1929 sreskemu šum. referentu v Ljubljani sledeče (46): »Iz lovskih seznamov posestev kneza Windischgrätz-a se je od gozdnega urada družbe »Selabsa« v Postojni ugotovilo, da je bil zadnji ris na tem veleposestvu ustreljen dne 24. decembra 1822 od nekega Žnideršič-a iz Dolenje vasi pri Cirknici, in sicer v dolnjevaškem ekvivalentnem gozdu. Kaj se je zgodilo z ubitim risom, lovski sezname ne poročajo. To je edini sigurni podatek glede odstrela risov na tem posestvu.«

L. 1824. je poslalo škofjeloško okrajno oblastvo deželnemu muzeju v Ljubljani enega risa, samca (15,30). Najdišče v seznamu muzejskih daril ni označeno, bilo pa je najbrže v območju takratne škofjeloške oblasti.

Leta 1824. je bila prodana graščina Fala in se je od tega časa plačevala strelšina. Tako je bila omogočena evidenca odstreljene divjačine, o risu pa v teh seznamih ni najti nobenih beležk (53) in se torej na Pohorju ni več pojavil.

Po poročilu sreskega poglavarja v Novem mestu z dne 9. februarja 1929 je tamkajšnji, sedaj 84 let stari (46), svoj čas navdušeni lovec v Gorjancih Lenarčič iz Gotne vasi pri Novem mestu (51) izjavil, da mu je nekda pravil njegov oče, da je videl risa v gozdnem okraju Padež (posestvo je sedaj last g. Bahove-a iz Ljubljane) in da je od tega časa sedaj nad sto let, torej že pred letom 1829. Gotovega in točnega ni torej nič.

Iz pisma sanitetnega referenta v Logatcu g. dr. M. Papež-a (40) posnemam, da je glasom izjave g. Deglerija star. in usnega izročila v logaškem okolišu neke jeseni v letih 1825.—1830. lovec Nikolaj Gruden iz Martinjega hriba št. 7, obč. Dol. Logatec, odšel na lov po cesti, ki pelje iz Martinjega hriba proti Lazam (obč. Planina). Prišedši po tako imenovanem »Turškem klanecu«, nedaleč od Martinjega hriba, so psi zasledili na nekem drevesu risa, ki se je vznemirjen vrgel nad nje in bil končno od lovca Grudna ustreljen.

Splošno pa je v okolišu znano, da so bili risi doma na pogorju Hrušice, ko so bili tam še precej nedostopni, veliki gozdi.

Za upravo veleposestva Hervart A u e r s p e r g - ovih dedičev v Namršlju poroča g. J. G o e d e r e r sreskemu šum. referentu v Ljubljani dne 10. februarja 1929 (46): »Po ustnem izročilu je bila ena risa' pokončana v Iški v letih 1830.—1840. Zapiske o odstrelu divjačine, ki so bili zelo točno vodeni (nekaj ostankov se še nahaja v arhivu), so požgali kmetje v noči od 21. do 22. marca 1848 v Namršlju, vsled česar na dokaze oprtih podatkov o odstrelu ris' ni mogoče navesti.« Isto poroča tudi sreski šum. referent iz Kočevja (46).

Leta 1834. je poslal muzeju lepega starega risa, samca, A. pl. L a z a r i n i, lastnik graščine Čušperk, in je podaril poleg še dva goldinarja za stroške gačenja (20, 30). Kraj odstrela ni označen, a verjetno je, da so bili to tedanji obsežni čušperški gozdi.

Zanimiv je protokol, sestavljen dne 17. februarja 1836 od muzejskih kuratorjev grofa L i c h t e n b e r g - a in stolnega dekana Jerin-a (3). Glasom tega protokola je muzejski kuratorij določil, da se pošlje v zameno za nekatere ptice nekemu v. H u e b e r - ju v Celovec med drugim tudi en ris. To zopet krepi misel, da v tisti dobi v naših krajih ni manjkalo risov in da ni imel muzejski kuratorij vsled tega posebnih pomislekov proti oddaji te zveri iz muzejskih zbirk.

Leta 1836. je poslal okrajni komisar Matevž F l e i s c h m a n n s Snežnika muzeju v Ljubljani posebno velikega risa, »einen Luchs der grössten Art« (4, 42) in muz. kustos H. F r e y e r je navedel v letnem poročilu z dne 10. septembra 1836 muzejsko zbirko sesalcev iz Kranjske za kompletno (42).

T s c h a u k o (33) je zbiral med drugim tudi gradivo o risih, živečih svojčas v območju Karavank. L. 1911. piše o svojih mladih letih, ko je bil še otrok in pastirček ter je dele Karavank, kakor pripoveduje, še pokrival pragozd in »auf dem knorrig dicken Aste kauerte der lauernde Luchs«. Ko je T s c h a u k o kot deček še stikal za ptiči in ribami, mu je pripovedoval star drvar o risu v gozdih Karavank, češ, da je le malo večji od lisice, da ima na uhljih šope dlake in velike oči kakor mačka. Stari lovec P i n t e r i č (P i n t e r i t s c h) iz Resence mu je pravil, da je srečal na Žingarici neko žival, kakršne še ni videl. Bila je velika kakor lisica ter je imela kratek rep in pokončne uhlje (33, p. 279). Oče nekega tamkajšnjega lovca, Tomaža R a s c h e r - ja, je imel v Homeliščah malo domačijo in je bil »ein echter Karawankenjäger von uraltem Schrot und Korn«. Sam je pravil T s c h a u k u, da je ustrelil oziroma ujel v past štiri rise (33, p. 280). Beležim te navedbe, čeprav se ne ozirajo točno na čas in kraj in niso podkrepjene z zadostnimi dokazi.

L. 1837. je v gozdih Karavank ujel risa v past gozdar W i p p e l. Ta ris je bil v času, ko je pisal T s c h a u k o o zvereh v Karavankah (spis je izšel leta 1911.) ohranjen nagačen v gradu Rožek. Po velikosti in obliki je »spominjal močno na mlado levinjo«. Meril je od gobca do podrepa ravno en meter. Dolžina pa, ko je ris visel, je znašala od gobca do konca repa 1:50 m. Obe meri se z ozirom na razmerje mer pri risih ne ujemata, vendar je deloma upoštevati, da so mehovi nagačenih živali posušeni in zelo skrčeni, posebno še pri starem načinu gačenja, napram živalim, merjenim takoj ali kmalu po uplenitvi. T s c h a u k o pristavlja še: »Das waren ganz andere Exemplare, als die, welche ich bisher in Museen und Menagerien gesehen. Der starke, runde Kopf, der gedrungene, walzenrunde Leib, die mächtigen Panter-Pranken flössten Respekt ein« (33, p. 280—291). Negotova pa je sledeča beležka: Oče tedaj (leta 1911.) že upokojenega nadučitelja M i c h o r l - a iz Malošč pri Bekštanju je kot dijak ustrelil pri Podgorjah tako velikega mačka, da ga ni mogel odnesti domov. Ko pa je videl W i p p l o v e g a nagačenega risa, je spoznal, da je tudi on takrat ustrelil risa. Nadalje omenja T s c h a u k o, da ni mogel v

južnem delu Karavank o risih ničesar zvedeti in da niti najstarejši tamkajšnji prebivalci ne vedo ničesar o teh zvereh (33, p. 281).

Iz seznamov gozdnega urada v Kočevju je po poročilu gozdnega urada kneza Auersperg-a »Soteska« z dne 26. januarja 1929 in sreskega poglavarja v Novem mestu (46) razvidno, da je bil leta 1840. v kočevskih gozdih ustreljen en ris. Kraj in okolnosti niso znane. Isto trdi tudi sreski šum. referent v Kočevju v dopisu na vel. župana v Ljubljani (46). Tudi E. Faber (43), ki omenja v svojem stoletnem seznamu odstreliv divjačine za dobo od 1800 do 1852 v kočevskih gozdih dva ustreljena risa, navaja, da je bil eden od teh ustreljen leta 1840.

Freyer omenja risa leta 1841. s pripombo, da živi na Notranjskem (9).

Brusina (2) poroča po Langkavel-u: »Von den mittelsten der Ostalpenländer von Kärnten und von Krain, dem Lande der Save, weiss ich nur, dass 1846 vier (Luchse) in beiden abgeschossen wurden.«

Točneje se izraža za leto 1846. Brehm v drugi izdaji iz leta 1876. (1): »So wurden in Rosenbach, in einem Reviere des Fürsten Friedrich von und zu Liechtenstein, an der Krainer Grenze im Jahre 1846 und im Jahre 1858 noch Luchse gespürt und beziehentlich gefangen«, in navaja (1. p. 497), a brez točne označbe časa, tudi risa, ujetega v istem revirju pri Podrožici od gozdarja Wimmer-ja (če ni bil to mogoče lovec Wippel, iz gradu Fužine pri Podrožici, ki je ujel isto tam risa leta 1850. in o katerem poročam kasneje).

Navajam tudi Mojsisovics-a (21), da ne izpustim avtorja, ki je pisal o risih na našem ozemlju, katerega tekst, kakor sledi, pa kar preveč spominja na Brehm-a (1): »In Rosenbach, einem Reviere des Fürsten F. von und zu Liechtenstein an der Krainer Grenze, wurden im Jahre 1846 und im Jahre 1858 noch Luchse gespürt, beziehentlich gefangen.« Vira Mojsisovics ne navaja. Tudi Hilzheimer (13) v četrti izdaji Brehm-a vztraja pri zgornji trditvi.

Iz pisma, ki ga je pisal leta 1907. upokojeni logar Rochowsky dr. Ponebšku (39), sledi, da je bil ustreljen okoli leta 1847. (1907 — »vor 60 Jahren«) en ris v predgozdu vasi Juršči.

Glasom dopisa vel. župana mariborske oblasti z dne 28. maja 1929 je poročal revirni gozdar Požarnik Franc iz Podčetrčka, da do leta 1848. niso bili risi na Pohorju nikaka redkost. Požarnikov stari oče je služil okoli leta 1849. pri graščini »Mariborski grad«, ki je bila takrat last grofa Brandis-a, in istotam je služil do l. 1880. tudi njegov oče, ki mu je pravil, da je stari oče baje ustrelil ob močnem snežnem metežu že pred letom 1848. v bližini Sv. Aneha enega risa. Kaj naj bi se bilo z risom zgodilo, ni znano (50). Te navedbe niso v soglasju s podatki v spisih graščine Fala (53).

Po poročilu Tschauka (33) je bil leta 1850. ujet in ubit v Karavankah zepet en ris. Ko je Tschauko pisal svoje spomine (1911), je še živel v Podgorjah 85 let stari lovec Hoja, ki je označenega leta (1850) videl žival, ki je imela mačje oči in pokončne uhlje s šopi na konceh. Oče mu je takrat povedal, da je bil to ris. Opozorila sta nanj lovec Wippla, stanujočega na gradu Fužine pri Podrožici, ki je, kakor omenjeno, že leta 1837. ujel enega risa, njegov drug Lederer pa enega ustrelil. Wippel je tudi temu takoj nastavil in je uporabil šobo kot vabo. Nekaj dni nato je našel v pasti risa. Dal ga je nagatiti. Ob neki slavnostni priliki je stal ta nagačeni ris vrh slavoloka, ki je bil postavljen na razpotju, kjer se loči na Zopračah cesta iz Rožeka na Lipo od ceste iz Rožeka na Vrbo. Pozneje pa ga je imel Wippel v svoji gostinski sobi na gradu Fužine pri Podrožici. Tega risa ima v mislih najbrž tudi dvorni lovec J. Ra bič iz Mojstrane (na katerega me je opozoril g. Vl. Kapu s), ki v svojem pismu (47) omenja, da je okoli leta 1848.—1849. ujel lovec kneza Liechtenstein-a na drugi strani (severni) Karavank enega risa. In ne

dvomim, da je bil ta ris oni, ki ga navaja L. Dimitz (43): »Ebenso wissen wir, dass in den Karawanken ober Lengenfeld (v Karavankah nad Dovjem) noch in den fünfziger Jahren ein Luchs erlegt wurde« (p. 41.). Isto tako Radics (45).

O bereigner poroča (23, 14), da je bilo v začetku petdesetih le devetnajstega stoletja v gozdih Bistre, ki mejé proti jugu na ljubljansko barje, ubitih drug za drugim pet risov. Pri tem se sklicuje na neko Dežman-ovo poročilo. Ker se O bereigner ne izraža bolj potanko, sem se trudil izslediti med Dežman-ovimi spisi označeno poročilo, da bi iz tega posnel točnejše podatke. To se mi do sedaj ni posrečilo. Mogoče je Dežman to O bereigner-ju le povedal, a nikjer zapisal. Izključeno bi to ne bilo, kajti O bereigner-jevo poročilo je izšlo v decembru 1888, Dežman pa je umrl šele marca 1889. Za čas pred l. 1850. poroča sreski šum. referent v Ljubljani v dopisu z dne 11. marca 1929 vel. županu (46), da je posestnik veleposestva Bistra g. Franc Galle izjavil, »da sta ubila pred letom 1850. (vsak po enega risa) gospoda Anton Galle in Andrej Frlan«. Točnejših podatkov ni. V jamski kartoteki (fascikel o Krimu) pok. Stussiner-ja, katero ima sedaj g. nadgeom. Gspan, pa je sledeča beležka: »Zum Freudenthaler- (Bistra) Forst wurden im Jahre 1852 die letzten Luchse (risa) 2 St. geschossen. Mitteilung des alten Brackirer Furlan aus Freudenthal.« Okolnost, da ni razen podatkov g. F. Galle-ta drugih dokazov za risa, ki naj bi bila ubita v gozdih Bistre pred letom 1850. in ki jih omenja dopis sres. šum. ref. v Ljubljani (46), dalje navzočnost Frlan-a (Furlan-a), navedena po g. Fr. Galle-tu in pok. Stussiner-ju, kateremu slednjemu je Furlan zadevo iz leta 1852. sam sporočil, in O bereigner-jeve navedbe o petih ubitih risih začetkom petdesetih let, dajo misliti, da sta bila risa, označena kot ubita pred letom 1850., ustreljena najbrž šele leta 1852. in sta le letnici zamenjani. Bila pa nista zadnja iz gozdov Bistre, kakor trdi Stussiner-jeva beležka, kajti leta 1854. sta bila v revirju Bistre ubita zopet dva, o katerih je pisala Laib. Zeitg. (16) in je o njih obsežno poročal Frauenfeld (10). Vzlic pavšalni trditvi O bereigner-ja (23, 14) o petih, v gozdih Bistre ubitih risih v začetku petdesetih let, pozna ostala literatura (10, 11, 16) le ona dva iz leta 1854. in ni izključeno, da sta Furlan in Galle ustrelila v revirjih Bistre v resnici zadnja dva risa, a ne leta 1852., ampak šele leta 1854.

V stoletnem Fabr-ovem izkazu (43) ni za leta od 1852—1879 za kočevske gozde naveden niti en odstrel risa.

Gozdarski urad v Idriji (35) je ponudil leta 1853. lepega risa deželnemu muzeju v Ljubljani z naslednjim dopisom: »Am 27. d. M. (januar 1853) ist in den hierortigen Reichsforsten ein Luchs (weiblichen Geschlechtes) erlegt worden, welcher ausgestreckt von der Spitze der hintersten Pfote bis zu jener der vorderen Pfote 5 Fuss 4½ Zoll, nach dem Körper mit dem Kopf 3 Fuss und in der Höhe 2 Fuss misst.« Muzejski kuratorij je odgovoril, da ima v svojih zbirkah že enega risa, da pa bo ta izredno veliki eksemplar prav lepa akvizicija za muzej in da se zanj priporoča. V muzej je došel ta ris dne 9. II. 1853 (35). Tega risa omenja tudi O bereigner (23) in po njem Hirz (14).

Med dnevnimi novostmi v »Laibacher Zeitung« z dne 20. III. 1854 (16) je bila notica z dne 19. III., da sta bila takrat pred par dnevi v revirju Bistre ustreljena dva risa in sicer oba samici. Večja je tehtala 80 funtov in je merila iztegnjena 5 čevljev in 4 palce ter je bila, kakor pravi poročevalec, največji eksemplar te vrste.

O dveh risih iz Bistriških gozdov, mislim, da nedvomno o teh dveh, ki jih omenja Laibacher Zeitung, poroča v svojem pismu iz Trsta z dne 26. IV. 1854 tudi takratni tajnik dunajskega zoološko-botaničnega društva, G. Frauenfeld (10). Na potovanju v Dalmacijo se je Frauenfeld oglasil tudi v

Ljubljani in bil gost F. Schmidt-a. Ob tej priliki si je ogledal dva risa, ki sta bila, kakor poroča, ustreljena pred par tedni na posestvu Bistra, nedaleč od Ljubljane. Eden, samica, je bil že nagačen ter je meril približno 4 čevlje v dolžino in 22 palcev v višino. Koža manjšega pa je bila prirejena kot preproga. V pogovoru s preparatorjem je doznal Frauenfeld, da je ta tudi prejšnje leto (1853) nagatil enega risa. Najbrž je bil to oni, ki ga je prejel muzej 9. II. 1853 iz idrijskih gozdov. Vnet zoolog, kakor je bil Frauenfeld, je zaprosil takratnega kustosa deželne muzeja v Ljubljani K. Dežman-a, naj zbira točne podatke o risih, o katerih bi potem v zoološko-botaničnem društvu na Dunaju poročal, ter omenja v pismu še sledeče: »Es ist wirklich bedauernswerth, dass über das Vorkommen dieses interessanten Thieres so wenig verlautet, und die Fälle, wo solche geschossen oder sonst erlegt werden, meist spurlos verloren gehen.« Omenjenih risov pa Frauenfeld ni pozabil. V »Jagdzeitung« z dne 31. V. 1860 je izšel članek o risih. Pisec trdi, da ni bilo v novejšem času, izvzemši iz Ogrske in Galicije, dobiti nikakršnih podatkov o pokončanih risih in da bi bilo vredno poročati, če je bil kje v »nasledstvenih državah Avstrije« po l. 1848. ubit kak ris. Z ozirom na to, je Frauenfeld poročal po svojem dnevniku dne 6. VI. 1860 v seji zool. bot. društva na Dunaju sledeče: »Laibach, den 18. IV. 1854: In dem nicht bewohnten, dem Feldmarschall Radetzky gehörigen Schlosse sah ich heute einen soeben ausgestopften Luchs, ein prachtvolles Weibchen, von $3\frac{3}{4}$ Fuss Länge und 22 Zoll Höhe. Dieser wurde nebst einem kleineren, dessen Haut als Teppich zubereitet ward, in Freudenthal vom Besitzer dieses Gutes geschossen. Der Ausstopfer, der eben die letzte Hand zur Vollendung anlegte, erwiderte auf mein Befragen, es kämen diese Thiere wohl manche Winter in der Umgegend (niedvomo Ljubljane) vor. — Obwohl ich mir noch nähere Notizen zu verschaffen suchte, so blieben meine Nachforschungen ohne Erfolg« (11). Potemtakem ni dobil Frauenfeld od Dežman-a nikakih, leta 1854. zaprosenih podatkov o risih. Mere, ki jih navaja Laibacher Zeitung (16), so bile vzete od ustreljene, iztegnjene živali, mere, ki jih navaja Frauenfeld pa od nagačene, gotovo torej od dolžine trupa in glave, kakor se v tem slučaju vedno meri in se torej ne morejo ujemati. Razlikuje pa se dolžina nagačenega risa po Frauenfeldu, objavljena leta 1854., od one, objavljene 1860. o istem predmetu, za četrtno čevlja. Ker se Frauenfeld l. 1854. prav točno ne izrazi (»bei vier Schuh«), je gotovo, da je pravilnejša mera, ki jo navaja po svojem dnevniku leta 1860., zapisana neposredno po dogodku, t. j. » $3\frac{3}{4}$ Fuss«. Glede višine se meri iz l. 1854. in l. 1860. popolnoma ujemata, t. j. 22 palcev.

Erjavec (7) in po njem Hirz (14) poroča: »V zimi na l. 1855. sem videl naenkrat tri ubite rise iz borovniških gozdov«.

Upraviteljstvo veleposestva Ravnik pri Planini poroča dne 12. III. 1929 sreskemu šum. referentu v Ljubljani, da je »baje« neki divji lovec leta 1856. ali 1858. ustrelil enega risa na Javorniku (46). Dokaza ni nobenega.

Ponebšek (39) omenja po izjavi Rochowskega, da sta bila okoli l. 1857. (1907 — »vor 50 Jahren«) v loški dolini dva lovca, ki sta vsako zimo sledila rise in jih tudi ustrelila.

Kakor že povedano, navaja Brehm (1), da so leta 1858. v Podrožici, v revirju kneza F. Liechtenstein-a, rise sledili oziroma tudi ujeli. Isto ponavljata Mojsisovics (21) in Hilzheimer (13).

Tudi za pomlad leta 1863. navaja dopis upraviteljstva veleposestva Ravnik pri Planini (46) enega risa v revirju Javornik, katerega je lovsko osebje točno videlo, ni pa se posrečilo ga ubiti. Dokazov ni nikakih.

Ko piše Erjavec leta 1869. o risu (7) ter omenja njega geografsko razširjenost, pristavlja: »Na Slovenskem je menda ris samo na Kranjskem v notranjskih gozdih še dandanes stalna zver, kajti ne mine skoro leto, da ne

bi kacega ustrelili ali vsaj zasledili. — Tudi Hirz (14) omenja isto po Erjavcu.

V naslednjem podajam skrajšano, kar je pravil Schollmayer-ju (29) podrejeni gozdni paznik občine Juršče. Leta 1869. sva šla z gozdnim paznikom iz Zagorja na Pivki v zagorski gozd lovit. Kmalu nato, ko sva se razšla, sem opazil v grmovju nekaj črnkastega, kar sem smatral za mladega medveda. Ko je prišla žival na streljaj, sem sprožil, a jo le obstrelil. (Nato sledi romantičen opis boja z zverjo). S tovarišem sva ji nekaj časa sledila, a našla je nisva. Par dni nato pa so dobili domačini v bližini tega kraja ustreljenega velikega risa, samca. To pa sem zvedel šele spomladi leta 1870., ko sem se vrnil iz Hrvaške, kamor sem se bil takoj drugi dan po onem lovu odpeljal. Tudi je dobil najditelj ustreljenega risa 25 gl. nagrade.

Obereigner (23) — in po njem Hirz (14) — trdita, da je Rochowsky, logar kneza Schönburg-a, v marcu leta 1870. ustrelil enega risa nedaleč od Jurščev. Krajevno in časovno sta ustreljena risa, oni, ki ga navaja za leto 1869. Schollmayer (29), in ta iz leta 1870., tako blizu skupaj, da se nehoté vsiljuje misel, da je ris, ustreljen v marcu 1870. oni, ki je bil ustreljen v jeseni leta 1869., a šele kasneje najden in prijavljen oblasti, ki je izplačala zanj najditelju tudi nagrado, kar pa je lovec, ki je risa ustrelil, zvedel šele leta 1870, ko se je vrnil iz Hrvaške. Deloma potrjujejo to tudi Schollmayer-jeve (29) navedbe, da je imela divjačina po dolini in ob dolini Pivke po odstrelu risa leta 1869. več miru. Dokončno pa je zadeva zaključena s pismom g. pl. Schollmayer-Lichtenberg-a z dne 6. XII. 1928 (41), za katero kakor tudi za vsa druga pisma z važnimi pojasnili se g. pl. Schollmayer-Lichtenberg-u najtopleje zahvaljujem. Bilo je torej tako-le: Lovec Anton Mejak je kot gozdni čuvaj v vasi Juršče v jeseni leta 1869. risa pogodil, a ne takoj usmrtil, pa tudi ne več našel. Nato se je odpeljal na Hrvaško kot drvar in se vrnil šele v pozni pomladi leta 1870. Revir snežniške graščine Juršče kakor tudi lovi v obmejnih gozdih domačinov so spadali službeno v področje Hieronima Rochowskega iz Jurščev, logarja kneza Schönburg-a. Najdenega, že mrtvega risa so najditelji torej prinesli temu logarju, ki je to javil snežniškemu gozdnemu uradu, zamolčal ime lovca Mejak-a, ali ga mogoče niti vedel ni, in vzel strelnino 25 goldinarjev. Na ta način je prišel Rochowsky tudi v uradne izkaze o odstrelu divjačine kot ugonobitelj risa. Sledi, da je bil ustreljen samo en ris leta 1869., najden nekaj časa po odstrelu, po izjavi Schollmayer-ja (41) v takem stanju, da ga ni bilo mogoče več nagatiti. Verjetno je, da je s pojasnilom Schollmayer-ja odpravljen tudi oni ris s sveta, o katerem je Rochowsky pisal Ponebšku (39) dne 27. III. 1907, da ga je ustrelil v predgozdu vasi Juršče — »vor ungefähr 30 Jahren«, torej približno leta 1877., kar pa se, ker ni drugih dokazov, skoro gotovo nanaša na risa, ki si ga je Rochowsky lastil leta 1870. Da je bil leta 1869. v zagorskih gozdih ustreljen en ris, potrjuje Schollmayer tudi v nekem drugem svojem pismu (30). Ravno tako navaja Vukašinovič v Lovcu (22) za leto 1869. enega risa, ki je bil ustreljen v snežniškem revirju.

Tschauku (33) je pravil neki njemu dobro znani drvar »einer der waghalsigsten Kempen des Karawankenlandes«, kako je pred 30 leti, torej okoli 1870 (»um das Jahr 1870«) pasel ovce med Žetičami in med Macnom in kako se je priplazila mimo njega proti drobnici dolga, rumena, po vsem telesu tigrasta žival, ki je imela velike okrogle oči in stoječe uhlje s šopi na koncih. Ker ta drvar ni znal ne brati in ne pisati in v svojem življenju še ni videl slike risa, katerega je v glavnem tako točno opisal, je Tschauko mnenja, da je vsaka zamenjava v tem slučaju izključena in da je ta drvar okoli leta 1870. videl zadnjega risa v Karavankah.

Iz dopisa vel. župana mariborske oblasti z dne 28. V. 1929 (50) sledi, da naj bi bil ustreljen zadnji ris na Pohorju leta 1870., vendar pa ta vest ni potrjena in se stari lovci na Pohorju ne spominjajo, kdaj je bil tam ubit poslednji ris.

Po ustnih podatkih g. odvetnika dr. Ivana Lovrenčiča iz Ljubljane je bil okoli leta 1872. pokončan en ris v Sodraškem Bregu pri Sodražici po Janezu Fajdigi star. Drugih dokazov ni. Ob priliki tega razgovora je omenil g. dr. Jože Rus, da se še danes nazivlje tretji vrh Movnika pri Orlem, Risovnica, kar naj bi značilo, da so tam katerikrat opazili rise.

Schollmayer (29) piše, da je bil pet let po odstrelu risa leta 1869. — t. j. torej leta 1874. — v zagorskem gozdu zopet sleden en ris, ki pa se je kmalu preselil v hrvaške gozde, kjer je bil najbrž tudi ustreljen. Meinhold pa trdi v dopisu z dne 19. VII. 1929 (54, 46), da je bil tega leta med Logatcem in Postojno ustreljen en ris od nadgozdarja Clarici-ja. Če se le ni M. zmotil v letnici, ker pripisuje Clarici-ju v nekem drugem dopisu (49, 46) za leto 1879. enega risa, ne omenja pa tega iz leta 1874. Iz lovsko-statističnih podatkov bivšega poljedelskega ministrstva a.-o. monarhije (46, 39) pa je razvidno, da je bil leta 1874. na Kranjskem ubit en ris. Pred letom 1870. omenjeno ministrstvo lovskih statistik ni izdajalo (46).

V pismu iz leta 1928. (30) mi navaja Schollmayer, da so leta 1875. v snežniškem okolišu večkrat rise sledili in videli, ni pa bil nobeden ustreljen. Tudi Schödler-Erjavec omenja leta 1875., da se nahaja ris »tudi na notranjem Kranjskem, če tudi redko« (31).

V II. izdaji, ki je izšla leta 1876., piše Brehm (1): »Von dem östlichen Theile der Alpen dagegen weiss ich zu sagen, dass er (ris) schon in Krain noch regelmässig und in Kärnten dann und wann einmal auftritt.«

Deželni muzej v Ljubljani, ki je leta 1856. še zamenjal risa za nekatere ptice (3), se obrača v začetku leta 1877. že na javnost z željo po risu za muzejske zbirke. Tako piše muzejski kustos K. Deschmann (38) 1. I. 1877: »Falls von dem in Krain schon zur grössten Seltenheit gewordenen Luchs irgendwo ein Stück erlegt werden sollte, möge dessen Einlieferung an das Museum im nicht ausgebalgten Zustande nicht versäumt werden.«

Glasom pisma g. ing. Schoeppla g. ing. Šivic-u je po poročilu upokojenega nadlogarja Meinholda videl in obstrelil risa leta 1877. pri Trebelnem logar barona Berg-a (46, 49). Dokazov ni nikakih in vest ni zanesljiva, tem manj, ker ne navaja Meinhold tega risa iz leta 1877. v seznamu (z dne 19. VII. 1929) na Kranjskem ubitih risov (54, 46).

Po lovski statistiki poljedelskega ministrstva bivše a.-o. monarhije (46) je bil leta 1897. na Kranjskem uplenjen en ris. Točnejših podatkov ni. Tudi Ponebšek (39) navaja, sklicujoč se na statistične podatke za to leto, enega risa, in sicer naj bi bil ustreljen v ljubljanski okolici. Meinhold pa poroča ing. Schoepplu (46 in 49), da je po pripovedovanju nadlovca Clarici-ja iz Logatca slednji ustrelil poslednjega risa leta 1879. pri knezu Auersperg-u, torej ne v ljubljanski okolici. V poznejšem dopisu g. ing. Šivic-u z dne 19. VII. 1929 (54, 46) pa Meinhold popolnoma zamolči v seznamu na Kranjskem ubitih risov ta in že omenjeni slučaj iz leta 1877. (46, 49) ter poroča, da je bil obstreljen en ris »1879 vom Pfarrer in Trebelno bei Mokronog mit 16 Schrot, kam davon und wurde 2 Jahre später von Käfern zerfressen in einer jama bei Selo-Vrh vom Baron Berg-'schen Jaeger (Namen vergessen) gefunden«. Meinhold-ove nedosledne in netočne navedbe so malo verjetne, upoštevajoč pa uradne podatke za to leto, je bil mogoče leta 1879. le ustreljen en ris na Kranjskem. Ali pa se je to zgodilo v ljubljanski okolici ali v gozdih kneza Auersperg-a ali kje drugje, ostane odprto vprašanje.

Oficijelna lovska statistika (23) navaja za dobo 1874—1882 tri ubite rise, in sicer, kakor je posneti po Schollmayer-ju (29), zopet v gozdih okoli

Snežnika. Meinhold - ovi podatki pa omenjajo za vse Kranjsko in za dobo 1870—1885, štiri ustreljene rise (54, 46).

Kot nezanesljive podatke navaja Ponebšek (39) sledeče: »Im Jahre 1880 wurden nach den Originalabschusslisten im politischen Bezirke Gottschee 2 Luchse geschossen, diese beiden Stücke wurden aber in die amtliche Jagdstatistik nicht aufgenommen; den Grund weiss ich nicht.«

V stekleni omari v zapuščini po pok. knjigotržcu Giontini-ju v Ljubljani se je nahajal tudi nagačen ris. Iz pripovedovanja gdč. Pibrouitz je posneti, da je pokojni Giontini hranil tega risa kot spomin na svojega očeta, ki je nenadoma umrl okoli leta 1870. do 1880. Od kod je stari Giontini tega risa dobil, gospodični ni znano. G. dr. Mesesnel, ki je svoj čas pri Giontini-ju stanoval in se z njim večkrat razgovarjal in v katerega sobi je vitrina z risom stala, pa je izjavil, sklicujoč se na Giontini-jeva pripovedovanja, da je bil omenjeni ris uplenjen nekje na Ižanskem in ga je dal Giontini nagatiti kot enega zadnjih iz bivše Kranjske. Kdaj naj bi to bilo, ni mogoče več ugotoviti.

Lovska statistika že omenjenega bivšega poljedelskega ministrstva omenja, da je bil leta 1881. uplenjen en ris na Primorskem (46).

Pokorny-Erjavec (25) pristavlja v letu 1881., da je ris že precej iztrebljen, vendar pa se na Kranjskem še nahaja.

Leta 1882. je bil po podatkih lovske statistike poljedelskega ministrstva bivše a.-o. monarhije uplenjen en ris na Kranjskem (46), Ponebšek (39) ga navaja za politični okraj Postojna, dva risa pa sta bila uplenjena na Primorskem. Natančnejših podatkov ni. Pač pa je državna realka v Ljubljani tega leta (1882) kupila za svoje zoološke zbirke risovo lobanjo (sl. 3) v Trstu pri nekem Margua-ju za 6 goldinarjev. Možnost je, da je ta lobanja katerega, tega leta mogoče res na Primorskem ubitega risa.

V dopisu z dne 19. julija 1929 poroča Meinhold (54, 46), da je bil ustreljen en ris leta »1883 von einem Bauernwilderer in den Ausläufern der Uskoken bei Tschernembel (Črnomelj). Er verkaufte den Balg einem Hausierjuden um 2 F. Kaufmann Gustin wollte ihn um 10 F. kaufen, der Jude aber sandte ihn nach Wien.« Dokazov in virov ne navaja.

Meinholdove trditve v Wiener allgemeine Forst- und Jagd-Zeitung (48), da ie in kako je v Gorjancih ustrelil risa, ni vzeti resno. Predvsem si Meinhold sam ni na jasnem, je li to bilo v začetku marca okoli leta 1899, kakor je posneti iz omenjenega časopisa, ali pa 3. oziroma 4. februarja leta 1885., kakor je Meinhold poročal ing. Schoeppel-u (49), ali morebiti februarja leta 1884., kakor je M. pisal g. ing. Šivicu (54, 46). Tega risa zanikajo tudi točne poizvedbe ing. Šulgaja v Novem mestu (46), njegovo pismo g. ing. Šivic-u in dokazi ing. A. Guzelj-a v Lovcu (51). Guzelj trdi, da zadnjih 70—80 let ni bil ustreljen v Gorjancih noben ris. Z ozirom na Meinhold-ovo pismo (49) sem pregledal za februar in marec leta 1885. Dolenjske Novice, Slovenski Narod in Laibacher Zeitung, a o risu v tem času ni nihče poročal, kar bi se bilo v enem ali drugem listu zgodilo, če bi bil Meinhold res ubil risa — samico, ki naj bi imela v sebi še tri mladiče (49). Tudi bi bil Meinhold v W. a. F. u. J. Zeitung kaj povedal o strelnini, ki bi jo bil dobil kar za štiri eksemplarje in ki ne bi bila majhna, saj je verno poročal (48) o strelnini za baje istočasno ubitega medveda. V Laibacher Zeitung z dne 19. in 20. II. 1885 (leto, katero navaja M. v pismu [49]), pa sem našel feljton »Auch eine Bärenjagd«. Ta opis Gorjancev in lova čudovito spominja na M. feljton v W. a. F. u. J. Zeitung, le da pisec ni označen niti s šifro. Ta feljtonist, ki se je peljal »an der Seite des Forstwartes M.« (Meinhold?), na koncu opisa ponesrečenega lova na medvedko in mladiča žalostno izjavlja: »So endete die Bärenjagd mit einer Pürschfahrt auf Hasen.«

V letu 1887. so pojavi risa v Alpah po Mojsisovics-u (21) omejeni mogoče le še na Kranjsko in tu in tam na Koroško, gotovosti ni.

Po piscu zelo poljudnih, a ne povsem zanesljivih zooloških spisov, Floericku (8) je bil na Štajerskem ris pogostejši kakor medved in volk in poročila o njem segajo do konca devetnajstega stoletja. Tako je v Solčavi raztrgal ris v enem letu 90 ovc, v Belih vodah pa kar na en dan devet. Pri Velikovcu in Slovenjgradcu so bili risi sledeni še leta 1887. Za trditve potrebnih dokazov in virov Floericke ne navaja.

Schollmayer (29) omenja, da se je nahajal spomladi leta 1888. v času, ko pojo divji petelini, v snežniških gozdih zopet en ris, ki sicer ni bil sleden, pač pa ugotovljen iz načina, kako so bile raztrgane lovne živali.

Oberaigner poroča v decembru leta 1888. (23), da so v gozdih kneza Schönbürg-Waldenburg-a v snežniškem revirju nedvomno zopet sledili enega risa in da mu je bilo gozdarsko osebje pridno za petami. Po Schollmayer-ju (29) je bilo v zimi leta 1888. na leto 1889. zopet sporočeno gozdarskemu uradu snežniške graščine, da so v tamošnjih gozdih vnovič sledili enega risa. Ker pa opozarja Schollmayer ob ti priliki na Oberaignerjevo poročilo (23), je verjetno, da bi naj bil to oni ris, ki ga navaja v decembru leta 1888. Oberaigner za snežniške gozde.

Tudi Nikošinovič (22) trdi, da so do leta 1889. še večkrat videli risove sledi v snežniškem okolišu. Po statističnih podatkih, na katere se Ponebšek (39) sklicuje, pa so bili leta 1888. risi na Kranjskem tudi ustreljeni, in sicer eden v kočevskem, eden pa v novomeškem političnem okraju.

Dva risa, ki sta v originalnem seznamu ustreljenih zveri navedena kot odstreljena leta 1889. v kamniškem političnem okraju, smatra Ponebšek (39) za negotova, ker nista prevzeta v uradno lovsko statistiko. Isto velja tudi za risa, ki naj bi bil ustreljen leta 1890. v krškem političnem okraju (39).

Hilzheimer (13) poroča po Langkavlu, da je bil leta 1892. ustreljen na Štajerskem en ris, ne pove pa kraja odstrela. Tudi poljudni Floericke (8) ni točen, kajti iz stavka »Bei Völckermarkt und bei Windischgrätz wurden 1887 noch Luchse gespürt und 1892 sogar einer geschossen«, ne sledi jasno, ali je bil leta 1892. ustreljen ris pri Velikovcu na nekdanjem Koroškem ali pri Slovenjgradcu na bivšem Štajerskem. Najbrž pa je bilo to, če je bilo, pri Slovenjgradcu, kajti Štajersko navaja, kakor povedano Hilzheimer po Langkavlu in tudi Soffel (32) piše, da je bil celo leta 1892. uplenjen en ris na Štajerskem.

Slučaji, v katerih so v originalnem seznamu pokončanih zveri navedeni tudi risi, niso pa prevzeti v uradno lovsko statistiko, se smatrajo kot negotovi (39). In to so naslednji: Po poročilu okrajnega glavarstva v Logatecu sta bila leta 1896. v logaškem političnem okraju ustreljena dva risa. Okrajno glavarstvo v Črnomlju pa je izkazalo za leto 1896. kar devet ubitih risov, »was jedoch nach meinem Dafürhalten jedenfalls auf ein Versehen zurückzuführen ist«, kakor pravi Ponebšek (39).

Isti (39) piše, da so sledili ponovno rise v ostrih zimah poslednjih štirih let preteklega stoletja (1896—1900) v revirjih Ravber-komande pri Postojni. Svoje poročilo opira Ponebšek na zagotovilo nekega logarja (Dralka) in pristavlja, da nima razloga, da ne bi veroval njegovim besedam. Vendar pa ne navaja kakih drugih zanesljivih dokazov.

Po uradnih izkazih (39) naj bi bil ustreljen zadnji ris leta 1899. v krškem političnem okraju. — Z ozirom na pismo sreskega šum. referenta iz Novega mesta g. inž. Šulgaj-a (46) z dne 21. maja 1929 ter uradnega poročila sreskega šum. referenta v Krškem z dne 25. maja 1929 (46) ni iz tamkajšnjih uradnih spisov razvidno, da bi bil ta ris v resnici ustreljen. Tudi poročila sreski šum. referent v Krškem dne 26. januarja 1929, da so vsa tamkajšnja graščinska oskrbništva izjavila, da na njih posestvih ni bilo risov že najmanj 80 let.

Glasom uradne lovske statistike (39) in statistike bivšega poljedelskega ministrstva a.-o. monarhije (46) sta bila leta 1901. ustreljena na Primorskem dva risa. Drugih dokazov ni.

Plesničar (24) je v članku »Ris« pisal 1912 v spominih na Trnovski gozd, da mu ni znano, kdaj je bival zadnji ris na Primorskem, in da še nikoli ni videl risa in ravno tako tudi starejši lovci. Sicer pa, da so pred dvajsetimi leti obdolžili risa velikih pokoljev lovnih živali. Ta ris pa se je kmalu prelevil v lisico.

Prav tako po uradni lovski statistiki poroča Ponebšek (39), da so bili leta 1902. ustreljeni na Štajerskem trije risi, na Primorskem pa eden, ki ga navaja tudi lovska statistika poljedelskega ministrstva a.-o. monarhije (46). Uprava snežniške graščine je poročala dne 30. januarja 1929: »Zadnji ris, kateri je bil ubit med Klanško in Čabransko polico na hrvaški meji, je morebiti identičen s tem v letu 1902. ubitim, ker je bil ta zadnji iz tukajšnje okolice. Da so tam svoječasno risi prebivali, dokazuje ime »Risni žleb« (46). Že v dopisu naslednjega dne, t. j. 1. februarja 1929 pa ista uprava (46) z ozirom na izjavo prejšnjega ravnatelja g. pl. Schollmayer-Lichtenberg-a dementira svoje prvotno poročilo, ker da je »od g. Kibic-a sporočeni ris iz Klanške ali Čabranske police bil ubit v jeseni leta 1869. kot zadnji ris na tukajšnjem graščinskem teritoriju« (torej Zagorski gozd). »Ker je bil kasneje najden, ni bil več sposoben za nagatenje,« kakor je to pl. Schollmayer (41) poročal. Kaj tvori osnovo vesti o risu s Klanške oz. Čabranske police v letu 1902., iz omenjenih poročil ni razvidno.

Tudi leta 1905., dne 17. junija naj bi bil ustrelil M. P. iz Postojne enega risa, in sicer v lovišču »Veliki Javornik« (27, p. 96). Izkazalo pa se je, da je bil to le divji maček in je prišla pomota v svet vsled neke vesti v »Wild und Hund« (27, p. 108).

Z dopisom velikega župana mariborske oblasti z dne 28. maja 1929 (50) je bilo sporočeno Narodnemu muzeju v Ljubljani, da ima državna realka v Mariboru v svojih prirodopisnih zbirkah tudi nagačenega risa že od leta 1907. Na naše vprašanje, od kod in pod kakimi okoliščinami je realka tega risa dobila, nam je ravnateljstvo sporočilo (52), da so bile realčne zoološke zbirke popolnjene z nagačenim risom leta 1907. in da je v inventarju označena zanj vrednost 50 K. Ni pa zabeleženo najdišče, čas lova, preparator itd. Tudi omenja dopis, da morda ris ni tukajšnja žival, ker ima tudi mariborski muzej živali iz drugih krajev, to pa le, ker so poginule v nekem cirkusu, od koder bi bil lahko tudi ta ris.

Uradni podatki za leto 1900., 1905. in 1908. navajajo (17), da so bili v teh treh letih ustreljeni na Štajerskem (kraj ni označen) trije risi. Istotam je še pripomba, da so pred šestdesetimi leti streljali rise v loviščih okoli Starega trga in Loža.

Leta 1913. poroča »Lovec« (18), sklicujoč se na »Slov. Narod« z dne 23. junija istega leta, da so ustrelili risa ob koroško-štajerski meji v Labodskih planinah. »Lovec« pozivlje tovariše, ki o stvari kaj več vedo, naj ta redki dogodek natančneje opišejo, in pristavlja, da bi bilo dobro dognati, ali je bila dotična ustreljena žival res ris. Pojasnila nisem našel, mogoče se bo še oglasil kdo, ki bo o tem »risu«, ki se je v bogve kaj prelevil, kaj povedal.

V naslednjem navedem v svrhu izpopolnitve gradiva še splošne opazke in mnenja nekaterih avtorjev o razširjenosti risa po naši zemlji v novejšem času. Vidi pa se iz teh navedb, da so bile nekatere sicer napisane v dobri veri, v splošnem pa jim manjka potrebne utemeljitve.

Ponebšek (39) omenja leta 1910.: »Luchs, der in Krain auf dem Aussterbe-Etat steht, obwohl er meiner Ansicht nach, noch nicht ganz verschwunden ist« in dalje »dass vereinzelte Stücke in den Innerkrainer Waldungen noch heute vorkommen, davon bin ich überzeugt.«

Poljanec (26) piše leta 1911., da je bilo mnogo risov po dolenskih in notranjskih gozdih, da pa sedaj ta žival izumira na našem ozemlju.

Tudi Hilzheimer (13) trdi leta 1915., »dass er (ris) in Krain und Kärnten dann und wann einmal auftritt«.

Hanzlovsky (12) še leta 1921. pripoveduje: »Ta huda roparica (ris) je pri nas že iztrebljena, le prav redko še naleté nanj v Gorjancih in koroškem pogorju.«

Floericke (8, p. 41) pa še celo 1927 nepremišljeno piše: »In Krain tritt der Luchs heute noch regelmässig, wenn auch selten auf, und in Kärnten wenigstens ab und zu.«

Ako bi bilo povsem verjeti uradni statistiki, bi bil ustreljen v Sloveniji poslednji ris leta 1908. (17), seveda pod pogojem, da je bilo to v slovenskem delu Štajerske, kar iz podatkov, ki so mi na razpolago in so bili že prej navedeni, ni razvidno. Krajevno je sicer točna navedba za leto 1899., t. j. krški politični okraj, ki pa se je izkazala kot neresnična (46). Floericke (8) trdi brez pridržka, da so bili, kakor že povedano, pri Velikovcu in Slovenjgradu še leta 1887. risi sledeni in je bil leta 1892. eden celo ustreljen.

Kdor bi torej dvomil v uradne ugotovitve označenih let, bi mogoče ostal pri Hilzheimer-jevi ter Floericke-jevi trditvi in letnici 1892, ki ima več verjetnosti vsled Soffel-ove navedbe in predvsem Hilzheimer-jevega sklicevanja na Langkavla, a pomanjkljivost v tem, da ji manjka točna označba kraja in navedba virov.

In če se komu ne zdi to zadosti zatrjeno, ga vede regresivni postopek preko uradnih statistik in podatkov Floericke (za leto 1892. in 1887.), Schollmayer-ja (za leto 1888., 1875. in 1874.), Hilzheimer-ja (za leto 1887. in 1858.), Lovrenčiča (za leto 1872.), Erjavca (za leto 1884., 1881. in 1875.), Tschauka (za leto 1870.) ter podatkov drugih že omenjenih avtorjev, ki so vsi posredni, torej iz druge ali tretje roke, oziroma ustnega izročila, do risa ubitega leta 1869. v gozdih pri vasi Juršče, o katerem poroča sicer Schollmayer (41), da je bil najden za gačenje v neporabnem stanju, vendar pa nikjer ne omenja, da je tega risa tudi sam videl. Ker navaja leta 1869 tudi Erjavca (7) risa še kot stalno zver notranjskih gozdov, je verjetnost tem večja. Navedeno podkrepi še sklep deželnega zbora kranjskega z dne 22. oktobra 1869 (56), s katerim se je določila strelnina za ubitega risa — samca gl. 20, za samico gl. 25 — to znači, da so v ti dobi prizadevali risi (posebno lovni divjačini) še mnogo škode. Te premije za »bistrovida« in »bistrovidko«, kakor označuje risa v razglasu (1909) uradni jezik, so bile odpravljene šele leta 1909. (57). Kdor bi pa vzel vsemu dvomil tudi nad to letnico (1869), naj se mirno odloči za leto 1855., v katerem bi potem bili ubiti zadnji risi v Sloveniji. To je prva letnica, kjer se ustavimo pri Erjavcu, prirodoslovcu, ki mu moramo brez skrbi verjeti, ker mu ni nikdo pravil, ampak je sam videl v zimi na leto 1855. tri ubite rise iz borovniških gozdov.

Nedvomno je, da je bil ris razširjen po ozemlju etnografske Slovenije od dobe mostiščarjev na ljubljanskem barju tja do sredine preteklega stoletja. Stalna zver je bil, kolikor se je dalo dognati, od sedemnajstega do začetka druge polovice preteklega stoletja — najbrž pa že davno prej — na ozemlju, ki bi se v glavnem krilo kot središče razširjenosti risa s teritorijem nekdanje Notranjske; deloma bi se mogel ris označiti kot stalna zver tudi za dele severne strani Karavank. V drugih okoliših se je ris pojavil sporadično in bi bilo soditi, da so to bili le posamezni eksemplari, ki so se zatekli v označene kraje. Da se je ris pojavil tu in tam tudi po-

zneje v drugi polovici devetnajstega stoletja, je deloma verjetno, vendar pa ni povsem točnih dokazov za to.

Dolčiti točno čas in kraj ugonobitve našima muzejskima risoma, se mi ni posrečilo. V dopisu sreskega poglavarja iz Novega mesta z dne 9. februarja 1929 (46) je sicer izjava nekega tamkajšnjega uradnika, ki je doma iz Logatca in kateremu je baje okoli leta 1893. pravil pokojni učitelj Kernc, da je videl v Ljubljani v muzeju risa, ki je bil kot zadnji na Kranjskem ustreljen, in sicer na Hrušici. Iz lovskih krogov v logaškem srezu pa ni bilo dobiti točnejših podatkov in tudi v ljubljanskem Narodnem muzeju ni o tem ničesar znanega. Tudi izjava g. J. Urbas-a iz Dol. Logatca z dne 18. julija 1929 (55) »glede do sedaj v ljubljanskem muzeju se nahajajočega, našopanega risa«, kateri bi utegnil biti v Logatcu ustreljen, ne vsebuje nikake verjetnosti. Kar sem še mogel ugotoviti o teh dveh recentnih »fosilih«, je več ali manj domneva, ki mogoče kdaj dobi realnejše lice. Po izjavi upokojenega preparatorja in asistenta deželnega muzeja, g. Ferd. Schulz-a v novembru leta 1928., sta bila oba sedanja risa že leta 1875. v muzeju. Za manjšega (sl. 2) trdi Schulz sledeče: Pri Sv. Katarini je bilo nastavljeno lisicam. To strupeno vabo je pogoltnil ris, se zatekel k smodnišnicam na Posavje in šele tam obležal mrtev. Podrobnosti in časa, kdaj se je to zgodilo in kako je dospel ta ris v muzej, se Schulz sam več ne spominja.

Večji in bolje ohranjeni muzejski ris (sl. 1) je izredno velika samica z zimsko dlako in je torej moral biti ustreljen v zimskem času. Način gatenja je še prav star in za oči so bila uporabljena stekla ur, ki jih je zamenjal s steklenimi očmi šele sedanji preparator g. Herfort. Za Fleischmann-ovega risa »grösster Art« iz leta 1836., darovanega muzeju, nisem našel nikakih mer ter ga ne morem primerjati z našim večjim. Leta 1853. v februarju iz idrijskih gozdov muzeju dospeli ris je meril tri čevlje telesne dolžine in dva čevlja višine. Ta je bil takrat še svež veliko manjši kakor naš večji sedaj, ko je izsušen in skrčen. Frauenfeld (11) je bil zanesljiv opazovalec, zato smatram one mere za zanesljive, ki si jih je zapisal v svoj dnevnik dne 18. aprila 1854, ko je izmeril v gradu feldmaršala Radetzkega (sedanji Tivolski grad v Ljubljani) nagačenega risa, samico, ustreljeno v zimi sredi marca istega leta v gozdih Bistre. Dolžina nagačene zveri je znašala takrat 3-5 čevlja, v metrih 1-185 m. Višina samice je bila 22 palcev, t. j. 0-579 m. Mere muzejskega večjega risa (muz. inv. št. 86, sl. 1) so: dolžina 1-16 m, višina 0-575 m. Razlika v merah med takratnim, leta 1854. od Frauenfeld-a izmerjenim, nagačenim risom-samico in nagačenim muzejskim večjim (inv. št. 86) tudi samico, znaša torej v dolžino le 25 mm in v višino 4 mm. In teh par milimetrov od Frauenfeld-ovega manjši muzejski ris, mersko silno sliči onemu, posebno pa se mu približa, ako pomislimo, da se tekom let nagačeni mehovi skrčijo. Z ozirom na ta, tako sorodna si števila, se nehoté vsiljuje misel, da je ris-samica, ustreljen v marcu leta 1854. v bistrških gozdih, nahajajoč se takrat nagačen v gradu feldmaršala Radetzkega, bil mogoče kasneje kdaj darovan muzeju ter je v dobi med 1854 in 1875 pomnožil tukajšnje zoološke zbirke.

ZUSAMMENFASSUNG.

Die Verbreitung des Luchses auf dem Gebiete des ethnographischen Sloveniens reicht seit der Pfahlbautenzeit am Ljubljanaer Moor bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts. Nach den Ergebnissen der bisherigen Forschungen war das Raubtier seit dem XVII. Jahrhundert bis zu Beginn der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts Standwild — voraussichtlich aber auch schon viel früher — in dem Gebiete des ehemaligen Innerkrains, welches Territorium als der Mittelpunkt der Verbreitung des Luchses anzunehmen ist; weniger sicher wäre die Behauptung, dass der Luchs im nördlichen

Teile der Karawanken ein ständiges Raubtier war. In anderen Gebieten war das Auftreten des Luchses nur sporadisch, das allem Anschein nach auf ein Verlaufen der einzelnen Exemplare in die bezeichneten Fundorte zurückzuführen ist. Sehr glaubwürdig ist es, dass der Luchs auch um die Mitte der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts hie und da aufgetreten ist, doch fehlen dafür sichere Beweise.

SEZNAM UPORABLJENIH VIROV.

1. BREHMS Thierleben. *Grosse*, II. Auflage. B. I. p. 492, Leipzig, 1876.
2. BRUSINA SP., Ima u nas još risova? *Lov. Rib. Vies.*, VIII., p. 6, 1899.
3. CURATORIUM DES MUSEUMS. Protocoll (über einen Naturalien-Tausch und Skartirung einiger unbrauchbar gewordenen Thiere und Vögel). Laibach 17. Februar 1836. *Uradni spisi Narodnega muzeja v Ljubljani iz leta 1836*.
4. CURATORIUM DES KRAINISCHEN LANDES-MUSEUMS, I. Jahresbericht. *Landesmuseum im Herzogthume Krain*. 1836—1837, p. 10, Laibach 1838.
5. DESCHMANN C., Verzeichnis der in den Jahren 1853, 1854 u. 1855 eingegangenen Musealgeschenke und sonstige Erwerbungen. *Jahresheft d. V. d. kr. L. M.*, p. 51, Laibach 1856.
6. DESCHMANN K., Verzeichnis der seit 1. Juni 1870 bis Ende Dezember 1875 eingegangenen Geschenke und sonstigen Erwerbungen des krainischen Landesmuseums. *Laib. Zeitung*, p. 436, 1876.
7. ERJAVEC F., Domače in tuje živali v podobah. II. del, p. 83, Celovec 1869.
8. FLOERICKE K., Aussterbende Tiere. *Kosmos-Bündchen*, p. 41, Stuttgart 1927.
9. FREYER H., Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische, p. 4, Laibach 1842.
10. FRAUENFELD G., pismo iz Trsta z dne 26. aprila 1854. *Sitzungsber. d. zool.-bot. Ver. Verh. d. zool.-bot. Ver.*, IV., p. 65, Wien 1854.
11. FRAUENFELD G., Notiz über das Vorkommen von Luchsen in Oesterreich. *Sitzungsber. v. 6. Juni 1860. Verh. d. zool.-bot. Ges.*, X., p. 59, Wien 1860.
12. HANZLOVSKY M., Obris lovskega živaloslovja. *Lovec*, VIII., p. 217, Ljubljana 1921.
13. HILZHEIMER M., Raubtiere (Carnivora). *Brehms Tierleben*, IV. Aufl., III. B., p. 136, 1915.
14. HIRZ M., Ris u zemljama slovenskega juga. *Priroda*, XVII., 2.-3., p. 44, Zagreb 1927.
15. HOCHENWART F., Landes-Museum in Laibach. Geschenke, welche im Jahre 1824 eingelangt sind. *Ausserord. Beil. z. Illyr. Bl. Nr. 11*, 8. März 1832.
16. *Laibacher Zeitung*, Nr. 65, p. 284, 20. März 1854.
17. *Lovec*, I., p. 165, Ljubljana 1910.
18. *Lovec*, IV., p. 136, Ljubljana 1913.
19. *Lovec*, XI., p. 156, Ljubljana 1924.
20. MUSEUMS-CURATORIUM, Verzeichnis Nr. 33 der eingegangenen Museums-Beiträge. *Laibach*, 16. Dezember. 1834.
21. MOJSISOVICS A., Zoologische Übersicht der österreichisch-ungarischen Monarchie. *Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild*. I. Abt. Ntgesch. T., p. 260, Wien 1887.

22. NIKASIŠNOVIČ N. V., *Snežnik. Lovec*, XI., p. 283, Ljubljana 1924.
23. OBEREIGNER, Ein Luchs in Krain. *Centralbl. f. d. g. Forstwesen*, XIV. B., 12. H., p. 585, 1888.
24. PLESNICAR J., Iz Trnovskega gozda. *Lovec*, III., p. 89, Ljubljana 1912.
25. POKORNY-ERJAVEC FR., *Prirodopis živalstva*, p. 16, Ljubljana 1881.
26. POLJANEC L., *Prirodopis živalstva*, p. 62, Celovec 1911.
27. Ris u Kranjskoj. *Lov. Rib. Vies.*, XIV., p. 96 in 108, 1905.
28. *Slovenski Narod*, 23. junija 1913.
29. SCHOLLMAYER H., Die Jagd am Krainer Karste. *Waidmannsheil*, IX., p. 111, 1889.
30. SCHOLLMAYER-LICHTENBERG v. H., *pismo z dne 6. aprila 1928*.
31. SCHÖDLER-ERJAVEC FR., *Knjiga prirode*, IV. d., *Zoologija*, p. 252, Ljubljana 1875.
32. SOFFEL K., *Bilderatlas zur Zoologie der Säugetiere Europas*, p. 54, Leipzig 1922.
33. TSCHAUKO H., Das Aussterben der reissenden Tiere in den Karawanken. *Waidmannsheil*, XXX., p. 275, 1911.
34. *Uradni spisi dež. muzeja v Ljubljani za leto 1836.*, št. 36.
35. *Uradni spisi dež. muzeja v Ljubljani za leto 1853*.
36. VALVASOR J. W., Die Ehre des Herzogthums Krain. I. T., III. B., p. 442, I. izdaja 1689.
37. Zirkular-Verordnung des kaiserl. königl. illyrischen Guberniums zu Laibach. L. 2. Nov. 1821, Nr. 14357/3923. *Arhiv. Narodnega muzeja v Ljubljani*.
38. Verzeichnis der seit 1. Jänner bis Ende Dezember 1876 eingegangenen Geschenke und sonstigen Erwerbungen des krain. Landes-Museums. *Laibach 1. Jänner 1877*.
39. VON EINEM JÄGER (PONEBŠEK J. DR.), Die Landesjagdausstellung. *Laib. Zeitung z dne 9. decembra 1910*, št. 280, p. 2581 in z dne 10. decembra 1910, št. 281, p. 2589.
40. DR. MILAN PAPEŽ, sreski sanitetni referent v Logatcu, *pismo z dne 29. novembra 1928*.
41. SCHOLLMAYER-LICHTENBERG H. v., *pismo z dne 8. decembra 1928*.
42. *Uradni spisi dež. muzeja v Ljubljani za leto 1836*, št. 36.
43. DIMITZ L., Jagdhistorisches aus Krain. *Hugo's Jagd-Zeitung*, XXIV., p. 1-7 in 41-47, Wien 1881.
44. DIMITZ L., Das Wald- und Jagdwesen unter den Habsburgern mit besonderer Rücksicht auf Krain. *Sep. iz »Mittheilungen d. krainisch-küstenländischen Forstvereines«*, p. 1-59, Wien 1883.
45. RADICS P., Geschichte der Jagd in Krain und Franz Anton von Steinberg. *Verlg. Landeskomitee f. Krain d. I. Internationalen Jagdausstellung in Wien. Laibach 1910*.
46. *Iz akter velikega župana ljubljanske oblasti*, G. br. 146/0, 1, 2 itd. 1929.
47. JANEZ RABIC, dvorni nadlovec, *pismo ravnateljstvu Nar. muzeja v Ljubljani z dne 15. maja 1929*.
48. MEINHOLD, Eine denkwürdige Bärenjagd im Uskokengebirge. *Wiener allgem. Forst- und Jagd-Zeitung*, 47. Jhg., Nr. 2404, 1. Februar 1929.
49. SCHOEPL, ING. H., *pismo z dne 24. marca 1929*, g. šumarskemu nadsvetniku ing. A. Šivicu (prepis v muz. aktu št. 570 iz leta 1929), orig. v spisih velikega župana ljubljanske oblasti G. br. 146/0, 1, 2 itd., 1929.

50. *Dopis velikega župana mariborske oblasti z dne 28. maja 1929. G. br. 34/2. Direkcija Nar. Muzeja v Ljubljani, št. 430/29.*

51. ING. A. G., *O bajnem risu in medvedu v Gorjancih. Lovec, XVI., p. 243, 1929.*

52. *Dopis državne realke v Mariboru z dne 7. junija 1929, št. 353. Direkcija Nar. muzeja v Ljubljani, št. 511/29.*

53. *Dopis velikega župana mariborske oblasti z dne 1. julija 1929, G. br. 34/5, 1929. Nar. muzej v Ljubljani, št. 597/29.*

54. MEINHOLD AURELIUS, *dopisnica z dne 19. julija 1929 g. ing. Antonu Šivicu. Original v aktih vel. župana ljubljanske oblasti G. br. 146/29; prepis v muzejskih uradnih spisih iz leta 1929, št. 570.*

55. URBAS J., *pismo z dne 18. julija 1929.*

56. *Kundmachung des krain. Landesausschusses vom 12. Dezember 1869, Z. 4846, L. G. B. Nr. 2 de 1870.*

57. *Razglas dež. odbora kranjskega z dne 4. decembra 1909, št. 16.138.*

Opomba: Št. 30, 40, 41, 47, 49, 54 in 55 se nahajajo skupno med uradnimi spisi Narodnega muzeja v Ljubljani iz leta 1929. pod št. 570 z dne 1. julija.

KAZALO.

INDEX.

B

PRIRODOSLOVNI DEL.

Razprave.

F. Seidl, Zlatenska ploča v Osrednjih Julijskih Alpah. Geološki opis z 10 slikami.

J. Hadži, Skorpije Schmidtove zbirke. (*Euscorpius italicus polytrichus* n. ssp. i ostale nove rase). Sa 7 slika i 7 tabela u tekstu.

Fr. Dolšak, Paulinova Flora exsiccata Carniolica.

Fr. Kos, Ris (*Lynx lynx* L.) na ozemlju etnografske Slovenije. S 3 slikami v besedilu.

CLASSE DES SCIENCES NATURELLES.

Dissertations.

— La nappe de recouvrement de Zlatna dans les Alpes Juliennes Centrales. Description géologique avec 10 figures.

3—29

— Les scorpions de la collection de Schmidt. (*Euscorpius italicus polytrichus* n. ssp. et les autres races nouvelles). Avec 7 figures et 7 tables dans le texte.

30—41

— La Flora exsiccata Carniolica de Paulin.

42—56

— Le lynx (*Lynx lynx* L.) sur le territoire ethnographique de la Slovénie. Avec 3 figures dans le texte.

57—74

INDEX

KAYALO

B

CLASS OF STUDENTS
2011-2012

PHILOSOPHY

1. Introduction

1. Introduction

2. The Philosophy of Language
3. The Philosophy of Mind
4. The Philosophy of Science

5. The Philosophy of History
6. The Philosophy of Art
7. The Philosophy of Religion

8. The Philosophy of Law
9. The Philosophy of Politics
10. The Philosophy of Ethics
11. The Philosophy of Aesthetics

12. The Philosophy of Education
13. The Philosophy of Medicine
14. The Philosophy of Business

15. The Philosophy of Environment
16. The Philosophy of Technology
17. The Philosophy of Globalization

18. The Philosophy of International Relations
19. The Philosophy of Human Rights
20. The Philosophy of Peace

21. The Philosophy of Gender
22. The Philosophy of Race
23. The Philosophy of Class
24. The Philosophy of Religion

25. The Philosophy of Culture
26. The Philosophy of Society
27. The Philosophy of Community
28. The Philosophy of Family

Muzejsko društvo za Slovenijo

oddaja članom poprejšnje letnike svojih publikacij — dokler traja zaloga — po sledečih cenah:

Carniola n. v. I. (1910), VII. (1916); **Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo** IX. (1928) à 40 Din.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo I. (1919/20), II.—III. (1921/23), IV.—VI. (1924/25), VII.—VIII. (1926/27), X. (1929) à 30 Din.

Mitteilungen des Musealvereins für Krain I. (1866), XI. (1898), XV. (1902); **Carniola**, n. v. II. (1911), IV. (1913), VI. (1915) à 25 Din.

Mitteilungen des Musealvereins für Krain II. (1889), III. (1890), X. (1897), XII. (1899), XIII. (1900), XIV. (1901), XVI. (1903), XVII. (1904), XVIII. (1905), XIX. (1906); **Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko** VII. (1897), VIII. (1898), XI. (1901), XII. (1902), XIII. (1903), XIV. (1904), XV. (1905), XVI. (1906), XVII. (1907); **Carniola** n. v. V. (1914), VIII. (1917), IX. (1918/19) à 20 Din.

Muzejsko društvo odprodaja tudi posamezne številke svojih publikacij, v kolikor jih ima na zalogi več kot je posameznih celotnih letnikov, in sicer navadne snopiče à 5 Din, večje dvojne pa po 10 Din.

Od posebnih odtisov more društvo še nuditi:

Gratzy, Repertorium zur 50 jährigen Geschichtsschreibung Krains, à 30 Din.

Gratzy, Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogthums Krain«, à 20 Din.

Gruden, Šola pri Sv. Nikolaju, à 5 Din.

Mal, Razvoj naše pisave, à 2 Din.

Sajovic, Kranjski mehkužci, à 5 Din.

Sajovic, Herpetološki zapiski, à 7 Din.

Stele, Valvasorjeva Ljubljana, à 25 Din.

Pri nečlanih se računijo cene za 25 % više.

Ponebšek, Naše ujede (v komisijski prodaji knjigarne L. Schwentner v Ljubljani).

U S T A N O V L J E N A L E T A 1 8 8 9

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

(GRADSKA ŠTEDIONICA)

Telefon štev. 2016

Poštni ček. 10.533

LJUBLJANA, PREŠERNOVA UL.

sprejema vloge na hranilne knjižice kakor tudi na tekoči račun, in sicer proti najugodnejšemu obrestovanju. Hranilnica plačuje zlasti za vloge proti dogovorjeni odpovedi v tekočem računu najvišje mogoče obresti.

Jamstvo za vse vloge in obresti, tudi tekočega računa, je večje kot kjerkoli drugod, ker jamči zanje poleg lastnega hranilničnega premoženja še mesto Ljubljana z vsem premoženjem ter davčno močjo. Vprav radi tega nalagajo pri njej sodišča denar nedoletnih, župnijski uradi cerkveni in občine občinski denar.

Naši rojaki v Ameriki nalagajo svoje prihranke največ v naši hranilnici, ker je denar tu popolnoma varen.

Stanje vloženega denarja nad 400 milijonov dinarjev